

ISSN 2415-8801

Інтелект

XXI

№ 4 2017

УДК 005.336.4

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ГО «ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ КОНКУРЕНЦІЇ»

№ 4
2017

НАУКОВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕЛЕКТ XXI»

Заснований у 2010 році. Виходить 6 разів на рік.
Реєстраційне свідоцтво КВ № 19206-9006 ПР від 05.07.2012 р.

Журнал внесено до списку друкованих періодичних видань,
що входять до переліку наукових фахових видань України (економічні науки)
(Підстава: наказ №41 Міністерства освіти і науки України від 17.01.2014 р.)

Присвоєно Міжнародний стандартний серійний номер
(International Standard Serial Number) ISSN 2415-8801 16.02.2016 р.

Засновники
і видавці:

Національний університет харчових технологій
ГО «Інститут проблем конкуренції»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Гуткевич Світлана Олександрівна	– головний редактор доктор економічних наук, професор
Бернат Томаш	– доктор, професор (Польща)
Бутнік-Сіверський Олександр Борисович	– доктор економічних наук, професор
Єрмошенко Микола Миколайович	– доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
Киричок Петро Олексійович	– доктор технічних наук, професор
Корінько Микола Данилович	– доктор економічних наук, професор
Міненко Михайло Анатолійович	– доктор економічних наук, професор
Мусіна Аміна Аміржанівна	– доктор економічних наук, професор (Казахстан)
Пугачов Микола Іванович	– доктор економічних наук, професор, член.-кор. НААНУ
Руденко-Сударєва Лариса Володимирівна	– доктор економічних наук, професор
Сафонов Юрій Миколайович	– доктор економічних наук, професор
Сологуб Олена Петрівна	– доктор економічних наук, професор
Юренієнє Віргінія	– доктор, професор (Литва)
Солоха Дмитро Володимирович	– відповідальний секретар доктор економічних наук, доцент

Мова видання: українська, російська, англійська.

Програмні цілі видання: розвиток науки і освіти, популяризація економічних знань, формування економічного типу мислення, інформування наукового середовища про сучасні дослідження та розробки в сфері економіки.

Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів.

Редакційна колегія матеріали не повертає.

Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів.

У разі передруку посилання на журнал «Інтелект XXI» обов'язково.

Технічний секретар – Петрова О.В.

Офіційний сайт <http://www.intellect21.nuft.org.ua>

E-mail: journal@intellect21.nuft.org.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 15,35.

Підписано до друку 31.08.2017 р. Замов. № 3108/17. Наклад 100 прим.

Виготовлювач: Видавничий дім «Гельветика»

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 4392 від 20.08.2012 р.

© Інтелект XXI, 2017

ЗМІСТ

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Денисов О.Є.
ТЕОРЕТИЧНИЙ ДИСКУРС СУТНОСТІ ТА СТАНОВЛЕННЯ ВЧЕННЯ
ПРО ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ГАЛУЗІ У ВІДКРИТІЙ ЕКОНОМІЦІ..... 9

Кучер Г.В.
ДЕРЖАВНИЙ СЕКТОР КРАЇН СВІТУ КРИЗЬ ПРИЗМУ
ГЛОБАЛЬНИХ ФІНАНСОВИХ ІНДИКАТОРІВ..... 14

Некрасова Л.А., Давиденко М.В.
РОЗВИТОК МІЖОРГАНІЗАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВИМИ КАНАЛАМИ
В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ..... 22

Овчиннікова О.Р.
МОДЕЛІ РЕГІОНАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ..... 27

Оласюк Г.П.
МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ГЛОБАЛЬНИМИ ФАРМАЦЕВТИЧНИМИ КОМПАНІЯМИ..... 33

Письменна М.С.
РИЗИК-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У МЕТОДОЛОГІЇ ДЕРЖАВНОГО АУДИТУ..... 37

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Андрущенко О.С.
ОЦІНКА МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ
ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРИВАТИВІВ 42

Білобровенко Т.В., Кітченко М.І.
МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОДАТКОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ТА ПОДАТКОВОГО КРЕДИТУ
З ПДВ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД..... 48

Бойко В.В.
ВДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНО-ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ..... 53

Григорак М.Ю.
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ РОЗРОБЛЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛОГІСТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ В ГЕОЕКОНОМІЧНОМУ ВИМІРІ 58

Сурай А.С.
ДІЛОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФУНКЦІЯ ВІД КУЛЬТУРНО-МЕНТАЛЬНОЇ
ДЕТЕРМІНАЦІЇ РЕГІОНУ..... 65

Термоса І.О.
АСПЕКТИ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ
В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ..... 69

Юрченко А.Ю.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБЛЕННЯ ТА ОЦІНКИ
ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА..... 74

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Левківський О.В.
МІЖНАРОДНІ ІНДИКАТОРИ ОЦІНКИ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ
ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ..... 78

Мартинюк О.А.
ФОРМУВАННЯ АДАПТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДИНАМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА..... 83

Паризький І.В. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: РЕСУРСНИЙ АСПЕКТ.....	88
Приходченко Т.А. ФАКТОРИ ТА УМОВИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНУ.....	94

БІЗНЕС ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ

Ліпич Л.Г. ЗМІНА ПІДХОДІВ ДО УПРАВЛІННЯ В ЕПОХУ БАГАТОВЕКТОРНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	99
Овсянюк-Берладіна О.Ф. ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО АДАПТОВАНОГО МЕНЕДЖЕРА.....	104
Плахтій Т.Ф. МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ НА ОСНОВІ КОНЦЕПЦІЇ ОЩАДЛИВОГО ВИРОБНИЦТВА: СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ.....	108
Янковська К.С. ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ БІОМАСИ ВІДХОДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА НА ЕНЕРГЕТИЧНІ ПОТРЕБИ.....	115

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Марущак І.А. МЕТОДИ ТА МОДЕЛІ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ВОДНИХ РЕСУРСІВ ПІВДЕННОГО БУГУ.....	120
Ярошенко О.Л. МЕТОДИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ БЕЗЗБИТКОВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ІЗ ПІДЗЕМНОГО ЗБЕРІГАННЯ ПРИРОДНОГО ГАЗУ.....	126

<i>ІНФОРМАЦІЯ</i>	131
--------------------------	------------

СОДЕРЖАНИЕ

МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Денисов О.Е. ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС СУЩНОСТИ И СТАНОВЛЕНИЯ УЧЕНИЯ ОБ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ОТРАСЛИ В ОТКРЫТОЙ ЭКОНОМИКЕ.....	9
Кучер Г.В. ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СЕКТОР СТРАН МИРА СКВОЗЬ ПРИЗМУ ГЛОБАЛЬНЫХ ФИНАНСОВЫХ ИНДИКАТОРОВ.....	14
Некрасова Л.А., Давыденко М.В. РАЗВИТИЕ МЕЖОРГАНИЗАЦИОННОГО УПРАВЛЕНИЯ МАРКЕТИНГОВЫМИ КАНАЛАМИ В СИСТЕМЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА.....	22
Овчинникова О.Р. МОДЕЛИ РЕГИОНАЛЬНОЙ МИГРАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ.....	27
Оласюк А.П. МОДЕЛИ ОРГАНИЗАЦИИ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГЛОБАЛЬНЫМИ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИМИ КОМПАНИЯМИ.....	33
Письменная М.С. РИСК-ОРИЕНТИРОВАННЫЙ ПОДХОД В МЕТОДОЛОГИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА.....	37

НАЦИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

Андрущенко О.С. ОЦЕНКА ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭНЕРГОСБЕРЕГАЮЩЕГО ПОТЕНЦИАЛА ДЕРИВАТИВОВ.....	42
Белобровенко Т.В., Китченко М.И. МЕТОДЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ НАЛОГОВЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ И НАЛОГОВОГО КРЕДИТА ПО НДС: ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ.....	48
Бойко В.В. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ БЮДЖЕТНО-ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ КАК ИНСТРУМЕНТ УКРЕПЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ.....	53
Григорак М.Ю. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ РАЗРАБОТКИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ В ГЕОЭКОНОМИЧЕСКОМ ИЗМЕРЕНИИ.....	58
Сурай А.С. ДЕЛОВАЯ СРЕДА КАК ФУНКЦИЯ ОТ КУЛЬТУРНО-МЕНТАЛЬНОЙ ДЕТЕРМИНАЦИИ РЕГИОНА.....	65
Термоса И.О. АСПЕКТЫ ПЛАНИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ В УКРАИНЕ.....	69
Юрченко А.Ю. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗРАБОТКЕ И ОЦЕНКЕ ИНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗАТЕЛЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	74

ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Левковский А.В. МЕЖДУНАРОДНЫЕ ИНДИКАТОРЫ ОЦЕНКИ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА УКРАИНЫ И ЕГО РЕАЛИЗАЦИИ.....	78
Мартынюк Е.А. ФОРМИРОВАНИЕ АДАПТИВНОГО ПОДХОДА К ОБЕСПЕЧЕНИЮ ДИНАМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	83

Парижский И.В. ОРГАНИЗАЦИОННО-ИНФРАСТРУКТУРНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ: РЕСУРСНЫЙ АСПЕКТ.....	88
Приходченко Т.А. ФАКТОРЫ И УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ СРЕДЫ РЕГИОНА.....	94

БИЗНЕС И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ

Липыч Л.Г. ИЗМЕНЕНИЕ ПОДХОДОВ К УПРАВЛЕНИЮ В ЭПОХУ МНОГОВЕКТОРНОГО ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОГО ОБЩЕСТВА.....	99
Овсянюк-Бердадина А.Ф. ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ФУНКЦИОНАЛЬНО АДАПТИРОВАННОГО МЕНЕДЖЕРА	104
Плахтий Т.Ф. МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА НА ОСНОВЕ КОНЦЕПЦИИ БЕРЕЖЛИВОГО ПРОИЗВОДСТВА: СТРУКТУРНЫЙ АНАЛИЗ.....	108
Янковская К.С. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БИОМАССЫ ОТХОДОВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА НА ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ НУЖДЫ.....	115

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ

Марушак И.А. МЕТОДЫ И МОДЕЛИ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ ЮЖНОГО БУГА.....	120
Ярошенко О.Л. МЕТОДИКО-ПРИКЛАДНЫЕ ОСНОВЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ УРОВНЯ БЕЗУБЫТОЧНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ПО ПОДЗЕМНОМУ ХРАНЕНИЮ ПРИРОДНОГО ГАЗА.....	126

ИНФОРМАЦИЯ	131
-------------------	------------

CONTENTS

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS

Denisov O. THEORETICAL DISCOURSE OF THE NATURE AND FORMATION OF THE DOCTRINE OF ECONOMIC SECURITY IN THE OPEN ECONOMY.....	9
Kucher G. THE STATE SECTOR OF THE COUNTRIES THROUGH THE PRISM OF GLOBAL FINANCIAL INDICATORS.....	14
Nekrasova L., Davydenko M. DEVELOPMENT OF INTERORGANIZATIONAL GOVERNANCE IN MARKETING CHANNELS IN THE SYSTEM OF STRATEGIC MANAGEMENT.....	22
Ovchinnikova O. MODELS OF REGIONAL MIGRATION OF THE POPULATION.....	27
Olasiuk H. R&D MODELS OF GLOBAL PHARMACEUTICAL COMPANIES.....	33
Pysmenna M. THE RISK-BASED APPROACH IN THE METHODOLOGY OF THE STATE AUDIT.....	37

NATIONAL ECONOMY

Andruschenko O. THE ASSESSMENT OF THE POSSIBILITY OF USING THE ENERGY SAVING POTENTIAL OF DERIVATIVES	42
Belobrovenko T., Kitchenko M. METHODS OF DETERMINING TAX LIABILITIES AND TAX LENDING WITH VAT: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE.....	48
Boiko V. IMPROVEMENT OF BUDGET AND FINANCIAL SUPPLY OF DEVELOPMENT OF RURAL AREAS AS AN INSTRUMENT FOR STRENGTHENING ECONOMIC SAFETY.....	53
Grygorak M. CONCEPTUAL PROVISIONS FOR THE MAKING OF THE NATIONAL LOGOSTIC STRATEGY IN GEO-ECONOMIC MEASUREMENT	58
Surai A. BUSINESS ENVIRONMENT AS A FUNCTION FROM THE CULTURAL AND MENTAL DETERMINATION OF THE REGION.....	65
Thermosa I. ASPECTS OF PLANNING THE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION IN UKRAINE.....	69
Yurchenko A. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE DEVELOPMENT AND EVALUATION OF THE INTEGRAL INDEX OF ECONOMIC SUSTAINABILITY OF THE ENTERPRISE.....	74

INVESTMENT AND INNOVATIVE ACTIVITIES

Levkivskyi O. INTERNATIONAL INDICATORS OF ASSESSMENT OF INNOVATION POTENTIAL OF UKRAINE AND ITS IMPLEMENTATION.....	78
Martunyuk O. FORMATION OF AN ADAPTIVE APPROACH TO ENSURING THE DYNAMIC DEVELOPMENT OF AN ENTERPRISE.....	83

Paryzhskyy I. ORGANIZATIONAL SUPPORT OF INNOVATIVE INFRASTRUCTURE OF NATIONAL ECONOMY: RESOURCES ASPECT.....	89
Prykhodchenko T. FACTORS AND CONDITIONS OF FORMATION OF INNOVATIVE ENVIRONMENT OF THE REGION.....	94

BUSINESS AND INTELLECTUAL CAPITAL

Lipych L. CHANGE OF MANAGEMENT APPROACHES IN THE ERA OF MULTI-VEKTOR POAS-INDUATRIAL SOCIETY.....	99
Ovianiuk-Berdadina O. APPROACHES OF FORMATION OF FUNCTIONALLY ADAPTED MANAGER.....	104
Plakhtii T. MODEL OF ACCOUNTING ORGANIZATION DEVELOPMENT BASED ON THE CONCEPT OF LEAN PRODUCTION: STRUCTURAL ANALYSIS.....	108
Yankovska K. EFFICIENCY OF APPLICATION OF BIOMASS OF AGRICULTURAL PRODUCTION RESIDUES FOR ENERGY NEEDS.....	115

ENVIRONMENTAL ISSUES

Maruschak I. METHODS AND MODELS OF ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC EVALUATION OF WATER RESOURCES OF SOUTH BOUGH.....	120
Yaroshenko O. METHODOLOGICAL-APPLIED BASES DETERMINATION OF THE BREAKEVEN ACTIVITIES ENTERPRISES OF GAS STORAGES.....	126

<i>INFORMATION</i>	131
---------------------------	------------

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 330.1 (477). 658:005.922.1:33

Денисов О.Є.

кандидат економічних наук, докторант,
Університет економіки та права «КРОК», м. КиївТЕОРЕТИЧНИЙ ДИСКУРС СУТНОСТІ ТА СТАНОВЛЕННЯ ВЧЕННЯ
ПРО ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ГАЛУЗІ У ВІДКРИТІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті розглянуто проблему місця та ролі економічної безпеки галузі у функціонуванні відкритої економіки та з'ясовано, що в епоху глобалізації галузям належить функція формування конкурентного середовища. Встановлено зв'язок між безпекою галузі та держави, оскільки галузі з високим рівнем економічної безпеки продукують стабільні надходження до державного бюджету, сприяють зайнятості та конкурентоспроможності експорту. Для галузей із домінуванням іноземного капіталу приймаюча країна є сировинною базою, тому мета представників галузі полягає у підвищенні рівня власної безпеки та безпеки країни базування. Встановлено, що загрозами безпеці галузей економіки є експлуатація виробництв низького технологічного укладу, брак ресурсів для модернізації виробництв, тому запропоновано вимірювати економічну безпеку галузі через параметри конкурентоспроможності, технологічного розвитку та внеску у формування безпеки держави.

Ключові слова: економічна безпека галузі, конкурентоспроможність, глобалізація, галузь, вид економічної діяльності.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС СУЩНОСТИ И СТАНОВЛЕНИЯ УЧЕНИЯ
ОБ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ОТРАСЛИ В ОТКРЫТОЙ ЭКОНОМИКЕ

Денисов О.Е.

В статье рассмотрена проблема места и роли экономической безопасности отрасли в функционировании открытой экономики и установлено, что в эпоху глобализации отраслям принадлежит функция формирования конкурентной среды. Установлена связь между безопасностью отрасли и государства, так как отрасли с высоким уровнем экономической безопасности производят стабильные поступления в государственный бюджет, способствуют занятости и конкурентоспособности экспорта. Для отраслей с преобладанием иностранного капитала принимающая страна является сырьевой базой, поэтому цель представителей отрасли заключается в повышении уровня собственной безопасности и безопасности страны базирования. Определено, что угрозами безопасности отраслей экономики являются эксплуатация производств низкого технологического уклада, нехватка ресурсов для модернизации производств, поэтому предложено измерять экономическую безопасность отрасли, используя параметры конкурентоспособности, технологического развития и вклада в формирование безопасности государства.

Ключевые слова: экономическая безопасность отрасли, конкурентоспособность, глобализация, отрасль, вид экономической деятельности.

THEORETICAL DISCOURSE OF THE NATURE AND FORMATION OF THE DOCTRINE
OF ECONOMIC SECURITY IN THE OPEN ECONOMY

Denisov O.

The article deals with the problem of the role of economic security of the industry in the functioning of an open economy. It is revealed that in the era of globalization industries have functions of forming a competitive environment. The connection between industry and state security has been established. Industries with a high level of economic security generate stable revenues to the state budget, promote employment and export competitiveness. For sectors with domination of foreign capital, the host country is a raw material base, so the goal of industry representatives is to increase the level of their own security and security of the host countries. It was established that the threats to the security of the Ukrainian industries are the exploitation of low-technological plants, lack of resources for the modernization of production. It is proposed to measure the economic safety of the industry through the parameters of competitiveness, technological development and contribution to the formation of state security.

Keywords: economic safety of industry, competitiveness, globalization, branch, type of economic activity.

Постановка проблеми. Економічну безпеку (далі – ЕБ) із позиції її об'єктів та джерел виникнення загроз категоризують за макро-, мікро-, мезорівнем і рівнем

особистості. Економічна безпека галузі поряд з ЕБ регіону, території, виробничого комплексу належить до мезорівня. Проблематика ЕБ галузі є малодослі-

дженою, проте об'єктивно важливою через значну відкритість національних ринків, домінування іноземних компаній на них, посилення процесів економічної інтеграції та глобалізації. Забезпечення економічної безпеки структуроутворюючих галузей національного господарства, ефективне та результативне їх функціонування у глобальному економічному просторі, високий рівень конкурентоспроможності та значимості галузей на світовому ринку уможливають формування високого рівня ЕБ держави, підприємств та особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Внесок у наукові дослідження змісту та ролі економічної безпеки галузі здійснили провідні вчені Т.Г. Васильців [1], В.В. Зубарев [2], О.І. Захаров, В.С. Сідак [4], О.Є. Користін [5], С.М. Лаптев, І.П. Мігус [9]. Теоретико-методологічні та прикладні аспекти класифікації та функцій галузі відображені у працях С.В. Мочерного [6], Л. Лозовського, Б. Райзберга, Е. Стародубцевої [10]. Попри наявність великої кількості наукових праць із питань взаємозв'язку об'єктів ЕБ та їх взаємовпливу потребує поглибленого дослідження ЕБ галузі як структурної одиниці мезорівня, яка піддається впливу процесам економічної глобалізації.

Постановка завдання. Метою дослідження є систематизація дефініцій і сутнісних характеристик понять галузі та економічної безпеки галузі, окреслення основних загроз ЕБ галузі, що пов'язані з інтеграцією та глобалізацією світогосподарських зв'язків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Регламент Європарламенту та Ради трактує галузь як сукупність підприємств, які виготовляють однорідну продукцію чи надають однорідні послуги й мають спільні ознаки виробничо-господарської діяльності. Галузь є макроекономічною категорією народного господарства та вважається мезорівнем економічної системи.

У ст. 260 Господарського кодексу України та статистичних класифікаціях термін «галузь» визначено як сукупність усіх виробничих одиниць, які здійснюють переважно однакові чи подібні види економічної діяльності. Таким чином, законодавство трактує галузь як вид економічної діяльності. Проте подібність видів економічної діяльності не є чітко визначеною, а термін «галузь» розглядається як у більш загальному, так і в конкретному контексті, саме тому доцільним є вживання саме терміну «галузь», а не терміну «вид економічної діяльності», що значно розширює концептуальні межі предмету наукового дослідження.

Згідно з Національним класифікатором видів економічної діяльності ДК 009:2010, найбільш узагальнені угруповання видів економічної діяльності на рівні секцій КВЕД визначають такі основні галузі (секції) економіки: сільське господарство, лісове та рибне господарство; переробна промисловість, добувна промисловість, розроблення кар'єрів та інша промисловість; будівництво; оптова, роздрібна торгівля, транспорт та ін.

Національну класифікацію видів економічної діяльності гармонізовано з Міжнародною стандартною галузевою класифікацією усіх видів економічної діяльності (ISIC, REV.4-2008) та з Класифікацією видів економічної діяльності Європейського Союзу (NACE, Rev. 2-2006). Діюча класифікація видів економічної діяльності містить чотири основні рівні: секції (галузі), розділи, групи та класи, що є ідентичним базовий між-

народній статистичній Класифікації видів економічної діяльності EC- NACE.

Економічна діяльність визначається як процес виробництва продукції товарів та послуг, що здійснюється з використанням первинних ресурсів: сировини, матеріалів, устаткування, робочої сили, технологічних процесів, тощо. Економічну діяльність характеризують витрати на виробництво, процес виробництва та випуск продукції. Основним видом економічної діяльності є той вид діяльності об'єкта, на який припадає найбільший внесок доданої вартості.

В Економічному словнику зазначається, що «галузь є сукупністю підприємств та виробництв, які характеризуються загальністю продукції, що виробляється; технологіями, що застосовуються; та потребами, які задовольняються» [10]. Відповідно до цього визначення, основними галузевими ознаками є випуск певної продукції, її виробництво та збут. В Економічній енциклопедії зазначаються базові галузі як вид економічної діяльності, зростання і розвиток яких визначає економічне зростання регіонів і міст. До базових галузей, як правило, належать ті, які експортують товари та послуги [6], за цим же джерелом визначаються передові галузі як низка ключових галузей, розвиток та взаємодія яких створює стимули для зростання всього народного господарства. Найважливішими характеристиками таких галузей є впровадження нових та складних технологій, використання передових досягнень науки й техніки, створення значної кількості продукції для інших галузей тощо [6]. У цьому контексті етимологія поняття «галузь» базується на техніко-технологічних характеристиках галузі та її ролі у зростанні національної економіки.

Підприємства однієї галузі характеризуються однаковим економічним призначенням продукції, однотипністю сировини та матеріалів, що використовуються ними у процесі виробництва, побудовою технологічних процесів, схожістю технічних баз виробництва, кваліфікацією та спеціалізацією кадрових ресурсів та умов праці, задіяними інтелектуальними ресурсами, рівнем технологічності процесів виробництва.

У структурі національної економіки кожної країни є також глобальні галузі промисловості. Це галузі, в яких стратегічні позиції конкурентів на даному географічному та національному ринках визначаються їхніми загальними глобальними позиціями, що є для економіки країни стратегічними, і продукцією, яка не тільки задовольняє потреби внутрішнього ринку країни, а й представляє її на зовнішньоекономічних ринках.

Ознаками приналежності підприємств до певної галузі є:

- наявність сукупності однорідних самостійних підприємств різної форми власності;
- однорідність вхідної сировини, ресурсів, матеріалів;
- єдність споживчого та економічного призначення виготовленої продукції;
- схожість, типовість процесу та технології виробництва продукту;
- специфіка матеріально-технічної бази, що має певну спеціалізацію, за типологією машин, обладнання, устаткування;
- специфіку кадрового ресурсу, що необхідний для забезпечення виробничого процесу.

Підприємства групуються в галузі за певними видами продукції, що вони випускають, чи схожістю технологічного процесу. Отже, галузю є сукупність організацій, підприємств, компаній, що об'єднані між собою за певним спільними функціями, виробничими та невиробничими ознаками: однотипністю чи схожістю продукції, технології її виробництва та застосуванням подібних видів матеріалів та сировини, а також напрямом задоволення потреб споживачів.

Важливим у формуванні поняття економічної безпеки галузі є розуміння її структури, що являє собою склад, взаємозв'язок та співвідношення окремих виробництв у рамках галузі та процесів, що протікають між ними та між підприємствами різних галузей. Прогресивність галузі визначається станом та рівнем технологій, що використовуються нею у процесі виробництва певного виду продукції, та впровадженням ефективних методів використання ресурсів, форм організації праці, контролю якості продукції та процесів виробництва. Фактори, що впливають на формування галузі, представлено на рис. 1.

Галузева структура є найбільш продуктивною, якщо вона ефективно використовує матеріальні, енергетичні, кадрові та природні ресурси та впроваджує сучасні високотехнологічні методи організації виробничого процесу з використанням передових процесних та технологічних інновацій. Значною мірою на розвиток галузі впливають процеси спеціалізації, диференціації, кооперації та інтеграції виробництва,

які призводять до виникнення стійких виробничих зв'язків підприємств як у межах самої галузі, так і на міжгалузевому рівні. Галузі України розвиваються в межах економічного потенціалу України з використанням природних, матеріальних та трудових ресурсів. Так, потенціал природних ресурсів України становить понад 200 видів корисних копалин, 5% запасів мінеральної сировини світу; земельні ресурси: 70% наявної площі – сільськогосподарські угіддя, родючий ґрунт та багатий природно-рекреаційний потенціал.

Незважаючи на досить потужну ресурсно-сировинну базу для забезпечення ефективного зростання, галузям країни не вистачає фінансових, енергетичних, необхідної якості та обсягу кадрових ресурсів. Основні загрози економічній безпеці країни та розвитку її галузей лежать у площині несвоєчасного та недостатнього темпу здійснення економічних реформ. В основних галузях економіки країни до цього часу переважають матеріаломісткі, енергоємні та екологічно небезпечні технології. Низька якість продукції, відсутність упровадження сертифікації та контролю якості продукції та процесів її виробництва роблять продукцію галузей неконкурентоспроможною не тільки на зовнішньому, а й на внутрішньому ринку.

XXI ст. – це ера формування єдиного глобального ринку, де конкурентне середовище формують не країни, а галузі. Оскільки економічні інтереси бізнесу стають більш пріоритетними, ніж національні інтереси держави, то відбувається трансформація самих

Рис. 1. Фактори, що впливають на формування галузі

Джерело: сформовано автором на основі [2–4]

небезпек та загроз національним інтересам країн світової спільноти. На нашу думку, глобалізація та рівень розвитку тієї чи іншої галузі у контексті економічної безпеки мають певний дуалізм. З одного боку, рівень конкурентоспроможності та розвитку галузі у світовому просторі забезпечує певну стабільність надходжень до бюджету країни, чим підвищує рівень економічної стабільності та економічної безпеки країни. З іншого боку, виробничою основою галузі можуть бути підприємства, що належать міжнародним фінансово-промисловим групам та транснаціональним корпораціям, що розміщують свої підприємства на теренах різних країн і для яких пріоритетом виступають не інтереси певної країни та її мезорівня, а інтереси окремих власників міжнародних компаній, для яких країни є лише базами постачання сировинних та кадрових ресурсів. У такому разі структурні елементи галузей стають додатковими джерелами небезпек та загроз національним інтересам країни та її економічній безпеці.

Динаміка впливу зовнішньоекономічних чинників на стан економічної безпеки посилюється внаслідок активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів у світовому економічному середовищі та активного інтеграційного руху України в Європейське Співтовариство. Глобалізація характеризується об'єднанням різних видів ринків (фінансових, товарних, послуг, інформації, трудових ресурсів та ін.). Це процес розвитку стійких зв'язків між національними економіками окремих країн, у результаті якого вони стають органічною частиною світового господарства [4]. Значна частина науковців тісно пов'язує стан та рівень економічної безпеки галузі з процесами інтеграції та глобалізації та визначає особливу роль конкурентоздатності як основного чинника в забезпеченні її економічної безпеки. Незважаючи на загальний позитивний вплив інтеграції та глобалізації на розвиток економіки країни, цей процес пов'язаний із виникненням та дією додаткових загроз економічній безпеці, пов'язаних із факторами зовнішньоекономічного середовища.

За Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України [8] загрозами економічній безпеці України є сукупність наявних та потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку для реалі-

зації національних інтересів в економічній сфері. На думку І.П. Мігус, загрози являють собою певну подію, що впливає на діяльність суб'єктів господарювання [9]. За визначенням Т.Г. Васильців загрози є сукупністю умов і факторів, які створюють небезпеку для реалізації економічних інтересів, які, своєю чергою, можуть створювати різноманітні ризики [1]. Отже, загрози економічної безпеки галузі можна визначити як сукупність умов подій та факторів, які створюють небезпеку для реалізації економічних інтересів підприємств галузі.

Загалом загрози економічній безпеці галузі можна класифікувати за такими параметрами (табл. 1).

Значними загрозами економічній безпеці галузі є високий рівень сегментування сучасного світового ринку, оскільки виробництво високотехнологічної продукції та високий рівень виробництва є перевагами підприємств високорозвинених країн, так званих країн «золотого мільярду», водночас ринок сировинних ресурсів, у тому числі природних, мінеральних та трудових ресурсів, закріплено за країнами, що розвиваються та мають недостатній рівень економічного розвитку. Значною мірою таке економічне розмежування підтримується розповсюдженням та дією транснаціональних корпорацій (ТНК), що значно монополізують зовнішні ринки та мають домінуючий вплив на діяльність галузей не тільки окремих країн, а й загального світового економічного простору, особливо у разі виходу окремих підприємств відповідних галузей на зовнішні ринки.

На думку провідних науковців [2; 3], у світі відбуваються процеси значного уповільнення науково-технічного розвитку внаслідок дії розвинених країн, що штучно продовжують життєві цикли застарілих товарів та сповільнюють циклічні коливання технологічного розвитку для отримання додаткових прибутків на обсяги інвестованих капіталовкладень.

В Україні основними експортоорієнтованими галузями є металургія та сільське господарство. При цьому чорна металургія є галуззю другого технологічного укладу, прокат сталі та енергетичне машинобудування – третього укладу, автомобілебудування, кольорова металургія, видобуток та переробка нафти, хімічна та нафтохімічна промисловість – четвертого технологічного укладу [7]. Сформувалася модель, за

Таблиця 1. Класифікація загроз економічній безпеці галузі

Ознаки	Види загроз
За тривалістю впливу	Тимчасові, довгострокові та постійні
За сферою виникнення	Внутрішні та зовнішні
За рівнем небезпеки	Відносно безпечні, небезпечні, надто небезпечні
За ступенем сформованості	Реальні, потенційні
За масштабами дії	Індивідуальні, локальні, національні
За характером виникнення	Хаотичні та системні
За складниками ЕБ	Фінансові, виробничо-технологічні, інноваційні, інвестиційні, енергетичні, імпорتنі, експортні, ринкові, кадрові, інформаційні
За характером дії	Прямі та непрямі
За рівнем оцінки	Несвідомі, уявні, захищені
За сферами	Внутрішньоекономічні та зовнішньоекономічні
За характером вияву	Безпосередні та опосередковані
За ступенем реалізації	Нереалізовані, частково реалізовані, реалізовані
За ставленням	Об'єктивні та суб'єктивні

Джерело сформовано автором на основі [2; 5; 7]

якою найбільш конкурентоздатними галузями на світовому ринку з динамічним зростанням показників експорту були галузі металургії та хімічної промисловості.

Висновки з проведеного дослідження. Глобалізація та інтеграція національних економік попри переваги містить і низку викликів та загроз для розвитку галузей країн, що активно долучаються до цих процесів. Насамперед це пов'язано з утратою конкурентоспроможності галузей на світовому ринку, їх занепадом на локальному та витісненням більш потужними іноземними конкурентами. У короткостроковій перспективі ЕБ галузі здатна підтримати ЕБ держави за

рахунок активного поповнення бюджету та валютних резервів надходженнями від експорту, однак у довгостроковій перспективі експлуатація галузей низьких технологічних укладів призводить до стагнації інноваційного розвитку країни та вихолощення її природно-ресурсного потенціалу. Таким чином, ЕБ галузі можна виразити системою таких параметрів, як здатність конкурувати на світовому та національному ринках за ціновими на неціновими параметрами, ступінь технологічного розвитку галузі й ефективності виробничих процесів, а також ступінь стратегічної значущості у формуванні позитивних індикаторів функціональних складників ЕБ національної економіки.

1. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізм зміцнення : [монографія] / Т.Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.

2. Вплив глобальних, політичних, енергоресурсних та екологічних змін на воєнну безпеку держави : [монографія] / В.В. Зубарев, О.П. Кутувий, О.О. Свергунов, С.М. Тимченко. – К. : Інтертехнологія, 2009. – 256 с.

3. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : [монографія] / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, С.М. Макуха [та ін.] ; за ред. Л.С. Шевченко. – Х. : Право, 2009. – 312 с.

4. Економічна безпека суб'єктів господарювання в умовах глобальної фінансової кризи (теоретико-методологічний аспект) : [монографія] / О.А. Кириченко [та ін.] ; УМБ Університету «КРОК». – К. : Дорадо, 2010. – 412 с.

5. Економічна безпека : [навч. посіб.] / О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко [та ін.] ; за ред. О.М. Джуґі. – К. : Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури, 2010. – 368 с.

6. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 1. / С.В. Мочерний [та ін.]. – К. : Академія, 2000. – 864 с.

7. Левковець О.М. Податкові важелі в контексті формування заходів державної підтримки інноваційних процесів / О.М. Левковець // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2006. Т. III. – Вип. 220. – С. 825–837.

8. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=97980.

9. Мігус І.П. Необхідність розмежування понять «загроза» та «ризик» при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання / І.П. Мігус, С.М. Лаптев // Ефективна економіка. – 2011. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.econotyu.nauka.com.ua/.

10. Райзберг Б. Современный экономический словарь / Б. Райзберг, Л. Лозовский, Е. Стародубцева ; 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 480 с.

E-mail: 0674455570@ukr.net

УДК 336.1: 339.9

Кучер Г.В.

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансів,

Київський національний торговельно-економічний університет

ДЕРЖАВНИЙ СЕКТОР КРАЇН СВІТУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ГЛОБАЛЬНИХ ФІНАНСОВИХ ІНДИКАТОРІВ

Важливими для держав та суспільного життя є національна фінансова політика і стратегія, які визначають використання фінансових ресурсів для бюджетного фінансування розвитку. Внаслідок впроваджуваної урядової політики та зростання державного боргу формуються відповідні показники глобальних фінансових індикаторів. Метою статті є оцінювання розвитку різних країн та визначення по 10 країн світу (ТОП-10), що мають найбільші показники глобальних фінансових індикаторів у 2016 р. і відображають значимість державного сектора. Використано загальнонаукові та специфічні методи дослідження, зокрема діалектичний, синтезу, наукової абстракції, порівняльного та факторного аналізу. Розкрито значимість державного сектора для оцінювання фінансування суспільного розвитку як національних економік, так і світу в цілому. Враховуючи наявність національних відмінностей щодо виокремлення складників державного сектора, здійснено оцінку державного сектора країн світу та визначено у 2016 р. по 10 країн світу (ТОП-10), що мають найбільші показники в розрізі глобальних фінансових індикаторів. Проведено їх аналіз та розкрито взаємозалежності національного розвитку та світових тенденцій, у тому числі під впливом світової фінансової кризи. Визначено важливість та співвідношення ціни одного відсотка ВВП різних країн для аналізу ролі державного сектора окремих країн у глобальних фінансах.

Ключові слова: державний сектор, державні доходи, державні витрати, чистий борг, державне запозичення, державне чисте кредитування, державний борг, глобальний фінансовий індикатор.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СЕКТОР СТРАН МИРА СКВОЗЬ ПРИЗМУ ГЛОБАЛЬНЫХ ФИНАНСОВЫХ ИНДИКАТОРОВ

Кучер Г.В.

Важными для стран и общественной жизни являются национальная финансовая политика и стратегия, которые определяют использование финансовых ресурсов для бюджетного финансирования развития. В результате реализации правительственной политики и увеличения государственного долга формируются соответствующие глобальные финансовые индикаторы. Целью статьи является оценивание развития разных стран и определение 10 стран мира (ТОП-10), которые имеют наибольшие показатели глобальных финансовых индикаторов в 2016 г. и отражают значимость государственного сектора. Используются общенаучные и специфические методы исследования, в том числе диалектический, синтеза, научного абстрагирования, сравнительного и факторного анализа. Раскрыта важность государственного сектора экономики для оценивания финансирования общественного развития как национальных экономик, так и мира в целом. Учитывая существование национальных особенностей в определении составляющих государственного сектора, осуществлено оценивание государственного сектора стран мира и определено в 2016 г. по 10 стран мира (ТОП-10), которые имеют наибольшие показатели в разрезе глобальных финансовых индикаторов. Проведен их анализ и раскрыта взаимозависимость национального развития и мировых тенденций, в том числе под влиянием мирового финансового кризиса. Определены важность и соотношение цены одного процента ВВП разных стран для анализа роли государственного сектора отдельных стран в глобальных финансах.

Ключевые слова: государственный сектор страны, государственные доходы, государственные расходы, чистый долг, государственное заимствование, государственное чистое кредитование, государственный долг, глобальный финансовый индикатор.

THE STATE SECTOR OF THE COUNTRIES THROUGH THE PRISM OF GLOBAL FINANCIAL INDICATORS

Kucher G.

Very important for the countries and public life are the national financial policy and strategy that define resources used for budgetary financing for development. As a result of the macroeconomic government policy and the growth of the state debt there are indexes the global financial indicator. Propose is to rate the level of the development different country and to select 10 countries (TOP-10) which have a largest indexes the global financial indicator and reflect the important of the state sector in 2016. The paper used the set of specific and general scientific methods, such as dialectic, synthesis and methods of scientific abstraction, comparative and factor analysis. The article reveals the importance of the state sector for

financing social development both national economies and the world as a whole. It is taking into account that the different countries have the national features concerning of the components of the state sector. The article assesses the state sector of the countries and defines 10 countries (TOP-10) in 2016, which have the largest indexes the global financial indicators. The article analyses the global financial indicators and reveals the interdependencies of national development and the world tendencies which are formed under the influence of the global financial crisis. It is determined the importance to take into consideration and to assess of the price of one present of the GDP different countries to analysis the role of the state sector in the global finances.

Keywords: state sector, state revenues, state expenditures, net debt, government borrowing, government net lending, public debt, the global financial indicator.

Постановка проблеми. Фінансова глобалізація забезпечує поширення загальноєвропейських правил та процедур на всіх її учасників незалежно від їх національних особливостей. Це може позитивно вплинути на процеси стабілізації глобального фінансового середовища та суверенних держави, дає змогу гармонізувати національні економіко-правові системи до світових стандартів. У процесі глобалізації відбувається системний розвиток як суверенних держав, так і міжнародних інституцій у напрямі їх розвитку та вдосконалення співробітництва з урахуванням реальних процесів, викликів та загроз.

Важливим як для суверенних держав, так і міжнародних інституцій є оцінювання ролі країн у світовій фінансовій системі та порівняння їх можливостей і потенціалу із застосуванням узгоджених фінансових індикаторів. Складність реалізації зазначеного полягає у специфіці окремих країн, різних моделях і укладах їхнього розвитку, що впливає національну статистичну базу і, відповідно, не забезпечує співставності показників.

Міжнародна спільнота та міжнародні фінансово-кредитні установи для порівняння країн використовують різні фінансові індикатори, але окремі з них застосовуються більшістю учасників світового фінансового середовища. Статистична база Міжнародного валютного фонду (МВФ), що застосовує відповідні глобальні фінансово-економічні індикатори, дає змогу провести дане дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку держав в умовах глобалізації, факторам, що на них впливають, присвячено роботи зарубіжних та вітчизняних дослідників, серед них: З. Бауман [1], У. Бек [2], В. Велес, Л. Каплан, С. Марфі, Н. Мусис [5], В. Танци, А. Тойнби, Г. Шахназаров та ін. Дослідженням ролі, складників державного сектора та впливу фінансових ресурсів на фінансування державних витрат присвячено праці вітчизняних учених: Т. Боголіб [3], А. Гальчинського, В. Геєця, В. Глушенка, Б. Кваснюка, І. Лук'яненко, І. Луніної, І. Лютого, Л. Лисяк [4], Г. П'ятаченка, В. Сіденка, В. Федосова, І. Чугунова [6] та ін.

Разом із тим у сучасних умовах важливим є дослідження ролі суверенних держав у фінансовому глобальному середовищі за допомогою глобальних фінансових індикаторів.

Постановка завдання. Метою статті є оцінювання розвитку різних країн та визначення по 10 країн світу (ТОП-10), що мають найбільші показники глобальних фінансових індикаторів у 2016 р. і відображають значимість державного сектора.

Виклад основного матеріалу дослідження. Країни активно використовують свій фінансовий потенціал як для фінансування національного розвитку, так і для відстоювання національних інтересів у світі,

у тому числі за допомогою участі у міжнародних об'єднаннях та організаціях. Важливою детермінантою їхнього впливу на світову політику, у тому числі у фінансовій сфері, є їх фінансовий потенціал, що можна порівняти та оцінити за допомогою ВВП країни. На основі статистичної бази МВФ ми виокремили ТОП-10 країн із найбільшими розмірами ВВП у 2016 р. (рис. 1). Перелік країн, що увійшли до ТОП-10, свідчить про провідні позиції цих країн, та в подальшому нашому дослідженні дає змогу оцінювати значимість та відмінність ваги кожного відсотка різних країн під час визначення ролі державного сектора крізь призму глобальних фінансових індикаторів.

Наведені дані свідчать про провідну роль у формуванні та фінансовому забезпеченні глобальної та регіональної фінансової політики США, КНР, Японії, Німеччини, Великої Британії, Франції, Індії, Італії, Бразилії, Канади. Найбільш стабільну та позитивну динаміку ми бачимо у США та КНР, і, за прогнозами МВФ, позитивні тенденції щодо нарощування ВВП у КНР будуть зростати.

Світова фінансова криза певним чином відбилася на показниках ВВП інших країн ТОП-10 2016 р., і нами відзначаються зміни в їх показниках у 2008–2015 рр., але в 2016 р. ситуація стабілізувалася.

Стосовно відмінності ваги кожного відсотка різних країн під час аналізу глобальних фінансових індикаторів, то варто враховувати значні розбіжності розмірів ВВП, які на неї впливають. Наприклад, вага 1% ВВП США у 1,66 рази перевищує вагу 1% ВВП КНР, у 7,06 рази – ВВП Великої Британії та 199,1 рази вагість 1% ВВП України.

Держава як інститут глобальних фінансів впливає за допомогою державних витрат на процеси відновлення і розвитку як усередині країн, так і за їх межами. Дослідження обсягів витрат країн у період з 2007 до 2022 р. (на матеріалах МВФ) свідчить про їх зв'язок із циклічними коливаннями та фінансовою кризою 2008–2011 рр., її другою хвилею у 2013–2016 рр. (рис. 2).

Найвищі показники державних витрат має Данія – 70,89% ВВП, наступна Франція – 56,49%, і третя Фінляндія з 56,15% ВВП. Останнє, 10-е, місце в ТОП-10 2016 р. займає Норвегія з показником витрат 50,21% ВВП. Розрив у переліку десяти країн між Данією та Норвегією становить -20,68%. Для Норвегії такий показник витрат є найвищими за весь досліджуваний період, а для Греції, навпаки, такий показник є одним із найнижчих після 2007 р., та МВФ очікує, що їхні витрати будуть у майбутньому скорочуватися.

Варто зазначити, що оскільки показник відношення витрат до ВВП країни показує відносне значення витрат, абсолютні значення при цьому розрізняються, враховуючи різні обсяги ВВП країн як базову основу для обчислення. Найбільші показники витрат у 2015 р.

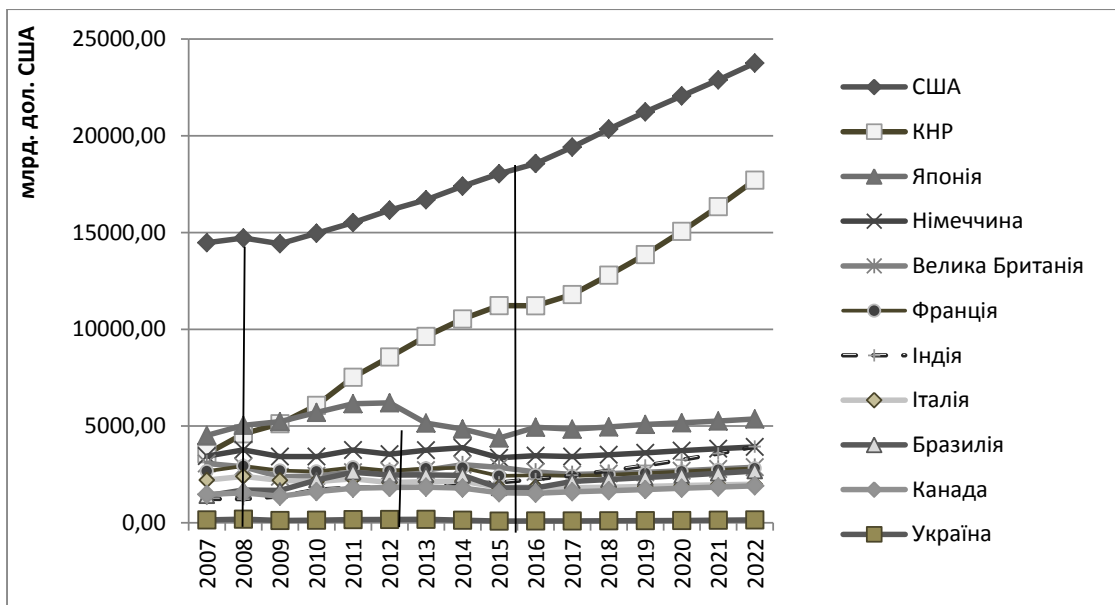

Рис. 1. ТОП-10 країн світу за найбільшими обсягами ВВП у 2016 р. (млрд. дол. США)

Джерело: побудовано за матеріалами МВФ

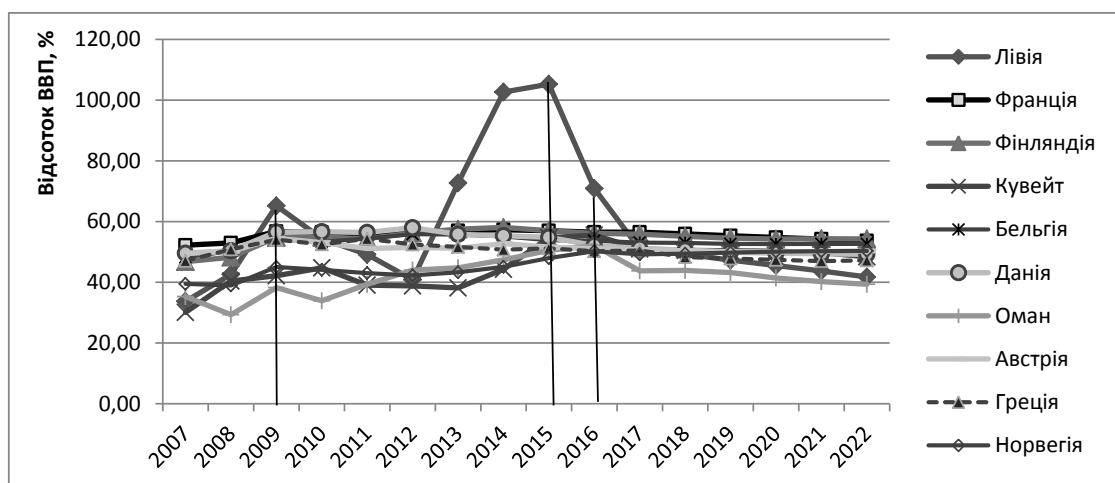

Рис. 2. ТОП-10 країн світу за найбільшими показниками витрат у відсотках до ВВП у 2016 р.

Джерело: побудовано за матеріалами МВФ

були у Лівії в обсягах 105,25% ВВП, що в абсолютних розмірах становило 31,32 млрд. дол. США, а найменший показник із нашого ТОП-10 займала Норвегія, яка мала 45,10% ВВП країни і витратила 185,44 млрд. дол. США. Це означає, що в 2015 р. витрати Норвегії були майже в шість разів більше, ніж у Лівії.

Серед ТОП-10 країн, які ми визначили за критерієм найбільших обсягів прогнозованих МВФ витрат у 2017 р., є як розвинені та провідні країни світу, наприклад Франція (перше місце в цьому списку) та Данія (четверте місце). Ми вважаємо, що значні витрати держав відображають не лише потреби у виконанні державних функцій, внутрішні чинники, а й зовнішній вплив на економіку країни та їх фінансову політику.

Глобалізаційні процеси певним чином впливають на формування доходів країн світу та визнача-

ють особливості джерел та механізмів їх формування. На рис. 3 наведено тенденції формування доходів ТОП-10 країн світу за критерієм найбільшого показника відношення доходів до ВВП країни в 2016 р.

Проведений нами аналіз даних МВФ засвідчив, що найвищі показники обсягів доходів до ВВП протягом 2007–2017 рр. були у Кувейту і в період 2007–2014 рр. у середньому становили 69,54% ВВП, виняток був у 2016 р., коли перші позиції у ТОП-10 за даним показником займали Ісландія та Фінляндія. Значне скорочення доходів на 6,93% ВВП у Кувейті відбулося у 2008 р. та в 2015 р., коли вони скоротилися на 15,53% і дорівнювали 55,88% ВВП країни. Скорочення доходів може розглядатися в декількох аспектах: стосовно скорочення абсолютних розмірів ВВП країни та їх частки щодо ВВП. У Кувейті одночасно відбувалося скоро-

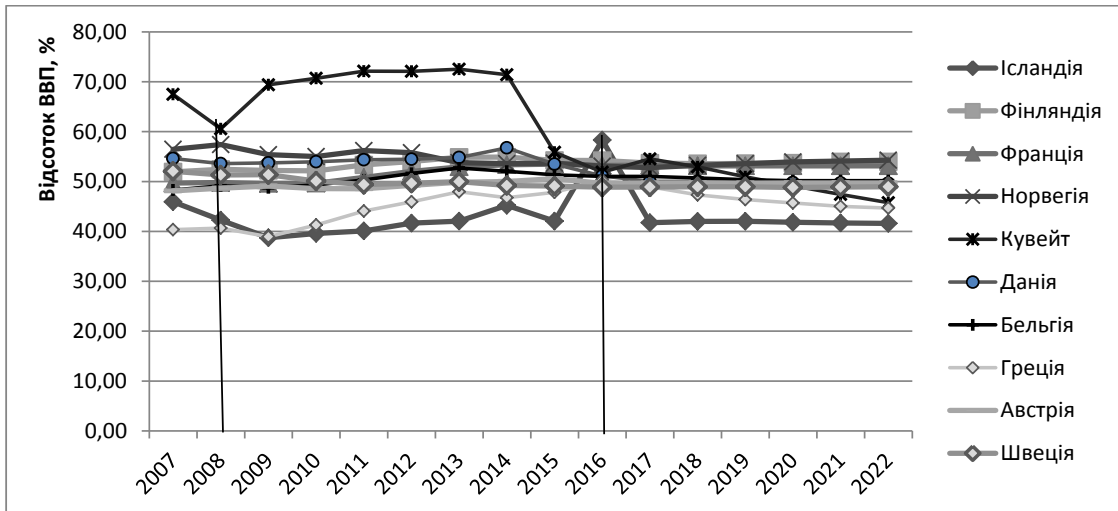

Рис. 3. ТОП-10 країн світу за найбільшими показниками доходів у відсотках до ВВП у 2016 р.

Джерело: побудовано за матеріалами МВФ

чення ВВП та показника доходів у відсотках до ВВП. В абсолютних обсягах у 2015 р. доходи дорівнювали близько 63,74 млрд. дол. США, а в 2016 р. вони ще скоротилися і в абсолютних обсягах і становили трохи більше 57,00 млрд. дол. США.

Ісландія, що займає першу позицію в нашому ТОП-10 за показниками доходів у відсотках до ВВП у 2016 р., має протилежну тенденцію щодо формування доходів. У 2007 р. вона мала найбільший показник доходів країни – 45,93% ВВП притому, що її ВВП був також максимальний – 21,295 млрд. дол. США за 2007–2015 рр. У 2008 р. показник доходів був найменший за весь досліджуваний період не лише цієї країни, а й усіх країн ТОП-10 2016 р. – 38,73%. Варто також урахувати, що у 2009 р. показник ВВП цієї країни був мінімальний за весь досліджуваний період – 12,887 млрд. дол. США.

У 2016 р. доходи Франції становили 53,21% ВВП та дорівнювали більше 1310,68 млрд. дол. США, а Данії – 51,10%, але в абсолютних обсягах – 1771,45 млрд. дол. США, тобто були більшими, ніж у Франції. Японія не потрапила до переліку країн ТОП-10 за рівнем доходів у відсотках до ВВП притому, що її показник доходів становив 32,58%, абсолютні обсяги доходів країни – 1609,01 млрд. дол. США. Зазначене свідчить про необхідність усебічного дослідження впливу державного сектора на суспільний розвиток, фінскальне навантаження в країні та її роль у глобалізаційних процесах.

Наведені матеріали засвідчують важливість різних підходів до визначення ролі держави та її фінансових можливостей в умовах глобалізації. Наступним глобальним індикатором, за допомогою якого ми можемо

визначити ситуацію в країні та її роль у глобальних фінансах, є ранжування країн за найбільшими розмірами чистого кредитування або позиками державного управління, що відображає фінскальну позицію останнього. Чисте кредитування свідчить, що уряд надає фінансові ресурси іншим секторам, країнам, а чисте запозичення означає, що уряд потребує фінансових ресурсів з інших секторів або зовнішніх джерел¹.

На базі метаданих МВФ ми окремо виділили ТОП-10 країн, які показали найбільші показники чистого кредитування (рис. 4).

Загальна динаміка показників чистого кредитування країн, що увійшли до нашого переліку, показують схожі процеси. Серед них відслідковуються тенденції: період 2007–2010 рр. – погіршення показників, який співпадає з періодом світової фінансової кризи; період 2011–2012 рр. – процес стабілізації і відновлення; наступний період, із 2013 р. дотепер, має зигзагоподібну тенденцію, за якої в 2014 і 2016 рр. відбувається значне покращення показників, а в 2013, 2015 і 2017 рр. – навпаки, загальне їх погіршення. Виняток становлять Норвегія, Гренада, Маршалові Острови, Гонконг САР², що може бути пов'язане певними національними особливостями в сфері державних фінансів.

Перша в переліку країна має найвищий у 2016 р. показник чистого кредитування з усіх країн світу, за даними МВФ. За прогнозом МВФ, у подальші роки ситуація дещо вирівнюється, не буде мати таких різких коливань, але загальна тенденція пов'язана зі скороченням показника чистого кредитування.

Досліджуючи результати функціонування державних фінансів країн світу щодо показника «чисте кредитування/чисте запозичення», варто зупинитися також на іншій групі країн, що показала найбільші рівні державного запозичення. Ми виокремили ТОП-10 країн за зазначеним критерієм, при цьому варто зауважити, що найбільший показник рівня запозичення до ВВП країни належить країні, що знаходиться останньою у нашому списку (рис. 5).

¹ Європейська Комісія використовує концепцію чистого кредитування для моніторингу надлишку чи дефіциту державного фінскального бюджету з додатковим коригуванням, щоб відобразити чисті потоки виплат відсотків, що виникають унаслідок угод про взаєморозрахунки та форвардні ставки [8].

² Гонконг САР – спеціальний адміністративний район КНР, який наділений специфічною автономією щодо законодавства, поліції, грошової системою, тощо та передбачає представництво в міжнародних організаціях та заходах.

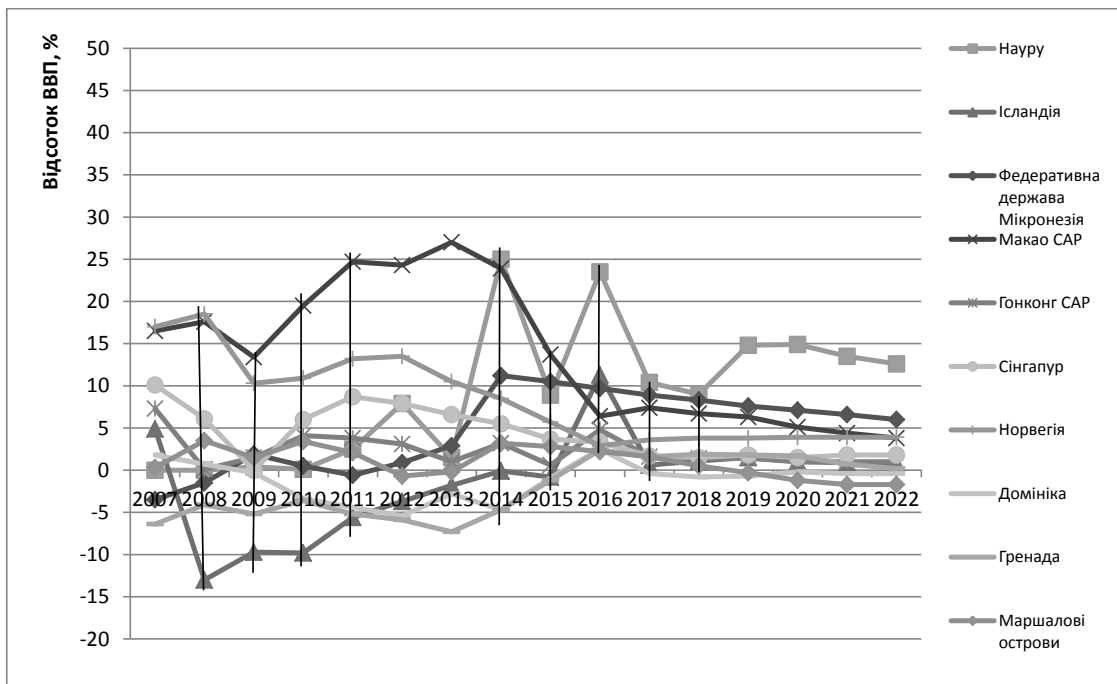

Рис. 4. ТОП-10 країн світу за найбільшими показниками чистого державного кредитування у 2016 р.

Джерело: побудовано за матеріалами МВФ

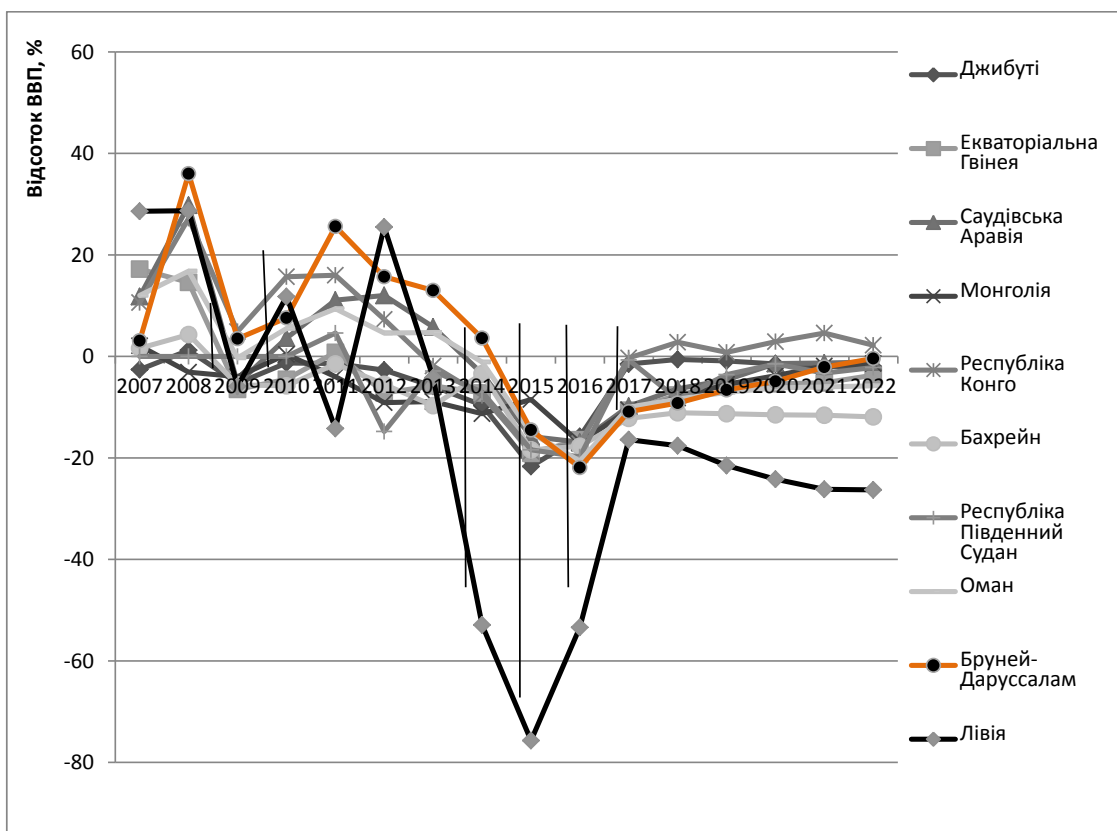

Рис. 5. ТОП-10 країн світу за найбільшим показником рівня державного запозичення до ВВП країни в 2016 р.

Джерело: побудовано за матеріалами МВФ

Із наведених даних видно, що в 2016 р. найвищий рівень державного запозичення був у Лівії. Негативна тенденція у цій країні почала формуватися у 2009 р. (5,9% ВВП), а в 2008 р. в країні показник «чисте кредитування» становив 28,5%. У 2010 р. ситуація стабілізувалася, але вже в наступному році знову уряд Лівії здійснював державні запозичення в обсязі 14,5% ВВП. Наступні два роки тенденція повторилася, і вже з 2013 р. нарощування державних запозичень призвело сягнуло 75,7% ВВП у 2015 р.

На рисунку видно, що країни мають специфіку в динаміці цього показника в 2007–2017 рр. та прогнозованому періоді до 2022 р., але загальні тенденції, пов'язані зі світовою фінансовою кризою (2009–2010 рр.) та її другою хвилею (2012–2015 рр.) на наведеному графіку чітко відслідковуються.

Розглядаючи динаміку даного показника серед провідних країн світу, України та деяких сусідніх країн (рис. 6), наведена тенденція теж прослідковується. Всі досліджувані країни, проводячи власну фінансову політику та в межах застосовуваних фінансових моделей, мають власну специфіку, яка формує державну політику і визначає доходи та витрати держави.

У 2007–2011 рр. найгірші показники мала Греція (середньорічний показник рівня запозичення становив 10,7% ВВП). Великі обсяги державного запозичення у США та Великобританії прослідковуються у 2008–2012 рр. Так, у США в середньому в цей період показник становив 9,64% ВВП, а у Великобританії – 8,02% ВВП. В Україні ситуація значно ускладнилася з 2009 р., коли державне запозичення становило 6,00% ВВП, але в наступні два роки ситуація покращилася і становила відповідно 5,8% та 2,8% ВВП, а в 2012 р. знову погіршилася до 4,3% ВВП, до 4,8% у 2013 р.

Для порівняння: середньорічний показник державного запозичення України в 2008–2012 рр. становив 4,38% ВВП. Польща також збільшила державне запозичення в 2008–2012 рр., яке щорічно в середньому становило 5,34% ВВП та показала відповідні зміни показника під час другої хвилі світової фінансової кризи.

Важливим показником формування та використання фінансових ресурсів суверенних держав, окрім зазначених вище глобальних фінансових індикаторів, є показник чистого боргу у відсотках до ВВП. Використовуючи інформаційну базу МВФ, ми виділили 10 країн світу, що мали в 2016 р. найбільші показники чистого боргу держави у відсотках до ВВП, та для порівняння дані по Україні (рис. 7).

Проведений аналіз показує наявність загальних тенденцій нарощування боргів. Так, з 2008 до 2011 р. відбувалося значне зростання показників чистого боргу цієї групи країн (виняток становлять Єгипет та Ємен, які мали нестабільну динаміку та у цілому незначно збільшили розміри чистого боргу), а з 2012 р. бачимо стабілізацію та незначні коливання показника. У Португалії з 2013 по 2017 р. найбільші показники чистого боргу, у середньому щорічно показник чистого боргу становив 120,5% ВВП країни. Другою за даним показником є Японія. У 2010–2012 рр. вона мала найбільші розміри даного показника, але з 2013 р. поступилася Португалії. За прогнозами МВФ, ці дві країни будуть тримати найбільші показники чистого боргу до 2022 р.

Варто також зазначити, що в 2016 р. майже всі країни (крім США, Єгипту та України) досягли максимального для країн показника і в подальшому МВФ очікує певне їх скорочення. В Єгипті очікується досягнення максимального показника в розмірі 93,61% ВВП у 2017 р. Єгипет та Ємен показали стрімке підвищення показника в 2013 та 2015 рр. відповідно.

США протягом досліджуваного періоду активно нарощують показник чистого боргу, та за розрахунками МВФ дана тенденція буде нарощуватися. З 2007 по 2016 р. частка чистого боргу країни зростає з 45,11% до 81,48% ВВП, тобто більше ніж у 1,8 рази, причому США займає першу позицію у ТОП-10 за розміром ВВП у світі.

Дані по Україні в розрізі даного фінансового індикатора МВФ відображає з 2013 р. На графіку видно стрімке зростання показника чистого боргу України, причому найбільше його збільшення очікується в

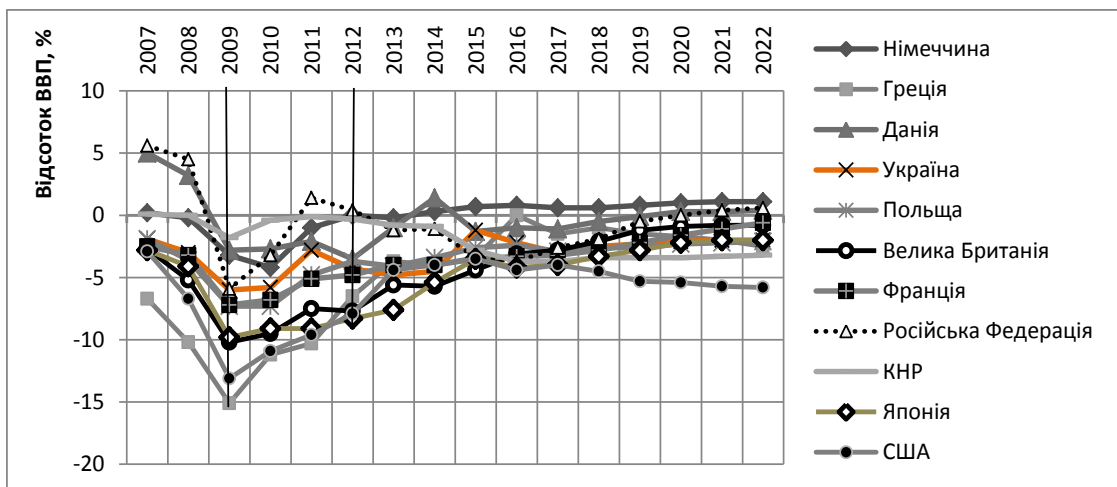

Рис. 6. Тенденції окремих країн світу та України за показником чистого кредитування (+)/ рівня державного запозичення (-) до ВВП країни в 2007–2022 рр.

Джерело: побудовано за матеріалами МВФ

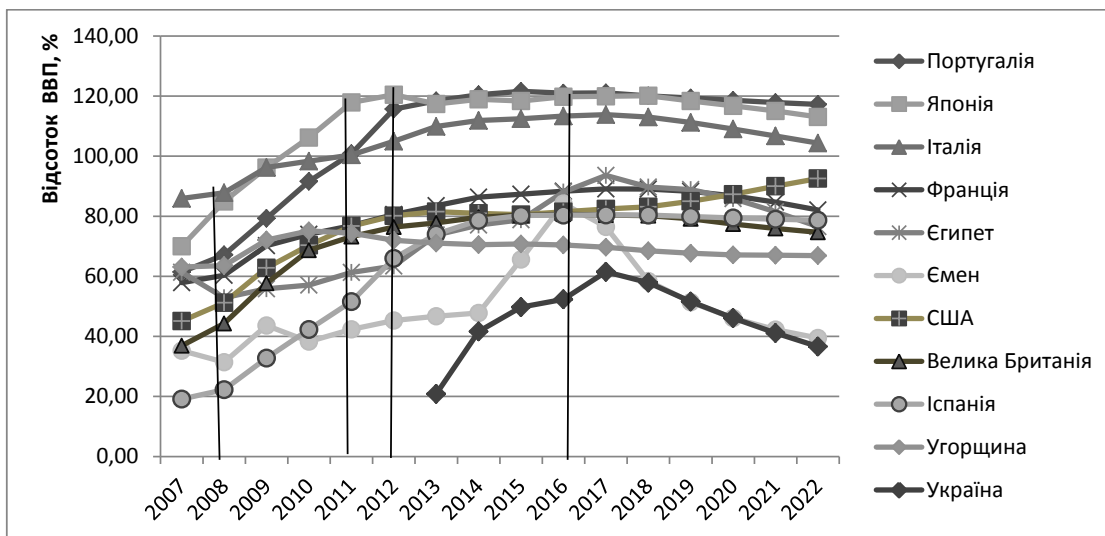

Рис. 7. ТОП-10 країн світу та України за показником чистого боргу до ВВП країни у 2016 р.

Джерело: побудовано за матеріалами МВФ

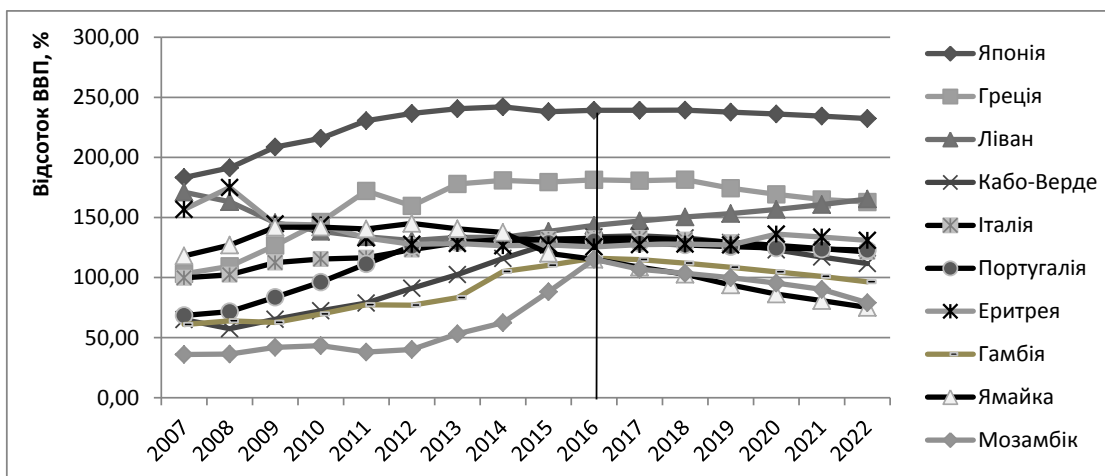

Рис. 8. ТОП-10 країн світу за найбільшим показником валового державного боргу до ВВП країни в 2016 р.

Джерело: побудовано за матеріалами МВФ

2017 р. – до 61,5% ВВП. За період 2013–2016 рр. показник чистого боргу України зріс у 2,5 рази.

Оцінюючи стан державних фінансів крізь призму фінансової глобалізації та міжнародних стандартів їх оцінювання, важливим є дослідження такого глобального фінансового індикатора, як валовий державний борг країни у відсотках до ВВП. Відповідно до застосованого нами підходу, ми визначили ТОП-10 країн світу з найбільшими розмірами показника валового державного боргу до ВВП країни в 2016 р. (рис. 8).

Представлені в узагальненому вигляді дані показують найвищі показники валового державного боргу до ВВП в Японії та Греції. Майже всі країни з нашого переліку ТОП-10 збільшували свій державний борг до 2016 р. Виняток становить Ямайка, яка мала найбільші показники (у середньому 141,98% щорічно) в 2009–2013 рр., після чого спостерігалось зменшення

показника, яке, за передбаченням МВФ, відбуватиметься і в майбутньому. Ліван та Португалія, за оцінками МВФ, у найближчі роки також матимуть незначне скорочення показників валового державного боргу до ВВП, а решта країн показуватимуть кращу тенденцію до його скорочення.

Наведені дані характеризують наявність певного зв'язку між показниками валового державного боргу та чистого боргу до ВВП, у розрізі яких до наших ТОП-10 у 2016 р. потрапили такі країни, як Португалія, Японія, Італія. Це свідчить про важливість державного сектора в системі глобальних фінансів і складність, багатогранність його оцінювання за допомогою фінансових індикаторів.

Висновки з проведеного дослідження. Наведені результати нашого дослідження підтверджують важливість дослідження розвитку держави в умовах фінан-

сової глобалізації крізь призму державного сектора та суспільних фінансів. Формування узгоджених підходів до оцінювання розвитку країни та її державного сектора в розрізі узгоджених світовою спільнотою критеріїв дає змогу виявляти та аналізувати світові тенденції та національні відмінності, які впливають на конкретні показники країн.

Вагомою детермінантою фінансової глобалізації є нарощування світової заборгованості та суверенних боргів, що потребує вдосконалення підходів до управління нею як із боку міжнародних фінансово-кредитних установ, що діють на регіональному та

глобальному рівнях, так і з боку державних інститутів.

Під час дослідження процесів розвитку за допомогою глобальних фінансових індикаторів, які обліковуються міжнародними фінансово-кредитними інститутами, варто враховувати, що, маючи узгоджену методику розрахунку, вони обчислюються на різній базі, яка вимірюється розміром ВВП окремої країни. Це має вносити певні корективи в результати та тематику досліджень, потребує врахування під час визначення цілей, орієнтирів і перспектив розвитку національних економік.

1. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / З. Бауман ; пер. з англ. І. Андрущенко ; за наук. ред. М. Винницького. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – 109 с.

2. Бек У. Что такое глобализация? / У. Бек ; пер. с нем. А. Григорьева и В. Седелника. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.

3. Боголіб Т.М. Бюджетна політика як інструмент макроекономічної стабільності / Т.М. Боголіб // Економічний часопис – XXI. – 2015. – № 3–4(1). – С. 84–87.

4. Лисяк Л.В. Бюджетна складова реалізації домінуючих напрямів суспільного розвитку : [монографія] / Л.В. Лисяк, О.В. Грищенко, С.В. Качула [та ін.] ; за наук. ред. д. е. н., проф. Л.В. Лисяк. – Д. : ДДФА, 2015. – 396 с.

5. Мусис Н. Все про спільні політики Європейського Союзу / Н. Мусис ; пер. з англ. – К. : К.І.С., 2005. – 466 с.

6. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності / І.Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2014. – № 5. – С. 64–77.

7. IMF [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/datamapper/datasets/FM/>.

8. OECD.Stat [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stats.oecd.org/OECDStat_Metadata/ShowMetadata.ashx?Dataset=NAAG_2013&Coords=%5BINDICATOR%5D.%5BB9S13S%5D&ShowOnWeb=true&Lang=en.

E-mail: galinakucher@bigmir.net

UDC 658.8

Nekrasova L.

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economics of Enterprises,
Odessa National Polytechnic University

Davydenko M.

Postgraduate Student at Department of Economics of Enterprises,
Odessa National Polytechnic University

DEVELOPMENT OF INTERORGANIZATIONAL GOVERNANCE IN MARKETING CHANNELS IN THE SYSTEM OF STRATEGIC MANAGEMENT

An article by Jan Heide «Interorganizational governance in marketing channels» which explores interorganizational relations and peculiarities of their management, is analyzed. The research is structured in this way. First of all, a systematic analysis of the existing theoretical foundations of interorganization management is given. After identifying the main existing theories, a proposal is made for a new management based on various aspects of inter-organizational relations that do not have the equivalent in the world. In addition, in the second part of the article, 1 and 2 hypotheses are empirically proved, which are related to the new typology and causes of different forms of relations and the results are substantiated. Lastly, the author underlines some limitations that he encountered in this work and gives some implications for future research and for management. Finally, the author emphasizes some of the limitations he encountered in this paper and gives some recommendations for future research in this area.

Keywords: interfirm relationships, interorganizational governance, relationship forms, strategic partnerships, marketing strategy, unilateral and bilateral governance.

РОЗВИТОК МІЖОРГАНІЗАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВИМИ КАНАЛАМИ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Некрасова Л.А., Давиденко М.В.

У статті дано аналіз наукового дослідження Яна Хайде «Міжорганізаційне управління маркетинговими каналами», в якому розглянуто міжорганізаційні відносини та особливості їх управління. Певний інтерес представляє структура статті. Передусім автором дано систематичний аналіз наявних теоретичних основ міжорганізаційного управління, а після визначення основних теорій зроблено пропозицію про новий тип управління, заснований на різних аспектах міжорганізаційних відносин. Окрім того, у другій частині статті емпірично доведено першу і другу гіпотези, що пов'язані з новою типологією, і причини різних форм відносин та обґрунтовано результати. Нарешті, автор підкреслює деякі обмеження, з якими він зіткнувся у цій роботі, і дає деякі рекомендації для майбутніх досліджень у цій галузі.

Ключові слова: міжорганізаційні відносини, міжорганізаційні форми управління, тип управління, стратегічні партнерства, маркетингова стратегія, одностороннє і двостороннє управління.

РАЗВИТИЕ МЕЖОРГАНИЗАЦИОННОГО УПРАВЛЕНИЯ МАРКЕТИНГОВЫМИ КАНАЛАМИ В СИСТЕМЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА

Некрасова Л.А., Давыденко М.В.

В статье дан анализ научного исследования Яна Хайде «Межорганизационное управление маркетинговыми каналами», в котором рассмотрены межорганизационные отношения и особенности их управления. Определенный интерес представляет структура статьи. Прежде всего, автором дан системный анализ существующих теоретических основ межорганизационного управления, а после определения основных существующих теорий сделано предложение о новом типе управления, основанном на различных аспектах межорганизационных отношений. Кроме того, во второй части статьи эмпирически доказаны первая и вторая гипотезы, связанные с новой типологией, и причины возникновения различных форм отношений и обоснованно результаты. В конце автор подчеркивает некоторые ограничения, с которыми он столкнулся в этой работе, и дает некоторые рекомендации для будущих исследований в этой области.

Ключевые слова: межорганизационные отношения, межорганизационные формы управления, тип управления, стратегические партнерства, маркетинговая стратегия, одностороннее и двустороннее управление.

Formulation of the main goal. The aim of this paper is to review the article "Interorganizational Governance in Marketing Channels" and its impact. The article was written by Jan Heide in 1994 and published in the Journal of

Marketing. Jan Heide is currently Professor of Marketing at the Wisconsin School of Business (USA). His research focuses on interorganizational relationships, distribution systems, strategic partnerships and marketing strategy.

Furthermore, he is the third most cited author in marketing research (Source: Wisconsin School of Business).

Analysis of last research and publications. The interest of the scientific literature for the topics concerning the relationships management has been increasing especially in recent years. Many different theoretical frameworks make different assumptions about the nature of these processes. Such scientists as Heide 1994, Gary, L. F. 1999, Macneil 1978, Dwyer et al. 1987, p. 347, Kaufmann et al. 1988 studied interorganizational relationship.

The goal of the paper. This paper is structured as follows: The first part presents the approach Heide took, the basic results, and the theoretical contribution of his original study. The second part demonstrates the impact of Heide's thought analysis of related citations, extensions, replications and critical comments. Additionally, I will analyze the citations – both quantitative and qualitative. Google Scholar is used as the main source of data for this analysis. In the third chapter I will present the theoretical background of the interorganizational governance concept, including the most relevant findings of scholars involved in the development of organization relationship theories – and the influence of the Heides article on it. The conclusion of my paper examines discussions of future development and implications of the theory.

The main part of the research. The study of Heide is based on analysis of existing theories on organizational governance such as resource dependence theory, transaction cost theory and relational contracting theory. According to resource dependence theory companies always try to minimize risk of the dependence and uncertainty thought structuring their exchange relationships by establishing formal or semiformal links with other firms. Due to transaction cost theory, the main governance goal is to design mechanisms for supporting economic transactions. Based on this theory, governance moves from market-based exchange to hierarchical governance. The main emphasis of transaction cost theory is that there are potential costs associated with carrying out safeguarding, adaptation, and evaluation processes. In conclusion, relational contracting theory says that governance is based on relational exchange [9, p. 854]. In particular, this relational exchange accounts for the historical and social context in which transactions take place and views enforcement of obligations as following from the mutuality of interest that exists between both sides [4, p. 347; 7, p. 534].

The theoretical frameworks mentioned above are used as background to make a distinction at a very general level between market and nonmarket forms of governance [6, p. 74]. Heide develops a typology of three different types of governance: market, unilateral and bilateral. Market governance is viewed as synonymous with the concept of discrete exchange. For that reason, has been designed governance mechanism with aim to replace the "invisible hand" of the market. However, nonmarket governance is described as a heterogeneous syndrome. Nonmarket governance has been shared to two parts: unilateral/hierarchical and bilateral. Bilateral governance is based on a normative contract. At the same time, unilateral governance has an authority structure. Mutual dependence will lead to bilateral component manufacturers and governance processes (flexibility). In contrast, unilateral customer's dependence undermines flexibility. Generally, a distinction between market and nonmarket governance

has to be made on the reason that "relation" is created, and further differentiation between unilateral and bilateral forms of nonmarket governance depends on the way how the relation is established and maintained. However, Heide acknowledges that, in practice, individual relationships may combine aspects of each form [6, p. 75].

Prior to Heide's article, the differences between market, unilateral, and bilateral governance were not adequately explained in existing literature. To show systematic variation across market, unilateral and bilateral governance forms, Heide identifies a set of generic governance processes, which differ systematically in nature across the three governance forms. There are relationship initiation, relationship termination, and relationship maintenance processes. The main differences among interfirm governance forms will be present next in terms of these three dimensions.

Relationship Initiation means evaluation of potential exchange partners, initial negotiations about aspects of the subsequent relationship, and preliminary adaptation efforts. Market governance have no initiation process, because both exchange partners identities are assumed to be immaterial. In contrast, both hierarchical and bilateral governance have selection process, but which are quite different in the practice. Bilateral governance have more stringent initiation process, comparing to unilateral. Because it could involve of not only skills or qualifications but also certain attitudes or values. To distinguish Relationship Maintenance among governance forms, Heide identifies five methods for maintaining and governing relationships. These are role specification, planning, adjustment processes, monitoring procedures, an incentive system, and means of enforcement. Now I will briefly present the main characteristics of each governance form in this dimension. Market governance differ from others with no existing processes, but individual transactions and a short-term incentive system. Unilateral governance is characterized with clarified roles, clear planning monitoring and adjustment processes. Incentive system can be short and long-term oriented. Bilateral governance shows overlapping roles, flexible, negotiable, internal processes and long-term orientation. In conclusion, Relationship Termination explains systematic variation that exists between the three governance forms. Market form of governance views interfirm relationships as a series of discrete exchange episodes that has to be seen as a completed event. But non-market governance forms view relationships as having a time dimension beyond individual transactions. However, bilateral is based on entirely open-ended relationships, in contrast to unilateral governance that has fixed length [6, p. 76].

To support his theoretical findings Heide has built two hypotheses and they were proved in the empirical section of this paper. The hypotheses are presented below [6, p. 80]: Hypothesis 1: Symmetric and high dependence will lead to bilateral governance in the form of flexible adjustment processes. Hypothesis 2: Unilateral dependence by an individual party will decrease bilateral governance in the form of flexible adjustment processes. As dependent variable is used Flexibility. The independent variables are Buyer Dependence and Supplier Dependence. In addition, are used a set of control variables such as the degree of customisation in the product in question, the degree of automatization of the OEMs manufacturing

operation, the degree of the OEMs annual purchase volume from supplier and the past length of the supplier OEM relationship. The results obtained from the testing of two hypotheses show that both correlations are positive and significant as expected [6, p. 80]. However, have to be underlined the main limitations of Heide’s research. First of all, the three governance types are “ideal types” of approaches to relationship governance. This ideal types are simplifications of more complex phenomena. Furthermore, the three governance forms are viewed as distinct, but they are not necessarily independent. Because the processes from different governance forms can be combined in different fashions. Moreover, the present research does not address which forms of governance can be used under such conditions. In addition, the last limitation is that trichotomy contains a series of assumptions that have not been tested empirically [6, p. 81].

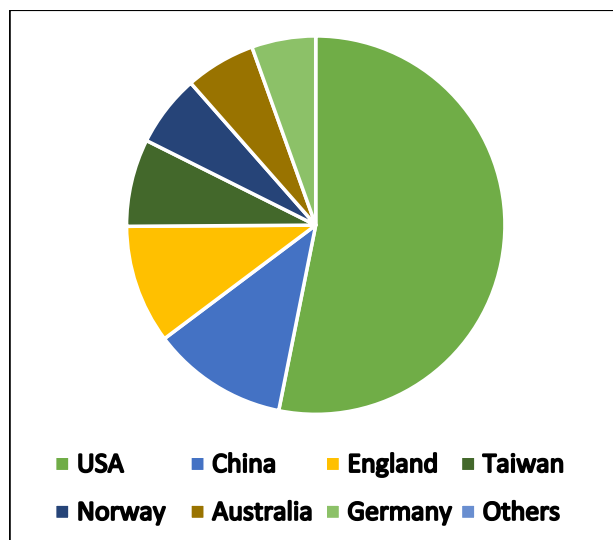
In the next section I present the theoretical approaches that Heide used to create a new governance typology. In the article “Interorganizational Governance in Marketing Channels” I notice the combination of deduction and induction. For theory development is used deductive approach. First, is lead a systematic review and analysis of existing theories (i.e. marketing channels literature, TCA, RDT, relational contracting theory). In addition, in next step are identified discrepancy among assumptions and the lack of knowledge that nonmarket governance is a heterogenous phenomenon. Finally, the author proposes a second-order trichotomy, which has nowadays no real world equivalent in the literature. Governance processes and their variation aren’t explained enough in existing scientific literature and for that reason Heide himself develops in this article a generic process.

After that, the testing of his new theory is done with inductive approach. As I already described in previous section, the author proposes two hypotheses and used data from OEM manufacturing operations to prove them. Empirical design is an analysis of secondary data, the multi-item measures are subjected to a confirmatory factor analysis to verify unidimensionality. To measure construct validity for dependence are used quant and qualitative questions. Moreover, the multi-item scales measure dependence from both supplier and buyer side. In addition, to explain causality the authors uses Ordinary least square (OLS) regression model. Because as I discovered from limitations, there can be antecedents that could influence the independent variable.

In this chapter will be presented the citation analysis, which has quantitative and qualitative parts. An article “Interorganizational Governance in Marketing Channels” has been written in 1994 and published on the Journal of Marketing, since then its core concepts have been discussed by different scholars and researchers. According to Google Scholar the total number of citations is 2 662. In compare

to the Web of science, where the number of citation is only 750. These differences could be explained thought two main reasons. First, Web of Science includes only ISI-listed journals (International Scientific Indexing), what is good for science studies, but not for social science. Secondly, in contrast, Google Scholar has problems with counting similar publications. However, I want to investigate not only how many times the paper of Heide has been cited in general, but also which are the most intense years of discussions about the theory subject of this article. In order to compute this analysis I use again Google Scholar as the database to pick the articles citing Heide’s study over time. As the graph below shows, the paper has great interest until now, but the biggest interest was after almost 20 years after publications in 2013. Furthermore, in 2017 is already 8 citation, what can again underline the relevance of this new typology (Fig. 1).

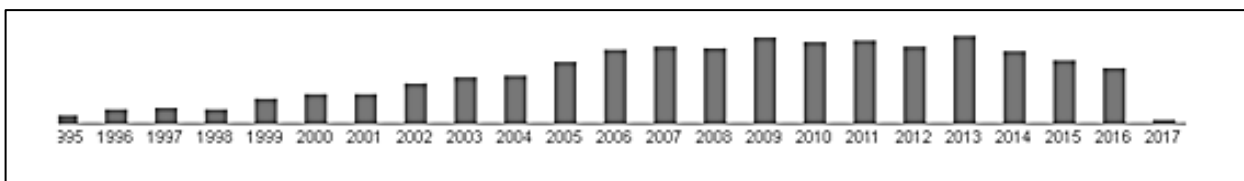
Moreover, this article has a big attention of scholars worldwide and the pie chart shows, that the “Interorganizational Governance in Marketing Channels” is cited in USA, China, Taiwan, Germany and in other countries (Fig. 2).

Figur 2. Countries in which Heide (1994) is cited

In additional, I identify what field of study is the most associated with the three types of governance of Heide and in which area this theory is applied the most. To answer to that questions I build a table of TOP-10 journals, that have the biggest number of papers with Heide’s citations (Table 1).

As next step, I do either qualitative analysis, where the main goal is to explore the impact of Heide’s article on subsequent ideas and frameworks, and the critiques of Heide 1994. Consequently, I focus in the research after

Figur 1. Trend of the citations of article of Heide (1994) over time

Table 1. TOP-10 journal with Heide's citations
(Source: Google Scholar)

Journals	№
Industrial Marketing Management	66
Journal of Business Research	45
Journal of Marketing	43
Journal of Business Industrial Marketing	26
Journal of Business Industrial Marketing	26
Journal of the Academy of Marketing Science	22
Journal of Operations Management	16
Journal of International Marketing	15
Journal of Marketing Research	14
Journal of International Business Studies	11

filtering on 5-7 most interesting for us papers to explore critiques and contributions. Since all these papers have been published in academic journals having a specific purpose and aim, I use these data to understand the importance of this the indifferent contexts.

First article that I have chosen to explore the impact of Heide is "Buyer-seller relationships in business markets". This article was written by Cannon J. P. and Perreault Jr. W. D. in 1999 and published in the Journal of Marketing Research. The number of citations according Google Scholar is currently 1952 times. The authors want to provide new insights about the nature of buyer seller relationships in business markets. Furthermore, they make the evidence of the variety of hybrid relationship forms that exist between market and hierarchy [2, p. 52]. Due to the impact of Heide on this paper, I can underline that in the article compares and contrasts a governance typology based on three ideal forms of governance of Heide with another relationship forms. An important contribution of Heide's forms of governance I can see by showing how actual buyer-seller relationships combine different market, unilateral, and bilateral elements, as well as the market/situational factors. Moreover, Cannon et al. support this empirically and demonstrate just how elements of market, unilateral, and bilateral governance are combined in practice. The analysis supports the suggestion, that new forms of governance have big influence on research in buyer-seller relationships.

The following paper "Interdependency, contracting, and relational behavior in marketing channels", was written by Lusch R. F. and Brown J. R. in 1996 and published in Journal of Marketing. The article has been cited 1666 times as follows from Google Scholar. The authors investigate three dependency structures: wholesaler dependent on supplier, supplier dependent on wholesaler, and high bilateral dependence [8, p. 20]. The research is building on the main findings of Heide (1994) and underscores the importance of studying bilateral dependence, especially as it affects perception of relational exchange and the use of normative contracts. Additionally, the article recognizes according to Heide that interfirm agreements or contracts could be used to achieve results similar to integration. Based on this analysis, I can describe that the study of Heide was one of the main components for this research.

As third article, I have chosen "Long-Term Manufacturer-Supplier Relationships: Do They Pay Off for Supplier Firms?" of Manohar U. K. and Narakesari N. This paper was published in 1995 either in Journal of Marketing and is presently cited in Google Scholar 1512 times. In

this study, the goal is to assess empirically the impact of long-term relationships with specific customers on the performance of supplier firms using cross-sectional and longitudinal information [9, p. 52]. The work of Heide is described as one of the developed frameworks for analyzing the relational content of buyer-seller relationships in the recent years. However, it points out that the three forms of governance are not necessarily independent, and evidence suggests that firms tend to combine different forms into a single system of "plural governance". This critique underlines Heide himself in the limitation part too.

Next article that is selected after filtering is "Organizing and Managing Channels of Distribution" by Gary L. F., which was published in 1999 in Journal of the Academy of Marketing Science. And the number of citations of this article in Google Scholar is 818. The purpose of this article is to provide a perspective on how channels research should proceed in the future to promote the most progress [5, p. 226]. In this article, the authors explain, according to Heide, the interdependence asymmetry in channels and the diversification of the interests in this relationships. They also underline the big potential of Heide's typology and for that reason suggest to explore Heide's individual relationships, that are embedded in a context of other relationships and could have governance implications. This suggestion demonstrate the importance and innovations of Heide's impact on the business relationships.

Many authors use Heide's proposal of a new governance typology as literature review, some of them as examples below. An article "An examination of the nature of trust in buyer-seller relationships" written by Doney P. M. and Cannon J. P. and published in the year 1997 in Journal of Marketing. Moreover, the number of citations of Doney's article in Google Scholar is 7601 times. The main aim is to determine five cognitive processes through which industrial buyers can develop trust of a supplier firm and its salesperson [3, p. 105]. And Doney et al. refer to Heide 1994 as literature review, which shows that interorganizational trust operates as a governance mechanism. In addition, last example is "Dyadic business relationships within a business network context" of Anderson J. C., Håkansson H., Johanson J., published in the same year as Heide's governance typology in 1994 in Journal of Marketing. Number of citations of this article in Google Scholar is 2715. This paper try to understand dyadic relationships and their connectedness in business-to-business settings [1, p. 19]. It uses the typology of Heide to describe, that cooperation can be viewed broadly as occurring within the relationship maintenance process.

Consequently, quantitative and qualitative analysis prove the importance and the innovation of Heide's findings in comparing to existing theories on organizations governance. Big number of citations and the positive and significant contributions worldwide shows that a new governance typology influences development in relationship theories and provides implications for future research.

Conclusion from the research. In this paper I have explored and analyzed the article of Jan Heide "Interorganisational Governance in Marketing Channels" and its impact on relationships in business settings. In the first part I have briefly described its approach, its basic results, its theoretical contribution. The aim of the second chapter has been to review the impact of Heide's article on subsequent ideas and frameworks, and the critique of it.

This analysis has been conducted to address the valuation of the paper, which has been based on its citedness and its influence on the theoretical development. Google Scholar has been used as main source of citation analysis. The results of my citation analysis confirm the significant and positive impact of Heide on buyer-seller relationships. Several scholars as Doney (1997), Lusch (1996) and Cannon (1999) have highlighted high importance of Heide's three types of governance (market, unilateral and bilateral). This can be proved not only through large number of citations

but also through many suggestions for future research of Heide's findings. In conclusion, to underline the recent theoretical development from Heide's three governance model, I have introduced three implications areas of the model on examples of several researches have been made in the field of interorganizational governance. Based on the analysis I suggest that the scientific attention to this article will be increasing in the next years because of the importance on relationship governance in the long-term perspective.

1. Anderson, J. C., Håkansson, H., Johanson, J. (1994), *Dyadic business relationships within a business network context*, *Journal of Marketing*, 58(4), 1-15.
2. Cannon, J. P., Perreault, Jr. W. D. (1999), *Buyer-seller relationships in business markets*, *Journal of Marketing Research*, 36(4), 439-460.
3. Doney, P. M., Cannon, J. P. (1997), *An examination of the nature of trust in buyer-seller relationships*, *Journal of Marketing*, 61(2), 35-51.
4. Dwyer, F. R., Sejo, O. (1987), *Output Sector Munificence Effects on the Internal Political Economy of Marketing Channels*, *Journal of Marketing Research*, 24, 347-58.
5. Gary, L. F. (1999), *Organizing and Managing Channels of Distribution*, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 27(2), 226-240.
6. Heide, J. B. (1994), *Interorganizational Governance in Marketing Channels*, *Journal of Marketing*, 58(1), 71-85.
7. Kaufmann, P. J., Louis, W. Stem (1988), *Relational Exchange Norms, Perceptions of Unfairness, and Retained Hostility in Commercial Litigation*, *Journal of Conflict Resolution*, 32, 534-52.
8. Lusch, R. F., Brown, J. R. (1996), *Interdependency, contracting, and relational behavior in marketing channels*, *Journal of Marketing*, 60(4), 19-38.
9. Manohar, U. K., Narakesari, N. (1995), *Long-Term Manufacturer-Supplier Relationships: Do They Pay Off for Supplier Firms?*, *Journal of Marketing*, 59, 1-16.
10. Salancik, G., Pfeffer, J. (1978), *A social information processing approach to job attitudes and task design*, *Administrative science quarterly*, 23(2), 224-253.

Email: nekrasova_la@ukr.net

УДК 314.7:658.53

Овчиннікова О.Р.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри автоматизованих систем
і моделювання в економіці,
Хмельницький національний університет

МОДЕЛІ РЕГІОНАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

У статті розглянуто міграцію населення як важливий соціально-економічний процес, що справляє істотний вплив на демографічну ситуацію, ринок праці, якісні параметри населення. Визначено причини і напрями сучасної міграції населення Хмельниччини, фактори, що стимулюють або зменшують бажання мігрувати. Визначальну роль у динаміці міграційних процесів відіграють попит на робочу силу, рівень зайнятості та безробіття, забезпеченість населення соціальними благами тощо. У результаті використання регресійного аналізу побудовано різні види однофакторних та багатфакторних економетричних моделей, що характеризують міграційні процеси регіону. Збільшення міграції населення, висока її ефективність і, як наслідок, негативна динаміка сальдо міграції говорять про зростання ролі окремих регіонів у формуванні системи міграційних процесів в Україні.

Ключові слова: міграція населення, регіон, фактори, регресія, моделювання.

МОДЕЛИ РЕГИОНАЛЬНОЙ МИГРАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ

Овчиннікова О.Р.

В статье рассмотрена миграция населения как важный социально-экономический процесс, оказывающий существенное влияние на демографическую ситуацию, рынок труда и качественные параметры населения. Определены причины и направления современной миграции населения Хмельницкой области, факторы, стимулирующие или уменьшающие желание мигрировать. Определяющую роль в динамике миграционных процессов играют спрос на рабочую силу, уровень занятости и безработицы, обеспеченность населения социальными благами и тому подобное. В результате использования регрессионного анализа построены различные виды однофакторных и многофакторных эконометрических моделей, характеризующие миграционные процессы региона. Увеличение миграции населения, высокая ее эффективность и, как следствие, отрицательная динамика сальдо миграции говорят о росте роли отдельных регионов в формировании системы миграционных процессов в Украине.

Ключевые слова: миграция населения, регион, факторы, регрессия, моделирование.

MODELS OF REGIONAL MIGRATION OF THE POPULATION

Ovchinnikova O.

Population migration is an important socio-economic process that has a significant impact on the demographic situation, the labor market, and the qualitative parameters of the population. The article deals with the causes and directions of modern migration of Khmelnytsky population, factors that stimulate or reduce the desire to migrate are determined. The determining role in the dynamics of migration processes is played by the demand for labor, the level of employment and unemployment, the provision of social benefits to the population, and so on. As a result of the use of regression analysis, various types of one-factor and multi-factor econometric models that characterize migration processes in the region are constructed. The increase in population migration, its high efficiency, and as a result of the negative dynamics of the balance of migration, speak about the growth of the role of individual regions in shaping the system of migration processes in Ukraine.

Keywords: population migration, region, factors, regression, modeling.

Постановка проблеми. Одним із важливих чинників, що зумовлюють зміну чисельності населення країни та впливають на його перерозподіл між окремими регіонами та населеними пунктами, його структуру, культурний та освітній рівень, є механічний рух населення, або міграція.

Міграція населення – це складний соціальний процес, що тісно пов'язаний з рівнем розвитку економіки і розміщенням галузей виробництва в різних регіонах. Найважливіша соціально-економічна функція міграції населення – забезпечення певного рівня рухливості населення і його територіального перерозподілу, зокрема в індустріальні центри та освоєвані райони [3, с. 28].

Міграція населення сприяє повнішому використанню робочої сили, зростанню виробництва. Проте наслідки міграції суперечливі. Міграція населення істотно впливає на збалансованість ринку праці, змінює економічний і соціальний стан населення, нерідко супроводжується зростанням освітньої та професійної підготовки, розширенням потреб людей, які беруть участь у міграції. Але масовий приплив мігрантів може бути причиною зростання безробіття, сильного тиску на соціальну інфраструктуру (житло, охорона здоров'я та ін.). Міграція населення може спричинити втрату населення та економічний регрес одних районів і концентрацію населення в інших. Ці та інші складнощі, пов'язані з міграцією населення, є предметом державної міграційної політики.

Тому важливим є вивчення та передбачення реальних міграційних процесів, що можливо за допомогою сучасних економіко-математичних моделей і методів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню міграційних процесів присвячені наукові праці учених різних наукових напрямів. Теоретичні та методологічні аспекти дослідження міграцій проаналізовано у працях вітчизняних і зарубіжних учених – Д. Богині, Б. Брєєва, М. Долішнього, А. Загробської, Т. Заславської, В. Іонцева, Е. Лібанової, О. Малиновської, Д. Массея, Т. Петрової, І. Прибиткової, С. Пирожкова, О. Позняка, Л. Рибаківського, М. Романюка, В. Староверова, М. Тодаро, М. Шульги, О. Хомри, Б. Хорєва та ін. Вагомий внесок у розвиток наукових досліджень міграції населення та економіко-математичного моделювання територіального переміщення населення зробили вітчизняні вчені В. Вовк, О. Голубник, В. Єлейко, І. Огірко, В. Приймак, В. Юриньць.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є аналіз сучасного стану міграції населення регіону і моделювання реальних міграційних процесів та чинників, що впливають на їх формування і розвиток.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як правило, економетричні моделі міграції населення базуються на впливі факторів, що спричинені несприятливими умовами зайнятості (низька заробітна платня, високий рівень безробіття) [5, с. 118]. Отже, міграція виступає в якості балансового механізму між попитом і пропозицією на робочу силу. Висувалися гіпотези, що обсяг міграційного потоку в регіоні визначається безпосередньо економічною привабливістю цього регіону, а обсяги міграційних протипотоків обернено пропорційні одне одному: чим більша кількість прибулих у регіон, тим менша кількість вибулих і, відповідно, тим більшим є сальдо міграції [6, с. 67].

Міграційні процеси в Хмельницькому регіоні теж обумовлені особливостями соціально-економічного розвитку та його економіко-географічним положенням [9, с. 23]. Протягом 2005-2016 років в Хмельницькій області спостерігається процес міграційного скорочення населення, тобто кількість вибулих з регіону людей переважала над чисельністю прибулих, і лише у 2014 році зафіксовано міграційний приріст населення – 27 осіб (табл. 1). В період 2005-2009 років відбувалося поступове зменшення від'ємних значень показників

міграційного приросту населення і станом на 2009 рік його значення склало -338 осіб, тобто на 2632 особи менше ніж у 2005 році.

Починаючи з 2010 року намітилася тенденція до зростання цього показника, і в 2013 році міграційний приріст становив вже -939. Станом на 2015 рік до області прибуло 22350 осіб, вибуло – 22524, міграційний приріст склав -174 особи. У 2016 році відбулося значне перевищення вибулих на прибулими, про що свідчить негативне значення міграційного сальдо, а саме -1906 осіб [8].

Загалом, за всі досліджувані роки кількість вибулих осіб змінювалася в незначному інтервалі (це свідчить про те, що людей влаштовують умови проживання на даній території і їм немає необхідності змінювати місце проживання), за винятком 2016 року, адже порівняно з 2015 роком кількість вибулих зменшилася на 14901 осіб [8], що у свою чергу, спричинено низкою соціально-економічних, політичних, психологічних та інших причин.

Побудуємо багатофакторну регресійну модель міграційного приросту населення Хмельницької області.

Регресійний аналіз призначений для вибору форми зв'язку і типу моделі, для визначення розрахункових значень залежної змінної (результативної ознаки). Основним завданням регресійного аналізу є визначення впливу факторів на результативний показник [2, с. 58].

Проаналізуємо міграційний приріст населення Хмельницької області та фактори, що впливають на нього. Для аналізу відібрані дані за період в 11 років (2005-2015 рр.) (табл.2).

Матриця коефіцієнтів парної кореляції подана у таблиці 3. Оцінюючи мультиколінеарність показників, можна стверджувати, що між обраними факторами відсутній дуже високий кореляційний зв'язок, тому для подальшого дослідження залишаємо всі обрані фактори, які кореляційно пов'язані з результативним показником.

Згідно вихідних даних для моделювання було обрано шість факторів, які здійснюють вплив на результативний показник. Використовуючи інструменти аналізу даних в системі Microsoft Excel за допомогою регресійного аналізу побудовано наступні види регресійних моделей (таблиця 4).

Таблиця 1. Міграційний рух населення Хмельницької області у 2005-2015 роках

Роки	Усі потоки міграції			Зміна кількості прибулих		Зміна кількості вибулих	
	кількість прибулих	кількість вибулих	міграційний приріст, скорочення (-)	Відносне, %	Абсолютне, осіб	Відносне, %	Абсолютне, осіб
2005	22839	25809	-2970	-	-	-	-
2006	23558	25540	-1982	3,15	719	-1,04	-269
2007	24660	26357	-1697	4,68	1102	3,20	817
2008	24309	25120	-811	-1,42	-351	-4,69	-1237
2009	22949	23287	-338	-5,59	-1360	-7,30	-1833
2010	23065	23668	-603	0,51	116	1,64	381
2011	23401	24532	-1131	1,46	336	3,65	864
2012	23885	24611	-726	2,07	484	0,32	79
2013	22096	23035	-939	-7,49	-1789	-6,40	-1576
2014	20550	20523	27	-7	-1546	-10,91	-2512
2015	22350	22524	-174	8,76	1800	9,75	2001

Таблиця 2. Вихідні дані для аналізу міграційного приросту населення Хмельницької області за 2005-2015 рр.

Роки	Міграційний приріст	ВРП, у фактичних цінах, млн.грн	Кількість сімей та однаків, які одержали житло протягом року, од	Кількість за реєстрованих безробітних, тис. осіб	Потреба роботодавців у працівниках на заміщення вільних робочих місць (вакантних посад), тис. осіб	Офіційний курс гривні по відношенні до долара США, грн/100 дол.США	Середньомісячна заробітна плата, грн
2005	-2970	7958	403	30,2	3,5	5,12	583,73
2006	-1982	9603	275	30,4	2,1	5,05	792,33
2007	-1697	12339	298	24,1	1,1	5,05	1044,88
2008	-811	16061	218	33,6	0,7	5,45	1428,78
2009	-338	15758	180	19,6	0,3	7,79	1520,90
2010	-603	18096	191	20,5	0,4	7,93	1785,86
2011	-1131	22843	198	16,6	0,3	7,95	2075,10
2012	-726	26237	81	16,2	0,2	7,99	2425,16
2013	-939	26426	47	17,3	0,2	7,99	2640,69
2014	27	32162	159	18	0,2	11,89	2878,29
2015	-174	41088	-	16,1	0,4	21,86	3371,17

Таблиця 3. Матриця парних коефіцієнтів кореляції

	Міграційний приріст	ВРП, у фактичних цінах	Кількість сімей та однаків, які одержали житло протягом року	Кількість за реєстрованих безробітних, тис. осіб	Потреба роботодавців у працівниках на заміщення вільних робочих місць	Офіційний курс гривні по відношенні до долара США	Середньомісячна заробітна плата
Міграційний приріст	1						
ВРП, у фактичних цінах	0,749	1					
Кількість сімей та однаків, які одержали житло протягом року	-0,791	-0,876	1				
Кількість за реєстрованих безробітних	-0,629	-0,747	0,737	1			
Потреба роботодавців у працівниках на заміщення вільних робочих місць	-0,907	-0,664	0,794	0,708	1		
Офіційний курс гривні по відношенні до долара США	0,597	0,882	-0,707	-0,574	-0,399	1	
Середньо-місячна заробітна плата	0,792	0,985	-0,913	-0,797	-0,743	0,809	1

Після побудови регресійних рівнянь і обробки результатів останнім етапом проведення регресійного аналізу засобами MS Excel є оцінювання коректності і правдоподібності отриманих результатів. Результати регресійного аналізу порівнюються з гіпотезами, які були зазначені на першому етапі досліджень та надається оцінка їх правдоподібності з економічної точки зору.

Таким чином, найкращою за показниками якості отримуємо шестифакторну регресійну модель впливу соціально-економічних показників на міграційний приріст населення області:

$$y = -3193,7 - 0,163 x_1 + 2,793 x_2 + 47,11 x_3 - 819,273 x_4 + 145,081 x_5 + 1,85 x_6 \quad (1)$$

Регресійна модель (1) показує, що найбільший вплив на міграційний приріст населення Хмельницької області

здійснює потреба роботодавців у працівниках та офіційний курс гривні по відношенні до долара США.

Для проведення аналізу моделювання розраховано коефіцієнт множинної кореляції, який показує загальний вплив незалежних факторів на результуючий показник. В нашому випадку $R = 0,96$, що вказує на щільний зв'язок між результативним показником та факторними величинами.

Для регресійної моделі встановлено, що коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,94$, це означає, що в 94 % випадків зміни X призводять до зміни Y . Тобто на 94% відібрані фактори впливають на міграційний приріст, а лише 6% змін пояснюються факторами, які не були враховані в моделі.

В результаті перевірки моделі на адекватність встановлено, що розрахований F -критерій Фішера ($F = 9,97$) більше ніж його критичне (табличне) зна-

Таблиця 4. Регресійні моделі, впливу соціально-економічних показників на міграцію населення в Хмельницькій області

Вид моделі	Модель	
Однофакторні ($F_{\text{табл}} = 5,12$ $t_{\text{табл}} = 2,26$)	1. $Y = -2389,3 + 0,065X_1$; $R = 0,75$; $R^2 = 0,56$;	
	F-критерій Фішера	$F = 11,52$
	Критерій Стьюдента	$t = 3,39$
	2. $Y = 90,01 - 6,017X_2$; $R = 0,79$; $R^2 = 0,63$;	
	F-критерій Фішера	$F = 15,01$
	Критерій Стьюдента	$t = -3,85$
	3. $Y = 856,6 - 85,598X_3$; $R = 0,62$; $R^2 = 0,40$;	
	F-критерій Фішера	$F = 5,89$
	Критерій Стьюдента	$t = -2,43$
	4. $Y = -377,4 - 765,19X_4$; $R = 0,91$; $R^2 = 0,82$;	
	F-критерій Фішера	$F = 41,95$
	Критерій Стьюдента	$t = -6,48$
	5. $Y = -1958,9 + 108,47X_5$; $R = 0,60$; $R^2 = 0,36$;	
	F-критерій Фішера	$F = 4,99$
	Критерій Стьюдента	$t = 2,23$
	6. $Y = -2488,1 + 0,78X_6$; $R = 0,79$; $R^2 = 0,63$;	
	F-критерій Фішера	$F = 15,18$
	Критерій Стьюдента	$t = 3,89$
Двофакторні ($F_{\text{табл}} = 4,46$ $t_{\text{табл}} = 2,31$)	1. $Y = -2402,6 + 0,087X_1 - 52,03X_5$; $R = 0,76$; $R^2 = 0,58$;	
	F-критерій Фішера	$F = 5,51$
	Критерій Стьюдента	$t_1 = 2,06$; $t_2 = -0,59$
	2. $Y = -445,8 + 3,74X_3 - 781,61X_4$; $R = 0,91$; $R^2 = 0,82$;	
F-критерій Фішера	$F = 18,69$	
Критерій Стьюдента	$t_1 = 0,13$; $t_2 = -4,41$	
Трьохфакторні ($F_{\text{табл}} = 4,35$ $t_{\text{табл}} = 2,36$)	1. $Y = -765,9 + 0,0334X_1 - 4,12X_2 - 22,72X_5$; $R = 0,80$; $R^2 = 0,64$;	
	F-критерій Фішера	$F = 4,19$
	Критерій Стьюдента	$t_1 = 0,06$; $t_2 = -3,73$; $t_3 = -91,11$
	2. $Y = -1998,9 + 34,5X_3 - 655,5X_4 + 0,41X_6$; $R = 0,94$; $R^2 = 0,88$;	
F-критерій Фішера	$F = 16,48$	
Критерій Стьюдента	$t_1 = 1,10$; $t_2 = -3,74$; $t_3 = -1,72$	
Чотирьох-факторні ($F_{\text{табл}} = 4,53$ $t_{\text{табл}} = 2,45$)	1. $Y = -1583,7 + 31,7X_3 - 795,6X_4 + 68,8X_5 - 0,03X_6$; $R = 0,96$; $R^2 = 0,91$;	
	F-критерій Фішера	$F = 15,59$
	Критерій Стьюдента	$t_1 = 1,12$; $t_2 = -4,4$; $t_3 = -1,6$; $t_4 = -0,08$
	2. $Y = -1960,9 - 0,19X_1 - 1,36X_2 + 75,5X_5 + 2,36X_6$; $R = 0,83$; $R^2 = 0,69$;	
F-критерій Фішера	$F = 3,32$	
Критерій Стьюдента	$t_1 = -0,77$; $t_2 = -0,28$; $t_3 = 0,54$; $t_4 = 0,95$	
П'ятифакторні ($F_{\text{табл}} = 5,05$ $t_{\text{табл}} = 2,57$)	1. $Y = -2145,8 + 1,57X_2 + 33,3X_3 - 849,1X_4 + 71,6X_5 + 0,12X_6$; $R = 0,96$; $R^2 = 0,92$	
	F-критерій Фішера	$F = 11,19$
	Критерій Стьюдента	$t_1 = -0,6$; $t_2 = 1,1$; $t_3 = -3,9$; $t_4 = 1,5$; $t_5 = 0,24$;
	2. $Y = -1984,9 - 0,12X_1 + 39,9X_3 - 748,8X_4 + 115,5X_5 + 1,04X_6$; $R = 0,96$; $R^2 = 0,92$	
F-критерій Фішера	$F = 11,83$	
Критерій Стьюдента	$t_1 = -0,8$; $t_2 = 1,3$; $t_3 = -3,8$; $t_4 = 1,5$; $t_5 = 0,74$;	
Шестифакторна ($F_{\text{табл}} = 6,16$ $t_{\text{табл}} = 2,78$)	1. $Y = -3193,7 - 0,16X_1 + 2,8X_2 + 47,1X_3 - 819,3X_4 + 145,1X_5 + 1,85X_6$; $R = 0,96$; $R^2 = 0,94$;	
	F-критерій Фішера	$F = 9,97$
	Критерій Стьюдента	$t_1 = -1,1$; $t_2 = 0,9$; $t_3 = 1,5$; $t_4 = -3,9$; $t_5 = -1,8$; $t_6 = -1,14$

чення ($F_{\text{табл}} = 6,16$), тому можна говорити про те, що модель є адекватна.

Проведено аналіз помилок, що дозволяє теж оцінити точність регресійної моделі, крім того, з його допомогою можна виявити потенційні порушення умов застосування регресійного аналізу (гетероскедастичність та наявність автокореляції) [1, с. 84].

У таблиці 5 наведені значення залишків, які отримати безпосередньо в процедурі «Регресія» Пакету аналізу Excel.

Залишкові величини не виявляють тенденцію у міру збільшення x і y , тобто гетероскедастичність відсутня.

Одним із припущень регресійного аналізу є припущення про незалежність випадкових величин, тобто якщо це припущення порушується, то ми маємо справу з явищем, яке називається автокореляцією залишків. Автокореляція – це взаємозв'язок послідовних елементів часового ряду даних. [4, с. 98]., для виявлення якої необхідно упорядкувати залишки по часу та побудувати їх графік (рисунок 1). По розміщенні точок

навколо моделі можна судити про наявність і відсутність автокореляції.

Аналіз рисунку 1 показує, що залишки економетричної моделі випадкові, це є свідченням відсутності автокореляції.

Отже, в результаті проведення кореляційно-регресійного аналізу отримали багатofакторну регресійну модель впливу соціально-економічних показників на міграційний приріст населення Хмельницької області.

За даними таблиці 5 побудуємо графік для порівняння фактичних і прогнозованих величин (рисунок 2).

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, в результаті застосування регресійного аналізу побудовано різні види економетричних моделей, що дозволило довести, що на міграційний приріст впливає чимало соціальних та економічних чинників, причому всі коефіцієнти моделей виявились статистично значущі, а самі моделі адекватна.

В отримані рівняння регресії включені кількість зареєстрованих безробітних та потреба роботодавців у працівниках на заміщення вільних робочих місць. Причому, якщо зростатиме чисельність безробітних та зменшиться потреба у працівниках, то і міграція збіль-

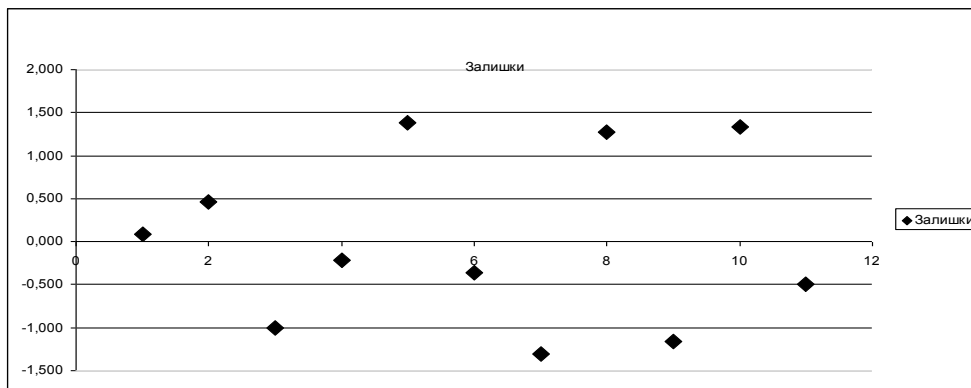

Рис. 1. Модель залежності залишків від часу

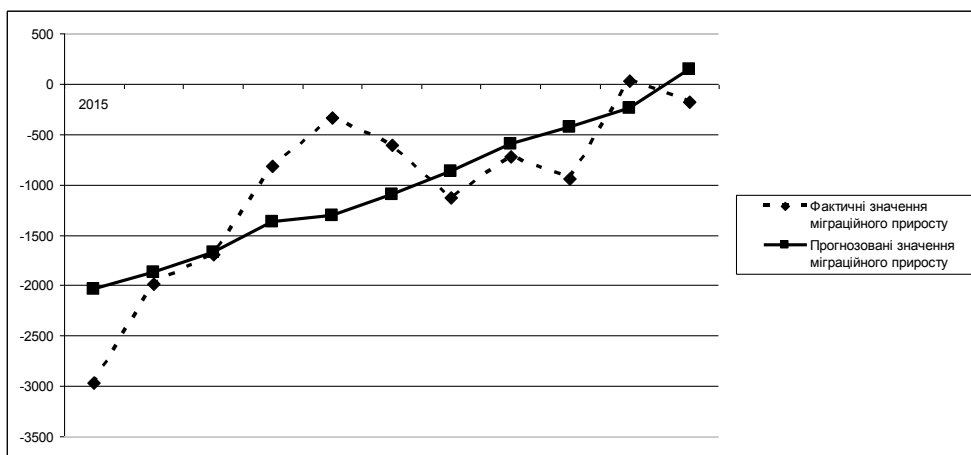

Рис. 2. Фактичні та прогнозні значення результативної ознаки

Таблиця 5. Розрахунок залишків для моделі регресії

Спостереження	Передбачене Y	Залишки	Стандартні залишки
1	-2989,665	19,665	0,089
2	-2083,660	101,660	0,460
3	-1476,517	-220,483	-0,998
4	-764,273	-46,727	-0,212
5	-642,848	304,848	1,380
6	-522,959	-80,041	-0,362
7	-842,427	-288,573	-1,306
8	-1006,977	280,977	1,272
9	-682,236	-256,764	-1,162
10	-267,782	294,782	1,335
11	-64,655	-109,345	-0,495

шуватиметься. Звідси, можна зробити висновок про те, що громадяни виїжджають для підвищення рівня життя за рахунок більш привабливих та вигідних умов працевлаштування. Тому головною проблемою для області є запобігання безробіттю та сприяння забезпеченню ефективної зайнятості.

Отже, для управління міграційними процесами в Хмельницькій області необхідно провести заходи з

введення постійного моніторингу міграційної ситуації та потенціалу міграційної активності територій (поселень), здійснити розробку управлінських програм на рівні регіону і обласної влади щодо механізму стимулювання прибуття та вибуття населення з використанням соціально – економічних важелів, зокрема, шляхом сприяння розвитку малого і середнього бізнесу, житлової і рекреаційної інфраструктури.

1. Бахрушин В.С. *Методи аналізу даних : [навч. посіб. для студентів]* / В.С. Бахрушин. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – 286 с.

2. Васильєва Л.В. *Регресійні моделі та аналіз часових рядів : [навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів]* / Л.В. Васильєва, О.А. Кльованик. – Краматорськ : ДДМА, 2010. – 176 с.

3. Западнюк С.О. *Міграції населення України: передумови, динаміка та наслідки розвитку* / С.О. Западнюк ; наук. ред. Л.Г. Руденко. – К. : Академперіодика, 2011. – 240 с.

4. Комашко О.В. *Прикладна економетрика* / О.В. Комашко. – К. : Учбові посібники, 2004. – 151 с.

5. Кукурудза І.І., Ромащенко Т.І. *Україна у світових процесах трудової міграції : [монографія]* / І.І. Кукурудза, Т.І. Ромащенко. – Черкаси, 2012. – 252 с.

6. *Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи* / За ред. О.В. Позняка. – Умань, 2007. – 276 с.

7. *Міграція в Україні: факти і цифри* / Укладено Представництвом Міжнародної організації з міграції в Україні. – К., 2016. – 31 с.

8. *Офіційний сайт державного комітету статистики в Хмельницькій області [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/>.

9. *Міграційна привабливість регіонів України* / В.І. Приймак, О. Голубник, Н. Шинкар // *України: аспекти праці*. – 2007. – № 1. – С. 19–24.

E-mail: veleslavaovch@gmail.com

УДК 330.341:658.005

Оласюк Г.П.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Університет економіки та права «КРОК»

МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГЛОБАЛЬНИМИ ФАРМАЦЕВТИЧНИМИ КОМПАНІЯМИ

У статті досліджено сучасні способи організації інноваційної діяльності фармацевтичними ТНК. Установлено наявність прямого зв'язку між обсягами фінансування інновацій та продажами. Визначено, що зміни у підходах до ведення інноваційної діяльності зумовлені розвитком інформаційних технологій, кризовими явищами у світовій економіці, потребами у скороченні витрат за рахунок закриття виробництв та скорочення персоналу, посиленням конкуренції поміж лідерами глобальної фарми. Ліцензування, злиття та поглинання як традиційні форми залучення інновацій урізноманітнюються новітніми сорсинговими моделями. Доведено, що компанії з широким асортиментом здійснюють централізоване управління інноваціями задля ефективного розподілу бюджету, тоді як фірми з вузькою лінійкою препаратів стимулюють конкуренцію інновацій поміж винахідниками, тому надають перевагу децентралізованому управлінню.

Ключові слова: інноваційна діяльність, сорсинг, організаційна структура НДДКР, ліцензування, злиття і поглинання.

МОДЕЛИ ОРГАНИЗАЦИИ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГЛОБАЛЬНЫМИ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИМИ КОМПАНИЯМИ

Оласюк А.П.

В статье исследованы современные способы организации инновационной деятельности фармацевтическими ТНК. Установлено наличие прямой связи между объемами финансирования инноваций и продажами. Определено, что изменения в подходах к ведению инновационной деятельности обусловлены развитием информационных технологий, кризисными явлениями в мировой экономике, потребностями в сокращении расходов за счет закрытия производств и сокращения персонала, усилением конкуренции между лидерами глобальной фармы. Лицензирование, слияния и поглощения как традиционные формы привлечения инноваций разнообразились современными сорсинговыми моделями. Доказано, что компании с широким ассортиментом осуществляют централизованное управление инновациями для эффективного распределения бюджета, тогда как фирмы с узкой линейкой препаратов стимулируют конкуренцию инноваций между изобретателями, поэтому предпочитают децентрализованное управление.

Ключевые слова: инновационная деятельность, сорсинг, организационная структура НИОКР, лицензирование, слияния и поглощения.

R&D MODELS OF GLOBAL PHARMACEUTICAL COMPANIES

Olasiuk H.

The article investigates modern methods of organizing innovation activities by pharmaceutical TNCs. There is a direct correlation between the volume of financing of innovations and sales. It has been determined that changes in the approaches to innovation are determined by the development of information technologies, crisis phenomena in the world economy, the necessity to reduce costs through production shut-down and staff lay-offs, increasing competition among global pharmaceutical leaders. Licensing, mergers and acquisitions as traditional forms of innovation are diversified by the latest sourcing models. Companies with a wide range of products have proven centralized innovation management for effective budget distribution, while firms with a narrow line of drugs stimulate innovation competition among inventors and therefore prefer decentralized management.

Keywords: innovation activity, sourcing, R&D organizational structure, licensing, Mergers and Acquisitions.

Постановка проблеми. На думку Стігліца й Дасгупта, конкуренція є іманентною рисою капіталістичної системи господарювання. Тривимірність конкуренції відображається у ціновій та неціновій формах, однак найвагомішою, на думку вчених, на сучасному етапі є конкуренція винаходів та інновацій [2]. Такий висновок актуалізує низку питань, пов'язаних з організацією інноваційно-винахідницької діяльності в компаніях, зокрема організаційної структури науково-

дослідних підрозділів, їх географічного розташування, місця і ролі зовнішніх джерел інноваційних розробок у стратегії інноваційної діяльності глобальних компаній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження засвідчують відсутність уніфікованого підходу до побудови організаційної структури інноваційно-винахідницької діяльності. Тіртак, Міллер, Шварц та Кашдан погоджуються у тому, що структура R&D відображає стратегію компанії у створенні певної цін-

ності, однак така узгодженість не є запорукою ефективною R&D-структури. Ефективність, на їхню думку, визначається здатністю структури еволюціонувати під впливом змін у внутрішньому й зовнішньому середовищі компанії, оскільки у протилежному випадку вона стане гальмівним елементом у реалізації бізнес-стратегії [9]. Під час вивчення зв'язку між способом організації наукових досліджень та типом інновацій Аргірес та Сілверман показали таке: 1) централізована організаційна структура R&D зменшує транзакційні витрати у процесі перерозподілу бюджету між підрозділами, у результаті чого інновації є більш значущими для подальшого технологічного розвитку; 2) неможливо однозначно стверджувати, що за централізованої організації науково-дослідних робіт відбувається генерування інновацій, які залучають велику кількість технологій [1].

Незважаючи на велику кількість наукових праць із питань організації інноваційної діяльності, вибору оптимальної організаційної структури інноваційно-орієнтованих підприємств, аналізу переваг та недоліків ліцензування та злиттів і поглинань як способу зміцнення інноваційного потенціалу, відсутній системний аналіз причин, основних тенденцій та моделей організації інноваційної діяльності в глобальних фармацевтичних компаніях.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення теоретичних розробок та емпіричного досвіду розбудови інноваційно-винахідницької діяльності крізь призму характеристик організаційної структури науково-дослідних підрозділів та моделей фінансування інноваційних розробок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Опитування понад 1 330 генеральних директорів провідних фармацевтичних компаній у 68 країнах світу засвідчило, що інноваційний розвиток є стратегічним пріоритетом, однак компанії прагнуть до оптимізації та скорочення бюджетів на проведення НДДКР [10]. Таким чином, інновації для фармкомпаній є засобом утримання та створення довгострокових конкурентних переваг на глобальному ринку.

Глобальна фармацевтична індустрія з 1995 по 2015 р. суттєво консолідувалася: за два десятиріччя 10 компаній поглинули більше 60 конкурентів із сумами угод, що перевищували 1 млрд. дол. кожна. Найбільш активно M&A у цей період здійснювали компанії «Пфайзер» (225,0 млрд. дол.), «Санофі» (87,0), «Мерк» (69,8), «Рош» (56,9), «Новартіс» (54,19), «Тева» (30,2), «Астра Зенека» (27,5), «Джонсон і Джонсон» (19,35), «Галід Саенс» (11,8), «Глаксо Сміт Кляйн» (7,8). У 2005 р. було укладено 153 угоди на суму 70 млрд. дол., а у 2014 р. фармкомпанії підписали 204 угоди на суму 116 млрд. дол. [6].

Зростання вартості угод зі злиття та поглинання поряд зі збільшенням їх кількості було зумовлене такими чинниками: закінченням термінів патентного захисту багатьох блокбастерів – брендovаних рецептурних препаратів, річний обсяг продажів яких перевищує 1 млрд. дол.; можливістю економії за рахунок ухилення від сплати податків, які надають такі угоди, особливо у США, де ставка податку на прибуток сягає 35%; вимушеним зменшенням обсягу внутрішнього фінансування науково-дослідних робіт на тлі зростаючої конкуренції та цінового тиску на компанії.

Укладання угод зі злиття та поглинання як механізму розширення інноваційного потенціалу фармацевтичних компаній є достатньо ресурсомістким і кон'юктурозумовленим процесом. Уже в період 2009–2014 рр. на тлі повільного зростання кількості угод (15%) упала їх сукупна вартість (-47,3%), відповідно, у 2009 р. середня вартість угоди становила 1,07 млрд. дол., а вже у 2014 р. – 0,57 млрд. дол. [6; 10].

Також відбувається стагнація у процесах внутрішнього фінансування інноваційної діяльності світових лідерів фармацевтичної промисловості. Абсолютні показники виручки від продажів та фінансування НДДКР десяти провідних фармацевтичних компаній із 2009 по 2015 р. зросли трохи більше ніж на 2%, водночас частка витрат на НДДКР в обсягах продажів залишилася незмінною – на рівні 18% [3; 10].

Об'єктивними передумовами реструктуризації НДДКР глобальними фармацевтичними компаніями слугували закінчення патентного захисту у багатьох препаратів, а також світова фінансово-економічна криза 2007 р. Саме цей період спричинив трансформацію комерційних моделей, скорочення витрат, масові звільнення, закриття виробничих потужностей задля нарощування продуктивності НДДКР, виробництва та збуту [3].

Однак, незважаючи на типову реакцію компаній на зовнішні шоки, стратегічні орієнтири бізнесу стосовно цільового ринку та товарного асортименту залишилися незмінними (табл. 1).

У 2009 р. від 29,7% («Новартіс») до 53,7% («Брістол Маєрс Сквіб») виручки фармацевтичних ТНК формувалося за рахунок продажу трьох препаратів. Частка витрат на НДДКР у виручці коливалася від 13% до 23%. Спільною ознакою 10 провідних компаній була пряма залежність між продажами та інвестиціями в НДДКР. Фармацевтичні ТНК, збут яких найбільше залежав від продажів декількох препаратів, більш активно інвестували кошти від продажів у науково-дослідні роботи. Таким чином, інноваційно-інвестиційна активність фармкомпаній у 2009 р. була похідною від обсягу отриманої виручки. У 2015 р. найбільш диверсифікованим залишився портфель компанії «Новартіс», яка отримала від продажів трьох препаратів уже 22,4% усього доходу, тоді як компанія «Аббві» виявилася флагманською, отримавши 72,5% виручки від продажу трьох препаратів. У цей період частка витрат на НДДКР 10-ти найбільших компаній варіювала в діапазоні 16–24% від обсягу виручки [3].

Таким чином, компанії застосовують різні підходи до формування асортименту продажів та фінансування НДДКР. Спробуємо встановити зв'язок між параметрами витрат на збут, часткою продажу трьох препаратів та організаційною структурою «Пфайзер», «Новартіс» та «Рош». Аналізуючи відмінності в організації науково-дослідної діяльності лідерів світової фармацевтичної індустрії за обсягами продажів та фінансування науково-дослідних робіт – компаній «Пфайзер», «Новартіс» та «Рош», удалося виокремити низку особливостей у їхній організаційній структурі НДДКР [4–6].

Компанія «Рош» порівняно з рештою конкурентів у фармсекторі обрала маркетингову стратегію розвитку однієї продуктової групи. Організаційна структура НДДКР компанії «Рош» розбудована за принципом

Таблиця 1. Розподіл компаній залежно від рівня доходу та витрат на НДДКР у 2009 та 2015 рр.

2009 р.	Коефіцієнт співвідношення витрат на НДДКР до обсягу продажів		
Частка трьох препаратів у загальному обсязі продажів	Вище середнього	Вище середнього	Нижче середнього
	Нижче середнього	Вище середнього	Нижче середнього
2015 р.	Коефіцієнт співвідношення витрат на НДДКР до обсягу продажів		
Частка трьох препаратів у загальному обсязі продажів	Вище середнього	Вище середнього	Нижче середнього
	Нижче середнього	Вище середнього	Нижче середнього

Джерело: складено та розраховано автором

децентралізації та вмінні ризикувати з урахуванням необхідності максимізації творчого потенціалу та незалежності в управлінні співробітниками. Компанія не має глобального центру управління інноваціями, натомість функціонують три відокремлені підрозділи в Сан-Франциско, Базелі й Токіо, які безпосередньо підзвітні CEO – генеральному директору компанії, який і відповідає за інноваційну стратегію та політику компанії. На ранніх стадіях НДДКР допускається політика одночасної роботи цих департаментів над вирішенням однієї науково-дослідної проблеми, таким чином створюючи синергійний ефект, однак пізні етапи НДДКР, що пов'язані з клінічними випробуваннями, вимагають фокусування ресурсів та уніфікованого підходу, саме тому діагностикою займається один глобальний підрозділ [4].

Ранній етап наукових досліджень завершується формуванням проекту й надсиланням у відповідний комітет компанії, який і проводить технічну експертизу результатів дослідження та аналізує перспективність здобутків з урахуванням комерційного потенціалу. Позитивне рішення приймається з урахуванням експертних висновків керуючих продуктивним портфелем разом із глобальним департаментом із діагностики препаратів.

Мета компанії «Пфайзер» – сформувати найбільш повний та економічно ефективний портфель препаратів із різних терапевтичних груп задля задоволення потреб максимальної кількості споживачів. Компанія оцінює свою операційну діяльність у площині ефективності збуту інноваційних (запатентованих, ексклюзивних) препаратів і традиційних лікарських засобів, тобто тих, які втратили патентний захист. Характерним для компанії є застосування повного спектру форм ведення НДДКР, серед яких виокремлюють внутрішні корпоративні наукові дослідження, придбання сполук за ліцензіями, поглинання компанії задля розширення портфелю і зниження конкуренції, а також інструменти боргового та акціонерного фінансування.

Всесвітня науково-дослідна організація «Пфайзер» – це структура, що об'єднує 11 науково-дослідних

підрозділів, три бізнес-підрозділи та технічний департамент із підтримки інноваційних проєктів. Науково-дослідна діяльність організована за моделлю матричної структури, а цілі департаменту з НДДКР інтегровані у стратегічні цілі компанії [7].

Компанія «Новартіс» є третьою у списку лідерів по обсягах інвестицій у інноваційні науково-дослідні розробки. У продуктовому портфелі міститься 50 інноваційних препаратів різних терапевтичних груп та більше 1 000 генерикових засобів. Науково-дослідні роботи проводять 15 підрозділів, розміщених у США, Італії, Швейцарії, Японії, Індії, Китаї, Сінгапурі. Відповідальним за організацію науково-дослідної функції є комітет із НДДКР, до якого входять три члени Ради директорів та які зобов'язані проводити засідання принаймні двічі на рік. Функціональними обов'язками комітету є моніторинг ефективності НДДКР, інформування Ради директорів стосовно тенденцій у науково-дослідній роботі, розроблення рекомендацій щодо модифікації стратегії НДДКР, щорічний перегляд та переоцінка функціональних обов'язків та засад діяльності комітету.

У 2016 р. компанія провела організаційні зміни, які мали на меті підсилити інноваційний потенціал. «Новартіс» об'єднала виробничий та науково-дослідні процеси, утворивши, таким чином, глобальну функціональну організаційну структуру. Розширення продуктового портфелю призвело до неминучого укрупнення та структуризації підрозділів задля використання ефекту масштабу та більш повноцінного використання ресурсів [5].

Фармацевтичні компанії впродовж усього циклу науково-дослідних робіт залучають інновації на засадах аутсорсингу шляхом побудови як традиційних партнерських форм співпраці у формі корпоративних венчурних фондів, так і відносно нових – інноваційних центрів, віртуальних та оупен-сорсинг НДДКР, краудсорсингових моделей [8].

Оупен-сорс – це технологія, що передбачає надання спільного доступу до пулу інноваційних розробок для

їх використання та вдосконалення. Такий різновид інноваційної кооперації застосовують компанії GSK, Bayer та Novartis. Фармацевтичні компанії відкрили безкоштовний доступ до більше 2 300 патентів на препарати, що призначені для лікування рідкісних, інфекційних та тропічних захворювань. Стимулювання інноваційної діяльності в секторі препаратів для лікування рідкісних захворювань на засадах вільного доступу до патентів зумовлене відсутністю комерційного інтересу у глобальних компаній до цього сегменту через незначний обсяг продажів та низький граничний прибуток.

Краудсорсинг – це новітній підхід до пошуку та розв'язання проблем у сфері технологій, науково-дослідних робіт, маркетингу й розроблення актуальних товарів і послуг, що передбачає залучення добровольців, які на безкоштовній основі чи за невелику винагороду пропонують вирішення проблеми. Основною краудсорсингу є програмно-апаратна платформа, що генерує запити від компанії та ідеї від споживачів чи зацікавлених осіб. Така система дає змогу зекономити кошти на пошук необхідної ніші для товару чи послуги, визначити способи використання чи вдосконалення товарів, зібрати маркетингову інформацію від добровольців та опініон-лідерів. Нині «Астра Зенека», «Байер», «Елі Ліллі», «Джонсон і Джонсон», «Глаксо Сміс Кляйн», «Рош» активно долучаються до пошуку вирішення проблем у науково-дослідній сфері та збору інноваційних пропозицій через використання таких краудсорсингових платформ, як Innocentive, YourEncore, Grants4Targets. Найбільш активними учасниками краудсорсингових комунікацій є представники країни Європи та США: добровольці-інноватори долучилися до обговорення більше 1110 проектів у сфері онкології, кардіології та гінекології.

Віртуальна модель НДДКР базується на принципах побудови віртуальної організації й передбачає мінімальну кількість персоналу, домінування контрактних відносин та тісної партнерської взаємодії між

компаніями – учасниками науково-дослідного проекту, можливість зменшення накладних витрат, проведення ефективної закупівельної політики й доступу до дешевих джерел сировини. Результатами віртуалізації науково-дослідних робіт стали компанії Chogus, Shire, Protodigm, Debiopharm, and Endo Pharmaceuticals. Так, Eli Lilly створила підприємство Chorus, яке показало продуктивність у 3–10 разів вищу, ніж традиційна модель НДДКР Eli Lilly.

Висновки з проведеного дослідження. Розвиток ключових секторів інформаційної економіки, зокрема телекомунікаційних каналів та мережі Інтернет, центрів й засобів обробки інформації, розроблення програмного забезпечення призвело до зміни парадигми ведення інноваційно орієнтованого бізнесу від індустріального до інформаційно-інноваційного. Такі традиційні форми залучення зовнішніх інновацій, як ліцензування, стратегічні альянси, злиття й поглинання урізноманітнилися новітніми підходами до їх сорсингу – через інноваційні центри, віртуальні та оупен-сорсні науково-дослідні роботи, краудсорсинг.

Нині фінансування інновацій напряму залежить від продажів фармацевтичних препаратів. Фармацевтичні гіганти спрямовують від 16% до 24% виручки на розроблення нових препаратів. Слід також відзначити, що прагнення компаній максимізувати фінансовий результат бізнесу спонукає до оптимізації витрат на внутрішні науково-дослідні роботи, крім всього іншого, і через ефективну організаційну структуру науково-дослідних підрозділів компанії. Для компаній, які працюють у вузькому сегменті ринку, важливою є децентралізація інноваційної діяльності, стимулювання інновацій знизу догори й створення конкуренції між окремими підрозділами. Для фірм-новаторів із широким товарним асортиментом у портфелі більш доречною є централізоване управління інноваціями, оскільки допомагає легше контролювати витрати та швидко перерозподіляти ресурси між проектами.

1. Argyres, N. S., Silverman, B. S. (2004). *R&D, organization structure, and the development of corporate technological knowledge*, *Strategic Management Journal*, Vol.25, Issue 8-9, pp. 929-958, DOI: 10.1002/smj.387.
2. Dasgupta, P. and Stiglitz, J. (1980). *Uncertainty, Industrial Structure, and the Speed of R&D*, *The Bell Journal of Economics*, Vol. 11, No. 1, pp. 1-28, DOI: 10.2307/3003398.
3. Gyurjyan, R., Parsons, I., Thaker, S. (2014). *A health check for Pharma: Overcoming change fatigue in pharmaceutical industry*, *McKinsey&Company*, March 2014, 1-12.
4. McKinsey&Company. (2016). *Organizing for breakthrough innovations* [Retrieved 2016-06-15] Available at: <http://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/organizing-for-breakthrough-innovation>.
5. Novartis Annual Report. (2016). [Retrieved 2017-04-30] Available at: <https://www.novartis.com/investors/financial-data>.
6. *Pharma industry M&A analysis 1995 to 2015* [Retrieved 2016-02-17] Available at: <https://revenuesandprofits.com/pharma-industry-merger-and-acquisition-analysis-1995-2015/>.
7. Pfizer Annual Report. (2016). [Retrieved 2017-04-30] Available at: https://s21.q4cdn.com/317678438/files/doc_financials/Annual/2016/2016-financial-report.pdf.
8. Schuhmacher, A., Gassman, O., Hinder, M. (2016). *Changing R&D models in research-based pharmaceutical companies* [Retrieved 2016-06-25] Available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/27118048/> doi: 10.1186/s12967-016-0838-4.
9. Tirpak, T.M., Miller, R., Schwartz, L., Kashdan, D. (2006), *R&D Structure in A Changing World*, *Research-Technology Management*, Vol. 49 Issue 5, pp. 19-26 DOI: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08956308.2006.11657394>.
10. *World Preview 2015, Outlook to 2020*. (2015). *Evaluate Pharma*. [Retrieved 2016-06-15] Available at: www.evaluategroup.com/WP2015.

УДК 657.6

Письменна М.С.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, економіки та права,
Кіровоградська льотна академія
Національного авіаційного університету

РИЗИК-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У МЕТОДОЛОГІЇ ДЕРЖАВНОГО АУДИТУ

Методологія різновидів державного аудиту передбачає застосування різноманітних аудиторських процедур, проте не визначає підґрунтя для визначення критеріїв їх достатності та відповідності. Дослідження міжнародного досвіду проведення перевірок через положення стандартів ISSAI дали змогу виокремити ризик-орієнтований підхід до визначення кількості та якості аудиторських процедур. У статті проведено порівняльний аналіз вітчизняних методик різновидів державного аудиту з нормами міжнародних стандартів. На підставі зроблених висновків про невідповідність критеріального підходу та відсутність інструментарію розрахунку вибіркової сукупності для перевірки розроблено пропозиції щодо вдосконалення методичної бази здійснення державного аудиту. Доведено, що впровадження ризик-орієнтованого підходу до визначення методів та процедур аудиту на всіх його етапах дасть змогу ефективно та економічно побудувати збір доказової бази для висновків та пропозицій за результатами контрольного заходу.

Ключові слова: державний аудит, ризики, аудиторські процедури, критерій достатності, методологія контролю.

РИСК-ОРИЕНТИРОВАННЫЙ ПОДХОД В МЕТОДОЛОГИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА

Письменная М.С.

Методология разновидностей государственного аудита предусматривает применение различных аудиторских процедур, но не предоставляет оснований для определения критериев их достаточности и соответствия. Исследование международного опыта проведения проверок согласно положениям стандартов ISSAI позволило выделить риск-ориентированный подход к определению количества и качества аудиторских процедур. В статье проведен сравнительный анализ отечественных методик разновидностей государственного аудита и норм международных стандартов. На основании сделанных выводов о несоответствии критеріального подхода и отсутствию инструментария расчета выборочных совокупностей для проверки разработаны предложения по совершенствованию методической базы осуществления государственного аудита. Доказано, что внедрение риск-ориентированного подхода к определению методов и процедур аудита на всех его этапах позволит эффективно и экономически обоснованно построить сбор доказательной базы для выводов и предложений по результатам контрольного мероприятия.

Ключевые слова: государственный аудит, риски, аудиторские процедуры, критерий достаточности, методология контроля.

THE RISK-BASED APPROACH IN THE METHODOLOGY OF THE STATE AUDIT

Pysmenna M.

The methodology of the varieties of the state audit provides for the application of various auditing procedures, but does not provide grounds for the criteria of their sufficiency and compliance. The study of international experience of conducting audits in accordance with the provisions of ISSAI standards allowed identifying the risk-based approach to determining the quantity and quality of audit procedures. In the paper the comparative analysis of Ukrainian techniques of public audit to international standards has been represented. On the basis of the findings of noncompliance criteria-based approach and the lack of tools calculation of sample cases for verification the proposals for improving the methodological framework of the implementation of the state audit have been made. It has been proved that the introduction of a risk-based approach to defining methods and audit procedures at all stages will allow build a effectively and economically justified collection of evidence for conclusions and proposals on the results of the control measures.

Keywords: state audit, risks, audit procedures, adequacy criterion, methodology of control.

Постановка проблеми. Концепція ризик-орієнтованого контролю сформувалася у зарубіжних країнах до того, як на національному рівні отримали визнання та реалізацію у нормативних документах методики оцінки та управління ризиками. Саме тому можна стверджувати про накопичений досвід міжнародними

практиками використання ризиків у процесі державного аудиту для його оптимізації на рівні виконання процедур збирання доказів, необхідних для формулювання висновку. Дослідження міжнародних стандартів та зарубіжного досвіду здійснення державного аудиту свідчить про тісний зв'язок між вибором аудиторських

процедур та ризиком, оціненим у процесі перевірки. Міжнародне визнання таких прийомів свідчить про можливість використовувати інформацію про ризики підконтрольної установи для цілей державного аудиту.

Але проблема вітчизняної теорії та практики методології державного аудиту полягає у декларуванні використання ризиків у процесі аудиту та відсутності при цьому докладних розробок щодо їх застосування на етапі визначення аудиторських процедур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спрощений підхід до визначення аудиторських процедур у процесі перевірки, який декларують багато вчених, не враховує реалії складних процесів на підконтрольних об'єктах економічного середовища. Як зазначає О.А. Подолячук, «аудитору потрібно лише визначити ті методи, прийоми і способи, за допомогою яких він виконає поставлені перед ним завдання» [1]. Насправді автор не підозрював, що саме у визначенні достатності та відповідності процедур і полягає чи не найважливіша з основних проблем методології аудиторської перевірки в державному секторі. Одну з найбільш ґрунтовних та всеохоплюючих розробок щодо сутності аудиторських процедур представив В.П. Бондар. Його висновок щодо того, що «аудиторські процедури слід використовувати в контексті методичних прийомів аудиту, які є складниками поняття методу, методики» було взято за основу іншими дослідниками цієї проблеми [2, с. 25]. Дискусійним питанням залишалось віднесення аналітичних процедур до складу аудиторських як їх різновиду [2, с. 25] або їх розгляд як самостійних процедур, що за своєю класифікацією охоплюють увесь спектр завдань аудиту під час його етапів [3, с. 149]. Однак ігнорування факту застосування результатів оцінки ризиків під час визначення кількості та відповідності аудиторських процедур у науковій літературі може призводити до неефективного розподілу робочого часу та неякісних перевірок. На нашу думку, більш правильним є сприйняття ризиків на етапі визначення методів та процедур перевірки як складової частини методології аудиту, яка забезпечує його надійність та результативність. Такими дослідженнями поглибили методологію контролю С.В. Бардаш та А.М. Любенко, які більш ширше, ніж інші вчені, розглядали роль оцінки ризиків у контрольних діях [4; 5].

Важливий внесок у ризик-орієнтований підхід до методології контрольних дій зробили І.Ю. Чумакова та Ю.П. Кравченко [6]. Ними було вдосконалено методологію інспектування та державного фінансового контролю на етапах планування контрольних дій та виявлення бюджетних порушень у бюджетній сфері шляхом ідентифікації ризик-факторів та ризиків діяльності бюджетної установи.

Поняття ризиків та їх оцінки в процесі здійснення внутрішнього контролю розглядається в галузевих та пооб'єктних дослідженнях, тому перелік прикладів можна продовжувати.

На відміну від онтологічних описів переліку процедур, відомих із практичної діяльності, ризик-орієнтований підхід під час визначення кількості та видів процедур передбачає дещо інший ракурс розгляду завдання методичного інструментарію аудиторської перевірки установ державного сектора.

Підконтрольна установа досліджується прийомами, способами та методами не лише з погляду раці-

ональної організації процесу перевірки відповідно до прийнятих методик та іманентних процедур, скільки з погляду виявлених ризикових передумов та оцінених ймовірностей їх негативного впливу на досліджуваний об'єкт. Дослідження саме такої методології здійснення перевірки на основі міжнародних стандартів ISSAI представлено у цій статті.

Постановка завдання. Мета статті полягає у поглибленні методології державного аудиту на основі використання оцінки ризиків для визначення достатності та відповідності аудиторських процедур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основна вимога міжнародних стандартів державного аудиту, зокрема п. 57 ISSAI 400 «Фундаментальні принципи аудиту відповідності» (далі – ISSAI 400) щодо збору аудиторських доказів, полягає у тому, що аудитор повинні зібрати достатні й відповідні аудиторські докази для охоплення аудиту [7]. Така ж вимога зазначена й у Міжнародних стандартах аудиту для діяльності незалежних приватних аудиторів.

Норми п. 57 стандарту ISSAI 400 щодо достатності та відповідності аудиторських доказів обґрунтовуються тим, що вони надають підставу для формулювання висновку за результатами перевірки.

Достатність – це показник кількості доказів. Відповідність, адекватність – це якісна характеристика доказів, тобто їх актуальність та надійність. Кількість необхідних доказів залежить від визначеного аудиторського ризику: чим вищий ризик, тим більше можливостей для викривлення, тим вимагається більше доказів. Якість також впливає на кількість доказів: чим вище якісні характеристики зібраних доказів, тим менше їх може знадобитися. Відповідно, достатність і доцільність доказів взаємопов'язані. Проте лише отримання великої кількості доказів не може компенсувати їх низьку якість. Достовірність доказів залежить від джерела та характеру і від конкретних обставин, за яких отримані докази. Аудитор повинен розглянути як релевантність, так і достовірність інформації, яка буде використовуватися як аудиторські докази.

Процедури аудиту, які слід застосувати, повинні бути відповідними для тих обставин перевірки, що впливають на одержання достатніх, відповідних аудиторських доказів для охоплення всієї сфери аудиту. Обґрунтованість та джерела необхідних аудиторських доказів визначаються предметом та обсягом аудиту. Аудиторські докази включають різні процедури збору доказів як кількісного, так і якісного характеру. Аудитор здебільшого поєднує та порівнює докази з різних джерел, щоб отримати достатність та відповідність доказів для висновків щодо законності та правильності функціонування об'єкта перевірки.

Отримані докази повинні бути достатніми та доцільними, щоб забезпечити обґрунтовану базу для спостережень та висновків. Оскільки інформація про об'єкт, що перевіряється, досліджується не суцільним способом, дуже важливо, щоб метод збирання та вибірки даних було ретельно підібраний. Аудитор використовує професійне судження у визначенні достатності та відповідності протягом усього процесу збору доказів.

Для оцінки відповідності прийнятих методик державного аудиту міжнародним нормам, зафіксованих у стандартах, нами проведено порівняння вимог стандартів до аудиторських доказів ISSAI та практики

вітчизняних органів державного аудиту Рахункової палати та Державної аудиторської служби (табл. 1). Порівняння за визначеними критеріями було проведено за методиками зазначених контрольних органів щодо фінансового аудиту та державного фінансового аудиту [8; 9]. Результатом дослідження став висновок про існування загальних політик та регламентованих критеріїв слідувати вимогам міжнародних стандартів у частині збирання аудиторських доказів у досліджуваних методиках. Однак деталізовані вказівки щодо застосування обов'язкових елементів для проведення аудиторських процедур, таких як методики вибірки, критерій достатності доказів, відсутні (табл. 1).

Наступна вимога щодо збору аудиторських доказів пов'язана з ризик-орієнтованим підходом, який виступає підґрунтям під час проведення будь-якого виду державного аудиту в міжнародній практиці. Всі застосовані процедури аудиту мають бути чітко пов'язані з виявленими ризиками, про що свідчать положення п. 89 ISSAI 4100 «Рекомендації щодо аудиту відповідності – для аудитів, що проводяться окремо від аудиту фінансових звітів» (далі – ISSAI 4100) [11].

Виконання аудиторських процедур залежить від предмету перевірки, визначених критеріїв та професій-

ного судження аудитора. Коли ризики невідповідності є значними, а аудитори планують покладатися на внутрішній контроль, підконтрольна установа перевіряється із застосуванням тієї кількості та виду процедур, що визначені величиною даного ризику. Результати дослідження відповідності вимог стандартів урахувати величину оцінених ризиків аудиторської перевірки під час планування та виконання аудиторських процедур відображено в табл. 2.

Очевидно, що інструкції вітчизняних контрольних органів містять лише теоретичні регламенти виконання оцінки ризиків у процесі здійснення фінансового аудиту. Дослідження фактологічного матеріалу результатів фінансових аудитів свідчить про невикористання аудиторами Рахункової палати оцінки ризиків ні на етапі планування, ні на етапі збору аудиторських доказів. Методичні вказівки Державної аудиторської служби та матеріали перевірок також не містять свідчень про використання ризик-орієнтованого підходу в процесі збирання аудиторських доказів для обґрунтування висновків. Отже, критерії достатності та відповідності в органах державного аудиту не регулюються основними перевіреними міжнародною практикою аудиту інструментами зв'язку оцінки ризиків та

Таблиця 1. Порівняння критеріїв застосування аудиторських процедур за ISSAI 400 та нормативними документами органів державного аудиту

№	Критерії для порівняння	Рахункова палата	Державна аудиторська служба
1	Наявність в органі державного аудиту політики, яка визначає достатність та відповідність доказів як основи для висновків аудиту	Так	Так
2	Існування процесу / системи / керівництва / шаблону для забезпечення того, щоб аудитори збирали достатні та відповідні докази для складання аудиторських висновків	Так, частково	Так, частково
3	Наскільки вибірка вибраних аудиторських доказів свідчить про їх достатність та відповідність для складання аудиторських висновків	Не свідчить	Не свідчить
4	Конкретні основні причини невідповідності	Відсутність інструкції щодо методів вибірки, відсутність опису принципів, за якими здійснювалася вибірка	Відсутність інструкції щодо методів вибірки, відсутність опису принципів, за якими здійснювалася вибірка

Джерело: складено автором за [7–9]

Таблиця 2. Оцінка відповідності нормативних документів органів державного аудиту в Україні положенням міжнародних стандартів ISSAI 4100

№	Критерії для порівняння	Рахункова палата	Державна аудиторська служба
1	Визначення органом державного аудиту у своїй політиці зв'язку між процедурами аудиту та ризиком	Так	Ні
2	Наявність норм в інструкціях, які вимагають розгляду: а) суттєвих ризиків невідповідності; б) аудиторської залежності від результатів оцінки внутрішнього контролю у процедурах аудиту	Так, частково	Ні
3	Наявність певних процесів / систем / інструментів / шаблонів тощо, щоб гарантувати, що аудитори планують та проводять аудиторські процедури для відповіді на виявлені ризики невідповідності	Не існує	Не існує
4	Фактичне планування аудиторських процедур на основі виявлених аудиторських ризиків та оцінки внутрішнього контролю підконтрольної установи	Ні	Ні
5	Підтвердження у матеріалах перевірок: а) виявлення ризиків; б) проведення процедур аудиту на основі виявлених ризиків	Відсутні свідчення	Відсутні свідчення
6	Фактичне підтвердження у матеріалах перевірки використання аудиторами детального тестування в обставинах недовіри до системи внутрішнього контролю через його слабкість та неефективність	Тестування не проводиться	Тестування не проводиться

Джерело: складено автором за [8–10]

аудиторських процедур за змістом, кількістю, обсягом та видом. Це призводить до неефективності перевірок та впливає на їх якість, оскільки критерії достатності та відповідності аудиторських доказів регулюються не інструментами аудиту, а лише професійним судженням виконавців перевірки.

Процес вивчення доказової бази під час будь-якого виду державного аудиту є систематичним та ітеративним і передбачає збір доказів за допомогою відповідних аудиторських процедур, їх оцінку щодо достатності, відповідності та переоцінки ризику й отримання додаткових доказів у міру необхідності [11, п. 94].

Оцінка системи внутрішнього контролю установи, що перевіряється, та оцінки ризиків, яким системи контролю не можуть запобігти або виявити, є невід'ємною частиною проведення державного аудиту і за стандартами ISSAI, і за міжнародною практикою.

Процедури, які виконує аудитор при цьому, залежать від предмету аудиту, критеріїв та професійного судження аудитора. Ці процедури повинні бути чітко пов'язані з ідентифікованими аудитором ризиками. Коли ризики невідповідності є значними, а аудитор державного сектора планують покладатися на внутрішній контроль підконтрольної установи, вони повинні бути перевірені. Коли органи управління не створили надійної системи контролю, аудитор планує і виконує основні процедури для реагування на виявлені ризики. Під час вибору підходів та аудиторських процедур слід урахувувати якісні характеристики доказів, тобто докази повинні бути компетентними, відповідними та обґрунтованими. Крім того, докази вважаються більш надійними, якщо вони отримані з оригіналів документів та із зовнішніх джерел стосовно установи, що перевіряється.

Як стандартом ISSAI 4100 (п. 97), так і методичними вказівками органів державного аудиту передбачений збір аудиторських доказів із використанням різних методів, таких як спостереження, документальна перевірка, обстеження, повторне виконання, запити і підтвердження, аналітичні процедури.

Важливо під час визначення якості інструктивних матеріалів пересвідчитися у наявності задекларованих норм, які вимагають від аудиторів використання різноманітних методів під час збору доказів. Аналізуючи матеріали перевірок, варто визначити, як саме аудитор використали відповідні методи для збору доказів.

Якщо перевірка планується без урахування ідентифікованих та оцінених ризиків, необхідно визначити в інструкціях обставини достатності доказів для обґрунтування висновку. Аудитор може припинити збирати докази, поки він не переконається, що існує достатньо відповідних доказів для надання підстави для його висновку. Дослідження регламентів різних видів аудиту показало, що конкретних указівок щодо достатності доказів у них не міститься, а на практиці основною межею припинення збирання доказів виступають або часові межі проведення перевірки, або професійне судження аудитора.

Положення п. 95 ISSAI 4100 зазначають, що під час державного аудиту слід керуватися вказівками щодо оцінки видів, надійності та реєстрації аудиторських доказів, а також визначення їх відповідності, релевантності та обґрунтованості для підтвердження судження та висновків стосовно діяльності установи, що перевіряється [11].

Визначені в процесі планування процедури аудитор може змінювати, але не повністю оминаючи заплановані процедури збору доказів, якщо він не може отримати достатні, відповідні аудиторські докази для складання висновків через майже надмірно важкі труднощі або витрати. Усвідомлення того факту, що для складання висновків може бути важко або майже надзвичайно дорого одержати достатні, відповідні аудиторські докази, потребує від аудиторів вносити зміни в заплановані процедури, про що свідчить п. 90 ISSAI 4100 [11]. У цьому разі аудитор державного сектора повинні розглянути зв'язок між витратами та перевагами збору доказів, а також наслідками відсутності належних доказів щодо досягнення цілей аудиту та звіту аудитора. Відповідь аудитора щодо цієї ситуації може відрізнитися залежно від обставин, пов'язаних з його повноваженнями, важливістю порушених суспільних інтересів, очікуваннями громадськості та прагненням повідомляти про такі висновки. Проте складність чи витрати самі по собі не є достатніми підставами для того, щоб пропустити заплановані процедури збору доказів, навіть якщо немає варіантів альтернативних процедур. На жаль, в інструктивних матеріалах, розроблених органами державного аудиту, відсутні згадки про порядок чи вказівки щодо організації специфічного процесу, щоб гарантувати, що аудитор діють належним чином, коли стикаються з надмірними труднощами чи витратами під час отримання достатніх відповідних доказів. В аудиторських звітах відсутні згадки про проведені альтернативні процедури у разі труднощів або суттєвих витрат під час отримання достатніх належних доказів. Можливо, такі пояснення труднощів та відповіді аудитора містяться у робочих документах, що складаються аудиторською командою.

Аналіз нормативної бази та практичних результатів діяльності органів державного аудиту в Україні та порівняння з міжнародними критеріями проведення аудиторських перевірок дав змогу зробити висновки і пропозиції щодо вдосконалення регламентуючих державний аудит методичних указівок такими обов'язковими елементами:

- визначення достатності та відповідності аудиторських доказів як основи для висновків аудиту на нормативному рівні та у практичній діяльності контрольного органу;
- нормативна регламентація обсягів та видів аудиторських процедур залежно від оцінених ризиків діяльності підконтрольної установи;
- планування та проведення аудиторських процедур залежно від рішення щодо довіри до системи внутрішнього контролю установи, що перевіряється, внаслідок оцінки її ефективності;
- використання різноманітних процедур під час планування державного аудиту для досягнення достатності та відповідності у найбільш ефективний спосіб;
- указівки щодо достатності доказів та визначення меж або критеріїв для рішення про припинення збирання доказів;
- зміна визначених під час планування аудиторських процедур у зв'язку із суттєвими труднощами або великими витратами на їх отримання.

Це дасть змогу поліпшити доказову базу для формулювання висновків, ефективність контрольних заходів

та засвідчить поліпшення якості процесів здійснення державного аудиту.

Висновки з проведеного дослідження. Застосування аудиторських процедур під час державного аудиту базується на оцінках критеріїв достатності та відповідності. Вивчення наукових джерел засвідчило той факт, що в розглянутих нами наукових працях практично відсутній аналіз дослідницьких засобів ризик-орієнтованого вибору методів та процедур. Така прогалина в методологічних підставах вибору аудиторських процедур із погляду практики пояснюється універсальністю наявних підходів, що склалися історично. Проте евристичної цінності для сучасного

наукового пізнання вони вже не мають. Із погляду генезису теорії аудиторських процедур необхідно, на нашу думку, враховувати оцінені ризики діяльності підконтрольного об'єкта.

Запропоновано у практичній площині формування вітчизняних інструктивних матеріалів взяти за основу міжнародні стандарти державного аудиту та визначати обсяг і вид аудиторських процедур на основі ризиків, ідентифікованих та оцінених державними аудиторами.

Подальші дослідження пов'язані з формуванням висновків та пропозицій за результатами отриманих доказів, які також мають враховувати ризикові сфері діяльності підконтрольної бюджетної установи.

1. Подолянчук О.А. Процедури одержання аудиторських доказів / О.А. Подолянчук // *Економічний часопис – XXI*. – 2014. – № 1–2(2). – С. 60–63.
2. Бондар В.П. Аудиторські процедури та проблеми їх розробки / В.П. Бондар // *Вісник ЖДТУ*. – 2008. – № 1(43). – С. 18–27.
3. Сурніна К.С. Генезис теорії та аналіз практики застосування аналітичних процедур в аудиті / К.С. Сурніна // *Вісник ЖДТУ*. – 2012. – № 2(60) – С. 146–149.
4. Бардаш С.В. Контроль ризиків діяльності суб'єктів господарювання: міф чи реальність / С.В. Бардаш // *Вісник ЖДТУ*. – 2014. – № 4(70). – С. 3–8.
5. Любенко А.М. Трансформація контролю діяльності суб'єктів державного сектору економіки до міжнародних стандартів : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.09 «Бух. облік, аналіз та аудит (за видами екон. діяльн.) / А.М. Любенко. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 36 с.
6. Бухгалтерський облік і контроль державного сектору в умовах модернізації управління державними фінансами : у 2-х т. Т. 2 : Реформування фінансового контролю як складової інституційних реформ у системі управління державними фінансами / П.П. Андрєєв, І.Ю. Чумакова, Ю.П. Кравченко [та ін.]. – 2013. – С. 128–149.
7. ISSAI 400 – *Fundamental Principles of Compliance Auditing* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.intosai.org/issai-executive-summaries/view/article/issai-400-fundamental-principles-of-compliance-auditing.html>.
8. Методичні рекомендації з проведення Рахунковою палатою фінансового аудиту, затверджені Рішенням Рахункової палати від 22.09.2015 № 5-5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/121>.
9. Питання проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2006 р. № 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://195.78.68.73/kru/uk/publish/article/84562>.
10. ISSAI 4100 – *Compliance Audit Guidelines - For Audits Performed Separately from the Audit of Financial Statements* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.intosai.org/issai-executive-summaries/view/article/issai-4100-compliance-audit-guidelines-for-audits-performed-separately-from-the-audit-of-finan.html>.

E-mail: mari.pismennaya.83@ukr.net

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 338.242:658.26

Андрущенко О.С.

*аспірант кафедри економіки природокористування
Одеський державний екологічний університет*ОЦІНКА МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ
ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРИВАТИВІВ

У статті розглянуто сутність опціонів та ф'ючерсів (ф'ючерсних контрактів) та потенційну можливість їх використання на енергетичному ринку України. Наведено порівняльну характеристику цих біржових фінансових інструментів та розкрито основні завдання, які вирішуються за допомогою деривативів: хеджування ризиків та одержання спекулятивних надходжень. Визначено основні переваги та недоліки опціонів та ф'ючерсів (ф'ючерсних контрактів), що дає змогу активізувати здійснення енергозберігаючих заходів за рахунок притаманних ним інвестиційних можливостей. Проаналізовано наявні тлумачення поняття «потенціал енергозбереження» та наведено авторське визначення дефініції «енергозберігаючий потенціал похідних фінансових інструментів». Запропоновано механізм реалізації деривативних стратегій щодо забезпечення енергозбереження в умовах лібералізації енергетичного ринку України.

Ключові слова: енергетичний ринок, енергозберігаючий потенціал, ринок деривативів, похідні цінні папери, опціон, ф'ючерс, ф'ючерсний контракт.

ОЦЕНКА ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ЭНЕРГОСБЕРЕГАЮЩЕГО ПОТЕНЦИАЛА ДЕРИВАТИВОВ

Андрущенко О.С.

В статье рассмотрены сущность опционов и фьючерсов (фьючерсных контрактов) и потенциальная возможность их использования на энергетическом рынке Украины. Приведена сравнительная характеристика этих биржевых финансовых инструментов. Раскрыты основные задачи, которые решаются с помощью деривативов: хеджирование рисков и получение спекулятивных поступлений. Определены основные преимущества и недостатки опционов и фьючерсов (фьючерсных контрактов), что позволяет активизировать осуществление энергосберегающих мероприятий за счет присущих им инвестиционных возможностей. Проанализированы имеющиеся толкования понятия «потенциал энергосбережения» и приведено авторское определение дефиниции «энергосберегающий потенциал производных финансовых инструментов». Предложен механизм реализации деривативных стратегий по обеспечению энергосбережения в условиях либерализации энергетического рынка Украины.

Ключевые слова: энергетический рынок, энергосберегающий потенциал, рынок деривативов, производные ценные бумаги, опцион, фьючерс, фьючерсный контракт.

THE ASSESSMENT OF THE POSSIBILITY
OF USING THE ENERGY SAVING POTENTIAL OF DERIVATIVES

Andruschenko O.

In article the essence of options and futures (future contracts) and a potential possibility of their use in the energy market of Ukraine is considered. The comparative characteristic of these exchange financial instruments is provided. The main tasks which are carried out by means of derivatives are decided: hedging of risks and receipt of speculative receipts. The main preferences and shortcomings of options and futures (futures contracts) are determined that allows to intensify implementation of energy saving actions at the expense of investment opportunities inherent in them. The available interpretation of the concept «energy saving potential» are analyzed and given author's determination of a definition «the energy saving potential of derivative financial instruments». The mechanism of implementation of derivative strategy for ensuring energy saving in the conditions of liberalization of the energy market of Ukraine is offered.

Keywords: energy market, energy saving potential, derivatives market, derivative securities, option, futures, futures contract.

Постановка проблеми. Нині вже стало цілком зрозумілим, що вкрай актуальною та життєво важливою проблемою для більшості країн світу є забезпечення енергозбереження в усіх сферах економіки. Найбільш поширеними інструментами, що формують сталу

та ефективну систему зацікавленості споживачів до ощадливого використання енергоресурсів, є податки і податкові пільги, субсидії та гранти, пільгові кредити й позики, стимулююча цінова політика, пряме державне фінансування енергозберігаючих проєктів. З огляду

на те, що реалізація енергозберігаючих заходів являє собою інвестиційний процес конкретної спрямованості, його пошук може сприяти застосуванню низки інструментів, які впливатимуть на збільшення обсягів випереджаючого інвестування для досягнення цілей національної стратегії енергозбереження, забезпечення модернізації, безпеки та конкурентоспроможності реального сектора економіки України, виконання взятих країною міжнародних зобов'язань щодо зниження негативного впливу енергетики на довкілля.

Ураховуючи брак державних коштів, пріоритетом енергозберігаючої політики є формування механізмів залучення інвестицій, які поєднують державне та приватне фінансування, а також мобілізацію ресурсів міжнародних фінансових організацій, можливостей міжнародних угод та програм розвитку. Проте певні перспективи формування інвестиційного капіталу, вкрай потрібного для вирішення актуальних завдань з енергозбереження, вбачаються у використанні деяких біржових інструментів, наприклад ф'ючерсів та опціонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у дослідження проблематики розвитку світових ринків похідних фінансових інструментів зроблено такими зарубіжними вченими, як Ю. Бріггем, Ф. Блек, Р. Геске, Н. Калдор, Дж. Кейнс, Р. Клемковські, Дж. Кокс, Р. Колб, Дж. Маршалл, Р. Мертон, Ф. Моділіані, Ж. Перер, В. Перло, Г. По, М. Портер, М. Рубінштейн, Г. Столл, Ф. Фабоззі, Дж. Халл, Дж. Хікс та ін. Вивченню питань щодо використання деривативів присвячено також роботи українських науковців, зокрема: С. Боринця, А. Гальчинського, О. Дегтярьової, З. Луцишина, С. Науменкова, О. Плотникова, О. Сльозко, О. Сохацької, В. Суторміної, В. Федосова, А. Філіпенка, А. Чухна. Серед сучасних публікацій, в яких аналізується досвід застосування похідних фінансових інструментів та їх ефективного функціонування на енергетичному ринку, крім праць зарубіжних авторів, наприклад Ф. Азеведо, С. Денга, А. Ейдельнада, Л. Клевлоу, С. Стофта, Г. Унгера, на увагу заслуговують роботи вітчизняних дослідників О. Рябченко, О. Сохацької, Н. Стрельбицької, Н. Полікевич, Н. Іващук. Проте практично відсутні публікації щодо перспектив реалізації деривативних стратегій у сфері енергозбереження.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка можливості використання енергозберігаючого потенціалу опціонів та ф'ючерсів та розроблення пропозицій щодо доцільності застосування цих похідних інструментів для фінансування проектів у сфері енергозбереження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Енергозбереження – це пріоритетний напрям сучасної державної політики України, економіка якої, навіть без урахування впливу останніх подій, що відбуваються в країні, знаходиться в кризовому стані через дефіцит та зростаючу вартість основних енергоресурсів, зовнішню енергетичну залежність, високу енергоємність промисловості та житлово-комунального сектора. Водночас, за оцінками фахівців, загальний потенціал енергозбереження України становить приблизно 35%. Згідно з базовим сценарієм розвитку вітчизняної економіки, за капітальних вкладень у розмірі 102,3 млрд. грн. у технологічну модернізацію та структурну перебудову національного господарства у 2030 р. економія енерге-

тичних ресурсів може становити 318,36 млн. т у. п. [1].

З огляду на те, що здійснення технологічних та структурних енергозберігаючих новацій потребує значних коштів, на увагу заслуговує розгляд можливості нарощування інвестиційних капіталів на основі похідних фінансових інструментів.

Відомо, що американські банки і фінансові компанії, використовуючи деривативи, забезпечили залучення трильйонів доларів у розвиток ринку нерухомості (передусім житлових будинків для приватних осіб) із відповідним пошуків попиту на будівельні матеріали та послуги. За даними Міжнародної асоціації свопів та деривативів, переважна більшість компаній, на які приходиться близько 80% капіталізації нефінансового сектора світової економіки, застосовує деривативи не тільки для хеджування валютних, процентних та сировинних ризиків, а й для зниження процентних ставок по кредитах, для збільшення оборотного капіталу і його рентабельності [2]. З другої половини 70-х років минулого століття після періоду зростання та різких коливань цін на нафту, посилення ролі великих нафтових компаній широке застосування отримала практика угод, заснована на форвардних і ф'ючерсних контрактах, а сама торгівля нафтою перемістилася на біржові майданчики, тобто використання біржових механізмів в умовах цінової нестабільності дало змогу здійснювати страхування ризиків, пов'язаних зі зміною цін.

Успіх упровадження енергетичних деривативів є закономірним, оскільки ринки похідних фінансових інструментів мають широкі можливості для зниження ризиків і підвищення прибутковості. Нині, крім мазуту, на біржах здійснюється торгівля природним газом, нафтою, бензином, пропаном, газойлем та електроенергією. Утворення бірж електричної енергії є очевидною тенденцією розвитку світового енергетичного сектору. Двосторонні контракти укладаються між сторонами в процесі безпосередніх прямих переговорів, а електроенергетичні біржі стають інструментом, за допомогою якого стандартизовані контракти на виробіток та постачання електроенергії можуть продаватися просто, швидко та практично безпосередньо перед самим моментом поставки. Біржі електричної енергії нині функціонують майже в усіх країнах ЄС, а найбільш поширеними інструментами біржової торгівлі є ф'ючерси та опціони, для яких базовими активами виступають електрична енергія, викиди парникових газів або параметри погоди (погодні деривативи).

Зазвичай під опціоном розуміють строкову угоду, за якою одна зі сторін набуває право прийняття або передачі активу за фіксованою ціною протягом певного терміну, а інша сторона зобов'язується на вимогу контрагента за грошову премію забезпечити здійснення цього права, покладаючи на себе обов'язок передати або прийняти предмет угоди за фіксованою ціною. Тобто опціон – це «цінний папір, що засвідчує право його отримувача купити, продати чи відмовитися від угоди по цінних паперах (товарах, валюті) за зумовлену опціоном ціну і протягом терміну, що ним передбачений» [3, с. 71]. Окрім того, особливість опціону полягає у тому, що, згідно з угодою купівлі-продажу, покупець здобуває не титул власності, а право на його придбання, тобто опціон є правом, а не обов'язком виконання дії у майбутньому. За умов сучасної нестабільності перева-

гами опціонів стають можливість планування фінансових потоків та страхування ризиків.

Світовий досвід застосування опціонів свідчить про їх зростаючу популярність, зокрема за рахунок гнучкості. По-перше, вони допомагають учасникам ринку спростити складні ризики, роблячи їх керованими. По-друге, сприяють створенню точних схем сприйнятливості ризикам, щоб оптимізувати їх негативний вплив. Опціон генерує асиметричні грошові потоки: покупець має можливість отримати необмежений прибуток і виключити вірогідні збитки, а продавець, навпаки, схильний до ризику необмежених збитків. Наприклад, в електроенергетиці опціонні контракти використовуються для управління ціновим ризиком та ризиком обсягу потужностей і є правом купити (*option call*) або продати (*option put*) базовий актив (електричну енергію/потужність) за заздалегідь установлену ціною у визначений термін. У разі купівлі опціону втрати обмежуються премією, що виплачується, а можливий прибуток не лімітується. Проте у разі продажу опціону ймовірні втрати не обмежені, а прибуток лімітується відповідною премією. Покупець може використати опціон Call для обмеження граничної ціни електроенергії, залишаючи за собою право використовувати зниження ціни у своїх інтересах. Куплений опціон Put забезпечує майбутній продаж електроенергії за відсутності ризику зменшення обсягу контракту. До ключових моментів застосування опціонів (опціонних контрактів) в енергетиці відносять такі [4]:

- опціон дає змогу його власникові укласти договір купівлі-продажу базового активу за ціною, яка закріплена в опціоні;
- ціна договору купівлі-продажу енергії не змінюється із плином часу;
- опціон відображає право вимагати від його емітента виконання своїх зобов'язань за договором купівлі-продажу енергії;
- плата за опціон (опціонна премія) є доходом емітента опціону (але не платою за придбану енергію);
- плата за договором купівлі-продажу енергії перераховується емітенту опціону під час передачі самого активу.

Опціон є угодою «несиметричною», оскільки дає власнику право виконати чи не виконати угоду, а для продавця є обов'язковим для виконання. Опціон реалізується, коли ситуація на ринку сприятлива для покупця опціону і несприятлива для продавця. Продавець опціону приймає на себе ризики, пов'язані з несприятливими ціновими змінами на ринку, і за це отримує від покупця винагороду – премію, яку називають ціною опціону.

У традиційному розумінні ф'ючерс (ф'ючерсний контракт) – це похідний фінансовий інструмент, що являє собою стандартний строковий біржовий контракт, який відповідає за купівлю-продаж базового активу; іншими словами, це угода між двома приватними особами (покупцем і продавцем) на доставку певного товару в заздалегідь обумовлений час за обумовленою ціною. Таким чином, продавець бере на себе зобов'язання перед покупцем продати базові активи у зазначений час на умовах, погоджених сторонами під час укладення договору, а покупець зобов'язується здійснити купівлю. Під час реалізації фінансових дій обидві сторони (продавець і покупець) повинні домо-

витися виключно про рівень ціни і терміни здійснення поставки. Решта критеріїв базового активу, до яких належать кількість товару, якість продукції, упаковка або тара, а також маркування, повинні бути заздалегідь обговорені і вказані в специфікації біржового контракту. При цьому всі умови ф'ючерсних контрактів є уніфікованими, а терміни виконання коливаються від декількох тижнів до декількох місяців. Торгівля ф'ючерсами не має на увазі реальну купівлю товару. Головною метою використання ф'ючерсів є формування ціни на той чи інший товар і збереження її в майбутньому. Ф'ючерси – це біржові деривативи, а отже, високоліквідні фінансові інструменти. Як правило, за допомогою ф'ючерсних контрактів ті чи інші гравці фінансового ринку ефективно страхують себе від різних ризиків, пов'язаних зі зміною вартості товару, а метою таких операцій є отримання економічного прибутку.

Ф'ючерсам притаманні декілька основних рис:

- вони стандартизовані з погляду контрактної специфікації типу, кількості і якості товару, дати поставки товару;
- угоди відбуваються на спеціально призначених для цього біржах, асоціативним членом яких є клірингові палати, що надають обом сторонам ф'ючерсної угоди гарантії її здійснення;
- під час реалізації ф'ючерсних угод використовується маржа;
- ф'ючерсний контракт може бути перепроданий іншому інвестору;
- торгівля ф'ючерсами регулюється спеціальними органами.

Перелічені особливості роблять ф'ючерс цінним папером, угоди з яким можуть відбуватися безперервно за час його дії, у зв'язку з чим операції з ф'ючерсами схожі на угоди з акціями. Але є й принципові відмінності:

- під час купівлі ф'ючерсу його власник не стає власником активу, про який йде мова у ф'ючерсній угоді, аж до закінчення терміну контракту, коли товар буде доставлено продавцем ф'ючерсного контракту його покупцеві;
- ф'ючерсні контракти вимагають більших сум позикових коштів;
- ціни акцій можуть змінюватися поза всяких обмежень, а угоди з ф'ючерсами обов'язково передбачають ліміти, у межах яких допускається зміна цін контрактів (якщо цей рівень буде перевищений, угоди припиняються).

Фактично на ринку ф'ючерсів виділяють дві категорії учасників: спекулянтів і хеджерів. Хеджерами виступають трейдери як невеликих компаній, так і великих корпорацій. Купуючи ф'ючерсний контракт (довга позиція), трейдер може в будь-який момент цю позицію закрити, продавши аналогічний контракт. Велика кількість гравців на ф'ючерсних ринках дає змогу не турбуватися про ліквідність контрактів. Якщо довга позиція (купівля) не буде закрита до моменту закінчення терміну контракту, то власник контракту отримає реальний товар. Продаючи ф'ючерсний контракт (коротка позиція), вийти з ринку можна, придбавши аналогічний контракт. Мінімальні зміни у ціні ф'ючерса, тобто крок ціни, називається тіком (*tick*), який має стандартну вартість у грошовому виразі для кожного типу ф'ючерсних контрактів.

Знаючи, на скільки тиків змінилася ціна ф'ючерса протягом дня, а також вартість одного тiku, можна обчислити суму прибутків або збитків, отриманих за відкритою ф'ючерсною позицією. Конкретні умови і правила здійснення торгівлі різними типами ф'ючерсних контрактів визначаються ф'ючерсною біржею, а використання ф'ючерсних контрактів має за мету: хеджування ризиків (страховий захист від можливих подальших змін ціни активу в небажану сторону) та одержання спекулятивного заробітку (ф'ючерси виступають біржовими активами, які можна багаторазово продавати протягом усього терміну дії, при цьому ціна на них може зростати або падати).

Основними перевагами ф'ючерсних контрактів є: біржовий (організований) характер торгівлі, що дає змогу формувати ціни на них під впливом попиту та пропозиції; висока ліквідність, яка забезпечується за рахунок організації щоденної біржової торгівлі; гарантія клірингової палати щодо виконання всіх контрактів; низька вартість укладання угоди порівняно із сумами контрактів; доступність ф'ючерсної торгівлі для всіх учасників ринку; необов'язковість реальної поставки, взаєморозрахунків і можливість дострокового виходу з контракту шляхом укладання зворотної угоди.

До головних недоліків ф'ючерсів можна віднести:

- можливість невідповідності потребам клієнта щодо термінів і сум контрактів у зв'язку зі стандартними умовами контрактів;
- відсутність на біржі ф'ючерсного контракту на необхідний хеджеру інструмент;
- недоодержання доходів на кошти, вкладені на депозитний рахунок брокера ф'ючерсної біржі як гарантійні внески;

– неможливість хеджувати ризики в середньо- і довгострокових операціях через короткостроковий характер ф'ючерсів.

Спільні характеристики та відмінності розглянутих деривативів наведено в табл. 1.

Визначаючи за мету оцінку можливості використання енергозберігаючого потенціалу опціонів та ф'ючерсів, важливим у методологічному аспекті є розуміння сутності поняття «енергозберігаючий потенціал деривативів».

Найчастіше в сучасній науковій літературі зустрічається термін «потенціал енергозбереження» [6, с. 21; 7; 8, с. 6]. Більшість авторів, спираючись на ресурсний підхід, розглядає сутність потенціалу енергозбереження як можливий резерв скорочення споживання паливно-енергетичних ресурсів та підвищення ефективності їх використання за рахунок реалізації економічно доцільних енергозберігаючих заходів. Проте в аспекті цільового підходу інші науковці вважають, що потенціал енергозбереження – це здатність до раціонального використання енергетичних ресурсів.

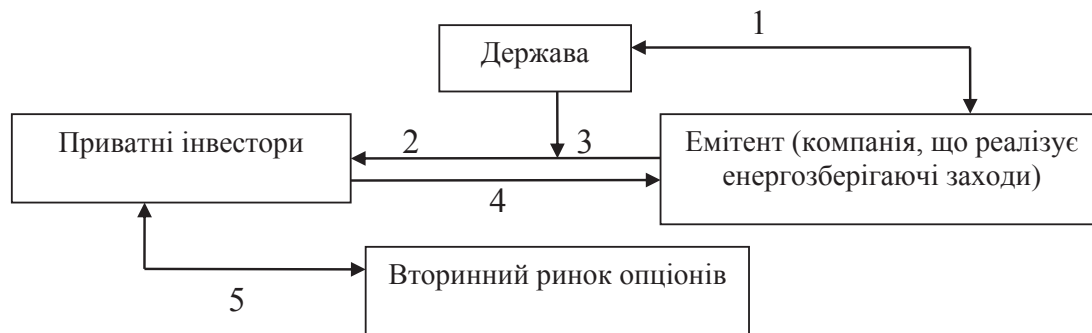
Отже, під енергозберігаючим потенціалом деривативів цілком доречно розуміти «здатність активізувати здійснення енергозберігаючих заходів за рахунок притаманних похідному фінансовому інструменту інвестиційних можливостей».

Як відомо, необхідною передумовою реалізації енергозберігаючих проектів є їх фінансування. Нині в Україні майже незадіяним джерелом інвестиційних ресурсів у сфері енергозбереження залишаються кошти населення. Використання цього складника інвестиційного капіталу для здійснення енергозберігаючих інновацій може відбуватися за допомогою системи альтер-

Таблиця 1. Порівнювальний аналіз опціонів та ф'ючерсів

Спільні риси	Відмінності	
	ф'ючерс	опціон
Обидва цінні папери – похідні, мають котирування, комерційні, масові, ринкові, термінові, біржові, спекулятивні	Суто біржовий папір	Поширений у біржовій і позабіржовій торгівлі
Продаж стандартними лотами	Менш складний, включає тільки зобов'язання	Включає як право, так і зобов'язання
Існують можливості відходу від угоди й укладання контрактів на купівлю та продаж ірраціональних фінансових інструментів (наприклад, біржових індексів)	Відсутня можливість відходу від угоди	Можливість відходу від угоди закладена в умовах контракту
Багато загального в термінології: продавець займає коротку, а покупець – довгу позицію; відкритою позицією вважається укладання контракту, а закритою – виконання зобов'язань за ним	Набагато поширеніший	Менш поширений
Серед дилерів (брокерів) на ринку цих паперів виступають хеджери і спекулянти	Обов'язкове виконання умов контракту і продавцем, і покупцем	Один із учасників (покупець) має право не виконати умови контракту
Можливість укладання офсетних (зворотних) угод	Під час укладання контракту покупець не сплачує премії	Покупець під час укладання контракту обов'язково сплачує продавцю винагороду – премію
Маржинальні вимоги	Хеджер під час руху цін в один бік отримує прибуток, а в протилежний бік – збитки	Хеджер має змогу отримати прибуток як у разі зростання, так й у разі падіння цін на ринку
Участь клірингових палат	Виграші та втрати учасників не обмежені конкретною величиною й однакові як для покупців, так і для продавців	Виграші власників і втрати продавців не обмежені конкретною величиною, але виграші продавців і втрати власників обмежені розміром премії

Джерело: складено за [5, с. 298–299]

Рис. 1. Схема залучення коштів населення через опціонний механізм для інвестування енергозберігаючих заходів

(1 – угода про можливість держави виступати гарантом забезпечення зобов'язань емітента; 2 – емісія опціонів; 3 – випуск деривативів; 4 – придбання опціонів Call приватними інвесторами та одержання фінансових ресурсів емітентом; 5 – створення вторинного позабіржового ринку для забезпечення ліквідності деривативів)

Джерело: вдосконалено на основі [10]

нативних механізмів фінансування суб'єктів реального сектора економіки, зокрема деяких інструментів фондового ринку. Проте, за даними річного звіту Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2016 рік [9], кількість фізичних осіб – резидентів, що безпосередньо проводили операції на ринку цінних паперів, становила 4 136 осіб, або 0,023% економічно активного населення країни.

Навіть в умовах складної соціально-економічної ситуації в країні активізація використання інструментів фондового ринку, які забезпечуватимуть мобілізацію приватних коштів громадян із мінімальними фінансовими витратами та на великий термін часу, можлива за рахунок упровадження деяких похідних фінансових інструментів. Наприклад, для збільшення пропозиції інвестиційного капіталу щодо реалізації енергозберігаючих заходів перспективним є застосування опціону Call, механізм використання якого наведено на рис. 1.

За запропонованою схемою, стороною, яка бере на себе зобов'язання, виступає компанія, що здійснює енергозберігаючу діяльність, а стороною, яка одержує права, – приватні інвестори. Гарантом угоди з боку держави може бути призначений, наприклад, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Базовим активом опціону мають виступати надходження від реалізації енергозберігаючих заходів, зокрема доходи від економії енергоресурсів. Грошові потоки майбутніх періодів переводяться у цінний папір, реалізувавши який можна одержати необхідні фінансові ресурси. Таким чином, за рахунок залучення довгострокових фінансових ресурсів опціон Call надає право потенційним інвесторам (приватним особам) приймати участь в одержанні

доходів від енергозберігаючої діяльності, яку здійснює компанія-емітент.

Висновки з проведеного дослідження. Багато економічно розвинених країн розглядають економію енергоресурсів, енергоефективність та скорочення викидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище як очевидну умову конкурентоспроможності країни на світовому ринку. Враховуючи, що нині досить складно отримати кредит, опціони та ф'ючерси можуть стати реальним альтернативним джерелом поповнення коштів підприємства, оскільки, продаючи їх, наприклад на поставку електроенергії, постачальник отримує гроші, які використовуватиме на енергозбереження. Крім того, компанія має право розраховувати на реалізацію власниками опціонних та ф'ючерсних контрактів права придбання базового активу, що можна розглядати як певну конкурентну перевагу на ринку. З іншого боку, в умовах кризи та інфляції фіксована ціна активу на момент продажу опціону або ф'ючерсу захищає покупця від можливого підвищення ціни на енергетичний ресурс та спонукає обмежувати його споживання на рівні, який зафіксований в опціонній або ф'ючерсній угоді. Отже, здатність опціонного (ф'ючерсного) контракту активізувати здійснення енергозберігаючих заходів за рахунок притаманних йому інвестиційних можливостей доцільно вважати енергозберігаючим потенціалом похідного фінансового інструменту.

На основі вищевикладеного можна наголосити на необхідності застосування енергетичних деривативів на вітчизняних фінансових ринках, оскільки саме ці інструменти можуть стимулювати надходження інвестиційних ресурсів у сферу енергозбереження.

1. *Пріоритетні напрями та обсяги енергозбереження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.energoatom.kiev.ua/ua/about/strategy/energy_saving/.*
2. *Петренко Е.В. Зачем деривативы реальной экономике? / Е.В. Петренко // Молодой ученый. – 2012. – № 10. – С. 145–147.*
3. *Мендрул О.Г. Ринок цінних паперів : [навч. посіб.] / О.Г. Мендрул, І.А. Шевчук. – К. : КНЕУ, 1998. – 152 с.*
4. *Луценко Г.Л. Опционы на электроэнергию как механизм стимулирования инвестиций / Г.Л. Луценко // Проблемы экономики и управления нефтегазовым комплексом. – 2015. – № 2. – С. 38–42.*
5. *Еш С.М. Финансовый рынок : [навч. посіб.] / С.М. Еш. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 528 с.*
6. *Ушаков В.Я. Потенциал энергосбережения и его реализация на предприятиях ТЭК : [учеб. пособ.] / В.Я. Ушаков, Н.Н. Харлов, П.С. Чубик. – Томск : Изд-во Томского политехнического университета, 2015. – 283 с.*

7. Ойленбах Р. Потенциал энергосбережения в промышленности / Р. Ойленбах // Проблемы экономики и современного менеджмента : материалы между. заочной научно-практич. конференции. – Новосибирск : СибАК, 2012. – Ч. 1. – С. 125–129 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://sibac.info/conf/econom/x/26820>.
8. Запужляк І.Б. Економічний механізм енергозбереження газотранспортних підприємств : автореферат дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (нафтова і газова промисловість)» / І.Б. Запужляк. – Івано-Франківськ : ІФНТУНІГ, 2010. – 20 с.
9. Річний звіт за 2016 рік Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1499943860.pdf.
10. Рамазанов А.В. Использование деривативов в финансировании компаний / А.В. Рамазанов // Финансы и кредит. – 2011. – № 31(463). – С. 20–23.

E-mail: olesya999@ukr.net

УДК 657.454.8

Білобровенко Т.В.

старший викладач кафедри аудиту та економічного аналізу,
Університет державної фіскальної служби України

Кітченко М.І.

старший викладач кафедри бухгалтерського обліку,
Університет державної фіскальної служби України

МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОДАТКОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ТА ПОДАТКОВОГО КРЕДИТУ З ПДВ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті розглянуто методи визначення податку на додану вартість (правило першої події, метод нарахувань, касовий метод, гібридний метод) та обґрунтовано переваги та недоліки кожного з них. Досліджено історію застосування цих методів в Україні відповідно до чинного на той момент законодавства, відмінності між фінансовим та податковим обліком визначення податкових зобов'язань та податкового кредиту з податку на додану вартість. Доведено переваги касового методу визначення дати податкових зобов'язань та податкового кредиту з ПДВ. Метод надає можливість одночасно посилити фіскальну та регулюючу ефективність податку і створює можливість отримувати та використовувати додаткові обігові кошти на строк до 30 календарних днів.

Ключові слова: податок на додану вартість, методи обчислення податку на додану вартість, правило першої події, метод нарахувань, касовий метод, гібридний метод.

МЕТОДЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ НАЛОГОВЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ И НАЛОГОВОГО КРЕДИТА ПО НДС: ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Білобровенко Т.В., Кітченко М.І.

В статье рассмотрены методы определения налога на добавленную стоимость (правило первого события, метод начислений, кассовый метод, гибридный метод) и обоснованы преимущества и недостатки каждого из них. Исследованы история применения этих методов в Украине в соответствии с действующим на тот момент законодательством, различия между финансовым и налоговым учетом определения налоговых обязательств и налогового кредита по налогу на добавленную стоимость. Доказаны преимущества кассового метода определения даты налоговых обязательств и налогового кредита по НДС. Метод позволяет одновременно усилить фискальную и регулируемую эффективность налога и создает возможность получать и использовать дополнительные оборотные средства на срок до 30 календарных дней.

Ключевые слова: налог на добавленную стоимость, методы исчисления налога на добавленную стоимость, правило первого события, метод начислений, кассовый метод, гибридный метод.

METHODS OF DETERMINING TAX LIABILITIES AND TAX LENDING WITH VAT: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE

Belobrovenko T., Kitchenko M.

The article deals with the methods of determining the value added tax: the first event rule, the method of charges, the cash method and the hybrid method, the advantages and disadvantages of each of them are substantiated and justifies the advantages of the cash method of determining the date of tax liabilities and tax credit with VAT. Also the history of the application of these methods in Ukraine in accordance with the legislation in force at that time was studied, the differences between the financial and tax accounting of the determination of tax liabilities and the tax credit on value added tax were researched. It was concluded that this method provides an opportunity to simultaneously strengthen the fiscal and regulatory effectiveness of the tax and creates the opportunity to receive and use additional working capital for up to 30 calendar days.

Keywords: value added tax, methods of calculating the value added tax, the first event rule, the method of charges, the cash method, the hybrid method.

Постановка проблеми. ПДВ виник як об'єктивна необхідність уніфікації систем непрямого оподаткування країн – членів Європейського Співтовариства. Нині ПДВ набув значного поширення і діє в податкових системах більше ніж 100 країн світу, серед яких знаходяться практично всі економічно розвинуті країни. Його широке застосування зумовили фіскальна ефективність і зручність справляння. Необхідність

застосування ПДВ в Україні зумовлена вимогами ринкової економіки та прагненням нашої країни до інтеграції в ЄС, однією з умов якого є застосування цього податку [2, с. 3].

Фіскальна та регулююча ефективність податку є залежною від організації механізму справляння податку. Для ПДВ основними елементами механізму його справляння можна назвати такі: об'єкт оподатку-

вання, база оподаткування, метод розрахунку податкових зобов'язань, метод визначення дати виникнення податкових зобов'язань і дати виникнення права на податковий кредит, ставки податку, система пільг тощо.

Крім того, ПДВ є одним із найскладніших об'єктів бухгалтерського обліку, оскільки існують різні методи його визначення для складання податкової декларації і його сплати до бюджету та відображення на рахунках бухгалтерського обліку.

З прийняттям Податкового кодексу визначення об'єкта оподаткування податком на прибуток підприємства відбувається за правилами бухгалтерського обліку, тобто незалежно від дати надходження або сплати коштів. Щодо ПДВ правило першої події так і залишилося і регулюється п. 187.1 Податкового кодексу. Це означає, що базові податки розраховуються за різними принципами, хоча вони частково стосуються одного і того ж економічного показника – прибутку, оскільки додана вартість – це прибуток плюс заробітна плата, а тому оподаткування їх за різними подіями – нонсенс.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання застосування методів визначення сум податкових зобов'язань та податкового кредиту з ПДВ у зарубіжній та вітчизняній практиці привертають до себе увагу, тому їх дослідженням займалися такі науковці, як: В. Андрущенко, Г. Білоцерківська, В. Буряковський, О. Бутько, В. Вишневецький, О. Воронкова, П. Гарасим, О. Данилов, О. Десятнюк, О. Дудоров, Т. Єфименко, А. Крисоватий, Ю. Кузьмінський, М. Коцупатрий, О. Луніна, П. Мельник, В. Мельник, А. Нікітішин, А. Соколовська, О. Сторожук, Н. Ткаченко, П. Хомин, К. Швабій, І. Ящишина та ін. Водночас, незважаючи на істотний науковий доробок, у вітчизняній науці залишаються малодослідженими питання, які всебічно розкривали порівняння та переваги методів визначення податкових зобов'язань та податкового кредиту з ПДВ.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та порівняння зарубіжного та вітчизняного досвіду застосування методів визначення сум податкових зобов'язань та податкового кредиту з ПДВ, які використовуються під час обліку та звітності розрахунків за податком на додану вартість, а також переваги та недоліки кожного з методів. Зокрема, в роботі ставиться за мету обґрунтування, що касовий метод визначення дати виникнення податкових зобов'язань і виникнення дати права на податковий кредит є найбільш вигідним для суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У міжнародній практиці використовується декілька методів визначення дати виникнення податкових зобов'язань і дати виникнення права на податковий кредит. Із погляду бухгалтерського обліку існує чотири варіанти розрахунку зобов'язань з ПДВ, зокрема: прямий адитивний (балансовий метод), прямий метод віднімання, непрямий адитивний метод та непрямий метод віднімання (кредитний).

Прямий адитивний (балансовий) метод передбачає застосування податкової ставки до попередньо визначеної величини доданої вартості, яка розраховується шляхом додавання її складових елементів (сума прибутку та фонд оплати праці).

Прямий метод віднімання передбачає застосування податкової ставки до попередньо визначеної величини доданої вартості. При цьому додана вартість розрахо-

вується як різниця між виручкою від реалізації продукції та матеріальними затратами, які були понесені в процесі її виробництва.

Непрямий адитивний метод передбачає визначення суми ПДВ, яка підлягає сплаті до бюджету шляхом додавання суми податків, розрахованих по окремих складниках доданої вартості.

Непрямий (кредитний) метод передбачає визначення суми ПДВ, що підлягає сплаті до бюджету як різниці між сумою податкових зобов'язань, яка виникла в результаті реалізації товарів (робіт, послуг), та сумою податкового кредиту, яка була сплачена постачальникам матеріальних ресурсів, що були спожиті в процесі господарської діяльності. Саме він набув найбільшого поширення як у світовій практиці, так і в Україні, адже він має суттєві переваги порівняно з іншими методами, зокрема:

- відсутня необхідність розрахунку доданої вартості під час обчислення податкового зобов'язання, що значно спрощує процедуру обчислення суми ПДВ, що підлягає сплаті до бюджету;

- необхідність обов'язкового документального супроводу операцій із купівлі-продажу товару.

Проте даний метод має й низку недоліків. Передусім це пов'язано з розривом у часі між сплатою ПДВ у ціні придбаних товарно-матеріальних цінностей і відшкодуванням цієї суми після реалізації виготовленої продукції. Це призводить до відволікання оборотних коштів підприємства. Наступним недоліком є подвійне оподаткування доданої вартості всіх учасників процесу «виробництво – споживання» в результаті звільнення від оподаткування або застосування нульової ставки ПДВ.

Розглянемо методи визначення дати сум податкових зобов'язань та дати права на податковий кредит із ПДВ, які використовуються під час обліку ПДВ у міжнародній практиці та в Україні.

Перший метод (правило першої події) використовується в Україні для обліку податкових зобов'язань та податкового кредиту з ПДВ, згідно з Податковим кодексом, і застосовується для складання декларації з ПДВ.

Відповідно до п.187.1. Податкового кодексу [6], датою виникнення податкових зобов'язань із постачання товарів/послуг вважається дата, яка припадає на податковий період, протягом якого відбувається будь-яка з подій, що сталася раніше:

- дата зарахування коштів від покупця/замовника на банківський рахунок платника податку як оплата товарів/послуг, що підлягають постачанню, а в разі постачання товарів/послуг за готівку – дата оприбуткування коштів у касі платника податку, а в разі відсутності такої – дата інкасації готівки у банківській установі, що обслуговує платника податку;

- дата відвантаження товарів, а в разі експорту товарів – дата оформлення митної декларації, що засвідчує факт перетинання митного кордону України, оформлена відповідно до вимог митного законодавства, а для послуг – дата оформлення документа, що засвідчує факт постачання послуг платником податку.

Нагомість, відповідно до п. 187.2. Податкового кодексу [6], датою віднесення сум ПДВ до податкового кредиту вважається дата тієї події, що відбулася раніше:

- дата списання коштів із банківського рахунка платника податку на оплату товарів/послуг;

– дата отримання платником податку товарів/ послуг.

Тобто суб'єкт господарської діяльності – продавець відображає податкове зобов'язання з ПДВ на рахунках бухгалтерського обліку після відвантаження продукції чи після отримання авансу. Водночас суб'єкт господарської діяльності – покупець повинен відобразити на рахунках бухгалтерського обліку податковий кредит після отримання товару чи після списання коштів із поточного рахунку в рахунок оплати придбанної продукції (товарів, робіт, послуг). Даний метод, як показала практика, призводить до збільшення податкового боргу перед бюджетом.

Наступний метод – метод нарахувань передбачає, що датою виникнення податкових зобов'язань визнається дата поставки товарів, а дата виникнення податкового кредиту – дата отримання товарів. Тобто суб'єкт господарювання відображає податкове зобов'язання на рахунках бухгалтерського обліку після відвантаження товару, а суб'єкт господарювання – покупець показує податковий кредит на рахунках бухгалтерського обліку після отримання товару та відповідних документів, що засвідчують факт його отримання. Цей метод спрощує роботу податкових органів, адже встановити факт надходження товару набагато легше, ніж факт оплати. Проте в умовах гострої платіжної кризи та низького рівня правової культури застосування даного методу є недоцільним, оскільки виникнення податкового зобов'язання з моменту відвантаження продукції покупцю за відсутності коштів для здійснення платежу призводить до того, що підприємство-постачальник не в змозі вчасно погасити свої зобов'язання перед бюджетом, що призводить до нарахування штрафних санкцій, а далі може призвести до погіршення фінансового стану і банкрутства підприємства.

Касовий метод визнання дати податкових зобов'язань і податкового кредиту полягає в тому, що податкові зобов'язання та право на податковий кредит із ПДВ виникають лише після отримання чи списання грошових коштів.

Відповідно до п. 187.10. Податкового кодексу, платники податку, які постачають теплову енергію, природний газ, надають послуги з транспортування, розподілу природного газу, водопостачання, водовідведення чи послуги, вартість яких включається до складу квартирної плати чи плати за утримання житла, фізичним особам, бюджетним установам, не зареєстрованим як платники податку, а також житлово-експлуатаційним конторам, квартирно-експлуатаційним частинам, об'єднанням співвласників багатоквартирних будинків, іншим платникам податку, які здійснюють збір коштів від зазначених покупців для подальшого їх перерахування продавцям таких товарів (надавачам послуг) у рахунок компенсації їх вартості, визначають дату виникнення податкових зобов'язань та податкового кредиту за касовим методом. Зазначене правило визначення дати виникнення податкових зобов'язань поширюється також на операції з постачання зазначених товарів або послуг для жеків та бюджетних установ, що отримують такі товари або послуги, якщо вони зареєстровані як платники податку. Також відповідно до підпункту 14.1.266 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу [6], за операціями з виконання підрядних будівельних робіт суб'єкти підприємницької діяльності

можуть застосовувати касовий метод податкового обліку.

За таких умов касовий метод, згідно з яким виникнення податкових зобов'язань та права на податковий кредит пов'язаний з оплатою товарів, є найбільш прийнятним, адже він стимулює до своєчасного розрахунку підприємств із бюджетом, оскільки передбачає отримання права на податковий кредит лише після оплати отриманих товарів.

Саме метод нарахувань використовується для визнання дати податкових зобов'язань та податкового кредиту для правил бухгалтерського обліку у вітчизняній практиці, а в податковому обліку використовується правило першої події або касовий метод. Використання різних методів створює невідповідність даних бухгалтерського і податкового обліку ПДВ та ускладнює роботу бухгалтерських служб.

Наступний метод – змішаний (гібридний) передбачає виникнення зобов'язань із ПДВ за методом нарахувань, а права на податковий кредит – згідно з касовим методом. Даний метод забезпечує стабільні надходження до бюджету, адже він стимулює до своєчасних розрахунків підприємств за отримані товари. Гібридний метод є найбільш жорстким для платників ПДВ, адже податкові зобов'язання виникають незалежно від того, чи надійшли кошти за відвантажену продукцію. Протягом застосування ПДВ в Україні методи визначення дати виникнення податкових зобов'язань та податкового кредиту також змінювалися (табл. 1).

Як видно з даних табл. 1, методи визначення дати виникнення податкових зобов'язань і дати виникнення права на податковий кредит із ПДВ змінювалися, не застосовувався в системі оподаткування ПДВ тільки гібридний метод. Законодавчо від самого початку запровадження ПДВ на Україні було визначено касовий метод, а потім еволюція змін механізму справляння ПДВ в Україні обрала найскладніший метод – метод першої події, який потребує передусім значних зусиль та витрат в адмініструванні ПДВ, а також несе суттєве додаткове навантаження та ускладнює облік на підприємствах. Цей метод, як показує практика, виявився неприйнятним для умов трансформації економіки.

Причинами складності застосування даного методу є:

- надзвичайно високий рівень тінізації та збитковості економіки України;
- низький рівень платоспроможності та платіжної культури контрагентів;
- низький рівень відповідальності за порушення строків виконання договірних зобов'язань;
- значний обсяг пільг у загальному оподатковуваному обороті.

Саме правило першої події й створює підґрунтя для відмивання коштів недобросовісними платниками, адже під час оприбуткування товарів (робіт, послуг) без оплати податковий кредит виникає за правилом першої події за фактом надходження товарів (робіт, послуг). При цьому можливо, що кошти ще підприємство не сплатило навіть своєму постачальнику, не говорячи вже про бюджет, а отримує право на податковий кредит.

За високого рівня збитковості в економіці можливо застосування тільки касового методу обчислення ПДВ.

Підтримуючи думку В.Г. Корнус [5], вважаємо, що в сучасних умовах ринкової економіки касовий метод визначення дати виникнення податкових зобов'язань

Таблиця 1. Методи визначення дати виникнення податкових зобов'язань та податкового кредиту з ПДВ в Україні

Період	Методи визначення дати виникнення податкових зобов'язань та податкового кредиту з ПДВ	Законодавчий акт
3 01.01.1992	У податковому обліку – касовий метод, у бухгалтерському обліку – метод нарахувань	Закон України «Про податок на додану вартість» № 2007– 12 від 20.12.1991
3 06.01.1993	У податковому та бухгалтерському обліку – метод нарахувань	Декрет КМУ «Про податок на додану вартість» № 14–92 від 26.12.1992
3 18.05.1993	У податковому обліку – касовий метод, у бухгалтерському обліку – метод нарахувань	Декрет КМУ «Про податок на додану вартість» № 43–93 від 30.04.1993
3 08.05.1997	У податковому обліку – правило першої події, у бухгалтерському обліку – метод нарахувань	Закон України «Про податок на додану вартість» №168/97 – ВР від 03.04.1997
3 01.01.2011	У податковому обліку – правило першої події або касовий метод, в бухгалтерському обліку – метод нарахувань	Податковий кодекс України від 02.12.2010 №2755-VI

Таблиця 2. Розрахунок економії під час короткострокового залучення обігових коштів за рахунок позитивної різниці між вхідним та вихідним ПДВ

Сума ПДВ, грн.	Строк кредитування, днів	Кредитна процентна ставка	Економія коштів, грн.
10 000	30	18	150
50 000	30	18	750
100 000	30	18	1500
1000 000	30	18	15000

та податкового кредиту є найбільш прийнятним та ефективним із фіскального погляду з таких причин:

- недостатній рівень правової та договірної культури серед суб'єктів підприємництва;
- відсутність ефективних механізмів контролю над відповідністю руху коштів і матеріальних цінностей;
- значний рівень тінізації економіки України.

Касовий метод стимулює покупців до своєчасних розрахунків за придбані товари, оскільки передбачає здобуття права на податковий кредит тільки після оплати товарів і послуг. Він є найбільш логічним і з погляду економічної сутності ПДВ як непрямого податку, адже за теорією непрямого оподаткування податок сплачує споживач (кінцевий споживач), а продавець товару акумулює ці кошти та вносить їх до відповідного бюджету, тобто виступає податковим агентом. Касовий метод найбільше відповідає теорії непрямого оподаткування, оскільки якщо кошти не сплачені споживачем, то і податок у складі вартості товару також не сплачений, він просто відсутній.

О. Данилов [4] робить висновок, що ПДВ, отриманий підприємством унаслідок реалізації продукції, може бути використаний з економічного погляду як додаткові обігові кошти до настання терміну його сплати до бюджету. Очевидно, що такий економічний механізм може мати місце за методу першої події та касового методу. Безперечно, створення умов для поповнення обігових коштів підприємства в процесі оподаткування ПДВ є вагомим регулюючим чинником цього податку в напрямі стимулювання економічної активності підприємництва. Але, на нашу думку, такий економічний механізм за наявного методу першої події не може проявитися відчутним економічним ефектом унаслідок того, що вільні кошти виникають за методу першої події тільки під час операцій отриманої передплати від покупців і передплати постачальникам.

Розглянемо такий самий економічний механізм короткострокового поповнення обігових коштів підприємства за рахунок позитивної різниці ПДВ під час

застосування касового методу. При цьому ми матимемо такі переваги:

- позитивна різниця між вхідним ПДВ, отриманим від реалізації, та вихідним ПДВ, сплаченим постачальникам, виникає практично завжди за результатами господарської діяльності звітного періоду (місяця), за винятком експортерів;
- така позитивна різниця, яка декларується підприємством до сплати до бюджету, є фактично додатковими обіговими коштами підприємства на строк 30 днів, оскільки, згідно з Податковим кодексом, податкова декларація подається за базовий звітний (податковий) період, що дорівнює календарному місяцю, протягом 20 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного місяця, а сума податкового зобов'язання, зазначена платником податку в поданій ним податковій декларації, підлягає сплаті протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем відповідного граничного строку.

Розрахуємо економію обігових коштів підприємства за рахунок використання позитивної різниці між вхідним та вихідним ПДВ як альтернативу банківському кредиту, за користування яким передбачена сплата банківського відсотка. Результати розрахунку представлено в табл. 2.

Для розрахунку взято декілька значень сум ПДВ, які підприємство отримує як позитивну різницю внаслідок господарської діяльності та сплачує до бюджету через 30 днів після закінчення звітного місяця та умовна кредитна ставка 18% річних.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи все вищесказане, можна дійти таких висновків:

1. Під час застосування касового методу визначення ПДВ зростає фіскальна ефективність податку за рахунок зменшення впливу чинника тінізації та збитковості економіки України, а також зростає регулююча ефективність ПДВ, оскільки підприємство має можливість отримувати практично щомісяця додаткові обігові кошти.

2. За касового методу визначення сум податкових зобов'язань і податкового кредиту ПДВ додаткові

обігові кошти підприємство отримує безоплатно на відміну від короткострокового банківського кредиту, тобто виникає ще й економія обігових коштів на сплату банківського процента.

Отже, на підставі проведеного дослідження можна зробити загальний висновок, що касовий метод визна-

чення дати виникнення податкових зобов'язань та права на податковий кредит дає можливість одночасно посилити фіскальну та регулюючу ефективність податку і створює можливість отримувати та використовувати додаткові обігові кошти на строк до 30 календарних днів.

1. Актуальні проблеми теорії та практики оподаткування : [монографія] / За ред. А.М. Новицького, В.В. Лисенка, К.І. Швабія. – Ірпінь : НУ ДПС України, 2013. – 556 с.
2. Андропова Ю. Сутність та основні положення податкової системи Європейського Союзу (ЄС) / Ю. Андропова // Консультант. – 2005. – № 38. – С. 2–4.
3. Будько О.В. Особливості нарахування і сплати ПДВ в бухгалтерському обліку згідно ПКУ / О.В. Будько // Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.econotyu.nauka.com.ua>.
4. Данилов О.Д. Податок на додану вартість як стимул інноваційної діяльності підприємства / О.Д. Данилов // Вісник податкової служби України. – 2007. – № 30. – С. 61–63.
5. Корнус В.Г. Касовий метод визначення податкових зобов'язань з податку на додану вартість як механізм поповнення обігових коштів підприємства / В.Г. Корнус // Фінансова система України. – 2009. – Вип. 12. – С. 46–54.
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

E-mail: belobrovenko_tan@ukr.net

УДК 338.2

Бойко В.В.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант відділу безпеки реального сектору економіки,
Національний інститут стратегічних досліджень

ВДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНО-ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті обґрунтовано важливість удосконалення бюджетно-фінансового забезпечення розвитку сільських територій для зміцнення економічної безпеки. На прикладі зведеного бюджету сільських і селищних рад Маневицького району Волинської області проаналізовано основні джерела надходжень до бюджетів сільських територіальних громад. Ідентифіковано системні проблеми бюджетно-фінансового забезпечення розвитку сільських територій, серед яких – недосконалість процесу бюджетного планування, недостатність диверсифікації джерел бюджетних надходжень, диспаритет ресурсних потужностей джерел грошово-фінансових надходжень між бюджетами приміських і віддалених сільських територій, орієнтованість на процеси споживання, мінімізація процесів господарювання. Запропоновано пріоритетні напрями покращення бюджетно-фінансового забезпечення розвитку сільських територій у контексті зміцнення економічної безпеки.

Ключові слова: сільські території, економічна безпека, розвиток, бюджет, бюджетно-фінансове забезпечення, сільські територіальні громади.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ БЮДЖЕТНО-ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ КАК ИНСТРУМЕНТ УКРЕПЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Бойко В.В.

В статье обоснована важность совершенствования бюджетно-финансового обеспечения развития сельских территорий для укрепления экономической безопасности. На примере сводного бюджета сельских и поселковых советов Маневицкого района Волынской области проанализированы основные источники поступлений в бюджеты сельских территориальных общин. Идентифицированы системные проблемы бюджетно-финансового обеспечения развития сельских территорий, среди которых – несовершенство процесса бюджетного планирования, недостаточность диверсификации источников бюджетных поступлений, расхождение ресурсных мощностей источников денежно-финансовых поступлений между бюджетами пригородных и отдаленных сельских территорий, ориентированность на процессы потребления, тенезация процессов хозяйствования. Предложены приоритетные направления улучшения бюджетно-финансового обеспечения развития сельских территорий в контексте укрепления экономической безопасности.

Ключевые слова: сельские территории, экономическая безопасность, развитие, бюджет, бюджетно-финансовое обеспечение, сельские территориальные общины.

IMPROVEMENT OF BUDGET AND FINANCIAL SUPPLY OF DEVELOPMENT OF RURAL AREAS AS AN INSTRUMENT FOR STRENGTHENING ECONOMIC SAFETY

Boiko V.

The article substantiates the importance of improving the budget and financial supply of development of rural areas in order to strengthen economic security. On the example of the consolidated budget of village of Manevitsky district of Volyn region the main sources of revenues to the budgets of rural communities are analyzed. The system problems of budget and financial provision of rural development were identified, including the imperfection of the budget planning process, the lack of diversification of sources of budget revenues, the disparity of resource capacities of sources of monetary and financial revenues between the budgets of suburban and remote rural areas, the focus on consumption processes and the shadowing of business processes. The priority directions of improvement of budget and financial provision of development of rural areas in the context of strengthening of economic security are offered.

Keywords: rural areas, economic security, development, budget, budget and financial supply, rural communities.

Постановка проблеми. Реалізації прикладних засад державної політики забезпечення економічної безпеки суттєво перешкоджають традиційні для України умови ресурсної обмеженості бюджетів, недостатньої фінансової підтримки безпекових заходів, низької ліквідності банківської системи та фінансового сектору. Ситуація лише ускладнюється в контексті наростаючих

військових викликів, що підривають інвестиційну привабливість України, насамперед серед потенційних іноземних інвесторів, та об'єктивно зумовлюють до зміни структури державного бюджету в частині збільшення обсягів фінансування витрат на оборону. Очевидно, що такі обставини обмежують можливості забезпечення повномасштабної фінансової підтримки реалізації

ефективних заходів у всіх сферах економічної безпеки та активізують доцільність розроблення механізмів удосконалення бюджетно-фінансового забезпечення розвитку сільських територій, покращення їх інвестиційної привабливості, становлення державно-приватного партнерства, стимулювання додаткових надходжень до бюджетів сільських рад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладні аспекти бюджетно-фінансового забезпечення розвитку соціально-економічної сфери стали об'єктами досліджень наукових праць таких учених, як О. Василик [1], М. Єрмошенко [2], В. Жук [3], Г. Погріщук [4], А. Соколовська [5], В. Тропіна [6], Л. Шемасва [7] та ін. Авторами опрацьовано питання формування теоретико-методологічного базису забезпечення процесів соціально-економічного розвитку, обґрунтування пріоритетів фінансування соціальної сфери, реалізації механізмів фіскально-податкової політики держави. Поряд із цим науковцями ще недостатньо опрацьованими залишаються питання вдосконалення бюджетно-фінансового забезпечення розвитку сільських територій у контексті зміцнення економічної безпеки.

Постановка завдання. У процесі виконання дослідження було поставлено завдання здійснити аналіз доходної частини бюджетів сільських і селищних рад та розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення бюджетно-фінансового забезпечення розвитку сільських територій у контексті зміцнення економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом тривалого періоду фінансування сільських територій в Україні відбувається за залишковим принципом, тоді як джерела наповнення бюджетів сільських рад є не лише обмеженими та недостатньо диверсифікованими, а й перебувають значною мірою в тіньовому секторі економіки. Системною прогалиною бюджетного процесу є наявність значного диспаритету між показниками економічної ефективності, темпами та масштабами зростання вітчизняного АПК і рівнем податкових надходжень до бюджетів сільських рад, що зумовлено негативними впливом низки деструктивних чинників,

серед яких, зокрема, такі: несформованість механізму трансформації економічної ефективності АПК у соціальну та екологічну сфери сільських територій; низький рівень соціальної відповідальності суб'єктів господарювання; тінізація аграрної сфери, поширена практика заниження реальних показників урожайності культур і продуктивності сільськогосподарських тварин, приховування доходів тощо; низька культура сплати податків серед підприємців; юридична реєстрація суб'єкта господарювання поза межами сільського населеного пункту.

Вдосконалення бюджетно-фінансового забезпечення сільських територій формує такі стратегічні передумови для зміцнення економічної безпеки їх розвитку в таких аспектах: диверсифікує джерела наповнення бюджетів сільських рад, що дає змогу зменшити фінансову залежність останніх від бюджетів вищих рівнів і знизити дотаційний характер процесів стимулювання розвитку сільських територій; підвищує оперативність прийняття управлінських рішень і контрольованість загроз економічній безпеці розвитку сільських територій; посилює ресурсну спроможність та інноваційність захисних механізмів системи економічної безпеки; забезпечує можливість довгострокового бюджетування програмних заходів зміцнення економічної безпеки розвитку сільських територій.

У табл. 1 представлено обсяги фінансових надходжень до зведеного бюджету сільських і селищних рад Маневецького району Волинської області в 2014–2016 рр. За досліджуваний період збільшення доходів зведеного бюджету сільських і селищних рад Маневецького району Волинської області становило 32,6%. Однак таке зростання є нижчим за середньорічні показники інфляції у цих роках, що апріорі ускладнює становлення процесів розширеного відтворення на сільських територіях. Найбільшу частку в структурі надходжень від місцевих податків і зборів у 2016 р. займали: податок та збір на доходи фізичних осіб (ПДФО) – 55,6%, єдиний податок – 11,9%, податок на землю – 4,9%. Такий структурний розподіл домінантних джерел доходів від місцевих податків і зборів

Таблиця 1. Характеристика доходної частини зведеного бюджету сільських і селищних рад Маневецького району Волинської області в 2014–2016 рр.

Обсяг надходження доходів бюджету за джерелами, тис. грн.	Роки			2016 р. до 2014 р., %
	2014	2015	2016	
Податок та збір на доходи фізичних осіб	22150,3	22953,5	35443,0	160,0
Податок на прибуток	80,0	72,0	53,5	66,9
Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів	1600,2	2411,4	3109,5	194,3
Рентна плата за користування надрами	25,9	63,5	71,5	у 2,8 рази більше
Акцизний податок із роздрібною торгівлі підакцизними товарами	–	4297,0	5078,5	–
Податок на майно	–	287,4	402,4	–
Податок на землю	3768,0	6072,4	9494,1	у 2,5 рази більше
Єдиний податок	297,7	3951,0	7557,4	у 25,4 рази більше
Екологічний податок	–	97,6	–	–
Інші надходження	533,3	3169,6	2562,7	у 4,8 рази більше
Разом надходжень від місцевих податків і зборів	28455,4	43375,5	63772,6	у 2,2 рази більше
Дотації	147888,0	24152,2	21769,7	14,7
Субвенції	139264,0	305502,7	333091,7	у 2,4 рази більше
Разом дотацій та субвенцій	287152,0	329654,9	354861,4	123,6
ВСЬОГО ДОХОДІВ ІЗ ТРАНС-ФЕРТАМИ	315607,4	373030,4	418634,0	132,6

Джерело: розраховано на основі фінансово-статистичної звітності Маневецької районної державної адміністрації Волинської області

є типовим для бюджетів більшості сільських і селищних рад України. Водночас частка власних надходжень є критично низькою в загальній структурі доходів, що зумовлює надмірну залежність бюджетів сільських рад і селищних від зовнішніх трансфертів бюджетів вищих рівнів. У 2015 р. суттєво змінилася структура бюджетних трансфертів сільських і селищних рад, що зумовлено зміною принципу їх виділення: замість річної дотації вирівнювання місцевих бюджетів запроваджено практику планового щомісячного надання субвенцій, що дало змогу зменшити суб'єктивний та лобістський впливи під час виділення бюджетних коштів, а також поліпшити бюджетно-фінансове планування сільських і селищних рад.

Системними проблемами бюджетно-фінансового забезпечення розвитку сільських територій виділено такі: 1) недосконалість процесу планування фінансово-грошових надходжень до бюджетів сільських і селищних рад, що полягає у застосуванні практики самовільного встановлення планових індикаторів цих надходжень, виконання яких здебільшого забезпечується за рахунок інфляційного складника. Натомість поодиноким є практика проектування механізмів збільшення обсягів надходжень від місцевих податків і зборів шляхом підвищення інвестиційної привабливості сільських територій, активізації ділової активності та поліпшення бізнес-середовища; 2) недостатність диверсифікації джерел бюджетних надходжень від місцевих податків і зборів (основним серед них є податок та збір на доходи фізичних осіб), що зумовлює надмірну залежність бюджетів сільських і селищних рад від зовнішніх трансфертів, обсяги надходження яких безпосередньо не залежать від представників органів місцевого самоврядування на сільських територіях; 3) суттєвий диспаритет ресурсних потужностей джерел грошово-фінансових надходжень між бюджетами сільських рад приміських і віддалених (периферійних, депресивних, гірських) сільських територій, механізми мінімізації та подолання якого є несформованими; 4) бюджети сільських і селищних рад у своїй переважній більшості орієнтовані на забезпечення лише підтримки функціонування критично важливих сфер у сільській місцевості на наявному рівні та неспроможні ініціювати процеси розширеного відтворення; 5) надмірна тінізація процесів господарювання на сільських територіях, що проявляється у приховуванні реальних обсягів доходів, поширеній практиці неофіційного найму працівників, заниженні показників ефективності функціонування АПК, що суттєво мінімізує обсяги податкових надходжень до бюджетів сільських рад і, зокрема, посилює маніпуляції та зловживання в процесі вибору ставки оподаткування суб'єктами платників єдиного податку. Подолання проблеми тінізації господарювання ускладнюється не лише в умовах нерозвиненості мережі контрольно-моніторингових структур у сільській місцевості, а й через специфіку соціуму сільської громади, в якій усі фактично є знайомими, а процеси детінізації об'єктивно зумовлюють до спонукання конфліктів.

Істотного перегляду потребують наявні підходи до планування бюджетів сільських і селищних рад. Цей процес повинен бути більш системним і комплексним. Зокрема, складання річних бюджетів доцільно посилити практикою переходу до середньострокового

бюджетного планування на період до трьох років із щорічним узгодженням стратегічних пріоритетів конкретної сільської громади з бюджетними повноваженнями і доступними грошовими ресурсами, у тому числі з урахуванням потенціалу збільшення фінансової спроможності бюджетів сільських і селищних рад у зв'язку з перспективами входження останніх до об'єднаних сільських територіальних громад і посиленням процесів фінансової децентралізації.

Критично важливим є перехід від практики складання бюджетів споживання до планування бюджетів розвитку на сільських територіях. Це потребує підвищення рівня компетентного складника на проектному етапі бюджетного процесу шляхом залучення представників наукової спільноти, консалтингу, бізнес-середовища та громадського сектору, що не лише дасть змогу збалансувати бюджети сільських і селищних рад за витратами і доходами, диверсифікувати джерела надходжень їх власної доходної бази, покращити аналіз фінансових надходжень попередніх періодів, а й посилити прозорість бюджетного процесу та використання фінансових ресурсів перед сільською громадою.

Стратегічним пріоритетом поліпшення бюджетно-фінансового забезпечення розвитку сільських територій є зменшення залежності бюджетів сільських і селищних рад від зовнішніх трансфертів, що потребує:

- диверсифікації джерел фінансових надходжень до бюджетів сільських територіальних громад на засадах розширення їх податкової бази; збільшення кількості місцевих податків і зборів; посилення процесів фінансової децентралізації з одночасним узгодженням бюджетних повноважень і соціальних нормативів; збільшення частки повернення коштів до бюджетів базового рівня, зокрема отриманих від акцизного податку з роздрібною торгівлю підакцизними товарами в сільській місцевості; підвищення ставки екологічного податку за викиди забруднюючих речовин в екосистеми сільських територій;

- посилення ролі та вагомості податків на майно та землю у процесах формування бюджетів сільських територіальних громад, які, як свідчить світова практика, є бюджетоутворюючими податками на базовому рівні;

- реалізації мотиваційних механізмів стимулювання у безпосередніх власників господарюючих суб'єктів на сільських територіях до юридичної реєстрації за місцем ведення господарської діяльності, що зумовить збільшення податкових надходжень до бюджетів сільських територіальних громад.

Значним незадіяним резервом поліпшення бюджетно-фінансового забезпечення розвитку сільських територій та зміцнення економічної безпеки держави в просторово-територіальному вимірі є детінізація процесів господарювання, що передбачає: 1) удосконалення системи контролю над порушенням норм трудового законодавства, передусім у частині дотримання вимог щодо офіційного працевлаштування працівників, виплати їм заробітної плати не нижче встановленого рівня мінімальної, відсутності зловживань із наймом сезонних працівників у сільському господарстві (особливо на період посівної та збору врожаю), офіційної виплати у повному розмірі заробітної плати, запобігання примусовому переводу працівників на нижчі оклади, виконання укладених трудових цивільно-правових угод та унеможливлення поширення практики

підміною ними традиційного офіційного найму працівників; 2) реалізації механізмів боротьби з усталеною практикою заниження показників урожайності культур і продуктивності сільськогосподарських тварин, а також приховування реальних обсягів отриманого доходу суб'єктами господарювання в АПК шляхом посилення моніторингових процедур виробничо-господарських процесів та запровадження практики проведення обов'язкових аудиторських перевірок у тих господарствах, де спостерігається істотна диференціація показників ефективності господарювання між звітним і попереднім періодами; 3) підвищення рівня податкової культури представників бізнес-середовища на засадах посилення соціально-психологічних стимулів до сплати податків.

У табл. 2 наведено пріоритетні напрями вдосконалення бюджетно-фінансової підтримки забезпечення економічної безпеки розвитку сільських територій у розрізі її складників.

Для підвищення соціальної справедливості розподілу суспільно-економічних благ, що отримані за рахунок використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій, пропонується запровадити так званий сільський податок на доходи, що отримані від експорту аграрної продукції з базовою ставкою 1%. Отримані кошти пропонується надавати через механізм виділення трансфертів до бюджетів сільських територіальних громад і спрямовувати на розбудову соціально-економічної інфраструктури сільських територій. Принцип розподілу обсягів цього податку між сільськими територіальними громадами повинен базуватися на врахуванні чисельності сільського населення і частки сільськогосподарської продукції регіону у валовому її

виробництві. Запровадження цього податку забезпечить не лише збільшення доходної частини бюджетів сільських територіальних громад, адже виручка, отримана від експорту аграрної продукції є домінуючою у структурі валютних надходжень в Україні, а й дасть змогу підвищити соціальну справедливість розподілу економічних благ і часткову компенсацію інфраструктурних втрат сільських територій, понесених унаслідок здійснення виробничо-господарської діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, удосконалення бюджетно-фінансового забезпечення розвитку сільських територій є ефективним недостатньо задіяним інструментом для зміцнення економічної безпеки держави в просторово-територіальному вимірі. Пріоритетними напрямами такого вдосконалення визначено: поліпшення бюджетного планування на засадах переходу до практики середньострокового планування на період до трьох років; реструктуризацію витратної частини бюджетів сільських територіальних громад у частині формування бюджетів розвитку та фінансування процесів розширеного відтворення; диверсифікацію джерел фінансових надходжень до бюджетів сільських і селищних рад і зменшення рівня їх фінансової залежності від зовнішніх трансфертів; детінізацію господарської діяльності на сільських територіях; запровадження сільського податку на доходи в розмірі 1%, що отримані від експорту аграрної виручки. Реалізація цих заходів дасть змогу сформувати ресурсні резерви для зміцнення економічної безпеки держави в просторово-територіальному вимірі, підвищення рівня добробуту сільського населення і становлення процесів сталого розвитку сільських територій.

Таблиця 2. Вдосконалення бюджетно-фінансової підтримки забезпечення економічної безпеки розвитку сільських територій за її складниками

	ПРІОРИТЕТНІ ЗАХОДИ
Господарсько-інфраструктурна безпека	Зміна принципів і підходів до надання державної підтримки суб'єктам господарювання в АПК у частині пріоритетного спрямування виділених бюджетних дотацій на потреби фермерських господарств і малих сільськогосподарських підприємств; фінансування програмної підтримки розвитку кооперації та поліпшення матеріально-економічного забезпечення АПК; надання дотацій вирівнювання для подолання інфраструктурних дисбалансів просторово-територіального розвитку між сільськими та урбанізованими територіями.
Безпека сільських домогосподарств	Фінансування проведення бізнес-семінарів, тренінгів і навчань для сільського населення щодо пріоритетних напрямів підвищення рівня його самозайнятості, ведення товарного сільського господарства, полегшення доступу до виходу на оптовий ринок, освоєння пріоритетних видів діяльності для сільської місцевості (сфера послуг, сільський зелений туризм, народний промисел тощо); формування механізмів залучення коштів трудових мігрантів у реалізацію підприємницьких ініціатив і відкриття сімейних фермерських господарств.
Соціально-гуманітарна безпека	Наближення бюджетних і соціальних нормативів до рівня урбанізованих територій; залучення благодійних фондів до реалізації проектів у сільській місцевості; посилення соціальної спрямованості суб'єктів господарювання через механізми розбудови мережі соціальних магазинів та аптек у сільській місцевості з можливістю часткової компенсації вартості товарів і ліків за бюджетні кошти.
Демографічна безпека	Фінансова підтримка формування мотиваційних стимулів до проживання в сільській місцевості шляхом установлення доплат молодим спеціалістам в освітній, медичній, соціальній та культурній сферах, надання пільг на оплату комунальних послуг у сільській місцевості, подолання бюрократичних перепон виділення земельних ділянок під приватну забудову та ведення садівництва.
Безпека природокористування	Збільшення обсягів дотацій на тваринницьку галузь; надання державної фінансової підтримки суб'єктам ведення органічного землеробства; державно-приватне фінансування проектів нарощення потужностей очисних споруд на сільських територіях; активізація механізмів реінвестиції частки отриманого прибутку на природоохоронні заходи та збереження навколишнього середовища; поширення практики пільгового кредитування закупівлі енергоощадного обладнання та тех-нологій продукування «зеленої енергетики».

Джерело: власна розробка

1. Василик О.Д. Теорія фінансів / О.Д. Василик. – К. : НІОС, 2000. – 416 с.
2. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави / М.М. Єрмошенко. – К., 2001. – 308 с.
3. Жук В.І. Щодо пріоритетів фінансування соціальної сфери на місцевому рівні / В.І. Жук // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 1(15). – С. 139–144.
4. Погріщук Г.Б. Механізм фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища / Г.Б. Погріщук // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2002. – Вип. 6. – С. 65–67.
5. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки / А. Соколовська // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 4–12.
6. Тропіна В. Соціальна функція держави та фіскальний механізм її реалізації: теоретико-практичні аспекти дослідження / В. Тропіна // Економіка України. – 2006. – № 11. – С. 54–61.
7. Шемаєва Л.Г. Оцінка рівня фінансової безпеки сектору державних фінансів України / Л.Г. Шемаєва // Фінанси України, 2012. – № 1. – С. 116–122.

E-mail: v_boyko888@ukr.net

УДК 65.012.34

Григорак М.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри логістики,
Національний авіаційний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ РОЗРОБЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛОГІСТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ В ГЕОЕКОНОМІЧНОМУ ВИМІРІ

У статті розглянуто теоретичні засади формування національної логістичної системи. На основі узагальнення зарубіжного досвіду визначено вплив логістики як окремого сектору економіки на економічне зростання, конкурентоздатність та ефективність системи господарювання в країні. З урахуванням системних зв'язків між суспільством, економікою, бізнесом та державою визначено основні макроекономічні фактори впливу на логістичну діяльність та ринок логістичних послуг, а також зворотній вплив інвестицій у розвиток логістичної інфраструктури на економічне зростання. Сформульовано концептуальні засади розроблення національної логістичної стратегії та доведено, що правильна логістична стратегія з чітко визначеними цілями, завданнями і пріоритетами, адекватно забезпечена ресурсами та підтримана бізнесом може стати потужним стимулом економічних перетворень, сприяти підвищенню рівня конкурентоздатності та ефективності національної економіки, покращенню якості життя населення України, а також залученню до глобальних мереж поставок.

Ключові слова: економічний розвиток, національна логістична система, логістична стратегія, логістичний потенціал, ринок логістичних послуг.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ РАЗРАБОТКИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ В ГЕОЭКОНОМИЧЕСКОМ ИЗМЕРЕНИИ

Григорак М.Ю.

В статье рассмотрены теоретические принципы формирования национальной логистической системы. На основе обобщения зарубежного опыта определено влияние логистики как отдельного сектора экономики на экономический рост, конкурентоспособность и эффективность системы хозяйствования в стране. С учетом системных связей между обществом, экономикой, бизнесом и государством определены основные макроэкономические факторы влияния на логистическую деятельность и рынок логистических услуг, а также обратное влияние инвестиций в развитие логистической инфраструктуры на экономический рост. Сформулированы концептуальные положения разработки национальной логистической стратегии, доказано, что правильная логистическая стратегия с четко определенными целями, заданиями и приоритетами, адекватно обеспеченная ресурсами и поддержанная бизнесом, может стать мощным стимулом экономических преобразований, способствовать повышению уровня конкурентоспособности и эффективности национальной экономики, улучшению качества жизни населения Украины, а также вовлечению в глобальные сети поставок.

Ключевые слова: экономическое развитие, национальная логистическая система, логистическая стратегия, логистический потенциал, рынок логистических услуг.

CONCEPTUAL PROVISIONS FOR THE MAKING OF THE NATIONAL LOGISTIC STRATEGY IN GEO-ECONOMIC MEASUREMENT

Grygorak M.

This article is sanctified to research of theoretical positions of forming of the national logistic system. On the basis of generalization of foreign experience drawn conclusion about influence of logistic as a separate sector of economy on the economy growing, competitiveness and efficiency of the management system in a country. Taking into account system connections between society, economy, business and state the basic macroeconomic factors of influence are certain on logistic activity and logistic services market, and also reverse influence of investments in development of logistic infrastructure on the economy growing. here are conceptual positions of development of national logistic strategy set forth. It is well-proven that correct logistic strategy with clearly certain goals, tasks and priorities, adequately provided with resources and supported by business, can become the powerful stimulus of economic transformations, to assist the increase of competitiveness level and efficiency of national economy, improvement of life population quality in Ukraine, and also to engaging in the global supply chain networks.

Keywords: economic development, national logistics system, logistics strategy, logistical potential, logistics services market.

Постановка проблеми. В умовах пошуку оптимальних шляхів виходу економіки України з кризового стану, що загострюється військовими діями на сході

країни, надзвичайно актуальним стає питання ефективного використання наявного ресурсного потенціалу, зокрема логістичного. Поставлені українським

урядом завдання економічного зростання вимагають не тільки збільшувати конкурентоспроможність вітчизняних товарів на міжнародних ринках із погляду їх ціни й якості, а й забезпечити ефективну взаємодію вітчизняних підприємств із закордонними бізнес-партнерами в глобальних та регіональних ланцюгах поставок, створити умови безбар'єрного (безшовного) руху товарних потоків у мережі міжнародних логістичних коридорів, розвивати транскордонну співпрацю та шукати можливості для отримання синергійного ефекту за рахунок збільшення доданої споживчої цінності і зменшення сукупних витрат учасників мережевої кооперації, глобального партнерства, гео економічних союзів та альянсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досвід найбільш ефективних із погляду логістики країн світу, зокрема Німеччини, Франції, Нідерландів, а також тих, що динамічно розвиваються (Китаю, Малайзії, Об'єднаних Арабських Еміратів, Індонезії, В'єтнаму та ін.), свідчить, що запорукою їх успіху стала національна логістична стратегія (national logistic strategy), яка визначала стратегічне бачення і ресурси для досягнення цього бачення [1].

Загалом існує консолідована точка зору багатьох учених, що процеси економічних змін стимулюються порівняно невеликою кількістю секторів, зокрема транспортом та логістикою [2]. Хоча термін «логістичний сектор» має широке використання в науковій та бізнес-літературі, логістику ще не визнали економічним сектором у традиційному сенсі. Одним із перших дослідників макроекономічних впливів логістики є фінський учений і експерт Світового банку з проведення глобального рейтингу логістичної ефективності країн світу Л. Ойяла [3]. Ця робота [4] узагальнює результати комплексного дослідження впливу логістичної діяльності на економічне зростання у 34-х країнах ОЕСР та зроблено висновок про те, що логістична галузь забезпечує значний макроекономічний внесок у національну економіку шляхом створення робочих місць, національного доходу, притоку іноземних інвестицій та підвищення конкурентоспроможності інших галузей. Вплив логістики на продуктивність та конкурентоздатність національної економіки досліджено в роботі [5]. Значну увагу розвитку логістичної індустрії як інструмента економічних змін приділяють у Китаї [6].

Зростаючу роль логістики, пов'язаної з вантажними перевезеннями, у контексті розвитку світової економіки відзначають експерти Європейського Союзу. Вони рекомендують уточнити логістичну політику ЄС та розробити нову стратегію з урахуванням виявлених проблемних зон логістичного сектору, зокрема зростанням витрат, впливом негативних зовнішніх чинників та дефіцитом кваліфікованого персоналу [7].

Отже, загальні тенденції розвитку світової економіки та досвід провідних країн світу свідчать, що логістика стала важливим національним ресурсом, інструментом підвищення ефективності господарювання в країні, а також окремою галуззю економіки, що має потужний експортний потенціал і, відповідно, потребує стратегічного планування

Постановка завдання. Метою дослідження є розроблення концептуальних засад формування національної логістичної стратегії, орієнтованої на підвищення продуктивності та ефективності національної

економіки, зростання конкурентоспроможності вітчизняних товарів на міжнародних ринках та реалізацію транзитного потенціалу країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Постійний пошук нових нових ідей для підвищення конкурентоздатності на ринку товарів і послуг зумовив появу концепції ланцюгів доданої вартості/цінності і, відповідно, сприяв розвитку логістичних технологій під час організації товарного руху. Логістика займає провідне місце в життєдіяльності будь-якого економічного організму, оскільки її функціонування пов'язане з оптимізацією матеріальних, фінансових, інформаційних та інших потоків у швидко змінних ринкових умовах. Формування глобальних мереж поставок дає змогу бізнес-партнерам реалізувати головні передумови конкурентоздатності – гнучкість і надійність.

Стратегічний підхід до вирішення проблеми стійкого і збалансованого економічного розвитку передбачає гармонізацію інтересів і цілей усіх підсистем суспільства, таких як економіка, населення (соціум), бізнес і держава, з наголосом на інтегральній ефективності цілісної конструкції [8, с. 39–40]. У представленій на рис. 1 макромоделі економіка як підсистема має реагувати на запити соціума і відповідати потребам бізнесу, забезпечувати широку диверсифікацію робочих місць та продукції, що виробляється, забезпечувати поточну життєдіяльність людей, раціональне використання ресурсів, соціальне та бізнес-партнерство й у цілому перспективний розвиток усієї конфігурації «держава – соціум – економіка – бізнес» у просторі і часі. Комплексність і складність економічних процесів на макрорівні зумовлюють складність оцінювання результативності та ефективності системи господарювання. Враховуючи довгострокову мету держави – підвищення рівня життя громадян, – конкурентоспроможність національної економіки може вимірюватися такими параметрами:

- підвищення продуктивності як передумова стійкого зростання доходів населення;
- цінова конкурентоспроможність як здатність країни вести конкурентну боротьбу на міжнародних ринках і створювати робочі місця;
- інноваційна діяльність як можливість формування нових ідей і технологій для розвитку галузей із високою доданою цінністю;
- інвестиційна привабливість, що дає змогу підвищувати якість транспортної інфраструктури, впроваджувати сучасні технології та реалізовувати глобальні і локальні проекти в різних галузях.

Узагальнення наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених, а також емпіричні дані щодо стану та трендів ринку логістичних послуг дають змогу стверджувати, що логістика впливає на всі складники національної конкурентоспроможності. За рахунок упровадження ефективних логістичних технологій і логістичних рішень на різних рівнях управління логістичними системами вдається зменшувати додану вартість товарів та послуг, збільшувати споживчу цінність продукції за рахунок корисності місця і часу, а також забезпечувати стійке зростання та захист навколишнього середовища. З іншого боку, сутність та особливості логістичної діяльності в окремих країнах визначаються впливом макроекономічних факторів, що представлено на рис. 1.

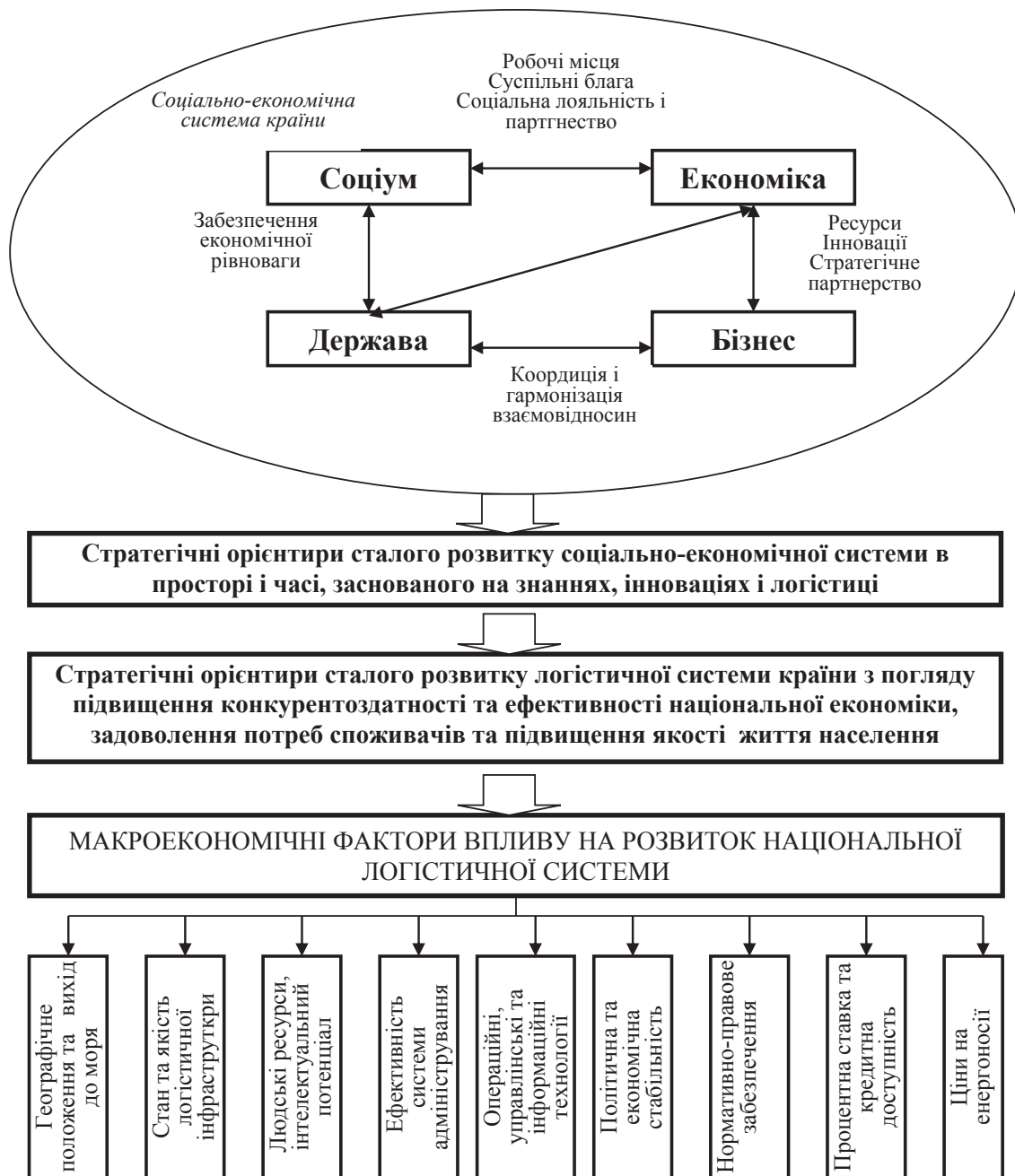

Рис. 1. Вплив соціально-економічної системи країни на розвиток логістики [7–9]

Вказані фактори можуть підсилювати або нівелювати ефективність функціонування логістичної системи країни. Стратегічні рішення щодо розвитку національної економіки мають бути спрямовані на отримання синергічних ефектів як результату інтегрованої взаємодії суспільства, бізнесу і державних інституцій шляхом синтезу соціально-економічних, організаційно-управлінських, техніко-технологічних, інформаційно-комунікаційних, екологічних факторів, що динамічно змінюються.

Системний погляд на рух і використання обмежених ресурсів через призму взаємопов'язаних матеріальних, інформаційних, фінансових потоків, що

активно взаємодіють із зовнішнім середовищем, дав змогу С.В. Смерічевській сформулювати сутність логістичного підходу в національній економіці як «складний багатовекторний системно-інноваційний процес переходу до стратегічного логістичного управління економічним розвитком країни, спрямований на трансформацію її економічної системи в національну логістичну систему, інтегровану в глобальну логістичну систему, і заснований на формуванні логістичного стратегічного мислення на державному рівні та запровадженні в усі сфери діяльності на всіх рівнях управління інноваційними логістичними технологіями» [9, с. 29].

Ми підтримуємо точку зору тих, хто вважає, що соціально орієнтована модель розвитку економіки – це модель, заснована на знаннях, інноваціях та логістиці. Вплив логістичного підходу на розвиток суспільства відзначають чимало дослідників, передусім за рахунок зменшення логістичних витрат, що створює нові можливості для розвитку соціальної сфери. Інвестиції в логістичну інфраструктуру збільшують логістичні можливості, забезпечують підвищення ефективності, якості послуг і прискорення руху товарів, що в кінцевому підсумку підвищує конкурентоздатність. На рис. 2 схематично представлено вплив логістичного сектору на економічне зростання країни. Залучення інвестицій для будівництва, реконструкції чи капітального ремонту транспортних терміналів, автомобільних та залізничних доріг, створення сервісних центрів та мультимодальних логістичних центрів, активне впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (зокрема, систем моніторингу вантажопотоків та контролю над рухом транспортних засобів, електронного документообігу, «єдиного електронного вікна» для здійснення контрольних процедур на митницях і прикордонних переходах) у цілому збільшують продуктивність та ефективність усієї логістичної системи країни.

Використовуючи глобальні дані про конкурентоспроможність національних економік Всесвітнього

економічного форуму та логістичну ефективність Світового банку і провівши кластеризацію країн світу, автори довели, що в розвинутих країнах основними можливостями логістики для створення конкурентних переваг є логістична компетентність та системи моніторингу для підтримки надійності поставок, а в країнах, що розвиваються, – транспортна інфраструктура та митні процедури.

Результати показали, що найбільш значимим фактором для всіх країн із високим і низьким рівнями конкуренції є логістична інфраструктура, яка включає всі види транспорту та інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). При цьому вдосконалення транспортних потужностей має інноваційну цінність тільки за умови ІКТ, оскільки інформація має вирішальне значення в управлінні ланцюгами поставок. Для підвищення загальної компетентності в логістиці державний і приватний сектори мають розглядатися спільно на національному рівні: державні інститути створюють нормативно-правове забезпечення логістичної діяльності і умови залучення інвестицій, а приватні компанії (постачальники логістичних послуг) покращують свої стратегії і створюють конкурентні переваги на глобальних ринках. У результаті надання більш якісних послуг вони допомагають збільшити обсяги торгівлі і підвищити конкурентоспроможність країни.

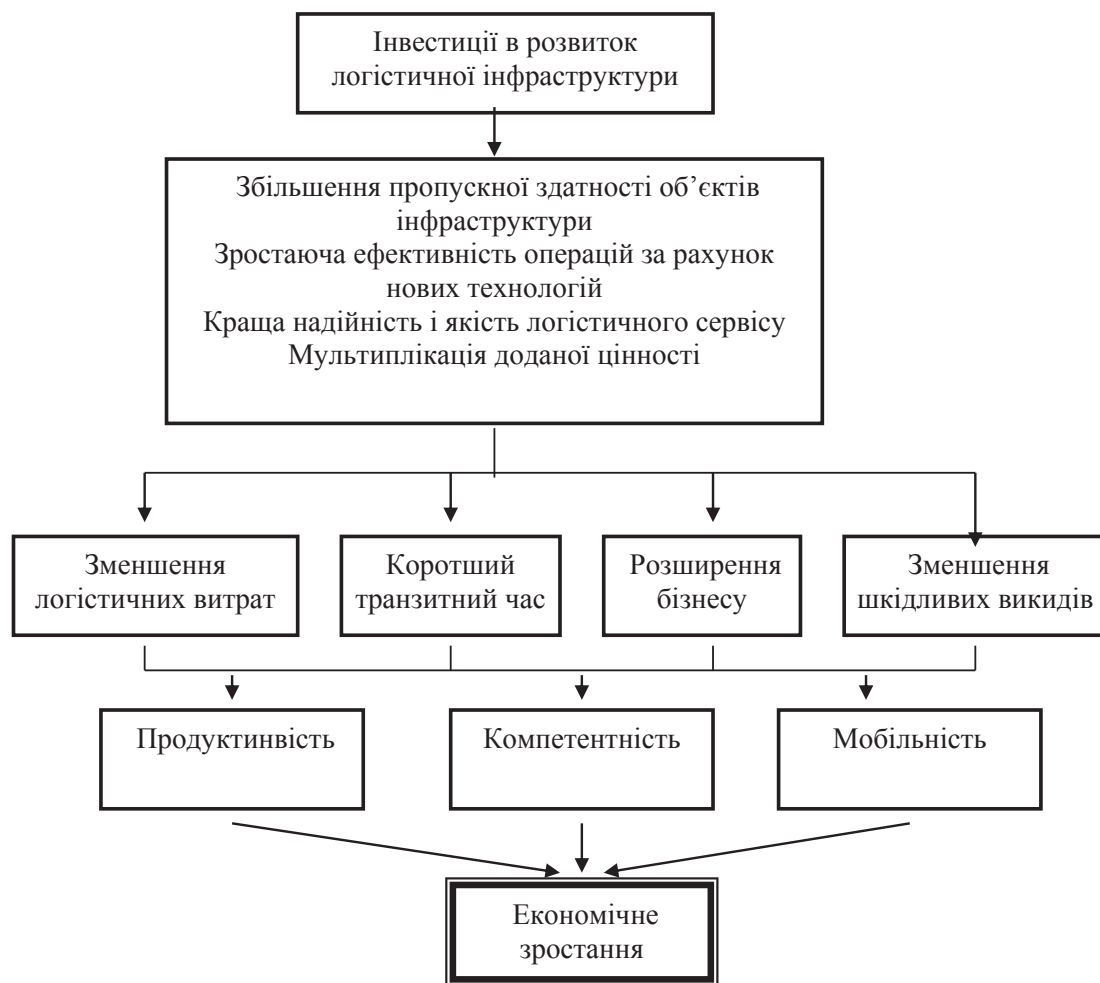

Рис. 2. Вплив розвитку логістичної інфраструктури на економічне зростання країни [4, с. 524]

Таким чином, під час визначення стратегічних орієнтирів розбудови національної економіки України необхідно враховувати зарубіжний досвід, висновки міжнародних експертів, а також стан та тенденції розвитку вітчизняного ринку логістичних послуг.

Як відповідь на очікування бізнесу й усвідомлення значення логістики для економічного зростання держави стало створення при Кабінеті Міністрів України у січні 2017 р. логістичного комітету, до складу якого увійшли представники Світового банку, різних міністерств і відомств, громадських організацій і бізнес-структур. Основна мета створення нового дорадчого органу – прискорення реформ транспортної інфраструктури України, а також залучення до постійного діалогу представників бізнесу та експертної спільноти. Досягнення поставленої мети може бути забезпечене різними шляхами: радикальними змінами якості транспортної інфраструктури, створенням дійсно конкурентного середовища на всіх видах транспорту, впровадженням останніх досягнень науково-технічного прогресу та інноваційних технологій мережевої взаємодії державних органів та бізнесу, впровадженням світових стандартів логістичного обслуговування та управління ланцюгами поставок, підвищенням рівня національної транспортної та екологічної безпеки тощо.

На нашу думку, для оптимізації використання обмежених фінансових ресурсів і найбільш повної реалізації логістичного потенціалу необхідна національна логістична стратегія України (НЛС). Основною метою стратегії має бути створення такої логістичної галузі, яка могла би сприяти відновленню та зростанню економіки країни, а також, використовуючи вигідне географічне положення, стати центральним транзитним хабом між Європою та Азією. Поліпшення в логістичному секторі автоматично призведе до покращення в інших секторах економіки: промисловості, сільському господарстві, торгівлі, туризмі.

Під час розроблення НЛС мають бути враховані принципи пріоритетності, еластичності, пропорційності, спадковості, альтернативності, збалансованості, ефективності, ієрархічності, реальності, конкретності, формалізованості, інноваційності тощо. Ці принципи передбачають використання методів форсайт-прогнозування, програмно-цільового управління, дерева цілей, SWOT- та PESTLE-аналізу, імітаційного моделювання та ін.

Процес формування НЛС стратегії передбачає поетапне моделювання сценаріїв довгострокового розвитку логістичної системи у взаємозв'язку з факторами економічного розвитку країни та тенденціями ринку логістичних послуг. Основними складниками такої стратегії є місія та цілі логістичної діяльності, головні завдання та стратегічні альтернативи, очікувані результати і механізми реалізації, аналіз ефективності та фінансове забезпечення (рис. 3).

Ураховуючи досвід інших країн, вважаємо, що логістична система України має забезпечувати функціонування інтегрованих та ефективних логістичних мереж (дистрибуційних, транспортних, інформаційних та фінансових), що підтримують діяльність постачальників логістичних послуг та інших суб'єктів логістичної діяльності. Вона має бути обов'язково інтегрованою з глобальними логістичними мережами і створювати конкурентні переваги для постачання

вітчизняних товарів на міжнародні ринки, оскільки конкуренція здійснюється не тільки між продуктами чи компаніями, а й між ланцюгами (мережами) поставок. Локально інтегрована та глобально пов'язана логістична система буде сприяти національному економічному суверенітету та безпеці, покращувати соціальний добробут та якість життя населення України.

У представленій схемі структурних елементів НЛС ключовим моментом є те, що під час розроблення стратегічного плану розвитку галузі необхідно враховувати принципи адекватності (відповідність потребам середовища, ресурсам, цінностям і основній меті), реалістичності (забезпеченість ресурсами, відповідність вимогам та інтересам постачальників логістичних послуг та їх клієнтів), прийнятності (відповідність суспільним потребам та очікуваним результатам, наявність синергійного ефекту, прийнятний рівень ризиків).

Для того щоб НЛС була ефективною, вона має бути конкретизована і доповнена секторальними логістичними стратегіями з урахуванням потреб та інтересів різних областей та суб'єктів логістичної діяльності, а також трансформована в систему програм, планів і проектів, які будуть синхронізовані з пріоритетами державної політики у сфері логістики. При цьому програми і проекти розвитку різних видів транспорту і мультимодальних перевезень, модернізації об'єктів транспортної інфраструктури, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, диверсифікації і кастомізації логістичних послуг мають розглядатися комплексно і скоординовано з погляду економічних, екологічних, соціальних та інституціональних чинників стійкого розвитку національної економіки (рис. 4).

Реалізація та моніторинг виконання логістичної стратегії здійснюються в межах повноважень Кабінету Міністрів України, Міністерства інфраструктури, інших органів виконавчої влади за участю громадських організацій та об'єднань підприємців, міжнародних організацій. Фінансово-інвестиційні механізми для реалізації проектів транспортно-логістичної інфраструктури мають передбачати виділення коштів на державну підтримку соціально значимих об'єктів і залучення ресурсів приватного сектору і міжнародних інвестиційних фондів згідно з адекватним і прозорим планом розвитку галузі з чітким визначенням найбільш пріоритетних проектів. Має бути створено систему довгострокових контрактів на проектування, будівництво і подальше утримання об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури, а також інтеграцію до міжнародних транспортно-логістичних мереж (розвиток транспортних і логістичних коридорів, кластерів, платформ, союзів і альянсів).

Зауважимо, що в провідних країнах світу логістика є високотехнологічною галуззю, яка активно використовує найновіші досягнення науково-технічного прогресу: безпілотний транспорт, хмарні та smart-технології, системи накопичення, оброблення та передачі великих масивів даних, електронний документообіг, електронну торгівлю тощо. За образним висловленням В. Купріяновського, логістика у цифровій економіці стає свого роду «інтелектуальним клеєм», що забезпечує інтелектуальну мобільність як фізичних об'єктів, так і людей [15, с. 75]. Експерти галузі вважають, що ми стоїмо на порозі небачених раніше інфраструктурних проектів. Зокрема, цифрова

Рис. 3. Структурна схема цілей, пріоритетних напрямів та завдань Національної логістичної стратегії

залізниця, яка активно впроваджується в США та ЄС, за рахунок інноваційних технологій може швидко, надійно й екологічно доставляти товари і людей, при цьому збільшуючи на 50% пропускну здатність наявних і нових колій і як мінімум удвічі дешевше. Цифрові ланцюги поставок дають змогу на практиці реалізувати принципи клієнторієнтованості і забезпечувати виробництва товарів та їх швидку доставку на вимогу споживача. Саме тому НЛС має бути інноваційно спрямованою стратегією, яка створить принципово нові можливості для виявлення конкурентоспроможних вітчизняних виробництв і їх включення в міжнародний поділ праці, а також дасть змогу стимулювати розміщення на нашій території виробництва європейських, китайських, японських, американських та інших компаній для подальшого розподілення цих товарів в інші країни світу.

Інноваційний розвиток логістичної індустрії актуалізує важливість професійної підготовки кадрів і створення проінноваційної системи навчання, підвищення кваліфікації та перепідготовки персоналу. Така система має підкріплюватися більш глибокими партнерськими зв'язками і співпрацею між урядом, промисловістю і

постачальниками послуг. Створення національного стандарту компетенцій логістичного персоналу та бази знань із логістики, що відповідає потребам бізнесу, сприятиме підвищенню загального рівня якості логістичних послуг, зростанню ринкової частки комплексних логістичних операторів типу 3PL-5PL, активному використанню концепції управління ланцюгами поставок у діяльності вітчизняних підприємств.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнення міжнародного досвіду, теоретичних розробок зарубіжних та вітчизняних учених дало змогу підтвердити вплив логістичної галузі на економічний розвиток країни і розробити концептуальні положення національної стратегії. Доведено, що правильна логістична стратегія з чітко визначеними цілями, завданнями і пріоритетами, адекватно забезпечена ресурсами та підтримана бізнесом, структурно довершена з погляду етапності та ієрархічної узгодженості із секторальними, локальними та регіональними стратегіями економічного розвитку, інституційно забезпечена і контролювана за чітко визначеними критеріями успішності та ефективності під час реалізації програмних та проектних заходів буде сприяти економічному зрос-

Рис. 4. Піраміда стратегічного планування розвитку національної логістичної системи

танню, підвищенню рівня конкурентоздатності та ефективності національної економіки і покращенню якості життя населення України. Все сказане дасть змогу реалізувати стратегічну позицію України в кон-

тексті гео економічного розвитку – стати логістичним хабом між Європою та Азією, а також увійти до 2030 р. в ТОП-20 країн світу за рейтингом логістичної ефективності.

1. Buren N. Towards a Circular Economy: The Role of Dutch Logistics Industries and Governments / N.van Buren, M.Demmers, R.van der Heijden, F. Witlox // *Sustainability*. – 2016. – № 8(647). – P. 1–17.
2. Candemira Y. An inquiry into the analysis of the Transport & Logistics Sectors' Role in Economic Development / Y. Candemira, D. Çelebib // *Transportation Research Procedia*. – 2017. – Vol. 25. – P. 4692–4707.
3. Ojala L. State of Logistics in the Baltic Sea Region. Survey results from eight countries. – Turku, LogOn Baltic master reports, 2007. – 140 p.
4. Hayaloglu P. The Impact of Developments in the Logistics Sector on Economic Growth: The Case of OECD Countries / P.Hayaloglu // *International Journal of Economics and Financial Issues*. – 2015. – Vol. 5(2). – P. 523–530.
5. Serhat B. Analyzing the Dependency Between National Logistics Performance and Competitiveness: Which Logistics Competence is Core for National Strategy? / B.Serhat, S.Harun // *Journal of Competitiveness*. – 2011. – Issue 4. – P. 4–22.
6. Liu S. A Research on the Relationship of Logistics Industry Development and Economic Growth of China / S.Liu // *International Business Research*. – 2009. – Vol. 2. – № 3. – P. 197–200.
7. Fact-finding studies in support of the development of an EU strategy for freight transport logistics. Lot 1: Analysis of the EU logistics sector Ecorys [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/themes/strategies/studies/doc/2014-12-introduction-of-a-standardised-carbon-footprint-methodology.pdf>.
8. Проблемы формирования эффективной социально ориентированной модели хозяйственного развития России / Под ред. Г.Б. Клейнера, С.И. Берлина, Х.А. Константиноиди. – Краснодар, 2014. – 319 с.
9. Смерічевська С.В. Формування освітньо-інноваційного потенціалу логістизації національної економіки: стратегічні імперативи : [монографія] / С.В. Смерічевська. – Херсон : Гельветика, 2015. – 320 с.
10. Куприяновский В.П. Правительство, промышленность, логистика, инновации и интеллектуальная мобильность в цифровой экономике / В.П. Куприяновский, С.Н. Евтушенко, О.Н. Дунаев [и др.] // *Современные информационные технологии и ИТ-образование*. – 2017. – Т. 13. – № 1. – С. 74–96.

E-mail: m_grigorak@ukr.net

УДК 332.146.2

Сурай А.С.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування,
Черкаський державний технологічний університет

ДІЛОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФУНКЦІЯ ВІД КУЛЬТУРНО-МЕНТАЛЬНОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ РЕГІОНУ

У статті здійснено спробу розглянути ділове середовище регіону, спираючись на базисні положення чотирьох підходів: теорію систем як понятійну базу ділового середовища; економічний підхід як базис функціонування ділового середовища регіону; культурно-ментальний підхід; інституціональний підхід. Представлені концепції дають змогу зробити висновок: економічна, соціальна, політична та інші сфери регіону адекватні розумовому конгломерату спільноти – балансу конкретного та образного сприйняття. На підставі цього визначено, що культурно-ментальна детермінація населення регіону, території спільноти формує відповідні економічну, соціальну, правову, політичну та інші сфери, які, своєю чергою, й є компонентами ділового середовища. Доведено, що культурно-ментальний підхід виділяє постійні, стійкі основи культури, що зумовлюють розвиток українського суспільства та його регіонів.

Ключові слова: ділове середовище регіону, теорія систем, культурно-ментальний підхід, рівень розвитку, регіональний погляд.

ДЕЛОВАЯ СРЕДА КАК ФУНКЦИЯ ОТ КУЛЬТУРНО-МЕНТАЛЬНОЙ ДЕТЕРМИНАЦИИ РЕГИОНА

Сурай А.С.

В статье предпринята попытка рассмотреть деловую среду региона, опираясь на базовые положения четырех подходов: теорию систем как понятийную базу деловой среды; экономический подход как базис функционирования деловой среды региона; культурно-ментальный подход; институциональный подход. Представленные концепты позволяют сделать вывод: экономическая, социальная, политическая и другие сферы региона адекватны умственному конгломерату сообщества – балансу конкретного и образного восприятия. На основании этого определено, что культурно-ментальная детерминация населения региона, территории сообщества соответствует экономической, социальной, правовой, политической и другим сферам, которые, в свою очередь, и являются компонентами деловой среды. Доказано, что культурно-ментальный подход выделяет постоянные, устойчивые основы культуры, обуславливающие развитие украинского общества и его регионов.

Ключевые слова: деловая среда региона, теория систем, культурно-ментальный подход, уровень развития, региональный взгляд.

BUSINESS ENVIRONMENT AS A FUNCTION FROM THE CULTURAL AND MENTAL DETERMINATION OF THE REGION

Surai A.

The article attempts to consider the business environment of the region, basing on the basic provisions of four approaches: System theory as a conceptual basis of the business environment; The economic approach as a basis of functioning of the business environment of the region; Cultural-mental approach; Institutional approach. The presented concepts allow to draw a conclusion: the economic and social, political and other spheres of the region are adequate to the mental conglomerate of the community - the balance of concrete and figurative perceptions. Based on this, it is possible to formulate the following conclusion: cultural and mental determination of the population of the region, community areas corresponding to the economic, social, legal, political, and other spheres, which in turn are components of the business environment. It is proved that the cultural-mental approach identifies permanent, stable cultural foundations that determine the development of Ukrainian society and its regions.

Keywords: business environment of the region, systems theory, cultural-mental approach, level of development, regional perspective.

Постановка проблеми. Як демонструють дослідження, нині гостро постає проблема розуміння процесів формування ділового середовища в регіонах України. Низка вчених доходять висновку, що систематичне вивчення та аналіз ділового середовища регіону – гостра та нагальна проблема. Україна є значною за територією і надзвичайно різноплановою країною за

культурно-ментальними особливостями ведення бізнесу в різних її регіонах. У зв'язку із цим вимагає пояснення питання, як стиль та культура ведення бізнесу впливають на систему, яка функціонує на іншому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості та закономірності функціонування ділового середовища в різних країнах світу висвітлено у пра-

цях таких зарубіжних учених, як Д. Норт [7], Ф. Хайєк [10], Дж.С. Милль [4], Я. Романчук [8; 9] та ін. Ділове середовище розглядали через призму культурно-ментальних зрушень В.В. Москаленко [5], Я.Г. Невідома [6], М. Лукашевич [3]. Інституціональний напрям економіки, перенесений на український ґрунт, переробляється вітчизняними фахівцями В.П. Вишневським [1], Я. Жалілом [2] та ін.

Постановка завдання. Важливо виокремити, аргументувати й узагальнити чинники та елементи, які характеризують функції ділового середовища і певним чином відображають зв'язок з її ефективністю та корелюють із мінливими умовами економіки. Ми вбачаємо завдання у тому, щоб указати, як і за допомогою яких засобів зрозуміти ключові умови формування та функціонування ділового середовища регіону та, відповідно, створити оптимальні умови діяльності представників бізнес-структур.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нашому дослідженні ми розглядатимемо ділове середовище, спираючись на базисні положення чотирьох підходів: теорію систем як понятійну базу ділового середовища; економічний підхід як базис функціонування ділового середовища регіону; культурно-ментальний підхід до побудови прототипу ділового середовища; інституціональний підхід до аналізу прототипу ділового середовища.

1. Теорія систем. Згідно з теорією систем, ділове середовище – ергатична система. Із цього випливає необхідність окреслити такі базисні положення нашого подальшого дослідження:

1.1. Ділове середовище – таке, що авторозвивається. Із цього випливає, що характер його поведінки здебільшого корелює не із впливом підсистем, а з характеристиками самого ділового середовища, суб'єктів (людей) та інституцій, що їх об'єднують. При цьому діють властиві всім системам, що авторозвиваються, демонстрації позитивного зворотного зв'язку, не тільки властивості людей, що складають ділове середовище формують саме середовище, водночас і ділове середовище змінює характеристики свідомості людей.

1.2. Значна кількість властивостей нашого об'єкта дослідження має за детермінуючу особливість людську свідомість – об'єкт, що досі є предметом багатьох суперечок у науковому світі і досить часто наукове дослідження його не дає конкретних результатів. Вивчення та подальший аналіз ділового середовища вбачаються нами реальним завданням, якщо в основу аналізу закласти узагальнений аналіз узагальненої поведінки людей, що є детермінуючим фактором ділового середовища.

1.3. Ділове середовище необхідно диференціювати як надскладний об'єкт. Це дає змогу досліджувати його в межах компонентно-системної парадигми, виокреплювати його базові сфери й аналізувати ступінь їх кореляції. Можливе дослідження ділового середовища з різних точок зору, причому результат дослідження буде істотно залежати від вибору вихідних пріоритетів дослідження.

2. Економічний підхід як базис функціонування ділового середовища регіону.

Здійснений підхід до вивчення ділового середовища спирається на такі положення:

2.1. Економіка розглядається як система, яка знаходиться в процесі постійних причинно-зумовлених змін.

2.2. Ринкова економіка досліджується не як окремо взятий об'єкт дослідження, а як підсистема економічної системи суспільства.

2.3. Діючий механізм локації ресурсів не співпадає з поняттям ринку як такого, але являє собою інститути, які формують реальний ринок і діють через нього.

2.4. Економіка досліджується у взаємозв'язку з правом, соціологією, політологією: використовується більш широкий набір змінних різної природи.

2.5. Культурно-ментальна детермінація як у цілому нації, так і в окремо взятих регіонах є базисом, на якому формується ділова та повсякденна поведінка, що сприймається суспільством та, відповідно, впливає на формування інститутів, що є складовою частиною ділового середовища регіону.

3. Культурно-ментальний підхід до побудови оптимального прототипу ділового середовища.

Культурно-ментальні особливості соціуму регіону, території, породжують та формують особливості функціонування ділового середовища. Аналіз і побудова прототипу ділового середовища припускають наявність певного теоретичного каркасу, у рамках якого буде проводитися дослідження. З нашої точки зору, розкрити і проаналізувати поставлену проблему можуть допомогти культурно-ментальний та інституціональний підходи як окремі напрями сучасної наукової теорії. За культурно-ментального підходу в центрі уваги знаходиться людина активна (*homo activus*), яка є багатовимірною біосоціокультурною істотою і суб'єктом дії [5, с. 26–40], її моральність – основа будь-якої культури [6, с. 167–171].

Тим самим здійснюється спроба з'ясувати сутнісні, ціннісні та етичні характеристики соціальних суб'єктів, що визначаються культурним довготривалим комплексом, оскільки культура, як справедливо зауважують прихильники даного підходу, – це життя. При цьому концентрується увага на розгляді передусім основоположних цінностей соціальних груп, більш значущих для характеристики соціокультурного та економічного типів суспільства та його структурних одиниць.

На підставі аналізу вітчизняної історії В.В. Москаленко та Я.Г. Невідома відносять Україну до традиціоналістського суспільства, в якому весь час не вдавалося здійснити глибоку і необхідну ліберальну модернізацію. Україна описується як «розколоте суспільство» (В.В. Москаленко) або «кризовий соціум» (Я.Г. Невідома), в якому спостерігається протиріччя між культурою і характером соціально-економічних відносин, коли блокуються механізми розвитку суспільства і всіх складників його структур, наприклад бізнесу.

Так, Я.Г. Невідома на підставі власних досліджень відносить Україну до суспільства з пануванням традиціоналістських цінностей, в яких існує пріоритет прописаних норм та правил поведінки суб'єктів (традиційних дій) порівняно з можливостями інноваційних процесів, які є основою маневру підприємця. Тим самим в Україні ускладнюється процес упровадження інновацій як джерело еволюційних перетворень економічних відносин. Інший тип утворюють західні суспільства, в яких пріоритет віддається ліберальним цінностям або свободам та відповідальності людей, можливостям для

ціле-раціональних інноваційних процесів. Очевидно, що Я.Г. Невідома демонструє причини, що стримують українську підприємницьку активність.

За В.В. Москаленко гальмом розвитку є розкол у суспільній свідомості, який блокує перехід економіки і суспільства до іншого стану, тобто розвитку як процесу споживання предмета іншої якості, процесу піднесення потреб. Інверсія як логічна форма мислення українців виникає разом із культурою. Культурно-ментальний бік цього процесу полягає у зростанні невідповідності між складністю проблем, які постають перед людьми, і недостатньою здатністю їх вирішувати. «Шкутильгаючі рішення отримують своє вираження в тому, що різні їх аспекти можуть бути закріплені за різними інститутами, групами, породжуючи не тільки тенденцію до пошуку заходів на основі синтезу, скільки інверсії, що розривають ціле на частини, що несуть у собі потенціал взаємного руйнування» [3].

Сказане дає змогу зробити попередній висновок: культурно-ментальний підхід виділяє постійні, стійкі основи культури, що зумовлюють розвиток українського суспільства і його структури – підприємництва. Стійкі культурні основи фіксуються як даність, до якої можна пристосовуватися, але навряд чи перспективно боротися. У таких складних соціокультурних умовах діє український підприємець протягом тривалого історичного періоду.

4. Інституціональний підхід до аналізу ділового середовища.

Із розвитком економічної науки формувалися різні підходи до розуміння економічної поведінки бізнесмена. Так, у класичній школі економічна поведінка є поведінка раціональна, максимізуюча корисність, індивідуалістичне, засноване на стійкості переваг і повноті інформації. Дана модель піддалася критиці з боку інституціоналістів, а пізніше – неонституціоналістів. Для компенсації обмеженості неокласичної моделі було запропоновано враховувати під час аналізу чинники неповноти інформації, очікувань і впливу колективних дій та інститутів. У цілому представники інституціонального напрямку змогли зробити практично загально визнаним той факт, що без урахування соціально-психологічних чинників економічної поведінки економічна теорія не зможе пояснити багато феноменів.

Роль тих чи інших господарських інститутів повною мірою залежить від поширених у даному суспільстві традицій і неформальних норм поведінки. Свого часу ще Джон Стюарт Мілль, представник класичної школи політичної економії, відзначав, що поширення продукту, так само як і систему економічних відносин, яка виявляється в формах і методах розподілу, можна вважати результатом дії двох груп чинників – конкуренції та традиції («звичаю»), причому економісти зазвичай схильні приділяти увагу лише першій групі чинників [4].

Згідно з відомим визначенням лауреата Нобелівської премії Д. Норта, інститути – це правила гри в суспільстві, які організують взаємовідносини між людьми і структурують стимули обміну в усіх її сферах: політиці, соціальній сфері та економіці [7, с. 6].

Слід чітко розуміти, що і неокласичні, й інституціональні теорії призначені для опису одного і того ж типу економічної системи, за якої жили і живуть їхні творці.

Одним словом, економічна наука повинна усвідомити себе саме не тільки як аналітичну дисципліну, а й як ідеологію.

Це положення демонструє, що спроектовані на основі західного неонституціоналізму дослідні схеми і положення не дають змоги повною мірою аналізувати ті складники еволюції українського суспільства, які пов'язані з розгортанням сформованих, історично притаманних країні соціальних, у тому числі економічних і підприємницьких, інститутів.

В Україні інституціональна економіка виявилася набагато більш затребуваною, ніж у інших більш стабільних суспільствах із ринковою економікою.

Для зміни економічних інститутів постсоціалістичних країн у рамках євроінтеграційних процесів недостатньо створити звід законодавчих актів, потрібно враховувати стартові умови для їх успішного застосування, тобто укорінені культурні традиції та цінності.

Для більш чіткого розуміння впливу розумового ладу на культуру і «ділове середовище» звернемося до філософії як науки про загальні закони розвитку природи, суспільства і мислення. У статті «Капіталізм для України» Я. Романчук [8] розглядає зв'язок культури, політики й економіки: той чи інший шлях розвитку жорстко пов'язаний із розумовим конгломератом (РКС) спільноти – співвідношенням формально-логічного і зворотного мислення в його інтелектуальних здібностях. Саме він формує культуру як історичний досвід: певним чином (тобто відповідно до розумового складу) впроваджений у високостійких довготривалих моделях звичаїв та поведінки окремих стійких груп населення. За умов рівності інших критеріїв культурний рівень населення регіону, його цивілізованість залежать саме від його ментальних особливостей та розумової організації (Україну зараховують до розумової організації «ліричних особистостей» із мисленням, що оперує образами).

Цей висновок свідчить, що не економічна сфера є детермінантою розвитку культурної сфери (у працях класиків економічної теорії економіка регіону відіграла роль фундаменту), натомість культурні особливості (ми в подальшій роботі будемо використовувати термін культурно-ментальна детермінація) (С) формують відповідну економічну сферу (Е), соціальну (Сц), політичну сферу (Р), правову (П) та ін. По суті, наше твердження певним чином змінює теоретичні концептуальні положення щодо ключових факторів формування економічної, політичної, соціальної сфер, які формують ділове середовище регіону. Формально представимо запропоновані нами положення у формальній інтерпретації:

$$E, Cc, P, \Pi = f(C); E, Cc, P, \Pi = f(RKS) \quad (1)$$

Представлені концепти дають змогу зробити висновок: економічна, соціальна, політична та інші сфери регіону адекватні розумовому конгломерату спільноти (РКС) – балансу конкретного та образного сприйняття. Ось чому «країни золотого мільярда» приділяють величезну увагу і вкладають кошти в людський капітал. На підставі цього можна сформулювати такий висновок: культурно-ментальна детермінація населення регіону, території спільноти формує відповідні економічну, соціальну, правову, політичну та інші сфери, які, своєю чергою, й є компонентами ділового середовища.

За аналогією можна записати:

$$ДС = f(C); ДС = f(РКС) \quad (2)$$

Дане положення підтверджує неінституціональна економічна теорія та її представник Д. Корт словами: «Специфіку суспільства слід шукати насамперед у культурі» [7, с. 6].

Реальне падіння культури і моральності в суспільстві відображає його політичне, економічне і соціальне становище. Отже, ділове середовище пов'язане з рівнем життя і залежить від культури підприємців та населення.

Слабка ланка інституційної системи, яка формує підприємницькі норми поведінки – це розрив між неформальними і формальними нормами, у результаті якого в Україні народжуються інституційні пастки (неплатежі, приховування податків, корупція). Це положення є наслідком відсутності наступності підприємницької культури в Україні, системності під час побудови формальних правил ринкових відносин.

Як цілком справедливо зазначає Я. Жаліло, «...неузгодженість між формальними правилами і неформальними нормами призводить до парадоксальної ситуації: нікому не вигідно слідувати формальним правилам» [2, с. 5–18]. Економічне середовище виявляється деінституціоналізованим, оскільки його формальна структура (набір правил) повністю не узгоджується з поведінкою суб'єктів, які беруть участь у господарському обороті. Переконаливо про це писав Ф. Хайек [10, с. 105]: «Буквально всі блага цивілізації і саме наше існування залежать, як я вважаю, від продовження нашого бажання нести тягар традицій. Ці блага аж ніяк не «виправдовують» ношу. Однак альтернативою можуть бути лише злидні і голод».

У рамках неінституціонального напрямку В.П. Вишневецький [1, с. 3–36] пропонує модель «економіки, що трансформується» для України, яка, на його думку, пройшла вже три цикли. Вчений вважає, що називаючи західні економіки ринковими, ми зовсім не маємо на увазі, що там не існує державного регулювання, соціальних програм, громадського сектора і т. д. Ми їх так називаємо через домінуючий тип відносин. Так і назва «економіка, що трансформується» для України підкреслює лише домінуючий тип відносин протягом усієї її господарської історії. Отже, бізнес в Україні існував завжди, проте мав свої специфічні риси, зумовлені діловим середовищем.

Висновки з проведеного дослідження. Все сказане дає змогу зробити висновки:

– представлені напрями мають істотні відмінності в методології та підході дослідження. Проте їх об'єднує вплив культурних традицій і цінностей та характер наявних і виникаючих економічних інститутів;

– суспільству не можна нав'язати інститути, йому не властиво, неможливо суб'єктивно замінити один інститут іншим, нехай він навіть виявив свою ефективність в іншій країні. Тут необхідно враховувати історичні, соціально-культурні, технічно-економічні передумови. Винятково важлива констатація нежиттєвості теоретичних моделей, побудованих без урахування історико-інституційного контексту;

– саме це положення має винятково велике значення, з нашої точки зору, тому синтез культурно-ментального й інституціонального напрямів є теоретичним базисом дослідження ділового середовища регіону.

1. Амоша А.И., Вишневецкий В.П., Збарзская Л.А. // *Экономика промышленности*. – 2012. – № 1–2(57–58). – С. 3–36.
2. Жаліло Я. *Еволюція чинників дієвості економічної політики держави та інституційна криза в Україні* / Я. Жаліло // *Економічна теорія*. – 2015. – № 2. – С. 5–18.
3. Лукашевич М. *Соціологія економіки: [підручник для ВНЗ]* / М. Лукашевич. – К.: Каравела, 2005. – 288 с.
4. Милль Дж.С. *Основы политической экономии* / Дж.С. Милль; пер. с англ.; общ. ред. А.Г. Милейковского. – М.: Прогресс, 1981.
5. Москаленко В.В. *Особенности социально-психологических чинників економічної культури особистості* / В.В. Москаленко // *Соціальна психологія*. – 2006. – № 5(19). – С. 26–40.
6. Невідома Я.Г. *Особенности влияния культуры на економічну поведінку людей* / Я.Г. Невідома // *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Психологічні науки»*. – 2014. – Вип. 2.13. – С. 167–171.
7. Норт Д. *Институты, институциональные изменения и функционирование экономики* / Д. Норт. – М.: Начало, 1997. – С. 6.
8. Романчук Я. *Капіталізм для України* / Я. Романчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reed.media/capitalism-for-ukraine/>.
9. Романчук Я. *Либерализм. Идеология счастливого человека* / Я. Романчук. – К.: К. И. С., 2010. – 556 с.
10. Хайек Ф. *Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма* / Ф. Хайек. – М.: Новости, 1992. – С. 105.

E-mail: annasuray0@gmail.com

УДК 332.122:338.43

Термоса І.О.

асистент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи,
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

АСПЕКТИ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто теоретичні питання, що стосуються формування передумов сталого розвитку сільських територій. Визначено та обґрунтовано заходи, спрямовані на запровадження сталого розвитку сільських територій в Україні, та охарактеризовано основні компоненти планової системи забезпечення сталого розвитку сільської території. Зазначено та охарактеризовано основні результати від здійснення основних компонентів планової системи на окремо взятій сільській території. Висвітлено основні проблемні моменти, що можуть заважати розвитку сільських територій на засадах сталості.

Ключові слова: розвиток, сталий розвиток, сільські території, соціально-економічний розвиток, територіальна громада, адміністративно-територіальна реформа, децентралізація, сільське населення.

АСПЕКТЫ ПЛАНИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ В УКРАИНЕ

Термоса И.О.

В статье рассмотрены теоретические вопросы, которые касаются формирования предпосылок устойчивого развития сельских территорий. Определены и обоснованы шаги, направленные на внедрение устойчивого развития сельских территорий в Украине, и охарактеризованы основные компоненты плановой системы обеспечения устойчивого развития сельской территории. Указаны и охарактеризованы основные результаты от осуществления основных компонентов плановой системы на отдельно взятой сельской территории. Освещены основные проблемные моменты, которые могут мешать развитию сельских территорий на основе устойчивого развития.

Ключевые слова: развитие, устойчивое развитие, сельские территории, социально-экономическое развитие, территориальная община, административно-территориальная реформа, децентрализация, сельское население.

ASPECTS OF PLANNING THE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION IN UKRAINE

Thermosa I.

The article deals with theoretical issues related to the formation of the prerequisites for the sustainable development of rural areas. Steps aimed at implementing sustainable development of rural areas of Ukraine are identified and justified. The main components of the planned system for ensuring sustainable development of rural areas are highlighted and characterized. The main results from the implementation of the main components of the planned system in a single rural area are indicated and characterized. The main problem points that can hinder the development of rural areas on the basis of sustainable development are highlighted.

Keywords: development, sustainable development, rural areas, socio-economic development, territorial community, administrative-territorial reform, decentralization, rural population.

Постановка проблеми. В умовах здійснення адміністративно-територіальної реформи, децентралізації влади, отримання більших фінансово-економічних повноважень кожна новостворена (об'єднана) територіальна громада повинна визначитися зі своїм подальшим розвитком. Кожна громада повинна відшукати свої власні шляхи, щоб забезпечити свій власний розвиток, створити для мешканців території комфортне і безпечне середовище для життя та праці, забезпечити залучення як зовнішніх, так і внутрішніх інвестицій, а також гарантувати отримання від цих інвестицій доходу.

При цьому слід наголосити, що інвестори незалежно від того, чи мова йде про зовнішні чи внутрішні приватні чи навіть бюджетні кошти, перед тим, аби

прийти на визначену сільську територію, оцінюють усі ризики та переваги від можливого інвестування, реальність ефективного використання вкладених коштів та отримання позитивного результату від реалізації такого інвестиційного проекту.

Отже, кожна новостворена територіальна громада повинна розуміти, що від того, як вона забезпечить своє позиціонування, як почне використовувати наявні власні ресурси, і залежать її подальші процвітання та розвитку.

Одним із найважливіших елементів забезпечення розвитку новоствореної територіальної громади є розроблення власного плану дій з урахуванням усіх індивідуальних особливостей територіальної громади. Це ніби бізнес-план для окремо взятого підприємства, але

набагато ширший та цінніший, оскільки повинен ураховувати дуже багато компонентів соціально-економічного, екологічного, ресурсного, культурного, історичного і навіть релігійного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку сільських територій досліджується в працях таких вітчизняних учених, як: О. Бородіна, П. Борщевський, П. Гайдуцький, В. Геєць, Ю. Губені, С. Гудзинський, І. Лукінов, М. Малік, О. Могильний, О. Онищенко, В. Онегіна, М. Орлатий, О. Павлов, І. Прокопа, К. Прокопищак, П. Саблук, М. Сахацький, В. Терещенко, В. Трегобчук, А. Третяк, Л. Шепотько, В. Юрчишин, К. Якуба, В. Якубів та ін.

Але, незважаючи на потужний доробок вітчизняної економічної науки щодо забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку сільських територій, існує потреба поглибленого дослідження та розкриття змісту основних напрямів розвитку сільських територій в умовах адміністративно-територіальної реформи та децентралізації владних повноважень, а також розкриття аспектів планування, як головної з функцій управління розвитком сільської території.

Постановка завдання. Головним завданням даного дослідження є висвітлення основних компонентів планової системи під час забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині забезпечення виконання Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 р. має стати пріоритетом номер один для української влади та суспільства. Слід наголосити на тому, що соціально-економічний розвиток українських сільських територій характеризується використанням несистемного підходу до вирішення відповідних питань, а також обмеженою теоретичною і фактичною базою для аналізу наявних проблем. Розроблення максимально широкої планової системи є вкрай важливим завданням для вітчизняної науки, тому що така система повинна забезпечити підвищення рівня розвитку економічної і соціальної сфер сільських регіонів із мінімальною шкодою для навколишнього природного середовища і найбільшим рівнем задоволення потреб сільського населення та інтересів держави. Розроблення компонентів планової системи забезпечення сільського розвитку потребує комплексного підходу і повинне забезпечувати вирішення всіх проблем розвитку сільського регіону: економічних, соціальних, екологічних, демографічних тощо.

Для того щоб чітко визначитися з компонентами планової системи, яка буде забезпечувати сталий розвиток сільських територій, необхідно ознайомитися з головним програмно-цільовим актом, що забезпечує такий розвиток на національному рівні – Державною цільовою програмою сталого розвитку сільських територій на період до 2020 р. [1]. За цією Програмою забезпечення сталого розвитку сільських територій може відбуватися за двома різними варіантами. Так, перший можливий варіант характеризується недостатнім фінансуванням розвитку сільських територій, зокрема соціальної інфраструктури, декларуванням соціальних, економічних та екологічних заходів за відсутності реальних механізмів їх здійснення. За умови реалізації такого варіанту не забезпечується розв'язання основних проблем розвитку сільських територій, зокрема в

частині зайнятості сільського населення та руйнівних процесів соціальної інфраструктури у сільській місцевості. Другий варіант передбачає визначення стратегії сталого розвитку сільських територій на основі оптимізації їх соціальної і виробничої інфраструктур, підвищення рівня зайнятості сільського населення, зменшення трудової міграції, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, нарощування його обсягів, поліпшення якості і безпеки сільськогосподарської продукції, охорони довкілля та відтворення природних ресурсів. Оптимальним визначено останній варіант, оскільки він дасть змогу подолати кризову ситуацію в забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку сільських територій [2, с. 21].

Також С.А. Харчук наголошує на дуже важливих зауваженнях: ключовими в розвитку сільських територій повинен стати розвиток локального лідерства та «вироснування» лідерів із сільських громадян, а також інтеграція нових знань для сільського населення. Тобто повинні використовуватися інноваційні підходи в інституційному та соціальному розвитку. Такі підходи повинні призвести до виникнення соціальних мереж, становлення соціального капіталу сільських територій та подолання соціальної ізоляції сільської території. Також украй важливим є вирішення інфраструктурних проблем, головною з яких є розвиток інформаційної інфраструктури, тобто стовідсоткове забезпечення сільських територій сучасним швидкісним доступом до мережі Інтернет та 3G-комунікаціями, які нададуть можливість повною мірою використовувати сучасні інноваційні технологічні розробки.

Також автор наголошує на тому, що сільські території мають інтегруватися в урбанізовану систему, якщо хочуть залучити до себе зовнішні інвестиційні ресурси. При цьому повинен працювати підхід знизу вгору, коли люди самі розробляють свої програми розвитку, їх реалізують, а фінансування здійснюється на основі фандрайзингу [2, с. 21].

Інший вітчизняний науковець І.Р. Залуцький наголошує на тому, що формування передумов сталого розвитку сільських територій доцільно здійснювати з позиції системної євроінтеграційної модернізації всієї вітчизняної політики щодо розвитку сільських територій на основі усунення суперечностей, упорядкування та адаптації чинного законодавства України у сфері розвитку сільських територій до ключових пріоритетів сталого розвитку; уніфікації та інституційного забезпечення національної політики розвитку сільських територій до стандартів країн – членів ЄС [3, с. 71]. Так, для прискореного переходу до засад сталого розвитку, враховуючи наявні економічні реалії та менталітет нації, як зазначає автор, нагальною є актуалізація таких пріоритетів розвитку сільських територій:

- збереження самосвідомості та посилення самоідентифікації сільського населення як носія української ідентичності, культури і духовності нації;
- подолання бідності та поліпшення якості життя сільського населення на засадах диверсифікації сільської економіки, доходів населення, його зайнятості та самозайнятості;
- формування та розвиток конкурентних переваг сільської території як місця життєдіяльності населення та унікального об'єкта владного впливу на державному,

регіональному і локальному рівнях на засадах паритетної участі та відповідальності органів державного управління, самодостатніх територіальних громад і суб'єктів державно-приватного партнерства; всебічної мобілізації місцевого потенціалу та ресурсів;

– забезпечення охорони навколишнього природного середовища та підвищення рівня екологічної безпеки.

Видатні вітчизняні вчені П.І. Гайдуцький та П.Т. Саблук планування розвитку сільських територій нерозривно пов'язують із перспективами розвитку сільського господарства як агропродовольчого сектору економіки [4, с. 86; 5, с. 11].

На думку Б.Я. Панасюка, відродження сільських територій є можливим за умови виведення сільського господарства зі скрутного становища, відновлення його виробничої бази, кооперації сільськогосподарського виробництва з переробною промисловістю і торгівлею, розвитку агропідприємств [6]. При цьому слід також зазначити, що село може використовувати й інші ресурси, а не лише здійснювати виробництво сільськогосподарської продукції. Такими можуть виступати і зелений туризм (агротуризм), і невеликі локальні промисли, і започаткування та підтримка культурно-історичних туристичних маршрутів, виробництво нішових культур, заготівля органічної продукції (наприклад, лікарських трав) та багато іншого.

Отже, для того щоб відбулися зазначені зміни, на сільській території необхідно забезпечити передусім ефективне самоврядування, націлене на отримання позитивних результатів, здійснити розроблення перспективного плану дій та неухильно його виконувати та контролювати, розробити промоцію своєї території, сприяти виникненню якомога більшої чисельності підприємств, які в подальшому забезпечать самофінансування територіальної громади з її соціальними проектами, та ін. Нині здійснення децентралізації надає можливість кожній об'єднаній територіальній громаді бути більше фінансово самостійною, розробляти власну програму розвитку, залучати кошти сторонніх інвесторів, а також бюджетні, мати змогу формувати дійсно дієві органи управління сільською територією через конкурсні виборчі процедури. Враховуючи все вищезазначене, на нашу думку, розроблення основних компонентів перспективного плану розвитку сільських територій має базуватися на синтезі пріоритетних цілей, завдань, механізмів та інструментів його реалізації, що структуровані і збалансовані між різними секторами державної політики: аграрним, інвестиційним, бюджетним, податковим, митним, соціальним, пенсійним, демографічним, екологічним, земельним, містобудівельним, інформаційним, кадровим, регіональним тощо.

Загальний алгоритм функціонування планової системи із забезпечення сталого розвитку сільських територій (залежно від індивідуальності окремо взятої території перелік та зміст компонентів може відрізнятися, плани розвитку можуть бути коротко-, середньо- та довгостроковими), як правило, складається із таких компонентів, які нами відображені на рис. 1. Розроблені, затверджені та прийняті до виконання цільові програми, міжгалузеві програми, проекти розвитку на основі конкурентних переваг, що здійснюються та корегуються в єдиній плановій системі (рис. 2), повинні забезпечити вирішення таких завдань:

– сформувати сталий розвиток території та якісне життя населення;

– сформувати сучасний імідж (здійснити промоцію) території, відкритої для міжрегіональної і міжнародної співпраці;

– об'єднати діяльність і забезпечити концентрацію зусиль місцевих органів влади, населення, підприємців на ключових пріоритетах, що забезпечують даній території прогрес і процвітання в майбутньому.

Слід також наголосити, що всі компоненти, що впливають на розвиток сільської території, мають розроблятися в усебічному і конструктивному діалозі бізнесу, влади і суспільства (громадянських інститутів, активних жителів), і лише тоді вони матимуть можливість бути реалізованими на території громади.

Виходячи з мети та змісту планової системи із забезпечення сталого розвитку сільської території, є ймовірним її постійне оновлення, зміна пріоритетних напрямів відповідно до поточної ситуації. При цьому стратегічна мета, а саме забезпечення сталого розвитку сільської території, має залишатися незмінною.

В основі функціонування планової системи із забезпечення сталого розвитку сільських територій лежить системний аналіз, за якого будь-який її компонент розглядається як системна сукупність взаємопов'язаних елементів у зовнішньому і внутрішньому середовищі.

Під час розроблення цільових, міжгалузевих, секторальних програм розвитку, а також інвестиційних та бізнес-проектів як основних компонентів планової системи слід провести такі підготовчі дії [7]:

1) провести аналіз наявних ресурсів на сільській території, а також поточного стану їх використання (мінеральних, земельних, виробничих, трудових);

2) дослідити маркетингове середовище щодо конкурентоспроможності товарів, послуг, інфраструктури, організаційного-управлінського забезпечення;

3) визначити потенційні та реальні переваги території;

4) визначити напрями розвитку виробництва сільської території з урахуванням географічного розташування території, внутрішніх та зовнішніх ринків збуту, стану природних та трудових ресурсів;

5) проаналізувати поточний та перспективний бюджети сільської території.

Очікуваними результатами функціонування планової системи із забезпечення сталого розвитку сільської території будуть такі:

– поліпшення соціальних стандартів якості життя громадян території;

– поліпшення демографічного стану сільської території;

– створення системи ефективною взаємодії органів представницької та виконавчої влади;

– поліпшення організації надання населенню адміністративних послуг;

– створення сприятливого бізнес-середовища;

– підвищення рівня доходів мешканців сільської території;

– функціонування програм зі збереження навколишнього середовища, поліпшення екологічного стану сільської території;

– створення нових високотехнологічних виробничих потужностей та робочих місць;

– збільшення надходжень до бюджету території;

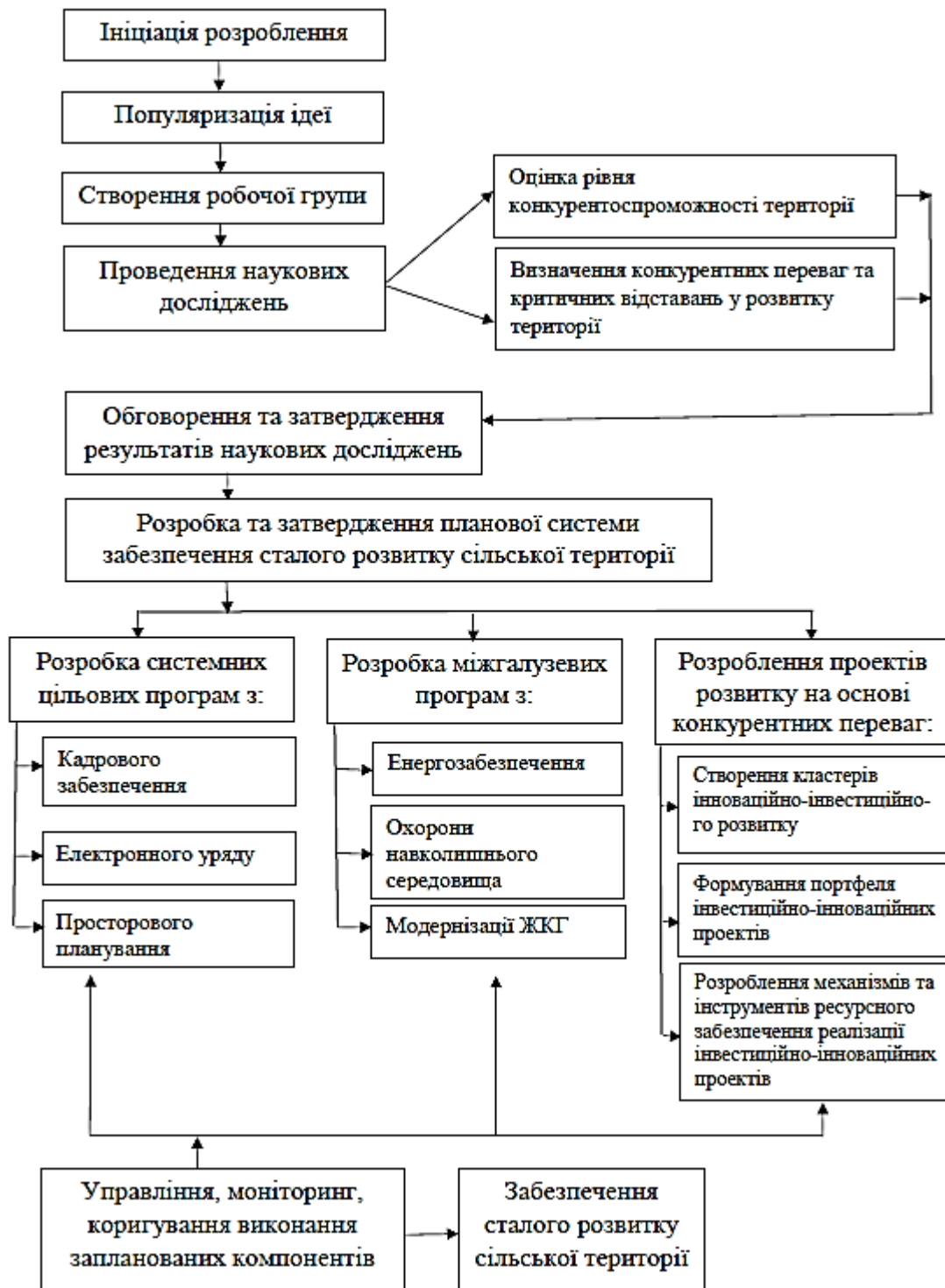

Рис. 1. Алгоритм функціонування планової системи із забезпечення сталого розвитку сільської території

Джерело: розроблено автором на основі [3; 5–7]

- підвищення ефективності використання бюджету території;
- підвищення конкурентоспроможності підприємств та економіки території у цілому;
- створення ефективної системи управління соціально-економічними процесами розвитку сільської території на довгострокову перспективу.

Але слід також звернути увагу й на те, що поряд із сильними сторонами та можливостями на кожній сільській території є свої обмеження та негативні чинники, які необхідно враховувати повною мірою, тому що вони здатні знизити результативність запланованих компонентів сталого розвитку. До таких обмежень і негативних чинників відносимо:

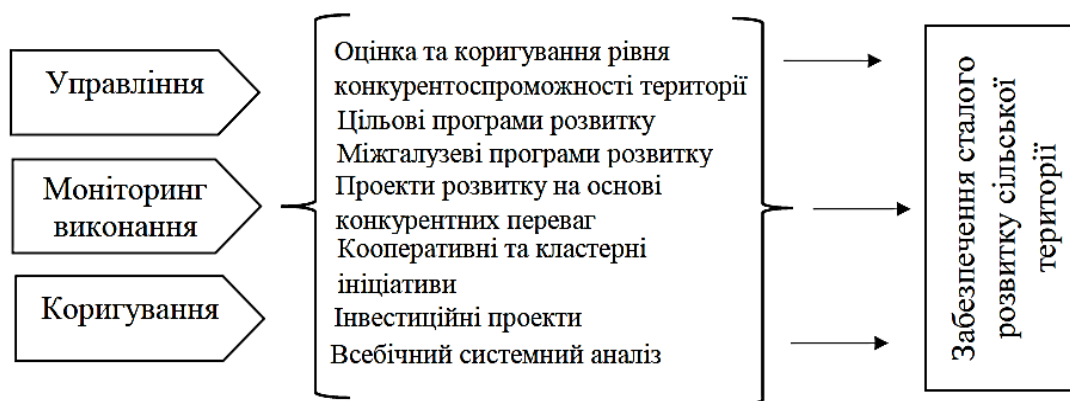

Рис. 2. Мета та зміст планової системи із забезпечення сталого розвитку сільської території

Джерело: розроблено автором на основі [3; 5–7]

- вкрай несприятливі умови виробництва і життєдіяльності населення сільської території;
- складну екологічну ситуацію, високу забрудненість навколишнього середовища;
- низький рівень якості товарів і послуг, що виробляються на сільській території, недостатні обсяги виробництва сільськогосподарської продукції;
- віддаленість від економічно розвинених регіонів країни, відсутність розвинутої транспортної системи;
- недостатній розвиток виробничої та соціальної інфраструктур, що обмежує інвестування і створення нових робочих місць;
- інші можливі обмеження, що присутні на окремо взятій сільській території.

Такі обмеження і негативні чинники досить чутливо впливають на можливості сталого розвитку такої

сільської території, а тому повинні обов'язково бути враховані під час розроблення планової системи забезпечення сталого розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, забезпечення переходу розвитку сільських територій на засади сталості в умовах адміністративно-територіальної реформи, децентралізації владних повноважень, неможливо здійснити без розроблення та запровадження планової системи із забезпечення сталого розвитку. Необхідність запровадження такої системи полягає в її комплексності, системності, врахуванні всіх чинників та можливих важелів, що нададуть сільській території можливість подальшого розвитку, підвищення якості життя її населення, а також урахування всіх можливих ризикових моментів, які можуть вплинути на ефективність компонентів такої системи.

1. Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua>.

2. Харчук С.А. Соціально-економічний розвиток сільських територій: проблеми та шляхи вирішення / С.А. Харчук // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 12. – С. 20–23.

3. Залуцький І.Р. Обґрунтування пріоритетів розвитку сільських територій в умовах системності економічних реформ / І.Р. Залуцький // Регіональна економіка. – 2011. – № 4(62). – С. 67–75.

4. Гайдуцький П.І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території / П.І. Гайдуцький // Соц.-екон. пробл. розвитку укр. села і сіл. територій : матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників (9–10 листоп. 2005 р.) / редкол. : П.Т. Саблук [та ін.]. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2005. – С. 85–93.

5. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій у контексті забезпечення економічної стабільності держави / П.Т. Саблук // Соц.-екон. пробл. розвитку укр. села і сіл. Територій : матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників (9–10 листоп. 2005 р.) / редкол.: П.Т. Саблук [та ін.]. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2005. – С. 4–18.

6. Панасюк Б.Я. Шлях до відродження села / Б.Я. Панасюк // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій : матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2005. – С. 211–217.

7. Підвисоцький В. Формування та впровадження програм підвищення конкурентоспроможності території: метод. матеріали / В. Підвисоцький, Р. Ткачук. – К. : Леста, 2010. – 64 с.

E-mail: bojarinova.ira13@gmail.com

УДК 330.33/36

Юрченко А.Ю.

старший викладач кафедри економіки і підприємництва,
Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБЛЕННЯ ТА ОЦІНКИ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті проаналізовано науково-методичні підходи і концепції стратегічного аналізу та оцінки економічної стійкості підприємства. Визначено різноманітні інструменти, функціональні складники та алгоритми аналітичних розрахунків економічної стійкості підприємства та запропоновано власну класифікацію наявних методик економічної стійкості підприємств. На основі комплексного підходу розроблено механізм визначення інтегрального показника економічної стійкості, який повинен мати у своєму складі як кількісні, так і якісні методи для забезпечення його максимально об'єктивної та зваженої оцінки. Зазначений метод базується на використанні наявних методів оцінки та системи показників, доповнює та розширює можливості традиційного аналізу, а також дає змогу співставляти показники з різними значеннями та ознаками. Доведено, що економічна стійкість формується в процесі виробництва, а забезпечується на етапах реалізації та розподілу продукції і включає підсистему виробничо-технічної стійкості (стійкість техніко-технологічного рівня, стійкість кадрового складу та стійкість рівня організації виробництва) та підсистему фінансово-економічної стійкості (фінансова стійкість, стійкість ділової активності та стійкість рівня рентабельності). Оцінка економічної стійкості являє собою комплекс дій, що дає змогу виявити динаміку й тенденції зміни в часі показників, які характеризують результативність діяльності підприємства.

Ключові слова: економічна стійкість, виробничо-технічна стійкість, стійкість кадрового складу, фінансова стійкість, стійкість ділової активності, платоспроможність, рентабельність, стійкий розвиток, економічний стан, інтегральна оцінка.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗРАБОТКЕ И ОЦЕНКЕ ИНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗАТЕЛЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Юрченко А.Ю.

В статье проанализированы научно-методические подходы и концепции стратегического анализа и оценки экономической устойчивости предприятия. Определены инструменты, функциональные составляющие и алгоритмы аналитических расчетов экономической устойчивости предприятия и предложена собственная классификация существующих методик экономической устойчивости предприятия. На основе комплексного подхода разработан механизм определения интегрального показателя экономической устойчивости предприятия, который должен иметь в своем составе как количественные, так и качественные методы для обеспечения его максимально объективной оценки. Этот метод основан на использовании уже существующих методов оценки и системы показателей, дополняет и расширяет возможности традиционного анализа, а также дает возможность сопоставлять показатели с различными значениями и признаками. Доказано, что экономическая устойчивость формируется в процессе производства, а обеспечивается на этапах реализации и распределения продукции и включает подсистему производственно-технической устойчивости (устойчивость технико-технологического уровня, устойчивость кадрового состава и устойчивость уровня организации производства) и подсистему финансово-экономической устойчивости (финансовая устойчивость, устойчивость деловой активности и устойчивость уровня рентабельности). Оценка экономической устойчивости представляет собой комплекс действий, позволяющих выявить динамику и тенденции изменения во времени показателей, характеризующих результативность деятельности предприятия.

Ключевые слова: экономическая устойчивость, производственно-техническая устойчивость, устойчивость кадрового состава, финансовая устойчивость, устойчивость деловой активности, платежеспособность, рентабельность, устойчивое развитие, экономическое состояние, интегральная оценка.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE DEVELOPMENT AND EVALUATION OF THE INTEGRAL INDEX OF ECONOMIC SUSTAINABILITY OF THE ENTERPRISE

Yurchenko A.

In the article are analyzed scientific-methodical approaches and concepts to the strategic analysis and evaluation of economic stability of the enterprise. It is proved that research of features of methods of estimation of economic stability, quality of socio - economic processes in an enterprise, formation of a new system of management of its activity becomes extremely important scientific and practical tasks. Are defined the tools, functional components and algorithms of analytical calcula-

tions of economic stability of the enterprise. The own classification of existing methods of economic stability of enterprises is offered. It is determined that modern theory and practice of analysis of economic systems and indicators uses the formalized method of combining a large number of analytical characteristics with certain generalized indicators, which are called integral. On the basis of integrated approach, has been developed a mechanism for determining the integral index of economic sustainability of the enterprise. It is proved that economic stability is formed in the process of production, and is provided at the stages of implementation and distribution of products, and includes a subsystem of production and technical stability and a subsystem of financial and economic stability. The assessment of economic sustainability is a set of actions that can reveal the dynamics and trends of time trends of indicators that characterize the performance of the enterprise.

Keywords: economic sustainability, industrial - technical stability, stability of personnel structure, financial stability, sustainability of business activity, solvency, profitability, sustainable development, economic status, integral estimation.

Постановка проблеми. У сучасних ринкових відносинах одним із пріоритетних напрямів діяльності підприємств є підвищення їх ефективності та довгострокового розвитку шляхом забезпечення належного рівня економічної стійкості, адже лише економічно стійке підприємство із сильною внутрішньою структурою зможе пристосуватися до нових змін і виходити на ринок як повноправний учасник із конкурентоспроможним продуктом. Принципового значення в таких умовах набувають не тільки питання освоєння та застосування інноваційних ринково-орієнтованих методів господарювання, а й розроблення нових концепцій, підходів, методологій стратегічного аналізу та управління економічною стійкістю підприємства.

Отже, дослідження особливостей методик оцінки економічної стійкості, якості соціально-економічних процесів на підприємстві, формування нової системи управління його діяльністю є надзвичайно важливим науково-практичним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теоретичному та прикладному аспектах проблеми економічної стійкості та методик її оцінки досліджено у працях вітчизняних і зарубіжних учених: С. Анохіна, І. Ансоффа, О. Ареф'євої, В. Аранчій, А. Барканова, І. Білого, І. Бланка, В. Василенка, Н. Верхоглядової, А. Єрмакова, В. Іванова, М. Лапусти, О. Клепчевої, Т. Клочко, С. Козловського, Л. Костирка, Н. Осокіної, О. Тридід, О. Поліщук, І. Павлова, С. Покропівного, О. Прокопчук, С. Ткаченка, З. Шевченка та ін. Незважаючи на велику кількість праць, недостатньо дослідженими залишаються питання системного підходу до розуміння стійкості як комплексної економічної категорії, розроблення інструментарію щодо її оцінки та ефективних способів їх забезпечення для реалізації стратегії стійкого розвитку підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та розвиток теоретичних і науково-методичних положень щодо розроблення та оцінки інтегрального показника економічної стійкості підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка економічної стійкості в сучасних трансформаційних умовах являє собою комплекс дій, що дають змогу виявити динаміку й тенденції зміни в часі показників, які характеризують результативність діяльності підприємства. Методичне забезпечення проведення аналізу стану економічної стійкості на підприємстві включає в себе різноманітні інструменти та алгоритми аналітичних розрахунків.

Так, А. Брагінець пропонує розглядати складники платоспроможності як показники економічної стійкості [1, с. 52–57], а О.В. Ульянченко вважає рентабельність її узагальнюючим показником [2].

Своєю чергою, О. Тридід виділяє 16 показників: ефект фінансового важеля, рентабельність власних

коштів, коефіцієнти фінансової незалежності, маневреність власних коштів та ін. [3].

Існує пропозиція як показник економічної стійкості використовувати коефіцієнт маневреності, тобто відношення мобільних засобів за мінусом короткострокових зобов'язань до мобільних засобів [4].

І. Семененко пропонує як показник економічної стійкості використовувати відношення власного оборотного капіталу до загальної суми власного капіталу [5, с. 167]. І. Должанський та Т. Загорна вважають, що стійкість економічного стану підприємства визначається співвідношенням вартості матеріальних, оборотних коштів і величини власних і позикових джерел [6, с. 12].

Частина авторів визначає економічну стійкість у першому випадку як співвідношення значення показника досліджуваного підприємства та середнього значення показника за підприємствами галузі, а у другому – як співвідношення значення показника досліджуваного підприємства і значення показника кращого підприємства галузі. Ці коефіцієнти ілюструють конкурентне становище стосовно певної групи підприємств і до лідера ринку [7, с. 52].

Достатньо розповсюдженою є методика оцінки економічної стійкості через кількісну оцінку фінансових результатів: прибуток, собівартість, рентабельність, платоспроможність. Використовуються різноманітні варіанти поєднання показників-індикаторів для різних умов роботи та галузевої приналежності підприємств, загалом більше ста п'ятдесяти показників для аналізу фінансового складника економічної стійкості [8].

Комплексний підхід до аналізу будь-якого економічного об'єкту передбачає необхідність оцінки певної кількості факторів та показників. Великі обсяги інформації під час індивідуального дослідження взаємопов'язаних показників здебільшого не дають змоги зробити обґрунтований висновок щодо розвитку певного економічного явища, системи чи показника. У зв'язку із цим сучасні теорія та практика аналізу економічних систем і показників використовують формалізований метод об'єднання великої кількості аналітичних характеристик до окремих узагальнюючих показників, які називають інтегральними.

Таким чином, кількісна оцінка за ключовим показником діяльності підприємства із визначенням при цьому узагальнюючого (інтегрального) показника набула найбільшого поширення під час розрахунку рівня економічної стійкості підприємства.

Інтегральна оцінка економічної стійкості підприємства дає можливість здійснити оцінку, як загального рівня стійкості підприємства на основі розробленої шкали, так і окремих її елементів. Зазначений метод базується на використанні наявних методів оцінки та

системи показників, доповнює та розширює можливості традиційного аналізу, а також дає змогу співставляти показники з різними значеннями та ознаками. Крім того, результати розрахунку інтегральних показників можна використовувати для обґрунтування управлінських рішень, для оцінки ефективності їх реалізації на рівні всіх суб'єктів господарювання.

На думку авторів однієї з методик, методологічний підхід до інтегральної оцінки економічної стійкості підприємства будується на основі заздалегідь визначених пріоритетів дослідження об'єкта, а саме показників ефективності операційної діяльності. Підтримання високого рівня ефективності управління операційною діяльністю на підприємстві та досягнення високого рівня економічної стійкості зумовлені трьома основними аспектами:

- забезпеченням формування позитивного фінансового результату від реалізації (рентабельність реалізації);
- забезпеченням ефективного використання ресурсів підприємства (рентабельність ресурсів);
- обґрунтованістю витрат операційної діяльності (рентабельність витрат).

У цьому разі поняття ефективного управління економічною стійкістю на підприємстві визначається як співвідношення між рентабельністю реалізації товарів, рентабельністю ресурсів та рентабельністю витрат, що зумовлює використання такого інструменту діагностики, як інтегральна оцінка для визначення рівня економічної стійкості [9].

Як основні функціональні складники економічної стійкості Ю. Мельник виокремлює виробничо-технічну, фінансово-економічну стійкість та підсистему ключових параметрів ринкового середовища, що характеризує зовнішнє середовище. Досліджуючи зазначену категорію, він зазначає, що під час обґрунтування вибору інтегрального показника важливо орієнтуватися на те, щоб він забезпечував порівняність конкретизованих критеріїв економічної стійкості, простоту методики розрахунку, яка ґрунтується на даних, що є загальнодоступними [10].

І. Семененко розуміє економічну стійкість як успадковану комплексну характеристику підприємства, рівень якої визначається результатами його інноваційної діяльності. Структурними елементами зазначеної дефініції є виробничий, кадровий та фінансовий складники [5, с. 168].

Таким чином, вивчення та аналіз наукової літератури і публікацій у періодичних виданнях дає нам

підстави запропонувати власну класифікацію наявних методик оцінки економічної стійкості підприємств. Ми пропонуємо виокремити такі групи методів (рис. 1):

- побудовані на аналізі фінансового стану та визначення ймовірності банкрутства;
- засновані на принципах комплексного системного підходу з визначенням узагальненого (інтегрального) показника (середньої арифметичної, середньої геометричної, рейтингової оцінки та ін.) економічної стійкості, який включає оцінку різних структурних елементів (підсистем), що відображають окремі аспекти діяльності підприємства;
- ті, в яких використовуються відносні показники та вагові коефіцієнти, які визначаються за допомогою експертних методів;
- ті, які ґрунтуються на комплексних підходах до оцінки стійкості та використовують якісні й кількісні методи аналізу.
- Серед усієї сукупності розглянутих методів найбільш поширеними є ті, в яких використовується інтегральний (узагальнюючий) показник – формалізований метод об'єднання множини аналітичних характеристик.

– Аналіз наявних методик оцінки економічної стійкості виявив таке:

- економічна стійкість підприємства є комплексним показником, під час формування якого необхідно враховувати всі головні та найважливіші функціональні складники;
- більшість розглянутих методик дає можливість проводити лише діагностику стійкості на підприємстві, але не передбачає розроблення заходів щодо управління відновленням та збереженням економічної стійкості суб'єктів господарювання;
- найчастіше для використання пропонується велика кількість показників, близьких за змістом і навіть ідентичних;
- запропоновані критерії не враховують галузеві особливості підприємств;
- наявні методи практично не орієнтовані на врахування дії зовнішніх чинників, особливо в умовах їх змін;
- ускладнення завдань з управління економічною стійкістю вимагає комплексного підходу до розроблення системи відповідних показників і критеріїв, за допомогою яких будуть розроблятися і прийматися управлінські рішення, спрямовані на подолання виникаючих відхилень від запланованих параметрів виробництва і ринкових позицій.

Рис. 1. Групування методик оцінки економічної стійкості

Джерело: розробка автора

Висновки з проведеного дослідження. Аналізуючи вищенаведені пропозиції щодо форми і змісту показника економічної стійкості, можна зробити висновок, що нині не існує єдиного загально визнаного варіанту методики її оцінки. Практично кожен з економістів, який займався даним питанням, пропонує свій варіант конструювання показника, обґрунтовуючи можливість його використання на практиці тими чи іншими аргументами.

Необхідно зазначити, що самі виробники вимірюють стійкість, орієнтуючись на власні досвід та інтуїцію. Крім цього, більшість показників, пропонованих ученими-теоретиками, є достатньо складними і трудомісткими в обчисленні, тому найбільшу зацікавленість у виробників викликають методи, які оперують даними, отриманими в процесі якісного аналізу, який застосовується під час ідентифікації чинників, що впливають на параметри ефективності. Ці методи мають переваги

через те, що найчастіше під час розроблення єдиного показника до його складу долучають складники, які не піддаються кількісному аналізу.

Зважаючи на велику кількість різноманітних чинників, які впливають на підприємство, інтегральний показник економічної стійкості повинен мати у своєму складі компоненти, які піддаються вимірюванню як кількісними, так і якісними методами для забезпечення його максимально об'єктивної, зваженої оцінки. Він має надавати можливість достатньо повно та об'єктивно оцінювати динамічність розвитку та ефективність використання ресурсів на підприємствах галузі, аналізувати, контролювати і планувати їх виробничо-господарську діяльність за рахунок усебічного охоплення всіх основних аспектів. Наявність такого інструмента забезпечує зворотній зв'язок між суб'єктами й об'єктами управлінського процесу.

1. Брагінець А.М. Економічна стійкість підприємств в сучасних умовах господарювання / А.М. Брагінець // Науковий вісник Луганського національного аграрного університету. – 2009. – № 5. – С. 49–57.

2. Ульянченко О.В. Формування та використання ресурсного потенціалу в аграрній сфері : [монографія] / О.В. Ульянченко. – Харків : Харк. нац. аграр. ун-т., 2006. – 357 с.

3. Тридід О.М. Комплексна оцінка конкурентного статусу підприємства / О.М. Тридід // Економіка розвитку. – 2002. – № 2. – С. 75–76.

4. Лобова Н.В. Критерії економічної стійкості аграрних підприємств / Н.В. Лобова // Агросвіт. – 2010. – № 10. – С. 65–68.

5. Семененко І.М. Економічна стійкість підприємства: причини втрати і напрямки підвищення / І.М. Семененко // Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів на сучасному етапі : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. аспірантів та студентів (23–24 жовт. 2008 р.). – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2008. – С. 167–168.

6. Должанський І.З., Загорна Т.О. Конкурентоспроможність підприємства : [навч. посіб.] / І.З. Должанський, Т.О. Загорна. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.

7. Бурлака О.М. Забезпечення стійкого розвитку аграрної галузі регіону на основі індикативного планування / О.М. Бурлака // Агросвіт. – 2014. – № 7. – С. 51–56.

8. Ткаченко С.М. Удосконалення моделі оцінки управління економічною стійкістю підприємства / С.М. Ткаченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 20. – С. 80–83.

9. Аранчій В.І. Інтегральні підходи до оцінювання економічної стійкості аграрних підприємств / В.І. Аранчій, М.О. Удовиченко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – Спецвипуск. – С. 10–12.

10. Мельник Ю.М. Проблеми застосування збалансованої системи показників на вітчизняних підприємствах / Ю.М. Мельник, О.С. Савченко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 1. – С. 192–203.

E-mail: Alina_yu@ukr.net

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 330.341.1

Левківський О.В.

аспірант кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Чернігівський національний технологічний університетМІЖНАРОДНІ ІНДИКАТОРИ ОЦІНКИ
ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті проведено оцінку позиції України щодо рівня та результатів реалізації її інноваційного потенціалу за останні п'ять років за складниками підіндексу «Інновації» у рейтингу глобальної конкурентоспроможності, а також за складниками Глобального інноваційного індексу, згрупованими у два субіндекси: Інноваційний вхідний індекс, який оцінює ресурси інновацій, та Інноваційний вихідний індекс, який узагальнює результати інноваційної діяльності. Визначено сильні і слабкі позиції України як у системі ресурсних індикаторів, так і в системі результативних індикаторів інноваційного розвитку Глобального інноваційного індексу – 2017. Для поліпшення позицій України у світових інноваційних рейтингах та зростання її інвестиційної привабливості обґрунтовано пріоритетні напрями подолання слабких ланок і прискорення інноваційного розвитку нашої держави.

Ключові слова: інноваційний потенціал, підіндекс «Інновації», Індекс глобальної конкурентоспроможності, Глобальний інноваційний індекс, Інноваційний вхідний індекс, Інноваційний вихідний індекс, Індекс інноваційної ефективності, міжнародні рейтинги, міжнародні індикатори.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ИНДИКАТОРЫ ОЦЕНКИ
ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА УКРАИНЫ И ЕГО РЕАЛИЗАЦИИ

Левковський А.В.

В статье проведена оценка позиции Украины относительно уровня и результатов реализации ее инновационного потенциала за последние пять лет по составляющим подиндекса «Инновации» в рейтинге глобальной конкурентоспособности, а также по составляющим Глобального инновационного индекса, сгруппированным в два субиндекса: Инновационный входной индекс, который оценивает ресурсы инноваций, и Инновационный выходной индекс, который обобщает результаты инновационной деятельности. Определены сильные и слабые позиции Украины как в системе ресурсных индикаторов, так и в системе результативных индикаторов инновационного развития Глобального инновационного индекса – 2017. Для улучшения позиций Украины в мировых инновационных рейтингах и роста ее инвестиционной привлекательности обоснованы приоритетные направления преодоления слабых звеньев и ускорения инновационного развития нашего государства.

Ключевые слова: инновационный потенциал, подиндекс «Инновации», Индекс глобальной конкурентоспособности, Глобальный инновационный индекс, Инновационный входной индекс, Инновационный выходной индекс, Индекс инновационной эффективности, международные рейтинги, международные индикаторы.

INTERNATIONAL INDICATORS OF ASSESSMENT
OF INNOVATION POTENTIAL OF UKRAINE AND ITS IMPLEMENTATION

Levkivskiy O.

The article assesses the position of Ukraine regarding the level and results of its innovation potential implementation over the past five years by the components of the Sub-Index «Innovations» in the global competitiveness rating, as well as by the components of the Global Innovation Index, grouped into two sub-indexes: Innovation Input Sub-Index, which assesses innovation resources, and Innovation Output Sub-Index, which summarizes the results of innovation activities. The strengths and weaknesses of Ukraine both in the system of resource indicators and in the system of effective indicators of innovation development of the Global Innovation Index 2017 are determined. In order to improve Ukraine's positions in the global innovation ratings and increase its investment attractiveness, priority directions of overcoming weak sections and accelerating innovation development of our state are justified.

Keywords: innovation potential, Sub-Index «Innovations», The Global Competitiveness Index, The Global Innovation Index, Innovation Input Sub-Index, Innovation Output Sub-Index, Innovation Efficiency Ratio, international ratings, international indicators.

Постановка проблеми. Досвід багатьох зарубіжних країн свідчить, що важливими чинниками, здатними істотно впливати на формування динамічної,

конкурентоспроможної національної економіки, у сучасних умовах є наявність високого інноваційного потенціалу та його ефективна реалізація. Для підви-

щення інноваційного потенціалу країни необхідно проводити його моніторинг та оцінювати в процесі реалізації. Для цього у світовій практиці використовується рейтинговий підхід. Включення України в міжнародні інноваційні рейтинги, які визначають стан та місце кожної країни у світовому інноваційному розвитку, є однією з найважливіших умов систематичного моніторингу її інноваційної діяльності, необхідного для обґрунтування перспектив інноваційного розвитку й стратегічних напрямів інноваційної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оцінки інноваційного потенціалу України, у тому числі з використанням міжнародних рейтингових систем, нині знаходяться у центрі уваги вчених-економістів, зокрема А. Князевич, Л. Лігоненко, Л. Лях, О. Попело та ін. У працях зазначених авторів узагальнено інформацію щодо рейтингових систем, які використовуються для порівняння інноваційності економік окремих країн [2], детально розглядається методика визначення і порівняння інноваційного потенціалу різних країн за Глобальним інноваційним індексом [1], ідентифіковано місце України в міжнародних рейтингах [1–3; 5], виявлено показники, за якими простежується відставання та які дають країні конкурентні переваги [1; 2; 5]. Проте в силу об'єктивних обставин дослідження обмежені рейтингами 2011–2012 рр. [1; 2] та 2013–2014 рр. [3; 5]. Оскільки розвиток та реалізація інноваційних потенціалів країн знаходиться під впливом нових тенденцій глобалізації та формування економіки знань, проблема оцінки даних процесів потребує постійного дослідження, що дасть змогу своєчасно корегувати та вдосконалити державну інноваційну політику.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження зміни позицій України в міжнародних інноваційних рейтингах, визначення сильних і слабких сторін її інноваційного потенціалу та обґрунтування напрямів інноваційної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційний потенціал розглядається нами як сукупність

інтелектуальних, технологічних, науково-виробничих ресурсів, придатних для інноваційної діяльності. Реалізація інноваційного потенціалу національної економіки забезпечує дифузію знань, генерування нових ідей, удосконалення технологій, виробництво нової високоякісної продукції. Для вимірювання інноваційного потенціалу країни використовують різні методики, серед яких найбільш відомими та авторитетними є підіндекс «Інновації» Індексу глобальної конкурентоспроможності, який розраховується Всесвітнім економічним форумом, та Глобальний інноваційний індекс, який розраховується швейцарською бізнес-школою INSEAD, Світовою організацією інтелектуальної власності та Корнельським університетом.

Позиції України за Індексом глобальної конкурентоспроможності впродовж 2011–2015 рр. коливаються між 73-м та 85-м місцями. Незважаючи на те що у 2015 р. (згідно з доповіддю 2016–2017 рр.) Україна поступилася шістьма позиціями у загальному рейтингу глобальної конкурентоспроможності порівняно з даними попереднього дослідження й посіла 85-е місце серед 138 країн, за підіндексом «Інновації» наша держава укріпила та поліпшила свої позиції. Так, якщо у 2012 р. Україна займала 93-є місце, у 2013 р. – 81-е, у 2014 р. – 54-е, то в 2015 р. її рейтинг повернувся на позиції 2007 р. і відповідає 52-му місцю (табл. 1).

Проте якщо в рейтингу 2015–2016 рр. Україна поліпшила свої позиції за всіма показниками даного підіндексу порівняно з рейтингом 2014–2015 рр., то в рейтингу 2016–2017 рр. спостерігається погіршення таких показників, як якість науково-дослідних інститутів (–7 позицій за незмінної оцінки) та видатки компанії на дослідження і розробки (–14 позицій за зниження оцінки на 0,1 бали). Найвищі позиції в останньому рейтингу Україна має за наявністю вчених та інженерів (29-е місце), інноваційною спроможністю (49-е місце за 31-го в 2007 р.) та кількістю патентів, отриманих у США (49-е місце). Найбільше поліпшення спостерігається за такими показниками: взаємозв'язки ВНЗ із

Таблиця 1. Позиції України в рейтингу глобальної конкурентоспроможності за складниками підіндексу «Інновації»

Індикатори	2011 р., доповідь 2012-2013 (144 країни)		2012 р., доповідь 2013-2014 (148 країн)		2013 р., доповідь 2014-2015 (144 країни)		2014 р., доповідь 2015-2016 (140 країн)		2015 р., доповідь 2016-2017 (138 країн)	
	Місце	Оцінка (1-7)	Місце	Оцінка (1-7)	Місце	Оцінка (1-7)	Місце	Оцінка (1-7)	Місце	Оцінка (1-7)
Індекс глобальної конкурентоспроможності	73	4,1	84	4,1	76	4,1	79	4,0	85	4,0
Підіндекс «Інновації»	71	3,2	93	3,0	81	3,2	54	3,4	52	3,4
– інноваційна спроможність	58	3,3	100	3,2	82	3,6	52	4,2	49	4,4
– якість науково-дослідних інститутів	64	3,7	69	3,6	67	3,8	43	4,2	50	4,2
– видатки компаній на дослідження і розробки	104	2,7	112	2,7	66	3,1	54	3,4	68	3,3
– співпраця університетів та промисловості у дослідженнях та розробці	69	3,6	77	3,4	74	3,5	74	3,5	57	3,5
– державні закупівлі високотехнологічної продукції	97	3,2	118	3,0	123	2,9	98	3,0	82	3,1
– наявність вчених та інженерів	25	4,8	46	4,5	48	4,3	29	4,7	29	4,7
– кількість патентів, отриманих у США (на 1 млн. населення)	51	2,1	52	2,9	52	3,2	50	3,6	49	3,9

Джерело: складено на основі [6]

промисловістю у сфері досліджень і розробок – з 74-ї на 57-му позицію, державні закупівлі новітніх технологій і продукції – з 98-ї на 82-гу позицію рейтингу.

Одним із головних індикаторів, узагальнюючим показником для вимірювання рівня та результатів реалізації інноваційного потенціалу країни є Глобальний інноваційний індекс, у якому знаходять своє відображення основні складники інноваційного потенціалу країн.

Глобальний інноваційний індекс визнано цінним інструментом для полегшення державно-приватного діалогу, в якому політики, лідери бізнесу та інші зацікавлені сторони на постійній основі можуть оцінювати фактори, що впливають на інноваційну діяльність, стан і прогрес у впровадженні інновацій [2, с. 15].

У 2017 р. опубліковано десяте видання Глобального інноваційного індексу, в якому досліджено інноваційний потенціал 127 країн (у 2016 р. – 128; у 2015 р. – 141) [7]. Глобальний інноваційний індекс – 2017 складається із 81 індикатора (у 2016 р. – 82, у 2015 р. – 79), згрупованих у два субіндекси, один з яких (Інноваційний вхідний індекс – Innovation Input Sub-Index) оцінює ресурси інновацій, тобто умови і чинники, необхідні для створення інновацій, а другий (Інноваційний вихідний індекс – Innovation Output Sub-Index) узагальнює результати інноваційної діяльності. Глобальний інноваційний індекс визначається як середнє арифметичне вхідного та вихідного підіндексів, а їх співвідношення характеризує індекс ефективності інновацій.

Складники субіндексу ресурсів інновацій, своєю чергою, включають оцінку: інституцій, людського капіталу і досліджень, інфраструктури, розвитку ринку і бізнесу, що характеризують інноваційний потенціал країни (54 показники Глобального інноваційного індексу – 2017). Оцінка результатів інноваційної діяльності базується на індексах результатів застосування знань і технологій та результатів творчої діяльності (27 показників), що описують ефективність використання даного потенціалу. Під час визначення показників індексу використовуються як статистичні, так і опитувальні дані.

Дослідження позицій України за складниками Глобального інноваційного індексу за останні п'ять років (табл. 2) свідчить про певне поліпшення ситуації. Так, Україна в рейтингу 2017 р. знаходиться на 50-й позиції з рівнем інновацій 37,6 бали зі 100 можливих, поліп-

шивши становище на шість позицій порівняно з рейтингом 2016 р., на 14 позицій – із рейтингом 2015 р. і на 21 позицію – з рейтингом 2013 р. Очолюють рейтинг провідних країн-новаторів – 2017 Швейцарія (67,69 бали), Швеція (63,82), Нідерланди (63,36), США (61,40) і Велика Британія (60,89).

Оцінюючи ресурси та результати інноваційного розвитку в контексті Глобального інноваційного індексу – 2017, слід зазначити, що Україна займає за рейтингом ресурсів 77-му позицію (41 бал), опустившись на одне місце порівняно з попереднім роком, а за рейтингом результатів – 40-ву позицію (34,2 бали), яка порівняно з попереднім роком не змінилася. Водночас порівняно з рейтингами 2013–2015 рр. відбулося поліпшення як Інноваційного вхідного індексу, так і Інноваційного вихідного індексу. Як бачимо, ресурси позиціонуються нижче, ніж результати, що відображає Індекс інноваційної ефективності (11-та позиція у 2017 р., 12-та – у 2016 р., 15-та – у 2015 р.), який характеризує створення сприятливих умов для інноваційної результативності.

У рейтингу 2017 р. порівняно з рейтингами попередніх років Україна значно поліпшила свої позиції за підіндексами «інфраструктура» – 90-е місце; «рівень розвитку бізнесу» – 51-е; «результати творчої діяльності» – 49-е. Водночас за підіндексом «результати застосування знань і технологій», незважаючи на деяке поліпшення позиції порівняно з двома попередніми рейтингами, кількість набраних балів дещо зменшилася. Позиції України за підіндексом «рівень розвитку ринку» в рейтингу 2017 р. виглядають краще порівняно з рейтингами 2013–2015 рр., але дещо погіршилися порівняно з рейтингом 2016 р. За підіндексом «людський капітал і дослідження» спостерігаються коливання. Піднявшись із 45-го місця у рейтингу – 2014 на 36-е у рейтингу – 2015, наша країна у рейтингах 2016 і 2017 рр. опустилася на 40-е і 41-е місця відповідно. Щодо підіндексу «інституції», у рейтингу – 2017 Україна залишилася на тому ж місці, що займала у попередньому рейтингу, – 101-му, але за балами спостерігається незначне зменшення – з 48,7 до 47,9. У рейтингах 2013–2014 рр. наша держава набирала більше балів, але розміщувалася ще нижче. Винятком є рейтинг 2015 р. – 98-е місце.

Результати позиціонування країн за Глобальним інноваційним індексом є корисними як для порівняльного

Таблиця 2. Оцінка позиції України за складниками Глобального інноваційного індексу

	Складники Глобального інноваційного індексу	2013		2014		2015		2016		2017	
		місце (із 142)	бал	місце (із 143)	бал	місце (із 141)	бал	місце (із 128)	бал	місце (із 127)	бал
	Глобальний інноваційний індекс	71	35,8	63	36,3	64	36,5	56	35,7	50	37,6
	Глобальний вхідний підіндекс	83	37,9	88	38,2	84	39,1	76	38,9	77	41,0
1	Інституції	105	51,4	103	52,9	98	52,2	101	48,7	101	47,9
2	Людський капітал і дослідження	44	37,9	45	36,6	36	40,4	40	40,8	41	39,6
3	Інфраструктура	91	26,0	107	27,1	112	26,3	99	32,3	90	39,3
4	Рівень розвитку ринку	82	44,0	90	45,1	89	43,9	75	42,1	81	43,2
5	Рівень розвитку бізнесу	79	30,2	87	29,1	78	32,4	73	30,6	51	35,3
	Глобальний вихідний підіндекс	58	33,7	46	34,4	47	33,9	40	32,5	40	34,2
6	Результати застосування знань і технологій	45	32,0	32	38,2	34	36,4	33	34,1	32	32,8
7	Результати творчої діяльності	81	35,3	77	30,6	75	31,3	58	31,0	49	35,6
	Індекс ефективності інновацій	31	0,9	14	0,9	15	0,9	12	0,8	11	0,8

Джерело: складено на основі [6]

аналізу інноваційних потенціалів країн, так і для визначення їх відносних переваг і слабких ланок (табл. 3).

Як свідчать дані табл. 3, найкращими є позиції України за такими індикаторами, як: витрати на комп'ютерні програми, промислові зразки за походженням, торгові марки за походженням, охоплення вищою освітою, експорт ІКТ-послуг, кількість патентних заявок, отриманих національним патентним офісом, легкість започаткування бізнесу. При цьому Україна займає перше місце у світі за показником кількості заявок на корисну модель, друге – за кількістю учнів на одного вчителя в середній школі та третє – за індикатором працевлаштованих жінок із науковим ступенем.

Таким чином, найсильнішою ланкою в системі ресурсних індикаторів інноваційного розвитку Глобального інноваційного індексу – 2017 є показники, що стосуються освітнього потенціалу та характеризують людський капітал і дослідження; а в системі результативних індикаторів – що стосуються інформаційно-комунікаційних технологій та характеризують застосування знань і технологій. Хоча й у цих ланках наявні проблемні аспекти, над подоланням яких потрібно наполегливо працювати.

Аналіз даних табл. 3 показує, що найгірші позиції України спостерігаються за індикаторами «політична

стабільність і безпека», «політичне середовище», «легкість вирішення питань банкрутства». Невисоке значення має рейтинг країни за станом розвитку кластерів, виробництвом ВВП на одиницю використаної енергії, використанням ІКТ у створенні бізнес-моделей, валовим накопиченням капіталу, кількістю знятих художніх фільмів на 1 млн. населення, темпами зростання ВВП/працівника за ПКС, мікрофінансуванням, витратами світових компаній, які займаються НДДКР.

Найбільш слабкою ланкою в системі ресурсних індикаторів інноваційного розвитку Глобального інноваційного індексу – 2017 є група показників, що характеризують інституційне середовище, а в системі результативних індикаторів – результати творчої діяльності. Крім того, нижче критичного рівня (1% ВВП) протягом останніх років знаходиться показник витрат на наукові дослідження, який зберігається на рівні 0,6–0,7% ВВП. Відстає Україна від розвинених країн світу і за багатьма іншими індикаторами.

У зв'язку із цим державі необхідно звернути першочергову увагу на зазначені слабкі ланки формування та реалізації інноваційного потенціалу України та визначити шляхи подолання відставання. Необхідно створити сприятливі умови підтримки інновацій, упро-

Таблиця 3. Вибіркові оцінки місця України за індикаторами Глобального інноваційного індексу – 2017: сильні й слабкі позиції

Сильні позиції	Місце	Значення показника	Слабкі позиції	Місце	Значення показника
1. Інституції			1. Інституції		
легкість започаткування бізнесу	18	94,4 бали	політичне середовище	122	23,0 бали
			політична стабільність і безпека	124	індекс 17,0
2. Людський капітал і дослідження			легкість вирішення питань банкрутства	120	індекс 27,5
кількість учнів на 1 вчителя в середній школі	2	7,0	2. Людський капітал і дослідження		
охоплення вищою освітою	12	82,3%	середні витрати світових компаній, які займаються НДДКР, Топ-3	43	0,0 млн. дол. США
5. Рівень розвитку бізнесу			3. Інфраструктура		
працевлаштовані жінки з науковим ступенем	3	29,7% від загальної кількості	валове накопичення капіталу	108	15,8% ВВП
6. Результати застосування знань і технологій			ВВП на одиницю використаної енергії	112	3,3
кількість патентних заявок, отриманих національним патентним офісом	18	6,7 млрд дол. (при розрахунку ВВП за ПКС)	4. Рівень розвитку ринку		
кількість заявок на корисну модель	1	24,9 млрд дол. (при розрахунку ВВП за ПКС)	мікрофінансування	80	0,0% ВВП
витрати на комп'ютерні програми	6	0,7% ВВП	5. Рівень розвитку бізнесу		
експорт ІКТ-послуг	15	4,4% у загальній торгівлі	стан розвитку кластерів	114	32,5 бали
7. Результати творчої діяльності			6. Результати застосування знань і технологій		
торгові марки за походженням	12	106,8 млрд дол. (під час розрахунку ВВП за ПКС)	темпи зростання ВВП/працівника за ПКС	97	0,9%
промислові зразки за походженням	11	12,6 млрд дол. (під час розрахунку ВВП за ПКС)	7. Результати творчої діяльності		
			використання ІКТ в створенні бізнес-моделей	112	47,0
			кількість створених художніх фільмів	102	0,1 на 1 млн. населення

Джерело: складено на основі [7]

вадження у виробництво наукомістких технологій; розробити та реалізувати комплекс правових і організаційно-економічних заходів, спрямованих на стимулювання інноваційної активності.

Для поліпшення позицій України у світових інноваційних рейтингах та зростання її інвестиційної привабливості необхідно визначити пріоритетні напрями подолання слабких ланок і прискорення інноваційного розвитку нашої держави. При цьому особливу увагу слід приділити передусім удосконаленню інституційного та інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності, а також формуванню механізму впровадження інновацій в економіку.

Інноваційну політику держави варто спрямувати на активізацію формування інтеграційних процесів в інноваційній сфері, використання різних форм співпраці секторів науки, освіти й бізнесу; залучення малого бізнесу в інноваційні процеси, розвиток нових форм співробітництва, у тому числі механізмів державно-приватного партнерства; створення сприятливих умов для міжнародного співробітництва; вдосконалення інструментів стимулювання інновацій тощо.

Нині Україні потрібна політика кардинального оновлення інноваційного середовища держави, яка здатна на базі фундаментальних наукових знань масово виробляти принципово нові продукти на малозатратних технологіях із вищим рівнем виробництва [4, с. 86].

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження міжнародних індикаторів оцінки інноваційного потенціалу, яке базується на визначенні позиції країни в глобальному інноваційному середовищі, показує, що їх застосування дає змогу виявити як сильні, так і слабкі аспекти у його формуванні та реалізації, що дає можливість скорегувати та вдосконалити напрями інноваційної політики.

Водночас варто зазначити, що рейтинги розглянутих показників дають оцінку позиціонування країни у світовому інноваційному просторі, але характеризувати особливості інноваційного розвитку країни повністю не можуть, тому поряд із ними доцільно аналізувати й абсолютні значення показників. Окрім того, необхідно зауважити, що частина індикаторів сформована за результатами опитування експертів і може носити частково суб'єктивний характер.

1. Князевич А. Глобальний інноваційний індекс – оцінка інноваційного потенціалу України / А. Князевич // Вісник ТНЕУ. – 2013. – № 2. – С. 142–148.

2. Лігоненко Л. Оцінка інноваційності економіки України в міждержавних рейтингах / Л. Лігоненко // Вісник ТНЕУ. – 2012. – № 3. – С. 5–22.

3. Лях Л.В. Інновації як фактор зростання конкурентоспроможності України / Л. В. Лях // Науково-технічна інформація. – 2015. – № 2. – С. 34–40.

4. Полковниченко С.О. Оцінка інноваційного розвитку економіки України / С.О. Полковниченко, О.В. Левківський, В.В. Левківський // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2012. – № 2. – С. 78–87.

5. Попело О.В. Конкурентоспроможність української економіки у міжнародних порівняннях / О.В. Попело // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2015. – № 3. – С. 72–78.

6. The Global Innovation Index. Retrieved from : <http://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4193&plang=EN>.

7. World Economic Forum. Retrieved from : <https://www.weforum.org/reports>.

E-mail: alexander.levkovskyi@ukr.net

УДК 336:64:517.977

Мартинюк О.А.

кандидат економічних наук, доцент,
Міжнародний гуманітарний університет

ФОРМУВАННЯ АДАПТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИНАМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Статтю присвячено питанням формування адаптивного підходу до забезпечення динамічного розвитку підприємства, який реалізується через визначення управлінсько-технологічного рівня підприємства та встановлення того, в якому стані рівноваги знаходиться підприємство. Виділено сім можливих станів рівноваги, які можна визначити за допомогою фінансово-економічних індикаторів, що узагальнюють певний рівень управлінсько-технологічної зрілості, на якому знаходиться підприємство. Пропонується механізм регулювання здійснювати за допомогою впливу інноваційних технологій управління як оптимально дієвого інструменту впливу на підприємство, в якому б стані воно не знаходилося. Автор вважає за необхідне відділення поняття реального, поточного, формального та потенційного станів підприємства, що відображають різні аспекти його функціонування в реальному бізнес-середовищі.

Ключові слова: стани стабільності, матриця простору станів, механізму оцінки стану, управлінсько-технологічний рівень, інноваційні технології управління, типи розвитку системи.

ФОРМИРОВАНИЕ АДАПТИВНОГО ПОДХОДА К ОБЕСПЕЧЕНИЮ ДИНАМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Мартынюк Е.А.

Статья посвящена вопросам формирования адаптивного подхода к обеспечению динамического развития предприятия, который реализуется через определение управленческо-технологического уровня предприятия и установления того, в каком состоянии равновесия находится предприятие. Выделено семь возможных состояний равновесия, которые можно определить с помощью финансово-экономических индикаторов, обобщающих определенный уровень управленческо-технологической зрелости, на котором может находиться предприятие. Предлагается механизм регулирования осуществляться посредством воздействия инновационных технологий управления как оптимально действенного инструмента влияния на предприятие, в каком бы состоянии оно ни находилось. Автор считает необходимым выделить понятия реального, текущего, формального и потенциального состояний предприятия, которые отражают различные аспекты его функционирования в реальной бизнес-среде.

Ключевые слова: состояние стабильности, матрица пространства состояний, механизм оценки состояний, управленческо-технологический уровень, инновационные технологии управления, типы развития предприятия.

FORMATION OF AN ADAPTIVE APPROACH TO ENSURING THE DYNAMIC DEVELOPMENT OF AN ENTERPRISE

Martunyk O.

The article is devoted to the issues of forming an adaptive approach to ensuring the dynamic development of an enterprise. Such an approach is realized through the definition of the managerial and technological level of the maturity of the enterprise and the establishment of the state of equilibrium in which the enterprise is located. Seven, possible equilibrium states are singled out. These states can be determined using financial and economic indicators, which are used to determine the actual level of managerial and technological maturity of the enterprise. A mechanism for regulating the state of equilibrium is proposed, implemented through the impact of innovative management technologies as an optimal and effective instrument of influence on the enterprise. The author considers it necessary to separate the concepts of the real, current, formal and potential state of the enterprise, which reflect various aspects of the functioning of the enterprise in the real business environment.

Keywords: state of equilibrium, state space matrix, state assessment mechanism, managerial-technological level, innovation management technologies, types of enterprise development.

Постановка проблеми. Сучасне ринкове середовище характеризується невизначеністю, турбулентністю розвитку, симультаністю виникнення новацій, що спричиняє невелику можливість урахувати всі ризики. Розвиток підприємства залежить від можливостей ефективно реагувати на виклики, нівелювати загрози та функціонувати, використовуючи сучасні можливості, і

розвиватися в майбутньому, що створює основу динамічного розвитку підприємства. Система управління повинна відображати зміни в бізнес-середовищі, оцінювати динаміку і генерувати припущення щодо майбутнього стану підприємства, бути сигналом загроз наближення показників підприємства до граничних значень або досягнення ними поза межної величини.

Динамічність – це процес постійного руху підприємства, перехід від стану рівноваги та збалансованості до стану флуктуацій (коливання у виборі вектору розвитку), біфуркації (наростання незадоволення певним станом розвитку всередині підприємства або необхідність виконання ринкових вимог), формування аттрактору (як формування альтернативних сценаріїв розвитку підприємства, які не завжди піддаються керуванню), кожний із таких станів розглядається як стан підприємства в певний момент часу. Зміна стану певних показників виступає індикатором виміру стану, в якому знаходиться підприємство. Діагностику стану підприємства можна проводити як усередині системи за допомогою виміру рівня управлінсько-технологічної зрілості, так і зовні за допомогою виміру стану його фінансово-економічної рівноваги та стану кризовості системи підприємства. Економічна дійсність приносить нові тенденції інтенсивних змін соціально-економічної системи (підприємства), що, своєю чергою, викликає необхідність оперативного реагування, пошуку нових методів прогнозування розвитку та нових інструментів управління підприємством. Вибір напрямів динамічного розвитку – один із найважливіших пріоритетів підприємства, передусім це вибір технологій управління, які безпосередньо впливають на можливі позитивні варіанти розвитку на основі відповідності критеріям оптимальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі є багато досліджень, які розглядають вплив невизначеності, ризикових і кризових ситуацій на діяльність підприємства та розроблення напрямів розвитку. Розробленням наведених питань займалися В.П. Савчук, І.О. Бланк, В.С. Момот, В.В. Ковальов, В.В. Шеметов, А.А. Панасюк, В.Ф. Гамалій, І.В. Ніколаєв, О.М. Гончаренко, Л.О. Лігоненко, В.М. Алексєєв, Л.М. Корчеська та ін. Функціонування підприємства в умовах ринкової невизначеності та нестійкості зовнішнього середовища вимагає високоєфективних способів та методів управління його господарською діяльністю. Різні автори пропонують альтернативні способи визначення рівня стійкості та динамічного розвитку економічних систем. Але окремі дослідження іноді суттєво відрізняються економічним змістом та запропонованими методами вирішення проблеми, що, на нашу думку, декілька розмиває первинний зміст поняття «динамічний розвиток». Однозначної методики визначення динамічного розвитку підприємства не існує, тому вважаємо актуальним подальші дослідження та розроблення сучасних підходів до формування механізму забезпечення динамічного розвитку підприємства, адаптованих до ринкових умов нестандартних підходів до управління підприємством та використання інноваційних технологій управління, що має велике значення для сучасного розвитку економіки України.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретико-методологічних основ формування адаптивного підходу до забезпечення можливостей динамічного розвитку підприємства на довгостроковій основі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління динамічним розвитком базується на процесі підтримки підприємством запланованого напрямку розвитку або штучної зміни еволюційного вектору розвитку підприємства для досягнення головних орієнтирів

існування системи та формування адекватного механізму згідно зі стохастичними умовами, які постійно змінюються, рівнем конкурентоспроможності та забезпеченням тривалого існування підприємства в економічному просторі національної або світової економіки.

Управління динамічним розвитком підприємства – це управління нового типу, в якому реалізується сучасний формат розвитку бізнес-середовища. Кожне підприємство як відкрита система на різних етапах розвитку перебуває в різних станах стабільності. Зважаючи на те, що підприємство завжди діє в умовах впливу ендогенних та екзогенних факторів, стану абсолютної стабільності не існує взагалі. Результати впливу на систему або окремі її підсистеми створюють процеси висхідної невідповідності заданим параметрам, визначеним орієнтирам розвитку, структурною композицією технологій управління, виникають протиріччя в механізмі дії системи, і система втрачає рівновагу. Стани нестабільності, в яких може опинитися система, можуть бути відносними, граничними або критичними. За таких умов підприємство як система може втратити доцільність існування окремих підсистем, орієнтири розвитку або взагалі припинити існування.

Під час використання системного підходу підприємство виглядає як цілеспрямована система – об'єднання в єдине ціле структурно впорядкованих частин (елементів), кожна з яких обов'язково володіє хоча б однією властивістю, що забезпечує досягнення цілей системи.

Розглядаючи зміст поняття «розвиток», низка дослідників визначає його як незворотну, спрямовану, закономірну зміну станів системи на основі реалізації внутрішніх притаманних їй механізмів самоорганізації [4; 5]. Вважаємо, що основними властивостями розвитку є незворотність, скалярність, закономірність, дисипативність, а також упорядкованість та впливовість внутрішніх механізмів на процеси самоорганізації.

Поняття «динаміка» етимологічно належить фізиці в загальноакадемічному сенсі, використовується для опису логіки процесів, що розвиваються у часі та просторі, для формування механізму із використанням визначених параметрів, що визначають причини та закони такої залежності [6].

Поняття «рівновага» в широкому сенсі застосовується для опису стійкості окремого елемента або поведінки системи взагалі. Важливою характеристикою динамічних систем є дисипативність, що розглядається як властивість системи вертатися до рівноважного стану або циклічного режиму після усунення збурювання, яке викликало порушення останніх [2, с. 38]. Звідси випливає, що економічні суб'єкти, прагнучі наблизити економічну систему до оптимального стану, постійно впливають на окремі параметри, тобто підприємство постійно рухається, виникають флуктуації, з'являються нові вектори розвитку (аттрактори), тобто система постійно рухається, трансформується і змінює свої параметри [7, с. 165].

Динамічний розвиток нами визначається як стан руху системи в межах керованих коливань за заданим вектором, спроможній привести систему до розширення, збалансованого функціонування та можливого розвитку в довгостроковій перспективі.

Поняття динамічного розвитку найбільш повно може бути визначене в рамках теорії динамічних систем [3, с. 315]. Під системою у цьому разі варто

розуміти впорядковану сукупність взаємозалежних і взаємодіючих елементів, що утворюють єдине функціональне ціле, призначене для рішення певних завдань (досягнення певних цілей).

Розвиток системи підприємства в реальному економічному просторі залежить від великого масиву даних, які об'єднуються в групи факторів. Розвиток підприємства – це комплексне поняття, наділене зовнішніми формами прояву, що формується в процесі всієї фінансово-господарської діяльності та постійно перебуває під впливом безлічі різних факторів [1, с. 15].

Оптимальне управління розвитком підприємства зводиться до рішення завдань мінімуму або максимуму вибору умов, за яких економічна система залишається в стані можливого динамічного розвитку. Обрані умови спрямовані на компенсацію зовнішніх впливів середовища, які виводять економічну систему з рівноваги. В умовах невизначеності система управління повинна бути сприйнятливою як до кількісної, так і до евристичної інформації, яка важко визначається. Таким чином, можна виділити такі стани стабільності системи:

- нормальна рівновага;
- відносна рівновага;
- відносна нерівновага;
- критична нерівновага;
- гранична нерівновага;
- гранична рівновага;
- оптимальна рівновага.

Стани стабільності системи підприємства виділено нами виходячи з факторів, які впливають на підприємство і на його підсистеми. Рівні управлінсько-технологічної зрілості характеризують лінійний етап розвитку підприємства, стани стабільності є диференційними етапами розвитку, саме вони виступають ініціаторами динамічності.

Етапи втрати підприємством рівноваги та формалізований простір станів окремої системи можна представити у вигляді матриці композиції станів переходу системи від стійкого стану до критичного біфуркаційного.

Низка вчених розглядає стани рівноваги підприємства з фінансового погляду як утрату стабільності підприємством, що визначається взаємозалежною послідовністю економічних явищ, які призводять до неплатоспроможності підприємства. При цьому неплатоспроможність можна представити як змінну характеристику підприємства, що ухвалює значення: випадкова, епізодична, періодична, хронічна [1, с. 15; 2, с. 39].

Розглядаючи механізм динамічного розвитку підприємства з переходом на різні рівні стабільності, можна визначити критерії декомпозиції втрати стабільності та визначити напрям генетичної схильності до певного рівня управлінсько-технологічної зрілості підприємства. Матриця простору станів підприємства дає змогу охарактеризувати стан рівноваги підприємства. Нами виділено сім основних рівнів стабільності підприємства (рис. 1).

Стан «нормальна рівновага» характеризується стійкою фінансово-економічною стабільністю підприємства, при цьому можливий динамічний розвиток підприємства і внаслідок незначної (ентропії) втрати ресурсів виникає періодична (короткочасна) нестабільність.

Стан «відносна рівновага» визначається випадковим відхиленням у фінансово-економічних показниках підприємства, при цьому можливий динамічний розвиток з урахуванням визначених технологій управління.

Стан «відносна нерівновага» є граничним станом, коли випадкова нестабільність перетікає в хронічну, комбінується з порушенням функціоналу діяльності підприємства і характеризується квазірозвитком підприємства.

Стан «критична нерівновага» характеризується критичною нестабільністю фінансово-економічних параметрів, хронічною нестабільністю всієї системи підприємства або окремих підсистем; виникає «поле біфуркації», в якому визначається декілька точок біфуркації, тобто напрямів подальшого розвитку підприємства.

Стан «гранична нерівновага» – це перехід системи підприємства до певного напрямку розвитку, тобто визначення нових або коректування наявних фінансово-економічних параметрів, перехід на новий управлінсько-технологічний рівень, та збереження ймовірності нестійкості системи.

Стан «гранична рівновага» – повернення системи до стану епізодичної нестабільності, повернення стабільності фінансово-економічних параметрів, які характеризують певний рівень управлінсько-технологічної зрілості.

Стан «оптимальна рівновага» визначається такими характеристиками фінансово-економічних параметрів, які якнайкраще сприяють динамічному розвитку підприємства та всіх його підсистем, а також створюють умови для переходу підприємства на більш високий рівень управлінсько-технологічної зрілості та стійкої стабільності.

Для постійного моніторингу стану системи і передчасного запобігання негативним впливам необхідно постійно аналізувати та відслідковувати стан підприємства. Для цього необхідні розроблення та побудова гнучкої методики оцінки наявного рівня стабільності підприємства на основі якісного та кількісного аналізу економічних, соціальних та екологічних параметрів, який дає змогу адаптувати аналіз стану підприємства та його управлінсько-технологічного рівня до сучасних умов господарювання.

Як правило, перелік і методика збору якісної інформації визначаються особою або групою осіб, які проводять діагностику, тому залежить від особистих професійних якостей, досвіду роботи, ділового етикету підприємства до збору інформації та ще багатьох факторів, отже, висновок щодо стану підприємства носить суб'єктивний характер.

Із погляду практичного застосування методики оцінки стабільності підприємства, дійсного і потенційного рівня управлінсько-технологічної зрілості, а також розроблення механізму динамічного розвитку важливо використання комплексного адаптивного підходу.

О.М. Гончаренко визначає «розвиток підприємства як системи, що супроводжується змінами всіх елементів системи. Розвиток підприємства припускає необоротні, спрямовані, закономірні зміни системи. За результатами розвитку виникає новий якісний стан системи» [2, с. 39].

Оцінка стабільності та динамічності розвитку підприємства містить у собі систему ретроспективного,

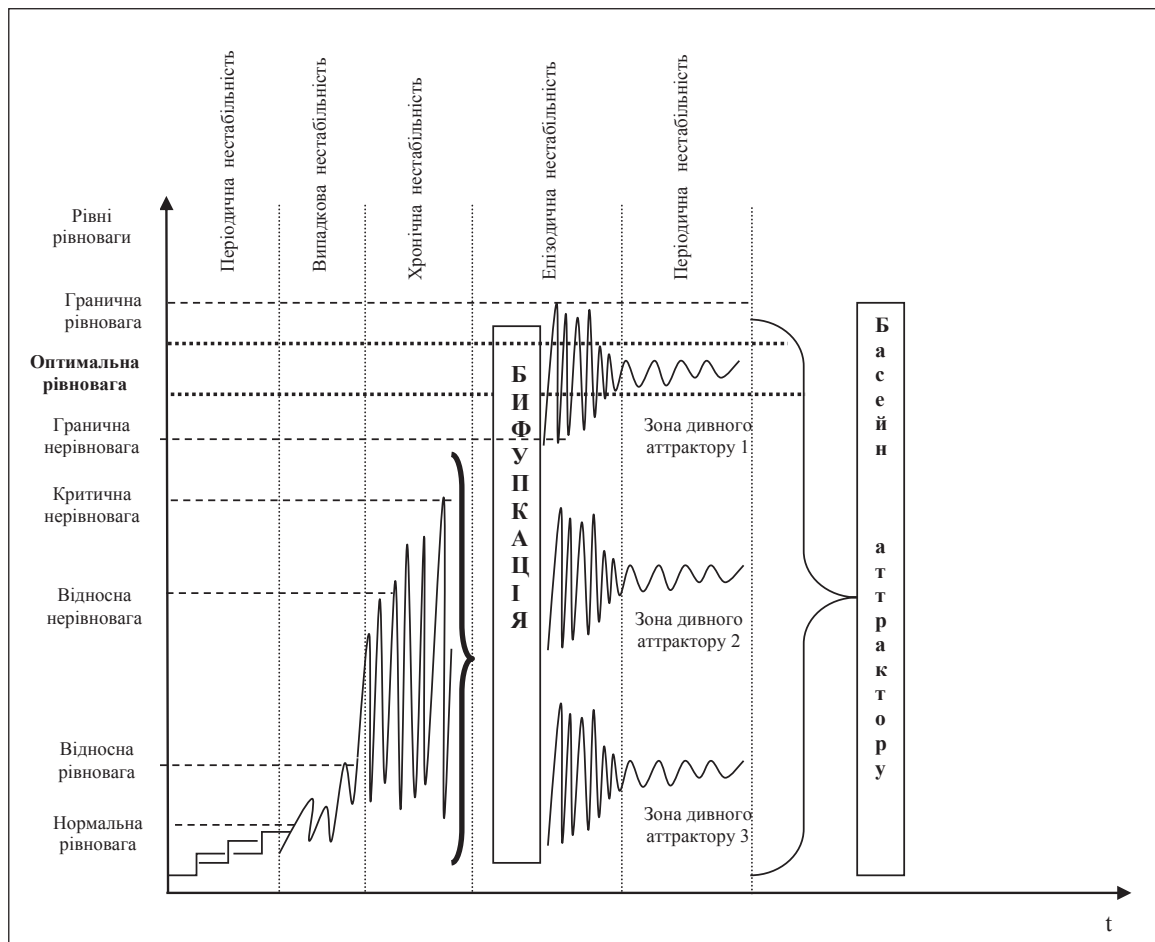

Рис. 1. Матриця рівноваги та стабільності в процесі діяльності підприємства (авторська розробка)

оперативного та перспективного цільового аналізу, спрямованого на виявлення ознак утрати рівноваги, визначенні точок біфуркації (тобто характеристик параметрів виходу підприємства зі стану рівноваги, та можливого переходу підприємства до нового стану системи, а також можливості визначення напрямку розвитку (прогресивний або регресивний рух).

Формування механізму оцінки стану підприємства необхідно здійснювати з позиції його загальних параметрів, таких як економічний, фінансовий стан, та визначення його рівня управлінсько-технологічної зрілості. Для цього треба визначитися із сукупністю параметрів, вибіркою головних компонент та факторів впливу. Формування адаптивного механізму динамічного розвитку також передбачає визначення граничних значень та напрямку вектору руху підприємства як системи та визначення стадії циклу його життєдіяльності.

Найголовнішим у формуванні механізму є можливість із наявного поля біфуркації створювати такий басейн аттракторів, який допоможе створити необхідний інформаційно-економічний стан розвитку підприємства для забезпечення динамічного розвитку. На нашу думку, впровадження комплексу інноваційних технологій управління, які відповідають певному управлінсько-технологічному рівню зрілості підприємства, допоможе сформувати необхідні імпульси та напрямку розвитку [7, с. 165].

В умовах параметричної невизначеності функціонування підприємства як відкритої системи, стабільність підприємства можна виокремлювати завдяки параметричним границям у просторі станів (рис. 2) [1–4]. Підприємство одночасно знаходиться в різних станах. Так, можна виділити реальний, поточний, формальний та потенційних стани підприємства.

Поточна стабільність підприємства визначається на конкретний момент часу; потенційна пов'язана з трансформаційними процесами, що постійно виникають у середовищі функціонування підприємства; формальна стабільність формується та підтримується нормативно-законодавчою базою держави ззовні; реальна стабільність визначається тими конкурентними умовами ринку, які допомагають підтримувати основне функціональне призначення підприємства – розширене відтворення та розвиток ринку.

Підприємство є не просто відкритою системою, це складна багатоелементна система, тому оцінка його стабільності повинна характеризуватися комплексністю підходу не тільки в реальному просторі станів, а й з використанням моделей визначення стабільності та можливостей до динамічного розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Адаптивне управління динамічним розвитком підприємства – це новий сучасний формат використання таких інструментів і моделей управління підприємством, які ефективно

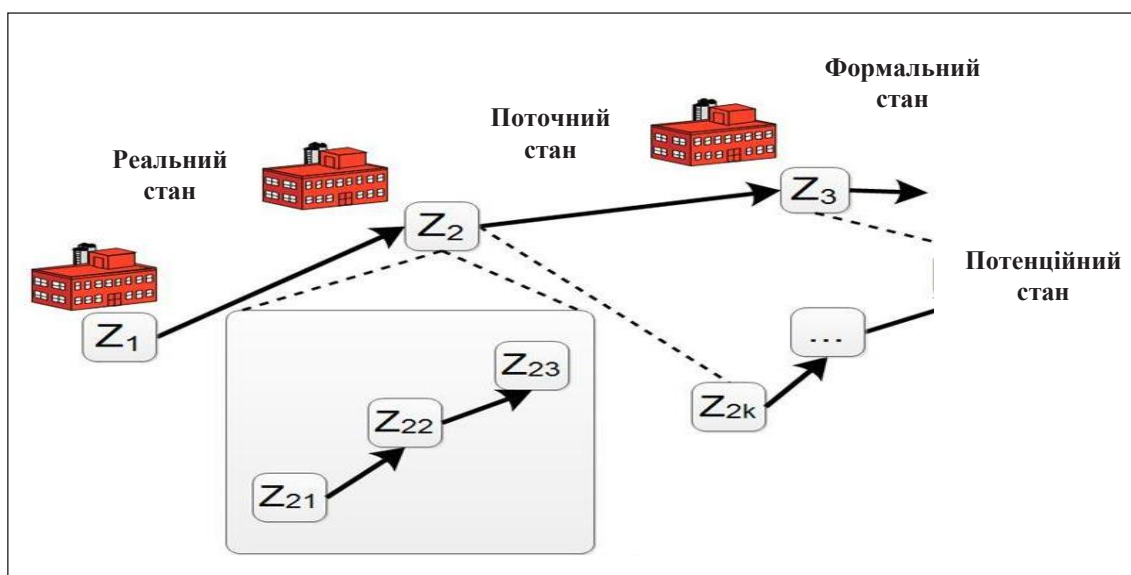

Рис. 2. Формування простору станів підприємства в рамках визначення його стабільності (розроблено автором)

реагують на зовнішні і внутрішні прояви і виклики бізнес-середовища. Оперативним сигналами зміну стану підприємства є фінансово-економічні індикатори, які, виходячи за межі порогових значень, показують, що необхідно діяти. Для узагальнення та визначення порогових значень було визначено сім станів рівноваги, які притаманні системі підприємства: нормальна рівновага; відносна рівновага; відносна нерівновага; критична нерівновага; гранична нерівновага; гранична рівновага; оптимальна рівновага. Стани стабільності системи підприємства виділено нами виходячи з факторів, які впливають на підприємство і на його підсистеми. Рівні управлінсько-технологічної зрілості характеризують лінійний етап розвитку підприємства, стани стабільності є диференційними етапами розвитку, саме вони виступають ініціаторами динамічності.

В умовах економічної невизначеності функціонування підприємства як відкритої системи, стабільність підприємства можна виокремлювати завдяки параме-

тричним границям у просторі станів. Підприємство одночасно знаходиться в різних станах. Так, можна виділити реальний, поточний, формальний та потенційний стани підприємства.

Оскільки підприємство – складна багатоеlementна система, оцінка його стабільності повинна характеризуватися комплексністю підходу не тільки в реальному просторі станів, а й з використанням моделей визначення стабільності та можливостей до динамічного розвитку. Розглянуті математичні моделі трьох типів розвитку можуть ефективно використовуватися для різних підприємств.

Прогнозування зміни параметрів підприємства дає можливість виявити переважні тенденції у векторі руху підприємства, можливості впливу на окремі елементи системи або взагалі на всю систему та можливості регулювання флуктуацій у системі і створення контурних умов керованих аттракторів для забезпечення динамічного розвитку підприємства.

1. Гамалій В.Ф. Дослідження стійкості функціонування промислово-економічних систем / В.Ф. Гамалій, І.В. Ніколаєв // Вісник економічної науки України. – 2008. – № 1. – С. 14–17.

2. Гончаренко О.М. Фінансова стратегія: теоретичні питання розробки та реалізації / О.М. Гончаренко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2015. – Випуск 1(56). – С. 35–40.

3. Довгань Л.Є. Стратегічне управління : [навч. посіб.] / Л.Є. Довгань, Ю.В. Каракай, Л.П. Артеменко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 440 с.

4. Запасна Л.С. Економічна сутність розвитку підприємства / Л.С. Запасна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/Articles/Kultnar/knp96/knp96_33-37.pdf.

5. Талавиря О.М. Теоретико-методологічні підходи економічного розвитку підприємства / О.М. Талавиря // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2015. – № 5(64). – С. 131–134.

6. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА - М, 1999. – 576 с.

7. Martynyuk O. Creation of an information model of agricultural holding sustainable development // Journal of Applied Management and Investments (JAMI). – 2015. – № 3. – P. 163–168.

E-mail: Laluna7@mail.ru

УДК 330.341

Паризький І.В.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права, кримінології,
цивільного та господарського права,
Національна академія управління

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: РЕСУРСНИЙ АСПЕКТ

Актуальність статті зумовлена необхідністю вирішення питань державного регулювання, пов'язаних зі створенням ефективної системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності загалом на рівні держави, регіонів та на мікроекономічному рівні. Встановлено, що фінансування інноваційної діяльності в Україні зазвичай відбувається за рахунок державних коштів. Досліджено стан та основні тенденції фінансування діяльності елементів інноваційної інфраструктури та встановлено, що фінансування інноваційної діяльності та формування інноваційної інфраструктури здійснювалося переважно за рахунок державних коштів, зокрема за рахунок коштів місцевих і державних бюджетів покривалася ледь не половина сукупних витрат науково-дослідних установ та організацій на створення інновацій та ноу-хау. Розглянуто фактичні рівні непрямої державної підтримки інноваційної діяльності шляхом надання податкових пільг і субсидіювання та виявлено їх недостатність, що може призвести не лише до згорання дослідних робіт, а й до скорочення імплементації наявних розробок, що призведе до суттєвого гальмування інноваційного розвитку. Вивчено особливості та проблеми функціонування ринку венчурного капіталу в Україні, а динаміка створення венчурних фондів свідчить про популяризацію діяльності в Україні таких інститутів фінансування, хоча їх збільшення не підвищує ефективність інноваційної діяльності. Визначено тенденції фінансування інноваційної та науково-технологічної діяльності, яке в останні роки поступово скорочується, та встановлено головні причини такого зменшення ресурсної підтримки, а також передбачено наслідки, які тягнуть за собою недофінансування інноваційної діяльності та процесу формування її розвитку інноваційної інфраструктури України.

Ключові слова: ресурсне забезпечення, інноваційна інфраструктура, інноваційно-технологічний розвиток, державне регулювання, фінансування, венчурні фонди.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ИНФРАСТРУКТУРНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ: РЕСУРСНЫЙ АСПЕКТ

Парижский И.В.

Актуальность статьи обусловлена необходимостью решения вопросов государственного регулирования, связанных с созданием эффективной системы финансового обеспечения инновационной деятельности в целом на уровне государства, регионов и на микроэкономическом уровне. Установлено, что финансирование инновационной деятельности в Украине обычно происходит за счет государственных средств. Исследованы состояние и основные тенденции финансирования деятельности элементов инновационной инфраструктуры и установлено, что финансирование инновационной деятельности и формирования инновационной инфраструктуры осуществлялось преимущественно за счет государственных средств, в том числе за счет средств местных и государственных бюджетов покрывалась чуть ли не половина совокупных расходов научно-исследовательских учреждений и организаций на создание инноваций и ноу-хау. Рассмотрены фактические уровни косвенной государственной поддержки инновационной деятельности путем предоставления налоговых льгот и субсидирования и выявлена их недостаточность, что может привести не только к свертыванию исследовательских работ, но и к сокращению имплементации существующих разработок, что приведет к существенному торможению инновационного развития. Изучены особенности и проблемы функционирования рынка венчурного капитала в Украине, а динамика создания венчурных фондов свидетельствует о популяризации деятельности в стране таких институтов финансирования, хотя их увеличение не повышает эффективность инновационной деятельности. Определены тенденции финансирования инновационной и научно-технологической деятельности, которое в последние годы постепенно сокращается, и установлены главные причины такого уменьшения ресурсной поддержки, а также предусмотрены последствия, которые влекут за собой недофинансирование инновационной деятельности и процесса формирования и развития инновационной инфраструктуры Украины.

Ключевые слова: ресурсное обеспечение, инновационная инфраструктура, инновационно-технологическое развитие, государственное регулирование, финансирование, венчурные фонды.

ORGANIZATIONAL SUPPORT OF INNOVATIVE INFRASTRUCTURE
OF NATIONAL ECONOMY: RESOURCES ASPECT

Paryzhskyy I.

Background of research is due to the need to solve the issues of state regulation, associated with the creation of an effective system of financial support of innovation activity at the state, regional and microeconomic level. The purpose of the article is to assess the existing resource base of organizational and infrastructural support of innovation and technological development of the national economy. By the method of analysis, the systematization of scientific works of many scientists, it is founded that in Ukraine the financing of innovative activity usually made by public funds, foreign investment, own resources and other funds rose in the capital market. The conditions of the main trends and financing elements of the innovation infrastructure are researched. The analysis and comparison of statistical data help to find that the financing of innovation activity and the formation of innovative infrastructure was carried out mainly by an expense of public funds, in the other hand by an expense of local and state budgets covered almost half of the total costs of research institutions and organizations, which create innovation and "know-how". The actual levels of indirect state support of innovation activity by providing tax incentives and subsidies are considered and it is revealed failure of these method of government regulation, which can not only lead to the curtailment of research, but also to a reduction in the implementation of existing developments, which can lead to a significant inhibition of innovation development. The features and problems of functioning of market of venture capital in Ukraine are investigated, and the dynamics of the creation of venture capital funds showed that the work of such institutions in Ukraine is popular, although the increase number of these funds does not increase the effectiveness of innovation activity. The key cause-and-effect relationships that cause the failure of financial supporting of innovative development are established. The tendencies of financing innovation and scientific and technological activities are determined and it is argued, that these tendencies are decreased in recent years. The main reasons for reduction of resource support are established and it is foreseen the negative effects, that entails under-funding of innovation activity and the process of formation and development of innovation infrastructure in Ukraine.

Keywords: resource provision, innovation infrastructure, innovation and technological development, government regulation, financing, venture funds.

Постановка проблеми. Нині в умовах інноваційно-технологічного розвитку національної економіки для підвищення ефективності виробництва високотехнологічної та наукомісткої продукції необхідна достатня ресурсна база, зокрема фінансова підтримка з боку держави, оскільки інноваційна діяльність і технологічна модернізація країни характеризуються високим рівнем ризику й потребують великого обсягу фінансових ресурсів. Доступ організацій, які створюють та впроваджують інновації, до фінансових ресурсів є основним чинником інноваційного розвитку, тож одним з особливо актуальних питань державного регулювання є створення ефективної системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності загалом на рівні держави, регіонів та на мікроекономічному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми фінансового забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності та розвитку інноваційної інфраструктури досліджували відомі науковці, зокрема: О. Амоша, Д. Бовин, А. Гальчинський, В. Геєць, Н. Демчишак, С. Ілляшенко, Ю. Коваленко, В. Мамчук та ін. Водночас потребують активного розгляду питання ресурсного і насамперед фінансового забезпечення розвитку інноваційної інфраструктури для визначення та ліквідації причин, які його стримують.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка ресурсної основи організаційно-інфраструктурного забезпечення інноваційного розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ресурсне, зокрема фінансове забезпечення інноваційного процесу, має орієнтуватися на диференціацію джерел фінансування і передбачати швидке та ефективне впровадження інновацій та їх комерціалізацію.

На практиці фінансування інноваційної діяльності відбувається за рахунок державних коштів, зовнішніх інвестицій, власних ресурсів та інших коштів, залучених на ринку капіталу [8, с. 289].

Державне фінансування може бути в таких формах [1]:

- пряме фінансування фундаментальних досліджень та прикладних розробок, що здійснюється на принципах програмно-цільового управління на конкурсній основі (програми, гранти, пілотні проекти);

- непряме фінансування інноваційних проектів у вигляді податкових пільг, субсидій, прискореної амортизації, пільгового кредитування.

Прямі бюджетні видатки на інноваційно-технологічну діяльність здійснюються за рахунок комплексу двох форм підтримки: у формі базового фінансування наукових організацій та у формі конкурсного розподілу коштів на проведення фундаментальних пошукових досліджень (система грантів) і реалізацію завдань державних науково-технічних програм (система контрактів).

Державне фінансування організаційно-інфраструктурного забезпечення інноваційно-технологічного в Україні здійснюється за рахунок асигнувань державного та місцевих бюджетів на наукову та науково-технічну діяльність. Зокрема, з державного бюджету фінансується найбільша частина науково-дослідних робіт. Так, у період 2008–2014 рр. (рис. 1) найбільші обсяги фінансування були в 2013 р. та 2012 р., а це відповідно 4 709,1 та 4 762,1 млн. грн., хоча в 2014 р. ці видатки зменшилися на 740,6 млн. грн. (15,5%) порівняно з попереднім роком.

Це пояснюється економічним напруженням у країні та переорієнтацією пріоритетів держави з інноваційного розвитку на милітаризацію економіки, пов'язану

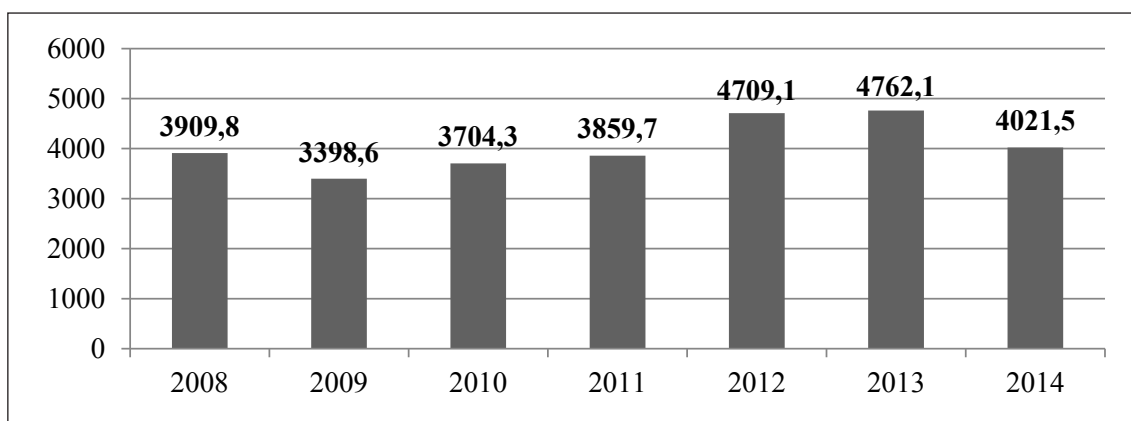

Рис. 1. Динаміка видатків державного бюджету на фінансування науково-дослідної роботи в Україні, млн. грн.

Джерело: складено на основі [2]

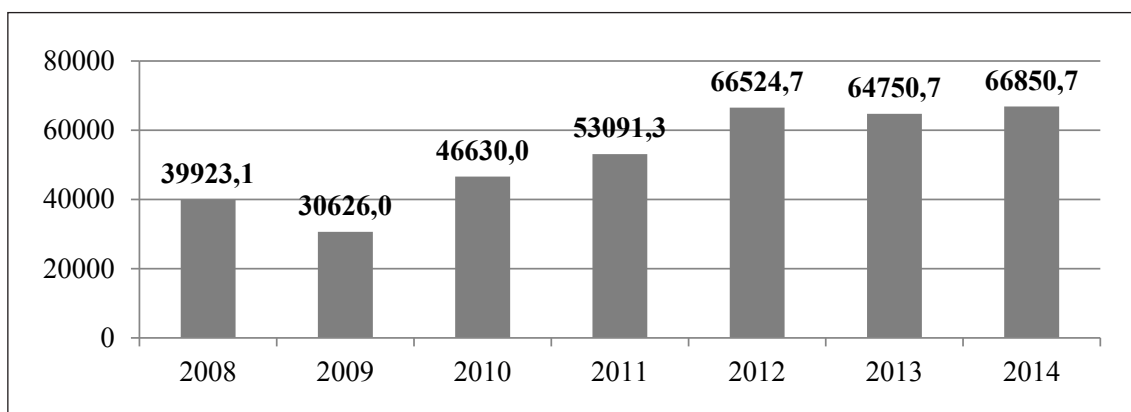

Рис. 2. Фінансування наукових і науково-технічних робіт із місцевих бюджетів у 2008–2014 рр., тис. грн.

Джерело: складено на основі [2]

з необхідністю захистку територіальної цілісності та національної безпеки. Проте порівняно з 2008 р. все-таки спостерігається приріст фінансових ресурсів наукових організації – +111,7 млн. грн. (3%).

Водночас схожа динаміка притаманна і для фінансування наукових робіт із місцевих бюджетів, за винятком того, що за період 2008–2014 рр. (рис. 2) піку воно досягло в 2014 р.

Загалом саме за рахунок коштів місцевих і державних бюджетів покривалася ледь не половина сукупних витрат науково-дослідних установ та організацій на створення інновацій та ноу-хау (рис. 3). Проте, враховуючи вторинність інноваційної діяльності у стратегії України, у 2013–2014 р. частка державної фінансової підтримки зменшилася проти 2008 р. майже на 10%, а проти 2012 р. – на 5,6%.

У 2014 р. з державного бюджету також було передбачено кошти на фінансування досліджень, прикладних наукових і науково-технічних розробок, а також на виконання робіт за державними цільовими програмами: із загального фонду – 36 946,6 тис. грн., зі спеціального фонду – 3 797,0 тис. грн. У 2008 р. цей показник суттєво перевищував рівень звітного року, зокрема

із загального фонду виділялося 139 688,8 тис. грн. (-73,5%), а із спецфонду – 6 9403, 4 тис. грн. (-94,5%). У держбюджеті на 2014 р. на фінансування науки виділили до 0,3% від суми валового внутрішнього продукту, а не передбачених законодавством 1,7%. Цей показник був найнижчим за роки незалежності України, й до того ж він утричі менший за мінімально необхідну норму фінансової підтримки.

Крім того, чіткий розподіл державних коштів на створення і розвиток інноваційної інфраструктури прописаний у Державній цільовій економічній програмі «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009–2013 роки», згідно з якою із державного бюджету на ці цілі повинні асигнувати 103,92 млн. грн., із місцевих бюджетів – 79,4 млн. грн., з інших джерел – 73,69 млн. грн., що загалом у розрахунку на п'ять років становить 257 млн. грн.

Іншим методом державної підтримки інноваційно-технологічної діяльності, крім прямого фінансування, є непрямі методи стимулювання, насамперед за рахунок податкових пільг та субсидій.

Зазвичай пільги держава надає під час оподаткування податку на прибуток підприємств, податку на

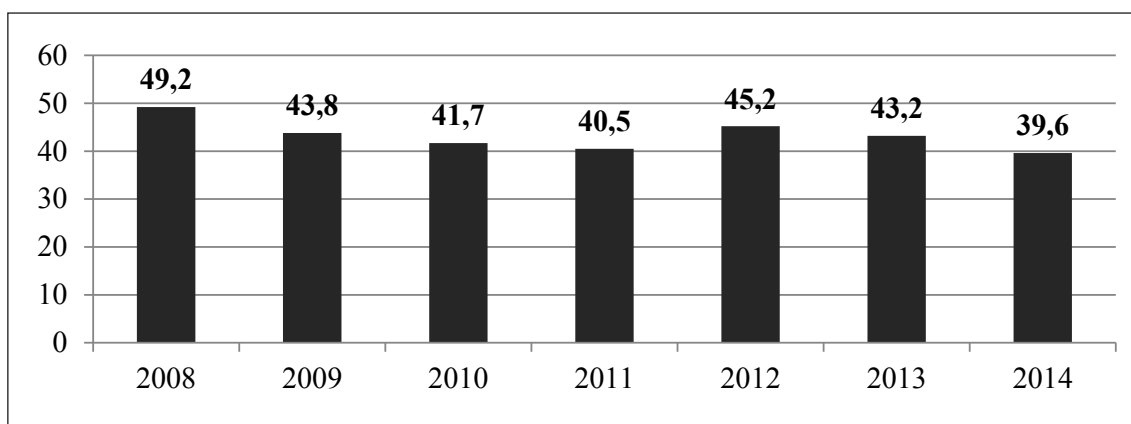

Рис. 3. Частка державного фінансування у загальних витратах на наукову та інноваційну діяльність, %

Джерело: складено на основі [2]

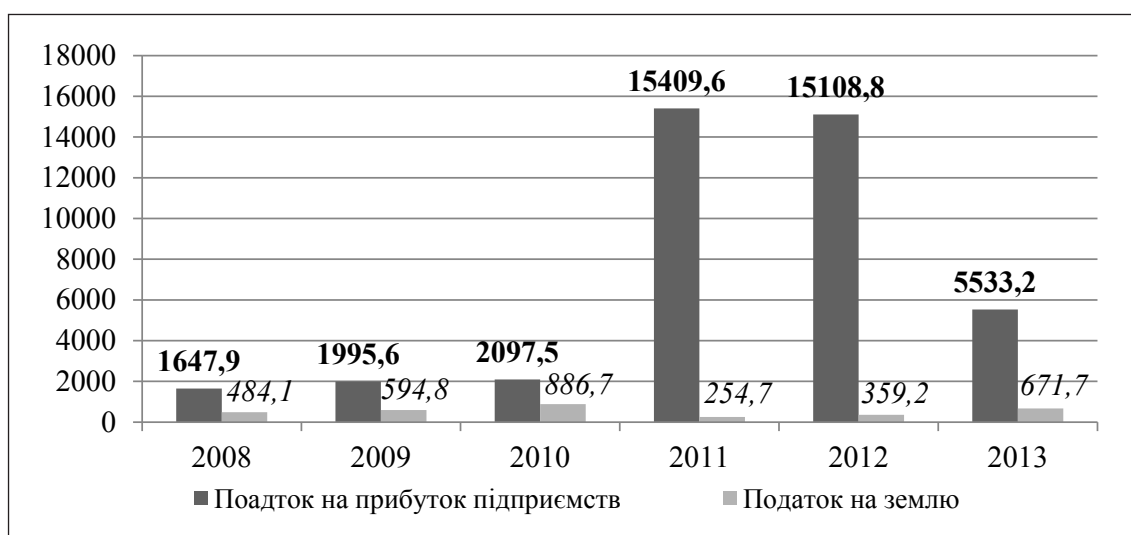

Рис. 4. Розмір податкових пільг в Україні в 2008–2013 рр., млн. грн.

Джерело: складено на основі [4]

додану вартість та податку на землю. З 2008 р. найбільше податкових пільг припало на податок на прибуток підприємств і податок на землю, обсяг яких подано на рис. 4.

Обсяг податкових пільг не був стабільним, збільшувався у 2008–2011 рр. і суттєво знижувався у 2012–2013 рр., що свідчить про непослідовність фінансової підтримки держави суб'єктів підприємницької діяльності, у тому числі інноваційної. Вважаємо, що таке скорочення фінансово-податкових стимулів держави до впровадження новаторських розробок та нових технологій для модернізації виробничих процесів, так само як скорочення видатків державних та місцевих бюджетів на проведення наукових та науково-технічних робіт спричинена переорієнтацією державних стратегічних пріоритетів. Хоча таке недофінансування може призвести не лише до згорання дослідних робіт, а й до скорочення імплементації наявних розробок, що призведе до суттєвого гальмування інноваційного розвитку України.

Стосовно субсидювання інноваційної діяльності, то у розрізі галузей найбільше припадало на паливно-енергетичний комплекс та зв'язок. У 2013 р. проти 2011 р. різко зросла сума субсидій у цій галузі – на 78%, до 15 323,95 млн. грн. Державна підтримка галузі зв'язку, телекомунікацій та ІТ-сектору також збільшилася з 7,32 до 256,14 млн. грн. За звітний період критично скоротилися субсидії для сільського господарства – з 759,17 млн. грн. до 171,93 млн. грн., транспортної галузі – з 314,46 млн. грн. до 213,34 млн. грн. Розподіл субсидій мав також регіональний розподіл, відповідно до якого понад половину обсягу субсидій надавалися організаціям та підприємствам Київської, Донецької та Луганської областей.

Проте у ході встановлення розміру податкових пільг та субсидій держава визначає лише їх розмір, не вказуючи функціональний цільовий розподіл коштів за напрямками реалізації головних завдань національної інноваційної політики, тож доводиться лише при-

Таблиця 1. Динаміка активів інститутів спільного інвестування в Україні, млн. грн.

Вид інституту спільного фінансування	Вартість активів, млн. грн.				
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Пайові інвестиційні фонди	81078,1	96047,3	118404,6	137426,3	148123,6
Корпоративні інвестиційні фонди	28228,5	36077,3	42012,5	45959,6	65627,5
<i>Усього</i>	<i>109306,6</i>	<i>132124,5</i>	<i>160417,0</i>	<i>183385,9</i>	<i>213751,1</i>
Диверсифіковані	1889,7	1763,5	2189,7	1497,8	1196,7
Спеціалізовані	-	-	-	-	33,6
Недиверсифіковані	107416,8	130361,0	158227,4	181888,1	212520,7
<i>Усього</i>	<i>109306,6</i>	<i>132124,5</i>	<i>160417,0</i>	<i>183385,9</i>	<i>213751,1</i>
Закриті (не венчурні)	8298,5	10135,3	11365,1	9864,8	10708,9
Інтервальні	271,6	188,6	164,0	128,7	110,71
Відкриті	432,2	230,7	163,0	105,8	61,1
Венчурні	100304,4	121569,9	148725,0	173286,6	202870,4
<i>Усього</i>	<i>109306,6</i>	<i>132124,5</i>	<i>160417,0</i>	<i>183385,9</i>	<i>213751,1</i>

Джерело: складено на основі [7]

пустити, що отримані вигоди сприяють фінансуванню інноваційної діяльності та формуванню організаційно-інфраструктурному забезпечення інноваційно-технологічного розвитку України.

Розвиток інноваційної інфраструктури у більшості країн світу до того ж здійснюють за рахунок коштів венчурних фондів – недиверсифікованих інститутів спільного інвестування закритого типу, які здійснюють виключно приватне розміщення цінних паперів інституту спільного інвестування серед юридичних та фізичних осіб [5].

Ефективність роботи інститутів спільного фінансування, зокрема венчурних фондів, в інноваційній сфері України проявляється у динаміці наявності активів (табл. 1).

У 2010–2014 рр. найбільшу вартість активів мали недиверсифіковані, венчурні та пайові інвестиційні фонди. Крім того, варто відзначити позитивну динаміку збільшення активів цих фондів. У 2014 р. проти базового року стрімко зросла загальна вартість активів інститутів спільного інвестування – до 213,8 млрд. грн. (+95,6%), а їх розмір у венчурних фондів зріс більше ніж удвічі – до 202,9 млрд. грн. (+102,3%). Водночас у загальному обсязі активів інститутів спільного фінансування лєвова частка (94,9%) припадала на венчурні фонди. Це свідчить про популяризацію діяльності в Україні венчурних фондів, хоча їх збільшення не доводить її ефективності в інноваційній сфері.

Як правило, венчурні фонди інвестують кошти в компанії, що представляють швидкозростаючі галузі й здатні зростати разом із ринком і вийти з інвестиції до того, як потенціал ринку буде вичерпаний. Саме така стратегія дає змогу одержувати значні доходи за прийнятної ризику. Найпопулярнішими серед них секторами для інвестування є інформаційно-комп'ютерні та Інтернет-технології. Зокрема, зарубіжних інвесторів приваблюють електронна комерція, соціальні ігри, онлайн-туризм, фінансові послуги онлайн, реклама в Інтернеті, мобільні додатки. Хоча зазвичай робота у названих сферах здебільшого обмежується вивченням ринкової ситуації або представницькими функціями [3, с. 33].

Таким чином, нині розвиток венчурного фінансування в Україні стримується не лише слабкою законодавчою базою, а й нерозвиненістю фондового ринку, відсутністю гарантій для інвесторів, умови інвестування українських підприємств не дуже привабливі для інвесторів. Подальший розвиток венчурного фінансування створить сприятливі умови для ефективної роботи українських підприємств та оживить економіку країни.

Загалом проведений аналіз доводить, що основні перешкоди для надання достатньої фінансової підтримки організаційно-інфраструктурного забезпечення інноваційно-технологічного розвитку спричиняють:

- відсутність фінансових ресурсів, необхідних для повноцінного використання висококваліфікованого кадрового складника, що призводить до непоправної втрати талановитих конструкторів, інженерів та винахідників;

- нестачу фінансових ресурсів, що призводить до морального та фізичного старіння матеріально-технічного складника, що гальмує в часі, а інколи унеможливає ефективне здійснення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, що зумовлює втрату інноваційної ідеї;

- недостатній рівень розвитку інноваційної інфраструктури, що ускладнює процес формування та розвитку джерел фінансування інноваційної діяльності, гальмує розвиток інформаційно-методичного складника інноваційного потенціалу та ускладнює процес комерціалізації інновацій, перешкоджає впровадженню інновацій шляхом забезпечення їхнього повного фінансування [6].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, із метою розбудови сприятливого інвестиційного середовища для інвестування значущих інноваційних проектів необхідно формування стимулюючої інвестиційно-інноваційної політики, яка охоплюватиме як елементи загальної макроекономічної політики, так і спеціальних стимулів (пільг, субсидій, дотацій, пільгового кредитування тощо), які слід запроваджувати на державному рівні. Разом із тим це питання вимагає подальшого дослідження та вдосконалення.

1. Бовин А.А. Управління інноваціями в організаціях / А.А. Бовин, Л.Є. Чередникова, В.А. Якимович. – М. : Омега-А, 2006. – 415 с.
2. Дані Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Демчишак Н.Б. Роль венчурних фондів у формуванні інноваційного потенціалу економіки України / Н.Б. Демчишак, В.В. Мамчук // Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 13. – С. 29–34.
4. Звіт про результати дослідження державної підтримки суб'єктів господарювання в Україні / Х. Хольцер, Е. Лібанова, Т. Єфименко [та ін.] // Гармонізація системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.atc.gov.ua/amku/doccatalog/document.
5. Коваленко Ю.М. Управління фінансовими інвестиціями / Ю.М. Коваленко. – Ірпінь : НУДПСУ, 2010. – 350 с.
6. Нежиборець В. Інноваційна інфраструктура: проблеми, перспективи, рішення / В. Нежиблонець // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2007. – № 5. – С. 60–69.
7. Ринок цінних паперів. Європейський вибір: нові можливості та зростання // Річний звіт НКЦПФР 2014–2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1434454281.pdf.
8. Черкесова Т.І. Проблеми державного фінансування інноваційної діяльності / Т.І. Черкесова, К.В. Пустиніна // Труды Одесского политехнического университета. – 2007. – Вып. 1(27). – С. 289–294.

E-mail: kievinvestproekt@ukr.net

УДК 332.14

Приходченко Т.А.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри регіоналістики і туризму,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ФАКТОРИ ТА УМОВИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНУ

У статті проаналізовано сучасні проблеми формування і розвитку інноваційного середовища регіонів України. Згруповано чинники, що сприяють формуванню інноваційного середовища регіону, та класифіковано умови впливу на інноваційне середовище регіону, під дією яких відбуваються регіональні зміни, що визначають тип інноваційного середовища регіону. Сформульовано поняття «формування інноваційного середовища регіону», яке являє собою послідовну діяльність, здійснювану з урахуванням факторів та умов, що впливають на нього, спрямовану на досягнення приватних і групових інтересів агентів інноваційного середовища шляхом ефективного управління наявними ресурсами. Визначено, що метою формування інноваційного середовища регіону є забезпечення ефективної взаємодії його агентів шляхом інтеграції.

Ключові слова: регіон, суб'єкти регіональної економіки, інноваційна діяльність, інноваційне середовище регіону, фактори та умови формування інноваційного середовища регіону.

ФАКТОРЫ И УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ СРЕДЫ РЕГИОНА

Приходченко Т.А.

В статье проанализированы современные проблемы формирования и развития инновационной среды регионов Украины. Сгруппированы факторы, способствующие формированию инновационной среды региона, и классифицированы условия влияния на инновационную среду региона, под действием которых происходят региональные изменения, определяющие тип инновационной среды региона. Сформулировано понятие «формирование инновационной среды региона», которое представляет собой последовательную деятельность, осуществляемую с учетом факторов и условий, влияющих на нее, направленную на достижение частных и групповых интересов агентов инновационной среды путем эффективного управления имеющимися ресурсами. Определено, что целью формирования инновационной среды региона является обеспечение эффективного взаимодействия его агентов путем интеграции.

Ключевые слова: регион, субъекты региональной экономики, инновационная деятельность, инновационная среда региона, факторы и условия формирования инновационной среды региона.

FACTORS AND CONDITIONS OF FORMATION OF INNOVATIVE ENVIRONMENT OF THE REGION

Prykhodchenko T.

The article analyses modern problems of formation and development of innovative environment of regions of Ukraine. The author grouped the factors contributing to the formation of the innovative environment of the region, and classified the conditions of influence on the innovative environment of the region, which occur under the influence of the regional changes that define type of the innovative environment of the region. Formulated the concept of «formation of innovative environment of the region», which is a sequential operation which take into consideration the factors and conditions affecting it, aimed at the achievement of private and group interests of agents of the innovation environment through effective management of available resources. Determined that the purpose of formation of the innovative environment of the region is maintenance of effective interaction of agents through the integration.

Keywords: region, the subjects of the regional economy, innovative activity, innovative environment of the region, factors and conditions of formation of innovative environment of the region.

Постановка проблеми. Формуючись під дією різних факторів, інноваційне середовище регіону (далі – ІСР) являє собою концентрацію інноваційно активних суб'єктів, що беруть участь у процесах, які можуть бути об'єднані в дві групи: інтеграційні та дезинтеграційні. Ефективність і результативність останніх девальвувється вітчизняною і зарубіжною практикою господарювання. Інтеграційні процеси, навпаки, володіючи безліччю переваг, являють собою проекцію ефективної взаємодії та розвиваються у більш досконалих формах,

таких як науково-виробничі фірми, когнітивні центри, науково-виробничі кластери, інноваційні комплекси. При цьому характер і зміст інтеграційних процесів відповідають тенденціям, що складаються в інноваційному середовищі та відповідають його особливостям. Дана обставина актуалізує необхідність детермінування факторів та умов, що впливають на ІСР, для визначення особливостей інтеграційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане дослідження базується на теоретико-методологічних

положеннях, які обґрунтовані вітчизняними і зарубіжними авторами та присвячені розвитку інтеграційних процесів за участі інноваційно-активних учасників регіональної економіки, практиці застосування в управлінні регіональними системами інструментів, що спрямовані на формування ІСР.

Теоретико-методологічні положення, що розкривають сутнісні характеристики регіональної економічної системи, знайшли своє відображення в працях О. Амоши, Л. Бадалової [4], С. Білої, З. Варналія, А. Гальчинського, В. Гесця, А. Гончарова, О. Гранберга, Б. Данилишина, Д. Ендовицького [6], Я. Жалила, Р. Качалова [9], Г. Клейнера [8], Д. Лук'яненка, С. Мочерного, В. Орешина [1], Н. Сироткіної [2], О. Соскіна, Д. Стеценка [10], А. Ткача, М. Фащевського, В. Чужикова, М. Чумаченко, Н. Яковлевої [9].

Постановка завдання. Мета статті – згрупувати та систематизувати фактори й умови, які впливають на формування ІСР.

Виклад основного матеріалу дослідження. Регіон являє собою територіальну одиницю держави й є конструкцією, що виникає в результаті політичної боротьби і/або адміністративного управління.

Функціонування регіону як цілісного утворення виявляється можливим завдяки взаємодії таких груп, зацікавлених у його розвитку (стейкхолдерів регіонального розвитку): бізнесу, інститутів громадянського суспільства, держави та населення. На відміну від стейкхолдерського підходу, використаного для детермінації змісту регіону, В.П. Орешин і Л.В. Потапов як системоутворюючі елементи регіону виділили економіку, населення, природне середовище і державні структури, які взаємодіють під впливом зовнішнього середовища, а саме зарубіжної економіки та економіки сусідніх регіонів [1, с. 107]. Не ставлячи під сумнів об'єктивність і правомірність наведеної позиції, підкреслимо, що для цього дослідження особливе значення має саме стейкхолдерський підхід, згідно з яким кожен суб'єкт регіональної економіки проявляє зацікавленість у власному розвитку, а як умови для досягнення власних цілей розглядає одночасний розвиток інших суб'єктів регіональної економіки.

В основі розвитку регіону лежать зв'язки між його суб'єктами, що призводять до відтворювальних процесів. Основними регіональними відтворювальними циклами є відтворення трудових ресурсів, кредитно-грошових та інвестиційних ресурсів, природних ресурсів, виробничих і соціальних послуг, інформаційних послуг та інноваційної інфраструктури.

Відаючи належне багатоаспектності структурної організації регіональної економіки, слід зауважити, що в сучасних умовах особливе значення для мезоекономіки набуває створення атмосфери, яка стимулює інноваційну діяльність. У ситуації, що характеризується загостренням конкурентної боротьби, «інновації стають обов'язковим елементом функціонування господарюючого суб'єкта, регіону і цілої держави та є основною рушійною силою і передумовою його розвитку» [2, с. 123].

Інновації відіграють вирішальну роль у стратегічному управлінні на корпоративному, регіональному, державному та міжнародному рівнях. Так, суб'єкти регіональної економіки, які займаються розробленням, упровадженням та розповсюдженням інновацій, формують інноваційне середовище. У загальному вигляді

ІСР являє собою сукупність зосереджених на його території агентів – провайдерів інновацій, k-агентів, агентів – розпорядників інновацій, агентів – провідників інновацій та агентів – споживачів інновацій, тобто різних підприємств та організацій, що здійснюють інноваційну діяльність.

Особливістю інноваційної системи українських регіонів є те, що взаємодія агентів інноваційного середовища багато в чому залежить від проведеної на мезо- і макроекономічних рівнях державної науково-технічної та інноваційної політики, яка, на жаль, у сучасних умовах є недосконалою, оскільки не містить у собі ефективних законодавчо закріплених і фінансово забезпечених інструментів, що регламентують здійснення суб'єктами регіональної економіки інноваційної діяльності.

Ефективна інноваційна діяльність включає в себе різноманітні креативні заходи, що спрямовані на розширення номенклатури продукції, освоєння нових видів діяльності, збільшення кола постачальників, розширення внутрішнього і зовнішнього ринків, пошуки новаторських ідей, рішень і партнерів із фінансування та впровадження інноваційних проєктів.

Інноваційна діяльність здійснюється науково-дослідницькими, освітніми організаціями, науковими підрозділами промислових підприємств. При цьому профіль інноваційної діяльності визначається особливостями ресурсного забезпечення суб'єкта регіональної економіки, а також станом процесів, що характеризують його залученість в інноваційне середовище. Ось чому в поняття ефективної інноваційної діяльності деякі дослідники включають «сукупність матеріально-речових, організаційно-економічних умов, кадровий та інформаційний складники, а також процеси невиробничого характеру, що супроводжують наукові дослідження та розробки» [2].

Аналіз сучасного інноваційного середовища регіонів у країні свідчить про його недостатню ефективність, що зумовлено такими обставинами, як:

- відсутність узгодженості в діях агентів інноваційного середовища, яка проявляється в тому, що регіональні особливості, такі як наявний науково-технологічний потенціал, спеціалізація та потреби домінуючих учасників регіональної системи, не враховуються під час створення об'єктів інноваційної інфраструктури. Найважливішим елементом промислової політики країн, які орієнтуються на інноваційну модель розвитку, є створення передумов для випереджаючого розвитку машинобудівних виробництв. Забезпечення економічної безпеки національної економіки досягається за умови, що частка машинобудівних виробництв становить не менше 20%, у розвинених країнах це значення становить 30–50%, в Україні ж лише 15% [3]. Наведені факти свідчать про те, що пріоритети регіонального та національного розвитку не враховуються під час розроблення планів, стратегій і програм інноваційного розвитку, які гармонізують інтереси агентів інноваційного середовища. При цьому необхідність неоіндустріалізації є поширеним предметом економічної рефлексії, що ґрунтується на досвіді нових індустріальних країн, успіх яких був зумовлений ефективним процесом створення та впровадження технологічних інновацій;

- девальвація інститутів, концепцій і моделей формування інноваційного середовища, яка викликана

низькою ефективністю їх реалізації на практиці й відбулася на тлі загальної незадовільної економічної ситуації;

- низький (порівняно з індустріально розвинутими країнами) рівень фінансування інноваційної сфери. Мова йде про наукові дослідження та розробки, обсяг фінансування яких у нашій країні виявляється в три рази менше, ніж у європейських і північноамериканських країнах;

- стагнація у сфері наукових досліджень і розробок, якісне й кількісне погіршення стану агентів – провайдерів інновацій.

Перелічені та інші проблеми утворюють безліч факторів та умов, що впливають на формування і розвиток ІСР.

Стосовно об'єкта дослідження під факторами слід розуміти безліч причин, що викликають зміни в ІСР і визначають характер процесів, які відбуваються в ньому. Дослідниками запропоновано велику різноманітність підходів до аналізу факторів, що впливають на регіональний розвиток узагалі та зокрема, які сприяють формуванню ІСР. Так, Л.В. Бадаловою та Л.Н. Чайниковою запропоноване групування факторів, що викликають зростання регіонального розвитку внаслідок реалізації конкурентного потенціалу регіону [4]. А.В. Корицький причинами формування інноваційного середовища в регіонах, які стійко розвиваються, розглядає людський капітал, техніко-технологічне вдосконалення виробництва, забезпеченість реалізації промислової політики інтелектуальними ресурсами, інноваційну сприйнятливість та активність розташованих у регіоні підприємств і організацій, а також інші фактори, що впливають на рівень життя населення регіону [5].

Узагальнюючи різноманітні підходи, можна виділити три основні групи факторів, що сприяють формуванню ІСР:

1. Економічні фактори – можливість залучення венчурного капіталу, зростання забезпеченості власними ресурсами, зростання інвестиційної привабливості регіону, дуалізм інтересів суб'єктів регіональної економіки [6], зростання фінансування інноваційних програм із бюджетних (позабюджетних) джерел, інноваційна активність суб'єктів регіональної економіки, підвищення концентрації конкурентоспроможних учасників регіональної соціально-економічної системи, ємність локального, регіонального, національного і світового ринків інноваційної продукції, інтенсивність конкуренції, прибутковість видів економічної діяльності, що пов'язані з розробленням і поширенням інновацій.

2. Виробничо-технологічні фактори – інноваційний потенціал регіону і його суб'єктів, зростання виробничих потужностей, зростання рівня технологічних процесів, інноваційна сприйнятливість суб'єктів регіональної економіки, зростання кількості організацій, що здійснюють інноваційну діяльність. Вплив на інноваційне середовище регіону виробничо-технологічних факторів пояснюється особливостями відтворення виробничих послуг у регіоні. Наданням виробничих послуг займаються підприємства й організації виробничої інфраструктури, що забезпечують просування товарів і послуг від виробників до споживачів. Особливістю сфери надання виробничих послуг, на думку В.П. Орешина та Л.В. Потапова, є «їх немобільність,

тобто збіг місця і часу їх виробництва та споживання», що є підставою для виділення особливого відтворювального циклу, який функціонує в регіональній економіці [1, с. 112]. Розвиток виробничої інфраструктури та відтворення послуг виробничого призначення в сучасних регіонах України пов'язані з низькою проблем, таких як: відсутність збалансованості у розвитку основних, допоміжних та обслуговуючих виробництв; необхідність нарощування виробничих потужностей згідно з вимогами ринкової кон'юнктури; дефіцит ресурсів, необхідних для фінансування виробничої інфраструктури; дезінтеграція регіонального економічного простору.

3. Адміністративні чинники – наявність інноваційної інфраструктури, державна підтримка інноваційних програм, навчання інноваціям, орієнтація на стратегічний менеджмент-маркетинг, розроблення інноваційної стратегії та політики.

Характеризуючи фактори, що сприяють формуванню ІСР, слід відзначити їх загальну націленість на оптимізацію видів економічної діяльності та забезпечення у цілому збалансованого сталого розвитку регіону. Так, з урахуванням виробничо-технологічних, адміністративних та економічних чинників слід проводити відбір пріоритетних для регіону видів економічної діяльності, відповідних національній спеціалізації. При цьому вивільнені за рахунок згортання неефективних виробничих ресурсів слід мобілізувати для реалізації пріоритетних регіональних проектів [7].

Відчуваючи на собі вплив охарактеризованих вище факторів, інноваційне середовище розвивається і перетворюється на «полігон» для практичної реалізації теоретичних досліджень наукових організацій, надає можливість агентам – провайдерам інновацій та k-агентам виконувати свої функції та сприяє закріпленню за регіоном іміджу інвестиційно привабливої території.

Виступаючи причинами, зазначені групи факторів визначають фінансово-економічні, виробничі та організаційні умови формування ІСР.

Під фінансово-економічними умовами розуміється ресурсна забезпеченість території, фіскальна політика, розвиток малого бізнесу, економіко-соціально-екологічна стійкість регіональної економіки.

Г.Б. Клейнер для характеристики ресурсного забезпечення регіональної економіки використовує таке поняття, як «системний» ресурс, під яким він розуміє «сукупність функціонуючих у регіоні економічних систем чотирьох видів: об'єктного, середового, процесного та проектного» [8], функціонування яких приводить до утворення в регіоні базових системних ресурсів відповідних (тих самих) видів:

- об'єктного типу (обмежені в просторі та необмежені в часі, тобто за тривалістю функціонування), які утворюються за рахунок функціонуючих у регіоні підприємств, організацій та їх об'єднань;

- процесного типу (необмежені в просторі та обмежені в часі), що представлені «сукупністю регіональних і міжрегіональних процесів переміщення цінностей, які призводять у результаті до послідовних і/або еволюційних змін стану економіки»;

- середового типу (необмежені в просторі та обмежені в часі), що забезпечують взаємодію «економічних об'єктів регіону та місце протікання економічних процесів»;

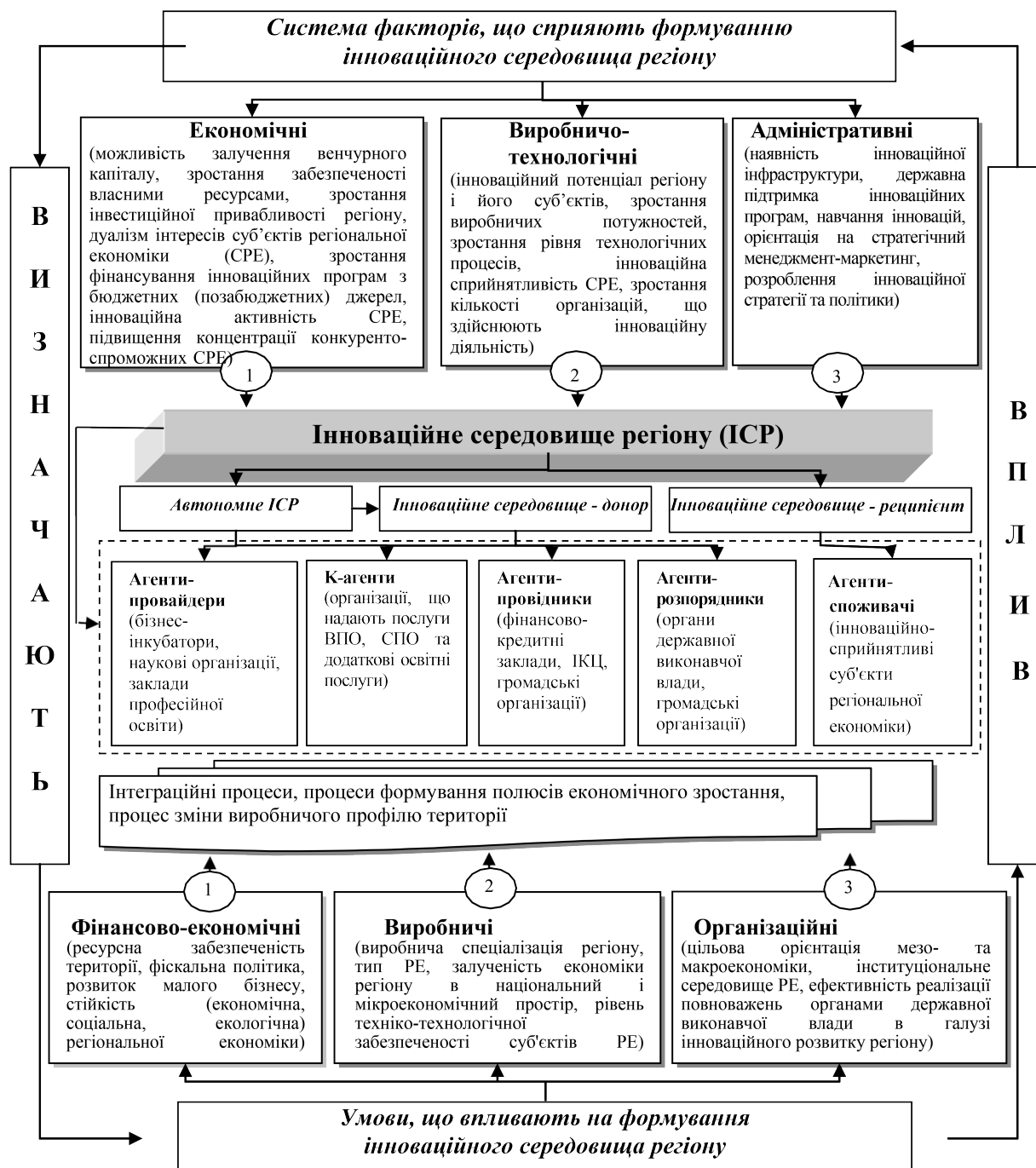

Рис. 1. Фактори та умови формування інноваційного середовища регіону

– проектного типу (обмежені в просторі та обмежені в часі), що представлені реалізованими в регіоні проектами, спрямованими на розвиток інноваційної інфраструктури [9].

Для забезпечення ефективного формування інноваційного середовища в регіонах, які стійко розвиваються, потрібне збалансоване використання системних ресурсів усіх чотирьох видів. Так, дефіцит системних ресурсів процесного, проектного та середового типу здатний призвести до уповільнення рівня технологічного розвитку, ослаблення інноваційної активності, скорочення ступеня

охоплення інноваціями видів економічної діяльності, утруднення поширення інновацій. Надлишок же в регіоні зазначених ресурсів також негативно впливає на формування інноваційного середовища, оскільки призводить до перевитрати ресурсів, виявляє «перекося» в інфраструктурному забезпеченні інноваційної діяльності, погіршує якість управління регіональною економікою.

До виробничих умов, що сприяють формуванню інноваційного середовища, було віднесено: виробничу спеціалізацію регіону, тип регіональної економіки, залучення економіки регіону в національний і світовий еко-

номічний простір, рівень техніко-технологічної забезпеченості суб'єктів регіональної економіки (рис. 1).

Характеристика виробничих умов формування інноваційного середовища дає змогу отримати уявлення про ступінь відкритості регіональної економіки та спрямованості її розвитку.

Організаційні умови, що сприяють формуванню інноваційного середовища, проявляються у цільовій орієнтації мезо- та макроекономіки, формуванні та функціонуванні інституціонального середовища регіональної економіки, підвищенні ефективності реалізації повноважень органів державної виконавчої влади в галузі інноваційного розвитку регіону (рис. 1).

Переважаання виробничо-технологічних та економічних факторів і наявність сприятливих виробничих і фінансово-економічних умов сприяють формуванню автономного інноваційного середовища.

Адміністративні чинники та відповідні їм організаційні умови більшою мірою дають змогу ефективно реалізувати трансфер інновацій у регіони з низьким інноваційним потенціалом.

Ураховуючи наведені факти, організаційні умови формування ІСР оцінювалися нами не як ресурсна підтримка, а як загальний каркас здійснення ефективної взаємодії агентів інноваційного середовища.

Висновки з проведеного дослідження. Формування інноваційного середовища регіону являє собою послідовну діяльність, здійснювану з урахуванням факторів та умов, що впливають на неї, спрямовану на досягнення приватних і групових інтересів агентів інноваційного середовища шляхом ефективного управління наявними ресурсами. Метою формування інноваційного середовища регіону є забезпечення ефективної взаємодії його агентів шляхом інтеграції.

1. Орешин В.П. Управление региональной экономикой / В.П. Орешин, Л.В. Потапов. – М. : ТЕИС, 2003. – 330 с.
2. Сироткина Н.В. Индикативное управление промышленными предприятиями в инновационной среде: теория, методология, практика / Н.В. Сироткина. – Воронеж : Воронежский ин-т инновацион. систем, 2008. – 377 с.
3. Васюков О.Я. Машинобудування в Україні / О.Я. Васюков // Економіка підприємства. – 2014. – № 45. – С. 49–52.
4. Бадалова Л.М. Система управления и резервы повышения конкурентного потенциала региона / Л.М. Бадалова, Л.Н. Чайникова // Качество. Инновации. Образование. – 2011. – № 2. – С. 58–62.
5. Корицкий А.В. Влияние человеческого капитала и других факторов производства на доходы населения в регионах России / А.В. Корицкий // Креативная экономика. – 2009. – № 2(26). – С. 90–96.
6. Ендовицкий Д.А. Анализ дуализма экономических интересов в контексте проблемы обеспечения сбалансированного развития региона / Д.А. Ендовицкий, Н.В. Сироткина, А.Ю. Гончаров // Регион: системы, экономика, управление. – 2014. – № 3(26). – С. 19–26.
7. Марущак И.И. Трансформация деятельности предприятия в условиях становления инновационной экономики / И.И. Марущак, Д.В. Кузякин // Регион: системы, экономика, управление. – 2014. – № 4(27). – С. 170.
8. Клейнер Г.Б. Системная экономика как платформа развития современной экономической теории / Г.Б. Клейнер // Вопросы экономики. – 2013. – № 6. – С. 4–28.
9. Качалов Р.М. Комплексный подход к анализу качества управления социально-экономическим развитием региона / Р.М. Качалов, Н.В. Яковлева // Экономика региона. – 2014. – № 4. – С. 130–131.
10. Стеченко Д.М. Інноваційні форми регіонального розвитку : [навч. посіб.] / Д.М. Стеченко. – К. : Вища школа, 2002. – 254 с.

E-mail: tprykhodchenko@ukr.net

БІЗНЕС ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ

УДК 658.621:331.102.344

Ліпич Л.Г.

доктор економічних наук, професор,
декан факультету економіки та менеджменту,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

**ЗМІНА ПІДХОДІВ ДО УПРАВЛІННЯ
В ЕПОХУ БАГАТОВЕКТОРНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Розглянуто питання управління в ХХІ ст., яке базується на здатності справлятися з постійними змінами. Проблемою для підприємств в епоху невизначеності, безсумнівно, також є комунікаційна та інформаційна революція, яка переживає свій підйом, адже нині створено простір для діяльності віртуальних організацій та інших непередбачуваних проєктів. Пріоритети працівників, які функціонують у світі, де домінує Інтернет, мають визначальний вплив на сучасну модель управління людьми, на міжособистісні стосунки в організаціях, на спосіб спілкування. Сучасні технології та демографічні зміни сприяють еволюції на рівні реалізації основних професійних функцій та підвищують ефективність праці, а за рахунок її автоматизації – креативність та інноваційність працівників, одночасно змінюючи моделі управління та мотивування колективу.

Ключові слова: комунікаційна та інформаційна революція, культура участі в мережі, інформаційний вплив, інформаційні технології, продуктивність, креативність, інноваційність, мотивація.

**ИЗМЕНЕНИЕ ПОДХОДОВ К УПРАВЛЕНИЮ
В ЭПОХУ МНОГОВЕКТОРНОГО ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОГО ОБЩЕСТВА**

Липыч Л.Г.

Рассмотрены вопросы управления в ХХІ веке, которое базируется на способности справляться с постоянными изменениями. Проблемой для предприятий в эпоху неопределенности, несомненно, также является коммуникационная и информационная революция, которая переживает свой подъем, ведь сейчас создано пространство для деятельности виртуальных организаций и других непредсказуемых проєктов. Новая культура участия в сети является демократичной, потребитель и креатор меняются ролями, отходя от иерархической, элитарной модели управления. Приоритеты работников, функционирующих в мире, где доминирует Интернет, имеют определяющее влияние на современную модель управления людьми, на межличностные отношения в организациях, на способ общения. Современные технологии и демографические изменения способствуют эволюции на уровне реализации основных профессиональных функций. Они повышают эффективность труда, а за счет его автоматизации – креативность и инновационность работающих, одновременно изменяя модели управления и мотивации коллектива.

Ключевые слова: коммуникационная и информационная революция, культура участия в сети, информационное воздействие, информационные технологии, производительность, креативность, инновационность, мотивация.

**CHANGE OF MANAGEMENT APPROACHES
IN THE ERA OF MULTI-VEKTOR POAS-INDUATRIAL SOCIETY**

Lipych L.

Management in the twenty-first century is based on the ability to cope with constant changes. The problem for enterprises in the era of uncertainty is communicative and information revolution, which is experiencing its rise. The space for virtual organizations and other unpredictable projects has now been created. The new culture of participation in the network is democratic, the consumer and the creator are exchanging their roles, moving away from the hierarchical, elitist model of government. The number of people, users of the global Internet network is constantly growing. Accordingly, the priorities of workers operating in a world dominated by the Internet are changing, and this has a decisive influence on the modern model of people's management, on interpersonal relationships in organizations, on the way of communication between them. Modern technologies and demographic changes contribute to the evolution of the level of implementation of the main professional functions. They increase the efficiency of labor, and due to its automation, creativity and innovation of employees, simultaneously changing the model of staff managing and motivating. The effects of these changes, as experts predict, will be seen in the next 10-15 years. So today we should look for answers to the questions what motivational tools are valuable for an employee in the rapidly changing and difficult to predict tomorrow, as well as what will demotivate an employee.

Keywords: communication and information revolution, culture of participation in the network, information influence, information technologies, productivity, creativity, innovation, motivation.

Постановка проблеми. Глибоке проникнення Інтернету в усі сфери життя і діяльності людини є основною рушійною силою сучасних соціальних та виробничих трансформацій. Це вимагає зміни підходів до системи управління виробничою сферою. Важливо, що характер інформаційного впливу нині змінюється у зв'язку зі стрімким розвитком інформаційних технологій.

Актуальність теми визначається необхідністю здійснити аналіз впливу Інтернету на працівника, його мотивацію до підвищення продуктивності праці та, як наслідок, потреби у зміні підходів до управління на промисловому підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх 50–60 років відбувається активний дискурс щодо характеристик сучасного виробництва та його переорієнтації від матеріальних носіїв до інформаційних пріоритетів та домінанти знань у побудові промислово-соціальної інфраструктури.

Розгляд проблем інформаційного суспільства започатковано в працях Д. Белла, О. Тоффлера, Й. Масуди, Д. Лайона. Динаміку цивілізації, роль інформації в житті суспільства розглядали у своїх працях М. Вебер, Х. Ортега-і-Гассет, А. Тойнбі, О. Шпенглер, М. Хайдеггер, К. Ясперс. Питання інформаційних відносин в умовах постіндустріального суспільства як об'єкту наукового аналізу висвітлено в роботах таких зарубіжних авторів, як Ф. Фукуяма, Ю. Габермас, Д. Тапскотт. Однак не всі питання, пов'язані з виокремленням і розглядом управлінських проблем інформаційного суспільства, достатньо досліджені.

Постановка завдання. Метою дослідження є розгляд зміни підходів до управління підприємством в умовах стрімкого розвитку в суспільстві інформаційних технологій.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішити такі завдання: розглянути вплив комунікаційної та інформаційної революції на діяльність підприємства, особливості функціонування нових організаційних моделей та культури участі в мережі; виокремити загрози інформаційних технологій для сучасного етапу розвитку суспільства; розглянути основні тенденції впливу інформатизації на сучасну модель управління людьми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління в XXI ст. приймає нову орієнтацію. Все частіше воно базується на здатності справлятися з постійними змінами, а не на стабільності, реалізовується через мережу, а не на основі ієрархії, побудоване на швидкій трансформації засновників, партнерів і альянсів, а не на самодостатності. Нові організації тісно пов'язані через віртуальну мережу, а не на вертикальній інтеграції, взаємозалежності, а не незалежності, на всебічній зацікавленості клієнтом, а не на масовому виробництві продукції. Нині ми спостерігаємо якісні зміни з далекосяжними наслідками у соціально-економічній реальності.

Суттєвою особливістю цих змін є складність управління, що проявляється через синергетичний ефект, який є результатом спільного впливу швидких перетворень та збільшення їх варіативності. Це призводить до розривів у процесах розвитку, хоча специфіка нового соціально-господарського устрою поки що не зовсім зрозуміла.

Особливою проблемою для підприємств в епоху невизначеності, безсумнівно, є комунікаційна та інформаційна революція, що переживає свій підйом протягом двох останніх десятиліть. Це сприяє не тільки створенню

нових ніш, а й появі нової економіки. Технологічна революція створила умови для спілкування сучасного суспільства й економіки в парадигмі мережі, де швидкість перемовин, зв'язки та взаємодії між окремими структурами є екстраординарним викликом для підприємства. Все більше організації перетворюються в продавців знань або товарів і послуг, заснованих на знаннях. Спостерігається також підвищений інтерес до безперервної освіти та продукції, зорієнтованої на ринок ІТ-технологій, який залишається надзвичайно атракційним із погляду потенціалу розвитку. Цей ринок спровокував появу нових можливостей, продуктів, а також абсолютно нову якість багатьох послуг, наприклад електронний банкінг, електронне навчання, електронна комерція чи телеробота.

Цифрові засоби масової інформації відкрили можливості для функціонування нових організаційних моделей, в яких різні суб'єкти можуть мати спільні цілі, спільні завдання, спільні ресурси чи спільну ІТ-систему. Революційні зміни в технології зумовлюють необхідність змін у наявних бізнес-моделях різних підприємств, зокрема через втрату здатності витримувати конкуренцію. Таким чином, створено простір для діяльності віртуальних організацій та інших непередбачуваних проектів. Інтернет став членом сім'ї, партнером нашого сімейного, професійного та соціального життя. Він став частиною віртуальної реальності, створив нові концепції управління підприємствами он-лайн – віртуальне управління, виокремив нову соціальну верству населення – нетократів, здатних створювати віртуальні зв'язки, контролювати мережу, яких деякі вчені визначають як пануючу еліту [1].

Започаткування у січні 2001 р. проекту Вікіпедії – енциклопедії, що появилася завдяки спільним інтелектуальним зусиллям користувачів – сприяло появі епохи Web 2.0. На думку Ю. Морбітзера, це був другий етап розвитку Інтернету, і те, що відрізняє його від першого Web 1.0, – це створення продукту за допомогою пересічних, раніше пасивних користувачів. Ідея співучасті у створенні культурного чи інтелектуального продукту була швидко реалізована в різних сферах людської діяльності, наприклад «Школа 2.0», «Костел 2.0», «Нобель 2.0», «Пост 2.0», «Політика 2.0», «Суспільство 2.0», «Культура 2.0», «Наука 2.0», «Мудрість 2.0», «Громадянин 2.0», «Світ 2.0» тощо. Як зазначає автор, нині в принципі все може бути відображене в Web 2.0 [2, с. 19–22]. Тобто можна стверджувати, що відбувся плавний перехід від моделі мережевих рішень Web 1.0 (тільки читання в Інтернеті), заснованої виключно на пасивній конструкції змісту, до філософії Web 2.0 (читай і пиши в Інтернеті), де мережа створюється для того, щоб уможливити онлайн-дії так званого колективного інтелекту. Web 2.0 стає для багатьох природним середовищем, перебування в якому є веселим і легким, часто приємнішим, аніж реальність.

У Web 2.0 людина мріє про те, якою хоче бути, куди хоче піти або з ким поспілкуватися. Крім того, користувач стає повноправним співзасновником мережі, креатором нового світу – абсолютно відповідно до індивідуальних вимог. Так виникла концепція «Підприємство 2.0», яка передбачає використання тренду соціальних платформ для прийняття колективних рішень між підприємствами, їх партнерами та клієнтами. Платформи створюються у віртуальному середовищі, в якому представлені інформація і взаємодія, як правило, доступні всім і постійні в часі. Рішення, пропонувані через про-

грамне забезпечення, розроблене в «Підприємстві 2.0», допомагають перетворенню неявних знань співробітників у відповідні документи.

Варто зауважити, що епоху Web 2.0 слід розглядати як перехідний, але не кінцевий етап. Після нього ми перейдемо до Web 3.0, тобто епохи семантичних мереж (semantic Web). Це бачення майбутнього (можливо, вже сьогодні), в якому комп'ютери зможуть обробляти інформацію в порядку, що відповідає їх значимості. Іншими словами, це бачення майбутнього, в якому машина буде розуміти інформацію та документи, що знаходяться в мережі.

Віртуальний простір дає змогу мріяти про те, ким ми хочемо бути, про «ідеального Я». Коли ви набираєте в пошуку слово «ресторан» або «кіно», передусім з'являються об'єкти, що розміщені найближче до вас. Інтернет відслідковує наші рухи і намагається показати те, що нас може найбільше зацікавити. Кожен наш крок у цифровому світі записується, а математичні розрахунки персоналізують наші потреби. Спираючись на дані з Facebook або IP-адрес, Інтернет намагається запропонувати найкраще для нас рішення. Можемо стверджувати, що це Інтернет турбується про те, що ми виберемо. Позиціонування в пошуку – одна з особливостей Web 3.0.

Нова культура участі надає людині просте у подоланні бар'єрів творче самовираження, передачу знань шляхом неформального наставництва, створюючи умови, в яких вона може вважати свою справу важливою, маючи одночасно при цьому почуття спільності з іншими користувачами Інтернету чи вважаючи за суттєві думки «співтовариства мережі» щодо своїх власних творчих напрацювань. Культура участі в мережі є демократичною, споживач і креатор міняються ролями, відходячи від ієрархічної, елітарної моделі, спираються на інформаційну анархію, де ключовими стають навички відбору і оцінки змісту. Дані для користувача характеризуються повсякденністю (нова інформація надається автоматично і постійно), відкритістю (загальний доступ до інформації, що знаходиться в мережі) і спільністю (послуги, аплікації і додатки призначені для груп, а не індивідуальних споживачів). Окрім технічних навичок, «людина в мережі» набуває нових суспільних навичок і вмінь співпраці, сучасних засобів зв'язку, відносин нового типу, почуття приналежності до віртуальної спільноти, згуртування навколо ідеї, що іноді починаються і завершуються в Інтернеті. Зростаюча роль соціальних медіа в сучасному світі, зв'язана з їх безперервним поширенням, розвитком віртуальних спільнот і сильним впливом на організаційну культуру.

Діагноз щодо того, що невід'ємною рисою сучасності є її нестабільність, не вимагає особливого підтвердження, але, зважаючи на темп, рівень складності та величину впливу цих змін, що не мають прецеденту в історії людства, вимагає всебічного аналізу. Феномен «змінність» більше не стосується лише тих елементів, які старіють щораз швидше, елімінуються в більш досконалі і такі, що більше відповідають різноманітним потребам клієнтів. Феномен «змінність» включає в себе щораз ширший спектр відносин між людьми. З більшістю людей, які нас оточують, відносини мають обмежений функціональний характер. Ми не налагоджуємо всебічних відносин із певною особою, а тільки з частиною її вподобань. Лавиноподібний розвиток Інтернет-форумів інтересів, обмін інформацією, виконання торговельних операцій зміцнюють цей тип соціальних відносин, часто навіть наклада-

ючи на них анонімність. Сім'я, робота, місце народження або проживання перестають бути запорукою стійкості. Їх відсутність певною мірою компенсується відносинами з «людьми із зовнішнього середовища»: героями фільмів, серіалів, людьми шоу-бізнесу, політики тощо.

З кіберпростору ми кожного разу отримуємо нові інформаційні потоки, які, з одного боку, відкривають нам раніше невідомі сфери знань, а з іншого – дезорієнтують. Додатковою складністю є значне збільшення закодованої інформації, отриманої на основі даних, створених іншими людьми, а не з прямого спостереження за первинними, «незашифрованими» подіями. Надмірні обсяги даних призводять до того, що прийняття навіть тривіальних рішень перетворюється в ранг аналітичних задач. Ми потребуємо зібрання й оброки набагато більшого обсягу інформації, щоб мати відчуття, що зробили раціональний вибір. І тому, що живемо в умовах, коли зростання різноманітності переплітається з швидкоплинністю та стрімким потоком новизни, балансуємо на межі наших можливостей та атракційності. Реакція на надмірну кількість стимулів, що приходять через афективну, когнітивну та площину прийняття рішень, є для нас особливим видом дезорієнтації – «шоком майбутнього». Ми його відчуваємо як хаос думок, виснаження, як фізичне, так і психічне, викликане перевантаженням перцептивних механізмів, що призводять до втечі від реального життя в соціальних, інтелектуальних та емоційних вимірах.

Кіберпростір, маючи багато переваг, насичений численними загрозами: Інтернет-залежністю, низьким рівнем цензури, шахрайством в мережі, поширенням вірусів, злочинами хакерів, шкідливим впливом на здоров'я, заміною живого спілкування віртуальним, відходом книги на задній план, тролінгом. М.К. Гжегожевська виокремлює такі з них:

1. Маніпулювання інформацією (передача неправдивої інформації – опускаючи важливу, представляє як дуже важливу ту, що не має значення).
2. Глобалізація інформації (занадто великий обсяг інформації).
3. Інфляція інформації (недооцінка інформації, яка через легкість доступу до неї не розглядається як цінна).
4. Загрози психологічного характеру (внутрішній примус перебування в мережі, втеча від реального світу до штучного – віртуального, повне занурення в Інтернет – «інформаційне звалище», доступ до патологічних або токсичних культурних груп, ізоляція в квартирі, відчуження).
5. Ризики технічного характеру (втрата даних через крадіжки або їх знищення людиною чи комп'ютерними вірусами).
6. Ризики медичного характеру (напруга очей, випромінювання монітору, захворювання хребта).
7. Правова загроза (захист авторських прав).
8. Загрози соціального характеру (проблеми охорони приватного життя, вплив непотрібної та недоцільної інформації).
9. Синдром IDA (Інтернет-залежність) – внутрішнє бажання постійно бути в мережі, без Інтернету – це не життя.
10. Синдром техногіпнозу – впадання в транс, наприклад під час комп'ютерної гри.
11. Синдром ASC (алкогольний ступор) – до такого стану свідомості приводить інтенсивне використання комп'ютеру.

12. Залежність від віртуальної реальності [3, с. 100–102].

Звернути на них увагу особливо важливо з огляду на зростання кількості Інтернет-користувачів (табл. 1).

Аналіз даних табл. 1 свідчить, що кількість осіб – користувачів всесвітньої мережі різко зростає протягом наступних років. Це стане можливим завдяки мобільному широкому зв'язку з використанням смартфонів і планшетів. Нині кількість користувачів мобільного широкому зв'язку в три рази більша від тих, хто застосовує традиційні стаціонарні з'єднання. Зокрема, 1,9 млрд. осіб користуються соціальними мережами.

Нині до Інтернету підключено понад 40% населення світу, до кінця року прогнозують близько 3,5 млрд. користувачів. Перше місце у світі за використанням широкому зв'язку займає Корея (у розрахунку на сім'ю). У нинішньому році її застосовують більше 98% жителів країни, у Монако ці показники перевищують 44%, а у Швейцарії, Данії та Нідерландах – 40%. Найбільше жителів, які використовують стаціонарний широкому зв'язок на душу населення, у США, Японії, Макао (Китай) та Естонії. При цьому більше 50% користувачів Інтернету від загального населення проживають в 77 країнах. У 2013 р. таких держав було 70.

Перше місце у світі з підключення до всесвітньої мережі посідає Ісландія (96,5% населення), а найнижчі показники в країнах Африки (менше 2%). Найменше користувачів Інтернету в Ефіопії, Нігері, Сьєрра-Леоне, Гвінеї, Сомалі, а щодо Південного Судану даних взагалі немає.

«Зв'язок – це не розкіш для багатих, а скоріше найпотужніший в історії інструмент людини, за допомогою

якого можливо заповнити прогалини в таких галузях розвитку, як охорона здоров'я, освіта, управління навколишнім середовищем, розширення прав і можливостей жінок», – зазначив Хамадун Туре [4].

Загальна Інтернет-аудиторія на території України (без урахування Криму) зросла до 66,1% і становить 21,8 млн. користувачів. Такі результати дослідження, проведеного компанією Factum Group Ukraine. Дані дослідження також показують зменшення відмінностей за рівнем проникнення в Інтернет між окремими категоріями користувачів. Так, співвідношення користувачів за статтю практично зрівнялося: 54% жінок і 46% чоловіків. Окрім того, скоротилася різниця в проникненні між містом і селом: проникнення в сільській місцевості досягло 60%. Найбільш активно зростає аудиторія старшого віку. Кожен десятий українець у віці 65 років уже користується Інтернетом.

Динамічний розвиток нових технологій, нових форм комунікування супроводжується тим, що працівник епохи Web 2.0 повинен відповідати новим викликам, уміти справлятися з інформаційним перевантаженням (інформацією, текстами, твітами, електронними листами, телефонними дзвінками, конфіденційними викликами тощо). Кожен співробітник користується своїми комп'ютерними пристроями в середньому до 150 разів на день, завжди має постійно підключені ресурси, доступні в Інтернеті, проте більшість із них не знає, як зробити інформацію більш доступною. Майже три чверті (72%) працівників заявили, що вони досі не можуть знайти у своїх інформаційних системах інформацію, яка їм необхідна. Цей постійний і неконтрольований рівень активності породжує додаткові витрати, майже на рівні

Таблиця 1. Країни – лідери серед користувачів Інтернету, млн. осіб

Країна	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Китай	620,7	643,6	669,8	700,1	736,2	777,0
США	246,0	252,9	259,3	264,9	269,7	274,1
Індія	167,2	215,9	252,3	283,8	313,8	346,3
Бразилія	99,2	107,7	113,7	119,8	123,3	125,9
Японія	100,0	102,1	103,6	104,5	105,0	105,4
Індонезія	72,8	83,7	93,4	102,8	112,6	123,0
Росія	77,5	82,9	87,3	91,4	94,3	96,6
Німеччина	59,5	61,6	62,2	62,5	62,7	62,7
Мексика	53,1	59,4	65,1	70,7	75,7	80,4
Нігерія	51,8	57,7	63,2	69,1	76,2	84,3
Великобританія	48,8	50,1	51,3	52,4	53,4	54,3
Франція	48,8	49,7	50,5	51,2	51,9	52,5
Філіппіни	42,3	48,0	53,7	59,1	64,5	69,3
Туреччина	36,8	41,0	44,7	47,7	50,7	53,5
В'єтнам	36,6	40,5	44,4	48,2	52,1	55,8
Південна Корея	40,1	40,4	40,6	40,7	40,9	41,0
Єгипет	34,1	36,0	38,3	40,9	43,9	47,4
Італія	34,5	35,8	36,2	37,2	37,5	37,7
Іспанія	30,5	31,6	32,3	33,0	33,5	33,9
Канада	27,7	28,3	28,8	29,4	29,9	30,4
Аргентина	25,0	27,1	29,0	29,8	30,5	31,1
Колумбія	24,2	26,5	28,6	29,4	30,5	31,3
Таїланд	22,7	24,3	26,0	27,6	29,1	30,6
Польща	22,6	22,9	23,3	23,7	24,0	24,3
ПАР	20,1	22,7	25,0	27,2	29,2	30,9
Всього	2692,9	2892,7	3072,6	3246,3	3419,9	3600,2

Джерело: <http://www.wirtualnemedi.pl/arttykul3-miliardy-internautow-w-2015r-polska-w-top25>

10 млн. доларів на рік для компанії середнього розміру. Згідно з результатами одного дослідження, 57% перерв і аварій у роботі викликані соціальними медіа або переключеннями між різними незалежними додатками [5, с. 110].

Зростаюча популярність Інтернету і нових форм комунікації відкриває підприємствам і споживачам абсолютно нові можливості. Сучасним джерелом інформації про підприємство, продукцію або послуги вже є не реклама, що втрачає довіру, а соціальні мережі: форуми (особливо тематичні, порівняльні), блоги, портали тощо. Згідно з результатами дослідження, проведеного IAB Europe у співпраці з TNS і Google, до 50% українських споживачів перед покупкою продукту в онлайн-магазині шукають інформацію про нього в Інтернеті. Таку поведінку прийнято називати ROPO (Research On-line, Purchase Off-line) [5, с. 187].

Підприємства використовують можливості, що їм пропонує розвиток соціальних медіа, для формування думки користувачів Інтернету та визначення їх потреб. На жаль, не завжди методи формування думок та вивчення потреб, яке здійснюють учасники ринку, є етичними.

Загальна потреба використовувати віртуальний простір, можливість вирішувати майже кожну справу через Інтернет свідчать про те, що кіберсередовище (якщо воно використовується правильно) є джерелом багатьох переваг для своїх користувачів. Ретельного аналізу, однак, вимагають його «темні» сторони і руйнівні впливи на особистість. Ми не повинні забувати, що кожен користувач Інтернету (сьогоднішній і майбутній) – це особа, яка функціонує в реальному світі та виконує різні соціальні ролі: учень, студент, мати, батько, дочка, син, друг, колега, член громадської організації і, нарешті, працівник (керівник чи підлеглий). Турбує ситуація, що останнім часом окреслюється тематичною літературою, висновками звітів, спостереженнями за реальністю, щодо зміни пріоритетів працівників, які функціонують у світі, де домінує Інтернет, який має визначальний вплив на сучасну модель управління людьми, на міжособистісні стосунки в організаціях, на спосіб спілкування [7; 8]. Кіберпростір в окремих випадках і загалом впливає на вартість праці окремого працівника та його вимоги й очікування від неї. Сучасні технології та демографічні зміни сприяють еволюції на рівні реалізації основних професійних функцій, підвищують ефективність праці, а за рахунок її автоматизації – креативність та інноваційність працівників,

одночасно змінюючи моделі управління та мотивування колективу. Ефекти від цих змін, за прогнозами фахівців, ми побачимо через 10–15 років. Підвищення мобільності та еластичності в реалізації службових обов'язків, на думку респондентів, буде супроводжуватися підвищенням продуктивності (думка 79% респондентів) та дасть змогу підвищити їх інноваційність (думка 73% респондентів), але одночасно матиме негативний вплив на безпеку даних. За даними опитування, 70% респондентів вважають, що автоматизація дасть змогу працівникам вирішувати більш складні завдання, реалізуючи їх потенціал повною мірою. Відбудеться зміна пріоритетів. Зросте роль компетенцій (думка 42% респондентів), зменшаться флуктуації працівників (думка 39% респондентів), підвищиться індивідуалізація під час виконання покладених функцій (думка 79% респондентів). Це чинники, що матимуть пріоритетне значення в майбутньому. Нині найбільше значення мають ефективність (думка 61% респондентів) та контроль витрат (думка 55% респондентів) [6].

Висновки з проведеного дослідження. Управління в ХХІ ст. базується на здатності справлятися з постійними змінами. Проблемою для підприємств в епоху невизначеності, безсумнівно, також є комунікаційна та інформаційна революція, яка переживає свій підйом, адже нині створено простір для діяльності віртуальних організацій та інших непередбачуваних проєктів. Нова культура участі в мережі є демократичною, споживач і креатор міняються ролями, відходячи від ієрархічної, елітарної моделі управління. Кількість осіб – користувачів всевітньої мережі Інтернет постійно зростає. Відповідно, змінюються пріоритети працівників, які функціонують у світі, де домінує Інтернет, і це має визначальний вплив на сучасну модель управління людьми, на міжособистісні стосунки в організаціях, на спосіб спілкування між ними. Сучасні технології та демографічні зміни сприяють еволюції на рівні реалізації основних професійних функцій. Вони підвищують ефективність праці, а за рахунок її автоматизації – креативність та інноваційність працівників, одночасно змінюючи моделі управління та мотивування колективу. Ефекти від цих змін за прогнозами фахівців ми побачимо впродовж наступних 10–15 років. Отже, вже зараз необхідно шукати відповіді на питання, які мотиваційні інструменти будуть цінними для працівника у важко передбачуваному та швидкозмінному завтра, а що його буде демотивувати.

1. Бард А., Зодерквист Я. *Нетократія. Нова керівна еліта і життя після капіталізму* / А. Бард, Я. Зодерквист ; Стокгольмська школа економіки в Санкт-Петербурзі. – СПб., 2004. – 256 с.

2. Морбітзер Ю. *Інтернет – між технікою та культурою* / Ю. Морбітзер ; Вища школа бізнесу в Домброві Гірному. – Краків, 2014. – 208 с.

3. Гжегожовська М.К. *Людина в кіберпросторі: перестороги, загрози, надії* / М.К. Гжегожовська ; Вища школа бізнесу в Домброві Гірному. – Краків, 2014. – 208 с.

4. *Виступ генерального секретаря МСЭ Хамадуна Туре в ФГУП НИИР 4 вер. 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=2vp9SWZ5mS8>.*

5. *Raport : Deloitte Trendy HR 2014. Jak przyciągnąć i utrzymać pracowników w XXI wieku, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www2.deloitte.com/Deloitte/Reports/pl_trendy.*

6. *Raport : Automated creative and dispersed. The future of work in the 21 st century. The Economist Inteligense Unit, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.eiuperspectives.economist.com>.*

7. Кастельс М. *Информационная эпоха: Экономика, общество и культура* / М. Кастельс ; пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М. : ВШЭ, 2000 – 458 с.

8. *Танскотт Д. Электронно-цифровое общество: плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта* / Д. Танскотт ; под ред. С. Писарева ; пер. с англ. И. Дубинского. – К. : INT Пресс ; М. : Рефл-бук, 1999. – 403 с.

УДК 159.932

Овсянюк-Бердадіна О.Ф.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та публічного управління,
Тернопільський національний економічний університет

ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО АДАПТОВАНОГО МЕНЕДЖЕРА

Швидкозмінювані умови функціонування організацій вимагають від їх менеджерів функціональної адаптованості як сукупності вмінь щодо вирішення нових професійних завдань за допомогою нових методів та підходів. У статті представлено авторський погляд щодо необхідності набуття менеджерами сукупності якостей та компетенцій, якими він повинен володіти для пристосування до впливу ендогенних та екзогенних детермінант. Визначено основні фактори, які зумовлюють індивідуальну реакцію менеджера на умови реалізації професійних завдань. Узагальнено теоретико-методичний базис процесу формування функціонально адаптованого менеджера та наведено низку підходів до реалізації цього процесу. На базі моделей Маєрс-Брігс, розкриття та настанов описаний алгоритм їх імплементації в процес підвищення функціональної адаптованості менеджера.

Ключові слова: менеджер, адаптація, функціональна адаптація, індивідуальні зміни, компетенції, стейкхолдери.

ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ФУНКЦИОНАЛЬНО АДАПТИРОВАННОГО МЕНЕДЖЕРА

Овсянюк-Бердадіна А.Ф.

Быстроизменяющиеся условия функционирования организаций требуют от их менеджеров функциональной адаптированности как совокупности умений по решению новых профессиональных задач с помощью новых методов и подходов. В статье представлен авторский взгляд о необходимости приобретения менеджерами совокупности качеств и компетенций, которыми он должен обладать для приспособления к воздействию эндогенных и экзогенных детерминант. Обобщены основные факторы влияния на индивидуальную реакцию менеджера на условия реализации профессиональных задач. Подано теоретико-методический базис процесса формирования функционально адаптированного менеджера и ряд подходов к реализации этого процесса. На базе моделей Майерс-Бриггс, раскрутки и установок описан алгоритм их имплементации в процесс повышения функциональной адаптированности менеджера.

Ключевые слова: менеджер, адаптация, функциональная адаптация, индивидуальные изменения, компетенции, стейкхолдеры.

APPROACHES OF FORMATION OF FUNCTIONALLY ADAPTED MANAGER

Ovianiuk-Berdadina O.

Difficult operating conditions of organizations require their managers of functional adaptation as a set of skills for the solution of new professional tasks with the help of new methods and approaches. The article substantiates the necessity of acquiring by a manager a set of qualities and competencies which he must gain in the process of adaptation to the influence of endogenous and exogenous determinants. For that purpose, the theoretical and methodological basis of the process of formation of a functionally adapted manager is generalized and a number of approaches to the implementation of this process are given. Generalized are factors that determine the individual response of the manager to the conditions for the implementation of professional tasks are summarized. The theoretical and methodological basis of the process of formation of a functionally adapted manager is generalized and a number of approaches to the implementation of this process are given. Based on the Maers-Briggs models, promotion and guidance, an algorithm for their implementation is described in the process of increasing the manager's functional adaptability.

Keywords: manager, adaptation, functional adaptation, individual changes, competencies, stakeholders.

Постановка проблеми. Прояви динамічного ринкового середовища дифузують практично в усі сфери суспільного життя, першу симптоматику яких відчувають організації як керовані та водночас керуючі системи економіки. У приватному секторі це проявляється необхідністю постійного пристосування організації до вимог стейкхолдерів та загального вектору суспільних запитів. Унаслідок цього організації знаходяться в процесі постійних перманентних та радикальних змін, шукаючи оптимум власної поведінки у зовнішніх

умовах їх діяльності. Така парадигма функціонування організацій зумовлює необхідність набуття її менеджерами специфічних якостей, які, крім ключових когнітивних компетенцій, повинні володіти потенційною можливістю їх удосконалювати та посилювати проявами власних функціональних та особистісних характеристик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування, ефективного використання та розвитку менеджерів ґрунтовно досліджувалася вченими

Т. Білорус [4], О. Гришнвою [5], С. Ковальовим [9], О. Кузьміним [7] та ін. Серед зарубіжних учених, які приділяли увагу дослідженню алгоритмів індивідуальних змін менеджерів слід зазначити М. Армстронга [2], І. Адізега [1], Р. Белбіна [3], Д. Майстера [8] та ін. Однак постійна змінюваність екзогенних та ендогенних параметрів функціонування організацій вимагає постійного пошуку науково-прикладних засад удосконалення механізму розвитку менеджерів як ключового елементу управління організацією. Це вказує на необхідність дослідження цієї тематики та її прагматичну актуальність.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасних підходів до формування функціонально адаптованого менеджера, змістове наповнення яких синтезує організаційний, управлінський інструментарій з урахуванням психологічних підходів до коригування поведінки індивідів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адаптація як дефініційна категорія означає здатність пристосовуватися до умов зовнішнього середовища. Кінцевим ефектом адаптації є підвищення стійкості системи до факторів зовнішнього середовища. У такому контексті адаптація менеджера проявлятиметься як ефективний, адекватний, реактивний чи проактивний процес пристосування менеджера до впливу різних факторів функціонування організації, де він здійснює власну діяльність.

Функціональна адаптація менеджера реалізується через уміння вирішувати нові професійні завдання за допомогою принципово нових методів, підходів та засобів у нових умовах діяльності організації. У цьому процесі пріоритетної ваги набувають власна орієнтація на розвиток та особистісні зміни.

У цьому напрямі Е. Кемерон та М. Грін виділяють п'ять факторів, які зумовлюють індивідуальну реакцію менеджера до нових умов реалізації професійних завдань.

1. Джерела виникнення змін. Залежно від джерел виникнення змін зумовлюється поведінка менеджера та працівників у їх реалізації. Джерелами змін є зовнішні, внутрішні, еволюційні, революційні, щоденні, одноразові, поверхневі та глибокі.

2. Наслідки адаптації. Результативність адаптації залежить від переваг, що отримують конкретні групи стейкхолдерів організації (співробітники, клієнти, суспільство у цілому, акціонери чи інші суспільні групи).

3. Історія розвитку організації, котра засвідчує позитивний чи негативний досвід попередніх змін.

4. Тип особистості. Реакція на зміни значною мірою визначається особистими психоемоційними характеристиками, а також наявною владою, положенням в організації чи у суспільстві у цілому.

5. Особиста історія, яка проявляється як особиста реакція на необхідність адаптації, залежить від рівня знань, досвіду, етапу кар'єри особи, яка є безпосереднім або опосередкованим об'єктом змін [6].

Таким чином, у функціональній адаптації менеджера проявляються дві антогоністичні особливості. З одного боку, існує необхідність змін функціональних обов'язків, а з іншого – потреба збереження динамічної рівноваги менеджера як особистості. Це окреслює принципову необхідність застосування психологічних підходів для досягнення балансу цих двох груп потреб.

Для вирішення цієї проблеми всесвітньо відомий коуч-менеджер Д. Майстер виокремлює дві характеристики працівників [8]. Перша характеристика враховує час, на який орієнтуються працівники під час виконання своїх професійних обов'язків. Такі працівники націлені на майбутнє й готові відтермінувати задоволення поточних власних потреб. Друга характеристика працівників ураховує їх відношення до колективної діяльності. Об'єднуючи ці дві характеристики, Д. Майстер визначає чотири види працівників:

– працівник-одинак, який цінує незалежність, не бажає здійснювати будь-які інвестиції в майбутнє та окреслює власним пріоритетом свою здатність приносити щоденну користь;

– працівник, що надає перевагу колективній праці, однак не бажає відтермінувати задоволення власних потреб;

– відносно незалежний працівник, який зацікавлений вкладати ресурси в майбутнє задля нових досягнень;

– працівник колективу, який має достатньо терпіння і цілеспрямованості, щоб допомогти організації досягати успіху в майбутньому.

Визначити, до якого типу належить працівник, можна за допомогою двох питань:

– якою хотів би працівник бачити систему винагород в організації (врахування індивідуальної ефективності працівника чи загальної ефективності підрозділу, команди);

– чи зацікавлений працівник в інвестиціях організації в її майбутнє, якщо це зумовить зниження його поточного доходу.

Для об'єктивного визначення типу працівника, доцільним є проведення анонімного опитування працівників для подачі ними характеристики на своїх колег. На основі отриманих результатів можна прогнозувати можливість реалізації змін та коригувати їх реалізацію.

Процес формування функціонально адаптованого менеджера повинен передбачати використання соціально-психологічного інструментарію шляхом подолання негативних проявів темпераменту керованою позитивною поведінкою, оскільки в аспекті управління організацією саме ці чинники провокують низку негативних тенденцій.

Пристосування темпераменту до вимог професійної діяльності можливе через тренування власних характеристик менеджера. І хоча темперамент належить до стійких психологічних властивостей особистості, це не означає, що він не піддається коригуванню. При цьому варто зазначити, що прояв темпераменту залежить від загальної культури особистості, яку можливо та необхідно постійно підвищувати.

Універсальним процесом пристосування темпераменту в процесі адаптації є формування індивідуального стилю менеджера як системи окремих прийомів та інструментів виконання професійних обов'язків. Передумовою його набуття є стійкі індивідуальні особливості реалізації менеджером відчуттів, пам'яті, уяви через знання і професійний досвід, сукупність яких становить професійне сприйняття. Посилення професійного сприйняття може відбуватися через набуття менеджером таких якостей, як:

– рефлексивність як здатність моделювати поведінку партнера, передбачати можливі його ходи і впливати на нього;

– інтуїтивність як реалізована можливість швидко знаходити потрібні рішення, зменшувати лаг часу їх прийняття на основі професійного досвіду та компетенцій;

– імовірне прогнозування як здатність приймати рішення з урахуванням ступеня ймовірності очікуваних результатів.

Таким чином, потенційна функціональна адаптованість менеджера визначається тим, на що спрямована його професійна діяльність, які цілі та потреби його мотивують, які ідеали та переконання є наріжним каменем його поведінки.

Для підвищення мотивації менеджера до набуття нових функціональних характеристик доцільним до застосування є метод розкрутки, запропонований російським науковцем С. Ковальовим. Він обґрунтовує, що люди не досягають мети через три основні причини:

– ціль не має мотивуючої сили, оскільки не має суттєвої ваги;

– досягнення цілі є бажаним, однак є неможливим через незначні перепони та умовності;

– ціль є мотивованою, однак її досягнення є неможливим через відсутність алгоритму її досягнення [9].

Для цього доцільною до використання є техніка розкручування, яка зумовлює свідомий рух людини в бік змін. Так зване розкручування вверх використовується, коли ціль не має суттєвої ваги і дає змогу підвищити мотивацію до змін через пошук більш важливих для людини цінностей за допомогою розширення погляду на проблему. Для цього менеджер для себе повинен дати відповіді на питання щодо мети та вагомості реалізації змін власної поведінки.

Розкручування вниз використовується, коли ціль щодо набуття нових професійних характеристик менеджером є досить складною та допомагає визначити конкретні способи досягнення цілі за допомогою деталізації і конкретизації. Розкручування вбік є необхідним, коли ціль не має чіткого алгоритму вирішення. У цьому разі доцільним є пошук аналогів вирішення наявних проблем, що дає змогу подивитися на проблему під іншим кутом зору та збільшити емоційну зацікавленість менеджера щодо вирішення проблеми. Типовими питаннями при цьому є: на яку проблему схожа наявна, які є приклади вирішення типових проблем.

Оскільки психотипи менеджерів як особистостей є різними, підходи до формування їх функціональної адаптації повинні диференціюватися. У цьому напрямі доцільною для практичного застосування є типологія Майерс-Бріггс, яка базується на наукових розробках швейцарського психоаналітика Карла Юнга та характеризує особистість через такі характеристики:

1. Джерела енергії. За екстраверсії джерелами творчої енергії є зовнішній світ, завдання та об'єкти, за інтроверсії – внутрішній світ, почуття й думки.

2. Способи отримання інформації. За екстраверсії інформація менеджером сприймається на основі реальних подій та досвіду у минулому, за інтроверсії – окреслення можливостей у майбутньому.

3. Способи прийняття рішень. За екстраверсії рішення приймаються логічно та об'єктивно, за інтроверсії переважає психоемоційне судження на основі особистих цінностей.

4. Стиль життя. За екстраверсії особистість прагне до визначеності та впорядкованості, за інтроверсії – до гнучкого вирішення ситуацій, за якого існує безліч варіантів вибору [6].

Враховуючи ці характеристики, можна значною мірою підвищити ефективність роботи менеджера, оскільки, знаючи свій особистий психотип чи своїх працівників, можна визначити раціональний порядок реалізації управлінських рішень. Для цього психотипи об'єднуються у чотири групи.

Для інтроверта, що надає перевагу відчуттям, найкращим алгоритмом упровадження індивідуальних змін буде зміна лише тих об'єктів, які об'єктивно вимагають змін. Для інтроверта, котрий надає перевагу інтуїції та створює концепції, що відображають реальний стан речей, доцільно залучати для створення програми дій із реалізації змін, оскільки вони дуже точно відчують зв'язки між усіма можливими елементами. Екстраверти, що надають перевагу відчуттям та мають достатньо ентузіазму для реалізації задуманого, люблять активно експериментувати, а тому їх доцільно залучати до безпосередньої реалізації змін, що передбачатиме реалізацію ними практичних кроків і дій. Четвертою групою є екстраверти, що надають перевагу інтуїції та опануванню нових сфер діяльності. Цих працівників доцільно залучати як до створення, так і до реалізації програми дій з упровадження змін в організації.

У напрямі досягнення функціональної адаптованості менеджера до нової парадигми реалізації ним професійної діяльності вагомою перешкодою може стати неконгруентність, тобто неспівпадання свідомого та несвідомого власного цілепокладання. Тобто якщо особистість відчуває, думає, говорить і робить одне й те ж, то таку особистість можна назвати конгруентною. Але дуже часто менеджери надто переймаються тим, що оточуючі будуть думати про них, а тому видають бажане за дійсне. Для нівелювання вищезазначеного психологічного прояву менеджери під час формування коротко- та довгострокових цілей власного професійного розвитку повинні чітко усвідомити їх бажаність, мати переконання в реальності та етичному характері їх досягнення та впевненість у власному потенціалі.

Універсальним шляхом пристосування темпераменту до вимог діяльності є формування індивідуального стилю як системи прийомів і способів дій, що притаманні індивіду і доцільні для досягнення успішного результату, який формується в процесі навчання і виховання.

Серед професійно важливих якостей функціонально адаптованого менеджера є його професійне сприйняття. Професійне сприйняття є вмінням реагувати на явища навколишнього середовища опосередковано, через знання, досвід і професійний інтерес. Добре розвинуте професійне сприйняття дає можливість бачити глибше і ширше, реагувати не тільки головне, а й на деталі. Щоб реалізувати власні функціональні навички, менеджеру необхідно вміти ідентифікувати різноманітні типи поведінки працівників, їх характери, враховуючи при цьому вплив щодо сприйняття психологічних настанов. У цьому контексті настановою розглядається як неусвідомлений особистістю стан готовності до певної діяльності, за допомогою якої може бути задоволена та чи інша потреба.

Проблему настанови розробили психолог Д. Узнадзе із співробітниками. На їхню думку, у структурі

особистості в результаті багаторазових повторень настановчих ситуацій поступово складається низка передумов, які непомітно для людини визначають її життєву позицію у низці випадків [10]. Так, настановою пояснюється у ділових людей ставлення до бухгалтерів як до людей черствих і педантичних, до вчених – як до розсіяних і непрактичних, до працівників торгівлі – як до людей хитрих, що не цураються жодних засобів для досягнення вигоди. Ці настанови є результатом поспішних, недостатньо обґрунтованих висновків із деяких фактів особистого досвіду людей або результатом некритичного засвоєння стереотипів мислення, прийнятих у певній суспільній групі. Стереотипи, як правило, засвоюються людьми під впливом соціального оточення. Наприклад, створені у підлеглих настанови виконують насамперед функцію фільтра інформації, що йде від їх менеджера.

Для посилення власної або командної функціональної адаптації менеджерів необхідно враховувати такі передумови змін:

- обґрунтована історія причин та наслідків змін, тобто менеджер повинен розуміти їх зміст та прагматичну необхідність;

- посилення механізмів змін, тобто система внутрішньоорганізаційного менеджменту через мотива-

цію та контроль повинна стимулювати менеджерів до набуття нових функціональних навичок;

- набуття нових компетенцій через навчання в організації та самоосвіта;

- моделювання нової поведінки, зокрема через копіювання поведінки лідерів та інших успішних менеджерів.

Висновки з проведеного дослідження. Професійна діяльність менеджера не є сталою за суттю своєї реалізації, а тому вимагає постійного пристосування до вимог внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування організації, де він реалізує свій фах. Процес формування функціональної адаптованості менеджера є перманентним за своєю суттю і повинен включати вдосконалення індивідуально-психологічних, комунікативно-креативних, професійно-ділових та соціальних компонентів. Таким чином, для підвищення ефективності роботи менеджера необхідним є реалізація комплексу управлінських впливів, що спрямовані на набуття ними вищезазначених якостей. Різновекторність окресленої тематики визначає необхідність подальших наукових пошуків доцільних алгоритмів зміни поведінки менеджерів для набуття ними повного комплексу професійних та когнітивних компетенцій для високоякісного виконання професійних завдань.

1. Адизес І.К. *Управляя изменениями* / И.К. Адизес. – СПб. : Питер, 2008. – 224 с.

2. Армстронг М. *Стратегическое управление человеческими ресурсами* / М. Армстронг ; пер. с англ. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 328 с.

3. Белбин Р. *Команды менеджеров. Секреты успеха и причины неудач* / Р. Белбин ; пер. с англ. – М. : НИРО, 2003. – 315 с.

4. Білорус Т.В. *Стратегічне управління кадровим потенціалом підприємства* : [монографія] / Т.В. Білорус. – Ірпінь, 2007. – 172 с.

5. Грішнова О.А. *Інвестування в людський капітал у системі чинників забезпечення гідної праці* : [монографія] / О.А. Грішнова, О.В. Дорош, С.Я. Шурпа. – Київ : КНЕУ, 2015. – 222 с.

6. Кемерон Э., Грин М. *Управление изменениями* / Э. Кемерон, М. Грин ; пер. с англ. – М. : Добрая книга, 2002. – 448 с.

7. Кузьмін О. *Динаміка взаємодії керівника з підлеглими та фактори, які впливають на неї* / О. Кузьмін, Н. Мала // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2004. – № 517. – С. 11–16.

8. Майстер Д. *Стратегия и толстый курительщик. Как наконец сделать то, что будет для вас полезно* / Д. Майстер. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2008. – 272 с.

9. *Управление изменениями*. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2016. – 226 с.

10. Узнадзе Д. *Общая психология* / Д. Узнадзе. – СПб. : Питер, 2004. – 413 с.

E-mail: underberg78@ukr.net

УДК 657.221

Плахтій Т.Ф.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки,
Вінницький національний аграрний університет

МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ НА ОСНОВІ КОНЦЕПЦІЇ ОЩАДЛИВОГО ВИРОБНИЦТВА: СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ

Розроблено модель розвитку організації обліку на основі концепції ощадливого виробництва, що включає такі елементи: філософію ощадливості в обліку; класифікацію втрат облікової системи; методи ощадливого виробництва; ощадливі показники; ощадливу звітність. Виходячи із запропонованої моделі, найважливішу роль у підвищенні якості організації обліку на підприємстві займає впровадження філософії ощадливості в діяльність усіх суб'єктів ведення обліку, що передбачає необхідність здійснення своєї діяльності шляхом постійного вдосконалення в напрямі зменшення витрат на ведення обліку, зменшення помилок, дефектів та викривлень в обліковій інформації, що надається у вигляді бухгалтерської звітності суб'єктам прийняття рішень. Виділено основні групи підходів до формування ощадливої звітності: формування оперативної ощадливої звітності, формування звіту про доходи в розрізі потоків цінності. Розроблено узагальнюючу модель звіту про доходи в розрізі потоків цінності, що може використовуватися для аналізу облікового процесу як потоку створення цінності.

Ключові слова: якість облікової інформації, організація обліку, ощадливе виробництво, ощадливий облік, потік цінності.

МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА НА ОСНОВЕ КОНЦЕПЦИИ БЕРЕЖЛИВОГО ПРОИЗВОДСТВА: СТРУКТУРНЫЙ АНАЛИЗ

Плахтій Т.Ф.

Разработана модель развития организации учета на основе концепции бережливого производства, включающая следующие элементы: философию бережливости в учете; классификацию потерь учетной системы; методы бережливого производства; экономные показатели; экономную отчетность. Исходя из предложенной модели, важнейшую роль в повышении качества организации учета на предприятии занимает внедрение философии бережливости в деятельность всех субъектов ведения учета, предусматривает необходимость осуществления своей деятельности путем постоянного совершенствования в направлении уменьшения расходов на ведение учета, уменьшение ошибок, дефектов и искажений в учетной информации, предоставляемой в виде бухгалтерской отчетности субъектам принятия решений. Выделены основные группы подходов к формированию экономной отчетности: формирование оперативной экономной отчетности, формирование отчета о доходах в разрезе потоков ценности. Разработана обобщающая модель отчета о доходах в разрезе потоков ценности, которая может использоваться для анализа учетного процесса как потока создания ценности.

Ключевые слова: качество учетной информации, организация учета, бережливое производство, экономный учет, поток ценности.

MODEL OF ACCOUNTING ORGANIZATION DEVELOPMENT BASED ON THE CONCEPT OF LEAN PRODUCTION: STRUCTURAL ANALYSIS

Plakhtii T.

The model of accounting organization development is developed on the basis of the concept of lean production, which includes the following elements: the philosophy of thrift in accounting; classification of losses of the accounting system; methods of lean production; lean indicators; lean reporting. Following the proposed model, the most important role in improving the quality of accounting organization at the enterprise is occupied by the introduction of the philosophy of thrift in the activities of all subjects of accounting, which implies the need to implement their activities through continuous improvement in order to reduce the cost of accounting, reduce errors, defects and distortions in accounting information provided in the form of financial statements to the subjects of decision-making. Basic groups of approaches to formation of lean reporting are identified, namely formation of operative lean reporting; formation of the income statement in terms of value flows. A generalized model of the income statement in terms of value flows that can be used to analyze the accounting process as a flow of value creation is developed.

Keywords: quality of accounting information, organization of accounting, cost-effective production, saving accounting, flow of value.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення дослідники виділяють цілу низку недоліків чинної облікової системи, які також можна розглядати як причини виникнення і розвитку ощадливого обліку. Однією з таких основних причин є те, що облікові системи не задовольняють потреби ощадливого виробни-

цтва, оскільки є застарілими відносно потреб суб'єктів ощадливого управління, не враховують особливостей даної концепції та є досить заплутаними і неефективними. Зокрема, класична облікова модель розроблена під потреби масового виробництва та не враховує особливостей функціонування ощадливих підприємств, які працюють лише на основі врахування запитів споживачів. Враховуючи функціональну роль бухгалтерського обліку відносно системи управління підприємства, можна констатувати, що виникнення ощадливого обліку є закономірним явищем, оскільки є відповідною реакцією на виникнення нових інформаційних запитів із боку суб'єктів ощадливого управління підприємством. Для підвищення адекватності облікової системи потребам суб'єктів ощадливого управління необхідним є обґрунтування загальних напрямів її трансформації і подальшого розвитку в організаційному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розроблення наукових засад організації обліку та формування шляхів її подальшого розвитку на основі використання концепції ощадливого виробництва присвячено дослідження С.Г. Авруцької, Б. Баггаллі, С. Вафаа, І.Л. Грабчук, Дж. Каннінгем, Ю.Н. Каткова, І.В. Колоса, А.Д. Копилової, О.І. Костюкової, Дж. Лайкера, Г.І. Ляхович, Д. Майера, Б. Маскелла, Г.М. Скударя, К.В. Троельникової, З. Ханафі, Т.Є. Хмельової.

Постановка завдання. Основною метою статті є розроблення та обґрунтування структурних елементів моделі розвитку організації обліку на основі концепції ощадливого виробництва.

Вклад основного матеріалу дослідження. Загальна модель розвитку організації обліку на основі використання концепції ощадливого виробництва може бути представлена так (рис. 1).

Основним завданням побудови й обґрунтування даної моделі (рис. 1) є своєчасне задоволення обліковою інформацією суб'єктів ощадливого управління в тих обсягах і розрізах, яких вони потребують, і за тією вартістю, яку підприємство готове сплатити для задоволення їх потреб.

Виходячи із запропонованої моделі, найважливішу роль у підвищенні якості організації обліку на підприємстві відіграє впровадження філософії ощадливості в діяльність усіх суб'єктів ведення обліку, що передбачає необхідність здійснення своєї діяльності шляхом постійного вдосконалення в напрямі зменшення витрат на ведення обліку, зменшення помилок, дефектів та викривлень в обліковій інформації, що надається у вигляді бухгалтерської звітності суб'єктам прийняття рішень. Відповідно, запровадження філософії ощадливості передбачає неухильне дотримання всіма працівниками бухгалтерської служби керівних ідей (наприклад, «Кайдзен», що передбачає ретельне, постійне та послідовне уникнення втрат облікового процесу), принципів (настановчих засад щодо реалізації ідей в облікову практику) і окремих методичних інструментів ощадливого виробництва (картування потоку цінності, 5С, витягаюче поточне виробництво, SMED, РМ, JIT та ін.).

Зацікавленість працівників бухгалтерської служби у використанні філософії ощадливості обґрунтовується такими перевагами:

- загальним підвищенням конкурентоспроможності підприємства, що забезпечується в результаті запровадження концепції ощадливості в діяльності підприємства, значно підвищує ймовірність збереження робочих місць за працівниками бухгалтерської служби;
- створенням кращих умов праці в бухгалтерській службі;
- забезпеченням ощадливої організації праці бухгалтерів, що дає змогу зменшити втрати облікової системи та у цілому покращує їх працездатність;
- формуванням системи мотивації та заохочення працівників бухгалтерської служби в процесі пошуку більш досконалих методів здійснення облікових процедур.

Застосування філософії ощадливості в контексті облікової системи підприємства передбачає організацію її діяльності як потоку створення цінності, іден-

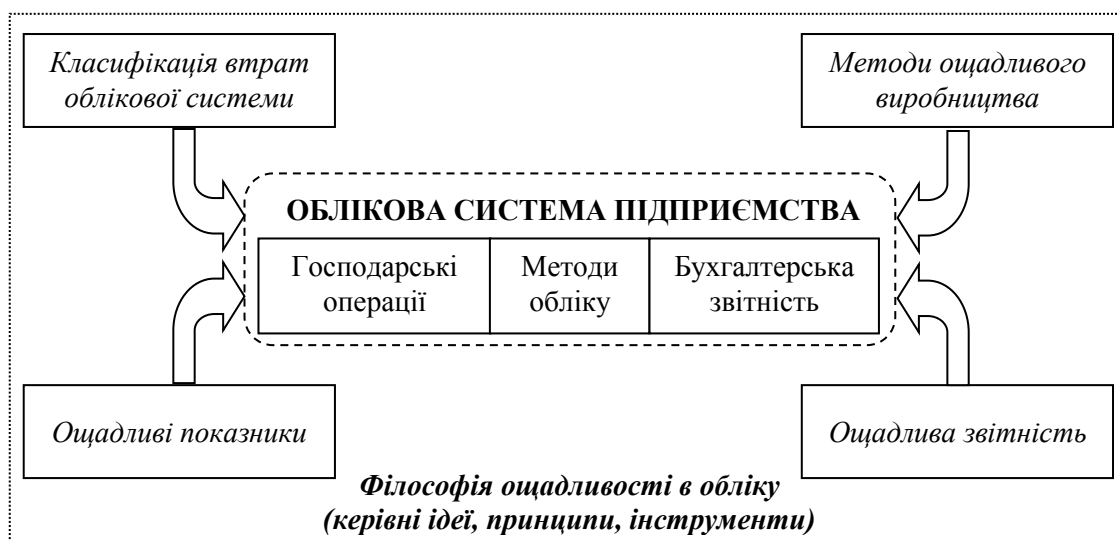

Рис. 1. Загальна модель розвитку організації обліку на основі концепції ощадливого виробництва

тифікацію та обґрунтування потреб користувачів облікової інформації, встановлення ролі бухгалтерського обліку для суспільства у цілому, оскільки в контексті комунікаційного підходу до розуміння якості облікової інформації саме її користувачі визначають її рівень, унаслідок чого прагнення до задоволення потреб користувачів в обліковій інформації є основною передумовою для подальшого розвитку працівників бухгалтерської служби та облікових процедур, що здійснюються на підприємстві.

Суб'єкти управління, що використовують облікову інформацію, постійно вдосконалюють підходи, моделі та системи прийняття рішень, що обґрунтовується значним зростанням обсягів доступної внутрішньої та зовнішньої інформації, вдосконаленням засобів її обробки, а також ускладненням ринкового конкурентного середовища. Це призводить до постійної зміни їх потреб в обліковій інформації, що зумовлює необхідність адаптування до таких змін шляхом удосконалення системи організації обліку на підприємстві. У рамках концепції ошадливого виробництва це здійснюється шляхом виключення з облікового процесу різних видів утрат, що не забезпечують підвищення якості облікової інформації, а навпаки, віддаляють показники цінності облікової інформації від параметрів, що відповідають запитам її користувачів. Згідно з концепцією ошадливого виробництва, рівень адаптивності облікової системи потребам користувачів визначається обсягами наявних утрат облікової системи, чим їх менше, тим вищим є рівень її адаптованості.

Втрати облікової системи є визначальним об'єктом концепції ошадливого виробництва, що застосовується для підвищення організації обліку на підприємстві й яка спрямована на їх ідентифікацію і класифікацію, виявлення причин їх виникнення і пошук шляхів їх усунення. Виходячи з розуміння сутності роботи бухгалтерів, що створює цінність облікової інформації, можна виділити два її основні види: робота, що створює (підвищує) цінність облікової інформації для користувачів; робота, що не створює (підвищує) цінність облікової інформації для користувачів. Саме другий вид робіт, що не створює (підвищує) цінність, але під час здійснення яких відбувається споживання різних видів ресурсів (фінансових, матеріальних, нематеріальних, трудових та ін.), слід розуміти як втрати облікової системи.

Можна виділити три основні рівні втрат облікової системи підприємства:

1. Всі види робіт, які є зайвими або небажаними під час виконання облікових процедур (очікування працівників бухгалтерської служби, пошук даних та їх носіїв (первинних документів), дублювання господарських операцій, неефективне ергономічне забезпечення, неефективна мережева взаємодія між працівниками бухгалтерської служби або між її окремими підрозділами, браковані (неправильно заповнені або складені) первинні документи, облікові регістри та бухгалтерська звітність та ін.). Такі види втрат досить легко ідентифікувати в результаті аналізу діяльності бухгалтерської служби або внаслідок аналізу якості кінцевого обліково-інформаційного продукту, що формується системою обліку підприємства.

2. Ті види робіт, які складаються лише з утрат, але мають виконуватися через наявність тих або

інших причин (вмикання/вимикання комп'ютерів та периферійних пристроїв, авторизація під час входу в комп'ютеризовану облікову систему підприємства, очікування під час проведення первинних документів або господарських операцій у системі, обробка первинних документів у паперовому вигляді, передача первинних документів аутсорсинговій фірмі та ін.). Ці втрати є прихованими, вони відбуваються під час здійснення операцій у рамках прийнятих методик або технологій обробки даних та інформації. Їх можна уникнути в разі вдосконалення таких методик і технологій або за умови зміни умов функціонування облікової системи підприємства (повна комп'ютеризація діяльності всіх контрагентів підприємства (постачальників, покупців, інвесторів, позичальників та ін.) тощо).

3. Втрати, що зумовлені особливостями технічного та програмного забезпечення, яке використовується в процесі функціонування облікової системи (витрати на цілодобову роботу серверів, де розміщені облікові бази даних, та витрати на засоби їх безперебійного живлення, невикористання всіх модулів та можливостей встановленого бухгалтерського програмного забезпечення та ін.).

Детальну характеристику втрат системи обліку наведено в табл. 1.

Виділені втрати системи обліку, згідно з концепцією ошадливого виробництва (табл. 1), переважно стосуються технічного (вибір оптимальної форми обліку та її окремих елементів) та організаційного (організації роботи облікового апарату) складників організації обліку на підприємстві, внаслідок чого шляхи їх усунення слід розглядати як напрями підвищення ефективності реалізації відповідних складників.

Методи ошадливого виробництва. Дослідниками у сфері теорії ошадливого виробництва виділяється значна кількість методів, інструментів та засобів, які можуть застосовуватися для забезпечення практичного впровадження концепції ошадливості. При цьому серед учених відсутня єдність стосовно їх чітко визначеного переліку, оскільки значна кількість методів управління або інструментів управлінського обліку своєю основною метою теж мають підвищення ефективності управління господарськими процесами на основі застосування концепції ошадливості. Це дає змогу констатувати, що інструментарій концепції ошадливого виробництва перебуває в процесі свого розвитку та вдосконалюється шляхом інтеграції з іншими управлінськими та обліковими інструментами.

У цілому застосування методів ошадливого виробництва стосовно системи бухгалтерського обліку дає змогу трансформувати базові основи її організації шляхом структурного перерозподілу видів робіт, що виконуються працівниками бухгалтерської служби. Нині більшість бухгалтерських процедур має високий ступінь рутинної роботи та низький ступінь аналітичного опрацювання. Для вирішення цієї проблеми можуть бути застосовані методи ошадливості, внаслідок чого менше часу буде витрачатися на ті види робіт, що не створюють цінності, і більше часу приділятиметься аналітичній роботі, яка забезпечує підвищення цінності облікової інформації, що використовується користувачами для прийняття рішень. Відповідно, застосування методів ошадливого виробництва в довгостроковій перспективі дає змогу трансформувати

Таблиця 1. Втрати системи обліку згідно з концепцією ошадливого виробництва

Вид втрат	Характеристика
Перевироб-ництво облікової інформації	Збір та обробка облікових даних у реєстрах накопичення в такій кількості, що є непотрібною для здійснення наступних облікових процесів. Генерування облікової інформації в більшій кількості, ніж це потрібно її користувачам, а також надання її раніше, ніж це їм потрібно. Це стосується як безпосередньо кількості бухгалтерських звітів, які надаються користувачам для прийняття рішень, так і обсягу показників, які розкриваються в таких звітах, а також рівня агрегації показників у звітах. Друк і поширення надлишкової кількості копій звітів у паперовій формі. Формування надмірної кількості бухгалтерських звітів або окремих показників, які не використовуються суб'єктами прийняття рішень, призводить до зайвого витрачання робочого часу працівників бухгалтерської служби та породжує виникнення інших витрат (витрати на збір даних для звітів/показників та їх обробку, витрати на передачу та оприлюднення звітів/показників, витрати на формування надлишкового сховища даних тощо)
Очікування (втрати часу)	Працівники бухгалтерської служби, які очікують надходження або затвердження первинних документів, очікують на можливість доступу або безпосередньої роботи в комп'ютерній системі бухгалтерського обліку (наприклад, через її блокування головним бухгалтером під час формування фінансових результатів або виправлення метаданих), або просто не працюють унаслідок технічних або програмних збоїв у роботі облікової системи підприємства, що можуть бути викликані впливом низки внутрішніх або зовнішніх загроз
Зайве переміщення облікових даних та інформації	Непотрібний рух облікових даних (первинних документів) між працівниками бухгалтерської служби підприємства та сформованих бухгалтерських звітів перед тим, як вони потраплять до кінцевого користувача облікової інформації. Виникає в результаті недосконалого розподілу обов'язків між працівниками або окремими підрозділами підприємства та через недоліки під час формування або за повної відсутності графіку документообігу
Зайва або неправильна обробка облікових даних та інформації	Непотрібні операції під час обробки первинних документів можуть виникати у разі неповного або неправильного налагодження комп'ютерної системи бухгалтерського обліку, внаслідок чого під час формування господарських операцій працівники бухгалтерської служби можуть виконувати низку зайвих дій. Наприклад, під час ведення господарських операцій у ручному режимі вони мають здійснювати групування документів, їх таксування та контрирування, що в умовах сучасного рівня розвитку облікових інформаційних систем є порушенням нормальної роботи. Під час використання системи електронного документообігу причинами неправильної обробки можуть бути помилки налаштування криптографії, одержання унікального ідентифікатора, формування і відправки електронного документу, одержання й обробки електронного документу
Надлишок облікових даних	Надлишок реквізитів первинних документів, властивостей окремих об'єктів та їх надмірна деталізація збільшують час на їх обробку в інформаційній системі та час на формування бухгалтерських звітів. Під час формування багаторівневих аналітичних звітів у сучасних комп'ютерних облікових системах слід використовувати механізми фільтрації та розширені опції налаштування системи звітів, що вступає в суперечність із філософією концепції ошадливості, згідно з якою звіти мають бути простими, зрозумілими і формуватися без використання особливих навичок користувачів
Зайві рухи бухгалтерів	Всі рухи, які доводиться робити працівникам бухгалтерської служби в процесі виконання посадових обов'язків, але які не додають цінності: вхід у комп'ютеризовану облікову систему підприємства, переключення програм та їх модулів, пошук первинних документів, на основі яких вводяться господарські операції, їх ручне введення, додаткові кліки або натискання клавіш, налаштування механізму формування бухгалтерських звітів, видалення записів у системі тощо
Дефекти облікової інформації	Формування неправдивих, фальсифікованих первинних документів на основі шахрайських фактів господарського життя або формування шахрайських господарських операцій на основі реальних або шахрайських фактів господарського життя призводить до формування бухгалтерських звітів, інформація в яких не відповідає господарській реальності підприємства. Для усунення подібних дефектів або їх попередження залучаються аудиторів, за результатами перевірки яких може здійснюватися виправлення помилок, що призводить до втрати часу та фінансових ресурсів. Одним із дефектів також є несвоєчасне формування бухгалтерських звітів, свідченням чого є пропущення термінів їх формування та подачі суб'єктам прийняття рішень
Нереалізований творчий потенціал бухгалтерів	Неналежне використання можливостей, досвіду та навичок працівників бухгалтерської служби підприємства для більш ефективного виконання покладених на них посадових завдань та обов'язків. Проявляється в нездатності приймати самостійні рішення в процесі реалізації професійного судження бухгалтера, формування і реалізації облікової політики підприємства, вирішення нестандартних облікових ситуацій. Відсутність повноцінної професійної підготовки працівників бухгалтерської служби та примушування до виконання некваліфікованих завдань є однією з основних причин втрати часу на їх виконання, що впливає на якість облікової інформації

структуру облікових робіт шляхом скорочення використання часу на облікові процедури та надлишкові операції, а переважна увага працівників бухгалтерської служби при цьому має приділятися аналізу операцій та консультуванню суб'єктів реалізації концепції ошадливого виробництва.

Для здійснення управління підприємством на засадах концепції ошадливості, зокрема, організації облікової системи, слід запровадити систему показників,

що чітко характеризуватимуть діяльність підприємства в контексті мінімізації втрат, які виникають у процесі формування облікової інформації (втрат системи обліку). Такі показники за змістом відрізняються від звичайних аналітичних показників, що використовуються в традиційних організаційно-управлінських системах, а їх визначальною рисою є оперативність розрахунку, що дає змогу забезпечити постійне і безперервне вдосконалення бізнес-процесів підприєм-

ства, підвищує ефективність системи оперативного контролю.

Порівняно з традиційними аналітичними показниками, які формуються на основі даних фінансового та управлінського обліку, ошадливих показників існує значно менша кількість через набагато меншу кількість інформації, що надається системою ошадливого обліку. Вони є досить вузькоспеціалізованими, що обмежує можливість їх застосування іншими користувачами, оскільки спрямовані на формування інформаційної підтримки діяльності суб'єктів, відповідальних за досягнення підприємством ошадливих цілей. Окрім цього, в систему ошадливих показників досить часто включаються нефінансові показники, які характеризують якісні аспекти запровадження концепції ошадливості, оскільки фінансові показники, необхідні для аналізу ефективності lean-перетворень на підприємстві, не завжди можуть бути розраховані через наявність обмеження конвенційної системи бухгалтерського обліку.

В результаті аналізу ошадливих показників щодо матеріальних бізнес-процесів запропоновано використовувати в діяльності підприємств такі показники, які сприяють підвищенню ефективності функціонування системи організації бухгалтерського обліку, що побудована на основі використання концепції ошадливого виробництва (табл. 2).

Виділені ошадливі показники (табл. 2) мають бути узгоджені з параметрами створення, обробки та пере-

дачі до архіву документів/звітів, що затверджено в графіку документообігу/формування звітів підприємства. Їх використання в практичній діяльності підприємств дає змогу мотивувати працівників бухгалтерської служби або виробничого осередку до досягнення цілей і завдань функціонування облікової системи підприємства, в основі якої покладено концепцію ошадливості, а також стимулювати подальші lean-перетворення на підприємстві на основі використання відповідних інструментів для усунення втрат облікової системи.

Вищенаведені показники можуть бути доповнені іншими ошадливими показниками на конкретному підприємстві, що залежить від наявного техніко-технологічного та організаційного забезпечення облікової системи підприємства та обраної стратегії подальшого розвитку, оскільки ошадливі показники також застосовуються як для розроблення нових стратегій, так і для аналізу успішності ефективної реалізації наявної стратегії.

Необхідність у формуванні ошадливих звітів виникла внаслідок неможливості конвенційної облікової системи забезпечити надання облікової інформації, яка б сприяла ефективному запровадженню концепції ошадливого виробництва та її подальшого використання. Так, на думку Т.С. Хмельової, традиційна звітність зазвичай відображає продуктивність праці, завантаженість обладнання, поглинання прикладних витрат і стає доступною співробітникам в кінці місяця.

Таблиця 2. Ошадливі показники функціонування облікової системи підприємства

Назва показника	Порядок розрахунку показника	Характеристика показника	Роль показника в контексті концепції ошадливості
Своєчасна передача первинного документу суб'єкту обробки	Нормативний час передачі / Фактичний час передачі	Вимірює успішність передачі первинного документу з місця його виникнення суб'єкту його обробки (бухгалтеру, операціоністу тощо) в той час, коли він має бути переданий. Позитивною тенденцією є наближення показника до 1	Збільшення пропускної здатності потоку створення цінності, встановлення контролю над процесами потоку створення цінності
Своєчасна передача обробленого документу / сформованого звіту суб'єкту аналізу	Нормативний час передачі / Фактичний час передачі	Вимірює успішність передачі обробленого документу / сформованого звіту суб'єкту його аналізу (аналітику, контролеру тощо) в той час, коли він має бути переданий. Позитивною тенденцією є наближення показника до 1	
Придатність оброблених документів з першого разу (ФТТ)	(Загальна кількість оброблених документів – брак чи доопрацювання) / Загальна кількість оброблених документів * 100 %	Відображає загальний відсоток первинних документів, оброблених бухгалтерською службою / окремим підрозділом бухгалтерської служби (виробничим осередком), без необхідності їх доопрацювання або вибраковки. Позитивною тенденцією є наближення показника до 100%	Виробництво відповідно до стандартизованих облікових практик у всіх процесах створення потоку цінності
Придатність створених звітів з першого разу	(Загальна кількість створених звітів – брак чи доопрацювання) / Загальна кількість створених звітів * 100 %	Відображає загальний відсоток створених бухгалтерською службою / окремим підрозділом бухгалтерської служби (виробничим осередком) звітів для користувачів, без необхідності їх доопрацювання або вибраковки. Позитивною тенденцією є наближення показника до 100%	
Час такту звіту	Час формування звіту протягом певного періоду часу / Попит на звіти протягом певного періоду часу	Це інтервал часу або періодичність, з якою споживач запитує облікову інформацію у вигляді звіту, тобто той інтервал часу, з якою бухгалтерська служба надає користувачам облікову інформацію. Розраховується в цілому по бухгалтерській службі або по виробничому осередку	Встановлення контролю над продуктивністю облікового процесу та здатністю виконання замовлень користувачів

Це виключає можливість виправляти помилки відразу на місці їх виникнення [3, с. 70]. Про це також наголошують Ф.А. Кеннеді та Б.Х. Маскелл, зазначаючи, що традиційні системи бухгалтерського обліку демонструють «заморожені» погляди на операції, які не відображають цілі постійного вдосконалення ошадливого підприємства. Щоб забезпечити більш збалансований, динамічний перегляд їхньої діяльності, багато підприємств доповнили свої традиційні системи бухгалтерського обліку інформаційними панелями та системами індикаторів, що відображають основні показники ефективності на основі операційних даних [5, с. 7]. Таким чином, невідповідність чинної облікової системи потребам суб'єктів ошадливого менеджменту зумовила використання на підприємствах додаткових інформаційно-аналітичних систем, які забезпечують формування інформації в необхідних розрізах та у формі, що є зручною для використання. Для підвищення значимості облікової системи як засобу інформаційної підтримки суб'єктів ошадливого менеджменту чинна облікова система потребує вдосконалення з урахуванням їх інформаційних потреб. Основними напрямками вдосконалення традиційної системи бухгалтерської звітності в контексті застосування концепції ошадливості є підвищення релевантності, своєчасності, оперативності, зрозумілості, візуалізації, зручності збору та обробки облікової інформації.

Проведений аналіз підходів дослідників, що займаються питаннями впровадження концепції ошадливості в діяльність підприємств, дав змогу виділити дві основні групи підходів до формування ошадливої звітності:

1. Формування оперативної ошадливої звітності є характерним для підприємств, що тільки розпочали роботу над запровадженням концепції ошадливого виробництва у своїй діяльності, яка переважно формується в розрізі виділених осередків ошадливого виробництва. Б. Маскелл та Б. Баггаллі [2, с. 43–44] відзначають, що найбільш поширеними звітами, які можна віднести до цієї групи, є «Погодинний звіт про робочий день», «Звіт про приймання з першого пред'явлення», «Звіт про незавершене виробництво/стандартне незавершене виробництво», «Звіт про оперативну ефектив-

ність обладнання». Такі ошадливі звіти також можуть застосовуватися для надання інформації про ефективність функціонування системи обліку на основі застосування концепції ошадливості, зокрема шляхом їх адаптації до потреб суб'єктів організації обліку на підприємстві та шляхом включення до їх складу запропонованих ошадливих показників функціонування облікової системи підприємства. Як свідчить практика функціонування зарубіжних підприємств, які використовують концепцію ошадливого виробництва під час побудови інформаційних систем, оперативні ошадливі звіти складаються щоденно, що дає змогу оперативно реагувати на збурення, що відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищі облікової системи.

2. Формування звіту про доходи в розрізі потоків цінності є характерним для підприємств, у яких концепція ошадливого виробництва набула значного поширення, що в кінцевому підсумку призвело до побудови системи управління підприємством на основі потоків створення цінності. Діяльність ошадливих підприємств свідчить, що такий звіт складається щотижня, а його основною метою є відображення доходів та витрат у розрізі потоків створення цінності, фінансовий результат кожного з потоків, їх рентабельність, підсумковий фінансовий результат діяльності підприємства.

Проведений аналіз підходів дослідників (Е.А. Закіров [1, с. 64], Ф.А. Кеннеді та Б.Х. Маскелл [5, с. 9], Д. Хансен, М. Моуен, Л. Гуан [4, с. 574], Б.Х. Маскелл та Н. Катко [6, с. 161]) дав змогу встановити, що ніні серед учених відсутня єдина позиція щодо структурних елементів звіту про доходи в розрізі потоків цінності, зокрема щодо переліку затрат, які здійснюються в процесі його формування на підприємстві. На нашу думку, структура затрат визначається щодо конкретного потоку цінності залежно від потреб менеджменту, що здійснюють управління підприємством на засадах концепції ошадливості.

Узагальнююча модель звіту про доходи в розрізі потоків цінності може бути представлена так (табл. 3).

У вищенаведену модель звіту (табл. 3) як один із потоків створення цінності може бути включена облікова система підприємства, на розроблення, впровадження й

Таблиця 3. Узагальнююча модель звіту про доходи в розрізі потоків цінності

Період складання звіту, рік					
Показник	Поток цінності 1	...	Поток цінності n	Затрати на підтримку ошадливого підприємства	Всього, тис. грн
Доходи				x	
Матеріальні затрати				x	
Конверсійні затрати				x	
Інші затрати				x	
Загальні затрати				x	
Затрати на оплату праці					
Затрати на використання обладнання					
Затрати на використання нематеріальних активів					
Інші затрати					
Прибуток потоку цінності				x	
Рентабельність потоку цінності, %				x	X
Загальний прибуток ошадливого підприємства	x	x	x	x	
Рентабельність ошадливого підприємства, %	x	x	x	x	

експлуатацію якої здійснюється значна кількість витрат. Для їх ідентифікації на підприємстві має бути запроваджена система управлінського обліку затрат у розрізі виділених потоків створення цінності. Затрати на підтримку ощадливого підприємства зазвичай складаються з традиційних «непрямих» витрат (витрати технічного обслуговування, витрати на якість, витрати на управління матеріалами тощо), які мають бути розподілені між виділеними потоками створення цінності, для чого можуть використовуватися різні способи.

Оскільки процес створення облікової інформації на відміну від інших матеріальних потоків створення цінності напряму не пов'язаний зі створенням доходів (виручки від їх реалізації), для побудови звіту про доходи щодо даного потоку необхідно використовувати непрямі способи розрахунку доходів, які одержуються підприємством від даного потоку. Одним із таких способів є визначення тижневої економії від невикористання альтернативних управлінських інформаційних систем та інформаційних панелей («Збалансована система показників», Value Reporting, Businessobjects™ Profitability and cost management application (SAP) та ін.), які забезпечують формування інформації за допомогою фінансових і нефінансових показників та індикаторів для ефективної реалізації концепції ощадливого виробництва на підприємстві.

Для підвищення ефективності функціонування елементів окремих сфер діяльності на ощадливих підприємствах можуть формуватися окремі субзвіти про доходи в розрізі потоків цінності, які пов'язані з формуванням інформаційного забезпечення системи управління (облікова система, маркетингова система, система планування, система контролю тощо).

У цілому використання в діяльності підприємства звіту про доходи в розрізі потоків цінності має такі переваги:

- основним об'єктом ощадливого управління на підприємстві є потоки створення цінності, одним з яких може розглядатися процес створення облікової інформації;
- інформація про діяльність ощадливого підприємства подається в більш зручному і зрозумілому

для сприйняття вигляді та дає змогу порівнювати між собою потоки цінності;

– тижневий період складання звіту дає змогу більш оперативно реагувати на проблеми, що виникають на підприємстві, підвищувати ефективність функціонування окремих потоків створення цінності й ощадливого підприємства у цілому;

– щотижневі звіти про доходи в розрізі потоків цінності також можуть доповнюватися оперативними ощадливими показниками, що розраховуються за такий же період, створюючи загальну модель інформаційної підтримки ощадливого оперативного управління на підприємстві у вигляді «коробочних звітів», що включають різноманітні показники ощадливого потоку створення цінності.

Висновки з проведеного дослідження. Для забезпечення адекватності облікової системи підприємства потребам суб'єктів ощадливого управління розроблено модель розвитку організації обліку на основі концепції ощадливого виробництва, що включає такі елементи: філософію ощадливості в обліку; класифікацію втрат облікової системи; методи ощадливого виробництва; ощадливі показники; ощадливу звітність.

На основі використання наявної класифікації втрат, згідно з концепцією ощадливого виробництва, виділено й обґрунтовано основні види втрат системи обліку, які пов'язані з роботами, що виконуються працівниками бухгалтерської служби: всі види робіт, які є зайвими або небажаними під час виконання облікових процедур; ті види робіт, які складаються лише з утрат, але мають виконуватися через наявність тих або інших причин; утрати, що зумовлені особливостями технічного та програмного забезпечення, яке використовується в процесі функціонування облікової системи.

Для підвищення ефективності функціонування системи організації обліку на підприємстві розроблено такі ощадливі показники: своєчасна передача первинного документу суб'єкту обробки; своєчасна передача обробленого документу/сформованого звіту суб'єкту аналізу; придатність оброблених документів із першого разу; придатність створених звітів із першого разу; час такту звіту.

1. Закиров Э.А. *Управленческий учет затрат по потокам создания ценности в условиях бережливого производства* : дис. ... к. э. н. : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет и статистика» / Э.А. Закиров. – Казань, 2014. – 219 с.

2. Маскелл Б. *Практика бережливого учета: управленческий и финансовый учет и система отчетности на бережливых предприятиях* / Б. Маскелл, Б. Баггалли ; пер. с англ. – М.: Институт комплексных стратегических исследований, 2010. – 384 с.

3. Хмелева Т.Е. *Оценка эффективности Lean-преобразований на предприятии* / Т.Е. Хмелева // *Актуальные вопросы экономических наук*. – 2015. – № 47. – С. 68–71.

4. Hansen D. *Cost Management: Accounting and Control* / Don Hansen, Maryanne Mowen, Liming Guan. – Cengage Learning, 2007. – 864 p.

5. Kennedy F.A. *Accounting for the Lean Enterprise: Major Changes to the Accounting Paradigm* / F.A. Kennedy, B.H. Maskell. – Montvale: Institute of Management Accountants, 2006. – 37 p.

6. *Lean accounting: best practices for sustainable integration* / Edited by Joe Stenzel. – Hoboken: John Wiley & Sons, Inc., 2007. – 309 p.

E-mail: taniprof@i.ua

УДК 338.33

Янковська К.С.

аспірант,

Львівський національний аграрний університет

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ БІОМАСИ ВІДХОДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА НА ЕНЕРГЕТИЧНІ ПОТРЕБИ

У статті приділено увагу питанням енергоефективності аграрного виробництва. Розглянуто можливість використання енергії, виробленої з побічної продукції рослинництва та тваринництва на енергетичні потреби. Проведено аналіз щодо можливості використання незернової частини врожаю сільськогосподарських підприємств Львівської області на енергетичні потреби, для яких розраховано можливий рівень заміщення обсягів природного газу й умовного палива. Проведено розрахунок потенційного обсягу виходу біогазу з екскрементів тварин та розраховано можливе заміщення природного газу сільськогосподарською біомасою в розрізі адміністративних районів Львівської області на основі наявних обсягів енергії з рослинницької та тваринницької біомаси. Доведено, що сільськогосподарські підприємства Львівської області мають у наявності достатню кількість сільськогосподарської біомаси, яку можна використовувати на енергетичні потреби і тим самим зменшити споживання викопного палива.

Ключові слова: енергоефективність, сільськогосподарська біомаса, енергетичний потенціал, рослинництво, тваринництво, біогаз.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БИОМАССЫ ОТХОДОВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА НА ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ НУЖДЫ

Янковская К.С.

В статье уделено внимание вопросам энергоэффективности аграрного производства. Рассмотрена возможность использования энергии, произведенной из побочной продукции растениеводства и животноводства на энергетические нужды. Проведен анализ возможности использования незерновой части урожая сельскохозяйственных предприятий Львовской области на энергетические нужды, для которых рассчитан возможный уровень замещения объемов природного газа и условного топлива. Проведен расчет потенциального объема выхода биогаза из экскрементов животных. Рассчитано возможное замещение природного газа сельскохозяйственной биомассой в разрезе административных районов Львовской области на основе имеющихся объемов энергии с растениеводческой и животноводческой биомассы. Обосновано, что сельскохозяйственные предприятия Львовской области имеют в наличии достаточное количество сельскохозяйственной биомассы, которую можно использовать на энергетические нужды и тем самым уменьшить потребление ископаемого топлива.

Ключевые слова: энергоэффективность, сельскохозяйственная биомасса, энергетический потенциал, растениеводство, животноводство, биогаз.

EFFICIENCY OF APPLICATION OF BIOMASS OF AGRICULTURAL PRODUCTION RESIDUES FOR ENERGY NEEDS

Yankovska K.

The article considers the issue of energy efficiency of agrarian production. The work studies a possibility to use the energy, produced of by-products of crop production and animal breeding for energy needs. The author analyzes opportunities to use non-grain part of yield of agricultural enterprises in Lviv region for energy needs. The opportunities are analyzed with a calculated possible level of substitution of the amount of natural gas and conditional fuel. The article provides calculations of a potential amount of biogas output, produced of animal droppings at agricultural enterprise in Lviv region. The research estimates possible substitution of natural gas with agricultural biomass in terms of administrative districts of Lviv region, basing on current amounts of energy, made of crop and animal biomass. It is proved that agricultural enterprises in Lviv region have a sufficient amount of agricultural biomass, which can be used for energy needs and thus, reduce consumption of fossil fuels.

Keywords: energy efficiency, agricultural biomass, energy potential, crop production, animal breeding, biogas.

Постановка проблеми. Враховуючи наявний ресурсний потенціал та значну кількість біологічної сировини, зокрема відходів сільськогосподарського виробництва, які можуть бути використані в енергетичних цілях, біоенергетика є перспективним напрямом енергозабезпечення виробництва.

Використання енергії, виробленої з побічної продукції рослинництва та тваринництва, є актуальним

та перспективним напрямом господарської діяльності, яка забезпечує підвищення рівня товарності та економічну стабільність, а також енергетичну незалежність сільськогосподарських підприємств.

До енергоресурсу можна віднести значну частину біомаси рослинного і тваринного походження. У рослинництві доцільно використовувати сучасні технології для конверсії біомаси в зручні для споживання види

енергоносії, а в тваринництві – створювати енергетичні комплекси метанової конверсії екскрементів тварин у біогазових установках із подальшою утилізацією виробленого біогазу в когенераційних установках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження розвитку біоенергетики, оцінки його потенціалу зробили такі вчені, як Г. Гелетуха [6; 7], Т. Железна [6; 7], О. Дроздова [6], Ю. Лупенко [2], В. Месель-Веселяк [2], О. Грищенко [2], М. Душко [2] та ін.

Підвищення енергоефективності та оцінки використання енергоресурсів у сільському господарстві досліджували В. Перебийніс [8; 9], О. Захарченко [9], О. Федірець [8], Р. Морозов [5], Є. Федорчук [5] та ін.

Енергетична стратегія України до 2030 р. передбачає динамічне зростання обсягів використання енергії біомаси в 2030 р. до 20 млн. т у. п., що становитиме 10% загального енергоспоживання [4].

Аналіз стану виробництва сільськогосподарських культур у підприємствах показує, що вони формують середній та високий рівні врожайності, мають високі економічні показники [2]. Проте вивченню можливості використання рослинних решток та побічної продукції рослинництва не приділяється достатньої уваги, тому дослідження потенціалу продуктивності побічної продукції сільськогосподарських культур в умовах певного регіону чи аграрного підприємства є надзвичайно актуальними.

Щодо виробництва тваринницької продукції, то відходи у вигляді екскрементів тварин становлять загрозу навколишньому середовищу, тому потребують застосування метанової конверсії.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка потенціалу сільськогосподарської біомаси рослинного та тваринного походження, яка може бути

використана на енергетичні потреби в сільськогосподарських підприємствах Львівської області в розрізі адміністративних районів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою передумовою ефективного використання біомаси сільського господарства в біоенергетиці є правильна і достовірна оцінка її потенціалу.

Ефективне використання потенціалу біомаси сільськогосподарських підприємств можливе в разі створення відповідного механізму, дія якого на практиці матиме вигляд набору управлінських рішень, спрямованих на розв'язання енергетичного питання.

Найбільш енергозатратною галуззю сільського господарства є рослинництво, яке споживає близько 80% усіх енергетичних ресурсів [7]. Значна їхня частка може бути заміщена за рахунок використання енергії, отриманої під час конверсії біомаси. Це дасть змогу суттєво підвищити коефіцієнт енергетичної ефективності сільськогосподарського виробництва як основного критерію ефективності на відміну від суто економічної. Він відображається витратами сукупної праці на отримання продукції в енергетичних одиницях і слугує реальною основою регулювання ціноутворення.

Специфічні особливості сільськогосподарського виробництва зумовлюють своєрідне визначення показників ефективності енерговитрат. Оскільки продукція рослинництва надходить протягом кількох місяців другої половини року, а продукція тваринництва характеризується більшою рівномірністю надходження продукції, то енергоємність сільськогосподарської продукції, як правило, підраховують лише після закінчення виробничого циклу [8, с. 28].

Економічна категорія «енергетична ефективність» дає змогу виявити кількісні розходження між наяв-

Таблиця 1. Розрахунок обсягів заміни природного газу та умовного палива за рахунок незернової частини врожаю в сільськогосподарських підприємствах Львівської області, 2016 р.

Райони	Валовий збір зерна, т	Кількість доступних відходів, т	Енергетична цінність відходів, ГДж	Обсяг заміщення природного газу, тис. м ³	Обсяг заміщення умовного палива, тис. т у. п.
Бродівський	72 243	21673	307755	8645	10,50
Буський	53 496	16049	227893	6401	7,78
Городоцький	41 216	12365	175580	4932	5,99
Дрогобицький	17 401	5220	74128	2082	2,53
Жидачівський	75 354	22606	321008	9017	10,95
Жовківський	150 570	45171	641428	18018	21,89
Золочівський	59 292	17788	252584	7095	8,62
Кам'янка-Бузький	29 118	8735	124043	3484	4,23
Миколаївський	32 015	9605	136384	3831	4,65
Мостиський	23 448	7034	99888	2806	3,41
Перемишлянський	33 372	10012	142165	3993	4,85
Пустомитівський	39 023	11707	166238	4670	5,67
Радехівський	90 104	27031	383843	10782	13,10
Самбірський	67 431	20229	287256	8069	9,80
Сколівський	0	0	0	0	0,00
Сокальський	132 411	39723	564071	15845	19,25
Старосамбірський	6 908	2072	29428	827	1,00
Стрийський	39 740	11922	169292	4755	5,78
Турківський	0	0	0	0	0,00
Яворівський	8 978	2693	38246	1074	1,30
По області	972120	291636	4141231	116326	141,30

Джерело: розраховано автором на основі [3]

ними і перспективними енерго-зберігаючими технологіями й уможливило виявити тенденцію до зростання енергетичної «ціни». Вона дає можливість оцінити потенційну та фактичну ефективність технологій. Потенційна – це відношення нормативних витрат до потенційних обсягів виробництва, а фактична – понесених витрат енергоресурсів до фактичних обсягів виробленої продукції.

Згідно з дослідженнями С.С. Бакая, «за дійсного рівня розвитку техніки і технологій в Україні ріст обсягів виробництва сільськогосподарської продукції на 1% вимагає росту енерговитрат більш ніж на 3%» [1].

Зважаючи на те, що зростання врожайності сільськогосподарських культур супроводжується більш інтенсивним зростанням енергозатрат на одиницю продукції, її виробництво може перетворитися в занадто енергоємну галузь виробництва.

Основним поняттям енергетичного аналізу сільського господарства є енергетична ефективність аграрного виробництва, кількісним вираженням якої служить відношення енергії, акумульованої за рахунок фотосинтезу рослин і біоконверсії тварин, до сумарних витрат (прямих і непрямих) енергоресурсів. Виділяють потенційну (нормативну) і фактичну енергетичну ефективність виробництва визначеного виду продукції, галузі (рослинництво, тваринництво), сільськогосподарського виробництва у цілому [8].

Досліджуючи сільськогосподарські підприємства Львівської області, виявлено, що вони використовують незернову частину врожаю як корм для тварин, особливо ВРХ, а також подрібнюють для добрива. Проте такі відходи ефективно можна використовувати на енергетичні потреби. За даними статистичної звітності Львівської області нами було розраховано можливий

рівень заміщення обсягів природного газу й умовного палива за рахунок використання незернової частини врожаю в енергетичних цілях. Оскільки зернові культури характеризуються різною врожайністю, співвідношенням між зерновою та незерновою частинами рослин та коефіцієнтами доступності, цей розрахунок був виконаний за укрупненими показниками з урахуванням доцільного обсягу використання сировини на енергетичні цілі (табл. 1).

У сільськогосподарських підприємствах Львівської області валовий збір зерна, а звідси й кількість доступних відходів у 2016 р. по адміністративних районах суттєво відрізняється. Так, у Турківському та Сколівському районах узагалі немає, а в інших районах становить від 6,9 тис. т у Старосамбірському районі до 150,5 тис. т у Жовківському районі. У цілому по Львівській області – 972,1 тис. т. Загальний обсяг відходів, які можна використовувати для отримання енергії, становить 291,6 тис. т, з якої можна виробити 141,3 тис. т у. п.

Суттєвий інтерес для біоенергетики являють тваринницькі комплекси, де утворюється значна кількість гною й який потребує переробки. Гній худоби та птиці доцільно піддавати метановій ферментації для продукування органічних добрив, а також для виробництва біогазу як супутнього технологічного процесу. Проаналізуємо наявність у сільськогосподарських підприємствах поголів'я тварини і птиці та вихід гною (табл. 2).

Практично доведена економічна ефективність утилізації гною з виробництвом біогазу з гною великої рогатої худоби, свиней та пташиного посліду.

Провівши розрахунок потенційного обсягу виходу біогазу з гною ВРХ, свиней та пташиного посліду виявили, що значний обсяг біогазу є наявним майже в усіх районах Львівської області, крім Сколівського та

Таблиця 2. Наявність у сільськогосподарських підприємствах поголів'я тварин і птиці та вихід гною в розрізі районів Львівської області, 2016 р.

Назва районів	Поголів'я ВРХ, гол.	Вихід гною, тис. т	Поголів'я свиней, гол.	Вихід гною, тис. т	Поголів'я птиці, тис. гол.	Вихід посліду птиці, тис. т
Бродівський	3408	37,6	0	0	3,7	0,3
Буський	464	5,1	24254	53,1	0	0
Городоцький	505	5,6	4935	10,8	47,8	3,5
Дрогобицький	1320	14,6	17911	39,2	185,4	13,5
Жидачівський	3280	36,2	10480	23,0	317,9	23,2
Жовківський	1190	13,1	9753	21,4	60,5	4,4
Золочівський	165	1,8	11576	25,3	0	0
Кам'янка-Бузький	260	2,9	9620	21,1	75,4	5,5
Миколаївський	280	3,1	1395	3,1	190,2	13,9
Мостиський	441	4,9	369	0,8	17,1	1,3
Перемишлянський	40	0,4	3072	6,7	79,0	5,8
Пустомитівський	1472	16,3	340	0,7	434,7	31,7
Рахівський	947	10,5	543	1,2	0	0
Самбірський	1786	19,7	19116	41,9	420,5	30,7
Сколівський	0	0	0	0	0	0
Сокальський	2742	30,3	15527	34,0	17,2	1,3
Старосамбірський	337	3,7	864	1,9	0	0
Стрийський	377	4,2	82745	181,2	297,4	21,7
Турківський	0	0	0	0	0	0
Яворівський	292	3,2	1475	3,2	244,5	17,8
По області	19306	213,2	213975	468,6	2391,3	174,6

Джерело: розраховано автором на основі [3]

Турківського. Проте найбільша кількість його в Стрийському, Самбірському, Жидачівському, Дрогобицькому районах (рис. 1).

Суттєвою перевагою виробництва біогазу з сільськогосподарських відходів є те, що сам процес є екологічним і не завдає шкоди навколишньому середовищу. У виробництві біогазу застосовується первинна

сировина, яка раніше не використовувалася і тільки додатково забруднювала довкілля. Такі органічні речовини використовуються або окремо, або в поєднанні з іншими органічними речовинами.

На основі розрахованих обсягів енергії з сільськогосподарської біомаси подамо у відсотковому співвідношенні можливе заміщення природного газу сіль-

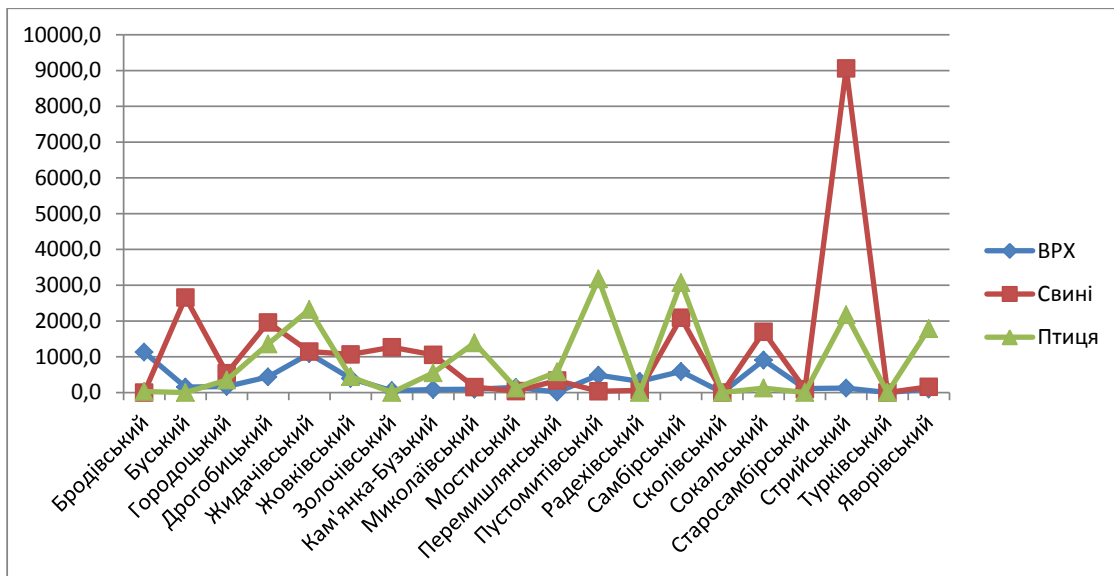

Рис. 1. Потенційний обсяг біогазу з відходів тваринництва в розрізі адміністративних районів Львівської області, 2016 р.

Джерело: власні дослідження

Таблиця 3. Обсяг можливого заміщення природного газу сільськогосподарською біомасою в розрізі адміністративних районів Львівської області, 2016 р.

Назва районів	Обсяг заміщення природного газу, млн. м³			Споживання природного газу, млн. м³	Відношення біомаси до загального обсягу споживання природного газу, %
	за рахунок твердої біомаси	за рахунок біогазу	загальний обсяг		
Бродівський	8,645	1,156	9,801	23,9	41,0
Буський	6,401	2,810	9,211	21,7	42,4
Городоцький	4,932	1,057	5,989	43,4	13,8
Дрогобицький	2,082	3,752	5,834	17,9	32,6
Жидачівський	9,017	4,555	13,572	41,2	33,0
Жовківський	18,018	1,904	19,922	30,4	65,6
Золочівський	7,095	1,322	8,417	33,3	25,3
Кам'янка-Бузький	3,484	1,690	5,174	31,8	16,3
Миколаївський	3,831	1,634	5,465	30,4	18,0
Мостиський	2,806	0,311	3,117	36,4	8,6
Перемишлянський	3,993	0,926	4,919	16,6	29,6
Пустомитівський	4,670	3,698	8,368	62,3	13,4
Радехівський	10,782	0,373	11,155	48,8	22,9
Самбірський	8,069	5,754	13,823	33,9	40,7
Сколівський	0	0,0	0	6,7	0,0
Сокальський	15,845	2,734	18,579	29,2	63,7
Старосамбірський	0,827	0,206	1,033	20,9	5,0
Стрийський	4,755	11,357	16,112	33,9	47,5
Турківський	0	0,0	0	2,6	0,0
Яворівський	1,074	2,043	3,117	148,8	2,1
По області	116,326	47,282	163,608	714,1	22,9

Джерело: розраховано автором на основі [3]

Таблиця 4. Групування районів Львівської області за обсягами можливого заміщення природного газу сільськогосподарською біомасою, 2016 р.

% біомаси до загального обсягу споживання газу	Кількість районів	
	одиниць	у % до загальної кількості
до 20,0	9	45
20,1-40,0	5	25
40,1-60,0	4	20
більше 60,0	2	10
Райони усього	20	100

Джерело: власні дослідження

ськогогосподарською біомаси в розрізі адміністративних районів Львівської області (табл. 3).

У результаті отриманих даним проведемо групування районів Львівської області за обсягами можливого заміщення природного газу.

Зазначимо, що райони Львівській області спроможні значну частину споживання природного газу замінити енергією із сільськогосподарської біомаси. В області є два депресивних райони – Сколівський і Турківський, які не мають у наявності сільськогосподарської біомаси. Два райони потенційно можуть замінити природний газ за рахунок біомаси понад 60% – Жовківський (65,6%) та Сокальський (63,7%). У цих районах високий вміст рівня заміщення природного газу отримано за рахунок утилізації біомаси рос-

линництва. Щодо тваринництва, то найбільший рівень заміщення спостерігається у Стрийському, Самбірському та Жидачівському районах.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз енергетичного потенціалу сільськогосподарських підприємств Львівської області свідчить про наявність достатньої кількості сільськогосподарської біомаси, яку можна використовувати на енергетичні потреби і тим самим зменшити споживання викопного палива. Енергетичне використання відходів продукції рослинництва і тваринництва надасть можливість сільськогосподарським підприємствам отримати додатковий дохід, заощадити суттєві фінансові ресурси та спрямувати їх на інноваційне відновлення основного виробництва. Крім того, запобігти погіршенню параметрів довкілля.

1. Бакай С.С. Інтенсивне насінництво зернових культур / С.С. Бакай. – К. : Урожай, 1992. – 184 с.

2. Виробництво сільськогосподарської продукції в Україні та її собівартість і дохідність в сільськогосподарських підприємствах / Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяк, О.Ю. Грищенко, М.П. Душко ; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. К. : ННЦ «ІАЕ», 2015. – 56 с.

3. Дані Головного управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/>.

4. Енергетична стратегія України на період до 2030 року (станом на 19.06.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN38530.html.

5. Морозов Р.В. Оцінка біоенергетичного потенціалу рослинних відходів та енергетичних культур у сільському господарстві / Р.В. Морозов, Є.М. Федорчук // Науковий вісник Херсонського державного університету, 2015. – Випуск 10. – Частина 3. – С. 111–117.

6. Оцінка енергетичного потенціалу біомаси в Україні. Ч. 1 / Г.Г. Гелетуха, Т.А. Железна, О.І. Дроздова, Г.І. Гелетуха // Пром. теплотехніка. – 2010. – Т. 32. – № 6. – С. 58–65.

7. Оцінка енергетичного потенціалу біомаси в Україні. Ч. 2 / Г.Г. Гелетуха, Т.А. Железна, М.М. Жовмір [та ін.] // Пром. теплотехніка. – 2011. – Т. 33. – № 1. – С. 57–64.

8. Перебийніс В.І. Енергетичний фактор забезпечення конкурентоспроможності продукції : [монографія] / В.І. Перебийніс, О.В. Федірець. – Полтава : ПУЕТ, 2012. – 190 с.

9. Перебийніс В.І. Система показників енергетичної ефективності виробництва насіння соняшнику / В.І. Перебийніс, О.Г. Захарченко // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2017. – № 2. – С. 20–25.

E-mail: katiakate@ukr.net

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 005.8

Марущак І.А.

аспірант,

Національний університет кораблебудування
імені адмірала МакароваМЕТОДИ ТА МОДЕЛІ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ
ВОДНИХ РЕСУРСІВ ПІВДЕННОГО БУГУ

У статті розглянуто основні методи та моделі еколого-економічної оцінки водних ресурсів в Україні та Південного Бугу зокрема. Охарактеризовано основні економічні підходи до оцінки ефективності водних ресурсів та наведено аналіз водних ресурсів Південного Бугу в розрізі екологічної ситуації. Подано класифікацію підходів до соціально-економічної оцінки природних ресурсів, серед яких – витратний, результативний, відтворювальний, підхід з економічної оцінки природних ресурсів на основі відшкодування збитку та кадастровий підхід. Для комплексного еколого-економічного аналізу й оцінки водокористування вибрано водно-господарський комплекс басейну р. Південний Буг – єдиної великої річки, що повністю розміщена в Україні в межах Хмельницької, Вінницької, Кіровоградської, Черкаської, Миколаївської, Київської і Одеської областей. Проаналізовано основні показники використання та охорони природних ресурсів в Україні в 2000–2015 рр. Подано динаміку капітальних інвестицій на очищення зворотних вод в Україні в 2006–2016 рр. Проаналізовано водогосподарську ситуацію на основних водосховищах в басейні річки Південний Буг станом на 14 червня 2017 р. та зміну рівнів води на гідрологічних постах в басейні річки Південний Буг.

Ключові слова: водні ресурси, еколого-економічна оцінка, методи, моделі, Південний Буг.

МЕТОДЫ И МОДЕЛИ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ
ВОДНЫХ РЕСУРСОВ ЮЖНОГО БУГА

Марущак И.А.

В статье рассмотрены основные методы и модели эколого-экономической оценки водных ресурсов в Украине и Южного Буга в частности. Охарактеризованы основные экономические подходы к оценке эффективности водных ресурсов и приведен анализ водных ресурсов Южного Буга в разрезе экологической ситуации. Представлена классификация подходов к социально-экономической оценке природных ресурсов, среди которых – затратный, результативный, воспроизводственный, подход к экономической оценке природных ресурсов на основе возмещения ущерба и кадастровый подход. Для комплексного эколого-экономического анализа и оценки водопользования выбран водно-хозяйственный комплекс бассейна р. Южный Буг – единственной крупной реки, полностью размещенной в Украине в рамках Хмельницкой, Винницкой, Кировоградской, Черкасской, Николаевской, Киевской и Одесской областей. Проанализированы основные показатели использования и охраны природных ресурсов в Украине в 2000–2015 гг. Представлена динамика капитальных инвестиций на очистку сточных вод в Украине в 2006–2016 гг. Проанализированы водохозяйственная ситуация на основных водохранилищах в бассейне реки Южный Буг по состоянию на 14 июня 2017 г. и изменение уровней воды на гидрологических постах в бассейне реки Южный Буг.

Ключевые слова: водные ресурсы, эколого-экономическая оценка, методы, модели, Южный Буг.

METHODS AND MODELS OF ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC EVALUATION
OF WATER RESOURCES OF SOUTH BOUGH

Maruschak I.

The article considers the main methods and models of the ecological and economic assessment of water resources in Ukraine and the Southern Bug in particular. The main economic approaches to assessing the efficiency of water resources are described and the analysis of the Southern Bug water resources in the context of the ecological situation is given. Classification of approaches to the socio-economic assessment of natural resources is presented, among which a costly, productive, reproductive approach from the economic assessment of natural resources on the basis of compensation for damages and a cadastral approach. In the article for integrated ecological and economic analysis and assessment of water supply, the water-economic complex of the basin of the river was chosen. Southern Bug - the only major river, is fully placed in Ukraine within the framework of Khmelnytsky, Vinnytsia, Kirovograd, Cherkassy, Mykolayiv, Kiev and Odessa regions. The main indicators of the use and protection of natural resources in Ukraine in 2000-2015 are analyzed. Presented dynamics of capital investments for wastewater treatment in Ukraine in 2006-2016. The author also analyzed the water management situation at the main reservoirs in the Yuzhny Bug river basin as of June 14, 2017 and the change in water levels at the hydrological posts in the Yuzhny Bug river basin.

Keywords: water resources, ecological and economic assessment, methods, models, Southern Bug.

Постановка проблеми. Нині навколишнє природне середовище піддається величезному антропогенному впливу. Для адекватної економічної оцінки впливу необхідна грошова оцінка природних ресурсів. Якщо на невідновлювані ресурси є сформовані ринки та, відповідно, ринкова ціна, то поновлювані природні ресурси практично не підлягають вартісній оцінці. Особливо складно оцінити такий життєво необхідний для людини ресурс, як природні води. Це зумовлено великою різноманітністю вод у природі, що здається необмеженістю блага і відсутністю ринкових механізмів під час його розподілу. У статті розглядаються різні підходи до еколого-економічної оцінки водних ресурсів, використовуваних для господарсько-питних цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню методів та моделей еколого-економічної оцінки водних ресурсів присвячено значну кількість праць науковців. Проте в багатьох роботах наводиться теоретичний огляд основних методів водних ресурсів за допомогою різних показників. Наприклад, Н.Б. Закорчевна розглядає еколого-економічні проблеми водокористування в басейні Південного Бугу, а Е.А. Дмитрієва та Н.І. Проскурня провели розрахунок еколого-економічного показника природоохоронних об'єктів. Окрім того, дослідженням проблематики займалися В.П. Василенко, В.А. Калашников, Т.А. Разапова, М.А. Хвесик та ін.

Проаналізувавши роботи дослідників, можемо констатувати, що нині не існує конкретного прикладу оцінки сучасного стану водних ресурсів за допомогою методів та моделей еколого-економічних оцінок через відсутність повноцінних даних для проведення досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження еколого-економічних оцінок водокористування в басейні р. Південний Буг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна оцінка природних ресурсів – визначення в грошових одиницях народногосподарської цінності природних благ, які дають природні ресурси, тобто суспільна корисність, виміряна через виробництво і споживання. Таким чином, економічною оцінкою природного ресурсу є ефект від його використання. Розрізняють галузеву оцінку, тобто як об'єкт оцінки може виступати джерело окремих видів ресурсів (лісові масиви, водойми, земельні ділянки) та регіональну оцінку, тобто оцінку всієї сукупності ресурсів на тій чи іншій території (оцінка природно-ресурсного потенціалу) [2].

Особливість оцінки водних ресурсів (від інших видів природних ресурсів) полягає в різноманітності їх господарського використання. Економічна оцінка водних ресурсів може бути визначена на основі суми корисних ефектів за кожним напрямом їх використання. Нині використовуються такі підходи до соціально-економічної оцінки природних ресурсів [9]:

1. Витратний підхід – оцінка вартості ресурсів визначається за величиною витрат на їх видобуток, освоєння або використання.

2. Результативний підхід – економічна оцінка робиться для природних ресурсів, які приносять дохід. Тобто вартість ресурсу визначається як вартість первинної продукції, одержуваної від експлуатації природного ресурсу, або різниця між отриманим доходом і поточними витратами.

3. Відтворювальний підхід – економічна оцінка вартості ресурсу здійснюється на основі витрат на відновлення в колишній якості та кількості (для поновлюваних ресурсів) або на основі компенсації за погіршення стану навколишнього середовища на території під час використання невідновлюваного ресурсу. Вартість природного ресурсу буде в цьому разі визначатися як сукупність витрат, необхідних для відтворення (або компенсації витрат) ресурсу на певній території.

4. Підхід до економічної оцінки природних ресурсів на основі відшкодування збитку – економічна оцінка природних ресурсів (переважно біологічних) робиться на основі нормативів відшкодування шкоди, збитків і витрат, пов'язаних із порушенням режимів природокористування, незаконного вилучення ресурсів з екосистеми, порушенням природоохоронних норм і правил, законодавства в галузі охорони навколишнього середовища.

5. Кадастровий підхід – заснований на сукупній інформації про конкретний вид природного ресурсу, включаючи характеристики його кількості, якісного складу, розташування та інших показників. Кадастровий підхід забезпечує досить деталізовану оцінку ресурсів.

Екологічна оцінка водних ресурсів – це визначення характеристик їх стану для природних і схильних до антропогенного впливу умов. Мета оцінки – визначення допустимого впливу, оцінки наявного стану і прогнозу впливу використання водних ресурсів [9].

Таким чином, екологічна оцінка водних ресурсів включає визначення:

1) якості води водних об'єктів (якість води – сукупність складу і властивостей води, що визначають її використання);

2) екологічного стану водних об'єктів.

Для оцінки якості поверхневих і підземних вод, а також забруднення стічних вод використовуються фізико-хімічні та біологічні методи. Фізико-хімічні методи дають змогу кількісно визначити зміст конкретної речовини у воді і зробити висновок про можливість її використання людиною, але не дають змоги судити про стан водної екосистеми. Біологічні методи, навпаки, дають змогу лише якісно оцінити забрудненість води, але при цьому характеризують стан екосистеми. Дані методи доповнюють один одного і використовуються спільно.

Оцінка якості води проводиться на основі використання нормативів гранично допустимих концентрацій (ГДК), які розроблені для санітарно-гігієнічних і рибогосподарських цілей. Біологічні методи засновані на різних підходах до аналізу стану водних екосистем, серед яких розрізняють організменний, популяційний і біоценологічний.

Організменний підхід проводиться на основі аналізу фізіологічних і морфологічних ознак конкретних аналізованих організмів (біотестів). Популяційний підхід полягає в аналізі зміни складу і структури популяції організмів. Біоценологічний підхід проводиться на основі аналізу складу і трофічної структури спільноти.

Сутність еколого-економічної оцінки об'єктів водокористування полягає у визначенні їх цінності, з одного боку, як джерел природних умов життєзабезпечення людини, засобів виробництва, просторового базису розміщення виробництва, а з іншого – як комп-

лексу природних умов, що зумовлюють формування і розвиток біорізноманіття гідроєкосистем.

Еколого-економічну оцінку водокористування пропонується здійснювати за двома групами показників. Перша група – це відносні показники, що характеризують еколого-економічну ефективність використання води на підприємствах, їх сукупність за галузевими чи регіональними ознаками. Оцінюються безповоротні втрати води, скиди забруднених стоків, економія води за рахунок оборотних систем водопостачання, ефективність роботи очисних споруд. Друга група показників характеризує рівень негативного впливу водокористування на водні ресурси, що формуються у відповідному річковому басейні, його частині, адміністративному утворенні. Розрахунки рекомендується виконувати відносно водних ресурсів розрахункового маловодного року, що відповідає найнесприятливішим умовам водозабезпечення й екологічного стану водних систем. Основні показники оцінки – забезпеченість загальних водопотреб ресурсами; безповоротне вилучення річкового стоку з джерела; спроможність річкового стоку до самоочищення (через коефіцієнти розбавлення стічних і забруднених вод, що скидаються в річку) [8].

Для комплексного еколого-економічного аналізу й оцінки водокористування вибрано водно-господарський комплекс басейну р. Південний Буг – єдиної великої ріки, що повністю розміщена в Україні в межах Хмельницької, Вінницької, Кіровоградської, Черкаської, Миколаївської, Київської і Одеської областей. Загальна площа басейну 63,7 тис. км². Басейн Південного Бугу характеризується високим рівнем господарської освоєності території. Тут розміщено 70 адміністративних районів, 35 міст, 65 селищ, 2 878 сіл, в яких проживає 4,2 млн. осіб (у тому числі 2,4 млн. міських жителів) [8].

Потенційні ресурси річкового стоку Південного Бугу становлять у середньому 3,4 км³. Їх якісний стан характеризується значним вмістом у воді органічних сполук та біогенних речовин. У басейні створено 197 водосховищ і 6,9 тис. ставків. Водоводами з інших басейнів надходить вода у міста Хмельницький, Біла Церква, Умань, Кропивницький та Миколаїв. Найбільшими споживачами води в басейні є Ладизинська ДРЕС, Південно-Українська АЕС, міста Хмельницький, Вінниця, Кропивницький, Миколаїв. Суттєвим чинником сезонного впливу на стан водних ресурсів є висока насиченість території басейну підприємствами з переробки цукрового буряка [1].

У 2017 р. радіологічний та гідрохімічний моніторинг поверхневих вод басейну річки Південний Буг здійснюється згідно з Програмою державного моніторингу довкілля в частині здійснення Держводагентством України контролю над якістю поверхневих вод (Наказ Держводагентства № 14 від 10 лютого 2015 р.).

У першому кварталі в басейні річки Південний Буг лабораторії спостерігали 38 створів. На гідрохімічні дослідження було відібрано 68 проб та виконано 2 136 визначень. Перевищення гранично допустимих концентрацій (ГДК) зафіксовано у відсотках [7]:

- 1) Хмельницька область – 13% ;
- 2) Вінницька область – 8% ;
- 3) Миколаївська область – 9% ;
- 4) Кіровоградська область – 18,4% (за лютий-січень, березневі проби в роботі);

5) Одеська область – 3%.

Згідно з результатами гідрохімічних вимірювань, найбільш забрудненою ділянкою басейну р. П. Буг є створи на території Хмельницької, Вінницької та Кіровоградської областей. На якість води на цих ділянках мають вплив скиди забруднюючих речовин зі стічними водами МКП «Хмельницькводоканал», КП «Вінницяводоканал» та Кропивницький водоканал. Так, у березні на Хмельниччині у створі на р. П. Буг у с. Копистин, нижче м. Хмельницький, амоній сольовий зафіксований у концентрації 18,53 мг-дм³ за ГДК 2,6 мг/дм³, що становить максимальне перевищення в 7,12 рази. В усьому басейні мають місце органічні забруднення за ХСК (хімічне споживання кисню) та БСК (біохімічне споживання кисню). На Вінниччині у створі на р. П. Буг нижче скиду «Вінницяводоканал» (Сабарівське водосховище) в березні зафіксовано БСКп 9,3 мгО₂/дм³ за ГДК 3,0 мгО₂/дм³, що становить максимальне перевищення в 3,1 рази; та ХСК 46,5 мгО₂/дм³ за ГДК 15,0 мгО₂/дм³, що також становить максимальне перевищення в 3,1 рази. У Кіровоградській області порівняно з минулим роком відповідного періоду кількість перевищень збільшилася на 2,3% [6].

На Миколаївщині якість води залишилася на рівні минулого року відповідного періоду з відсотком перевищень 9%, з яких 3% припадає на техногенні забруднення (ХСК і БСКп), 6% – це перевищення за сухим залишком, сульфатами, хлоридами, кальцієм, магнієм, що є природнім у притоках р. П. Буг та лимані. В межах цілого басейну кисневий режим задовільний, вміст біогенних елементів групи азоту (нітрати і нітроти) та концентрації солей важких металів знаходяться значно нижче ГДК. Хром та кадмій не виявлені.

За результатами спостережень можливо зробити висновок, що якість поверхневих вод басейну Південного Бугу за більшістю гідрохімічних показників відповідає нормам СанПіН № 4630-88 для водойм водогосподарсько-питного водокористування. За станом якості поверхнева вода в межах басейну річки П. Буг належить до другого класу третьої категорії та є доброю [7].

Для радіологічних досліджень по басейну р. П. Буг відібрано 40 проб та проведено 80 вимірювань за визначенням цезію-137 та стронцію-90. Радіаційний стан поверхневих водойм басейну Південного Бугу в I кварталі 2017 р. є задовільним. Порівняно з минулими роками він залишається майже незмінним та відповідає Державним гігієнічним нормативам «Допустимі рівні вмісту радіонуклідів у питній воді» 2006 р. [7].

Станом на 1.04.17 об'єкти зрошувальних систем підготовлені до роботи в 2017 р. стовідсотково [4]. У межах області підготовлено 42,2 тис. га зрошувальних площ. Починаючи з жовтня минулого року і дотепер на міжгосподарських зрошувальних системах виконано очищення каналів від замулення в об'ємі 17,9 тис. м³ (123% від завдання). Підготовлено до роботи 36 насосних станцій, відремонтовано та підготовлено 71,2 км сталевих трубопроводів, 112 насосно-силових агрегатів та 160 гідроспоруд (100% від завдання). Підготовлено 33 гідропости (100%) [6].

Загалом із початку року виконано ремонтних робіт на загальну суму 511 тис. грн. (102% від плану), на рівні показника минулого року. Найбільший обсяг ремонтних робіт за I квартал виконано Снігурівським УВГ – 165,0 тис. грн. [6].

В області продовжується укладання договорів на послуги з подачі води, орієнтовано на площу 27 тис. га. Поливний сезон цього року традиційно розпочався в зоні р. Південний Буг, а саме на Вознесенщині. 27 березня проведено перший полив розсади на площі 2 га. Нині політо зрошуваних земель на площі 450 га.

Управліннями водного господарства напрацьовано перспективи щодо відновлення зрошувальних систем у 2017 р. на загальній площі 3 700 га у чотирьох районах Миколаївської області. За рахунок сільгоспвиробників планується придбати 36 дощувальних машин.

У I кварталі підвідомчим організаціям Південно-Бузького БУВР встановлено ліміти споживання паливно-енергетичних ресурсів, електроенергії на власні потреби, доведені питомі норми на перекачування води насосними станціями та завдання з енергозбереження [7].

У 2017 р. заплановано встановити два трансформатора для власних потреб, п'ять реле захисту електродвигунів, зекономити 10,6 млн. грн. за рахунок використання багатотарифного обліку. За рахунок виконання інших заходів з енергозбереження заплановано зекономити 614 тис. кВт/год. на суму 1 227,4 тис. грн., а також 18 тис. м³ газу на суму 170 тис. грн. [7].

У табл. 1 відображено основні показники використання та охорони природних ресурсів в Україні в 2000–2015 рр.

Можемо спостерігати негативну тенденцію до зростання обсягів забраної води з природних водних об'єктів в Україні, скорочення споживання води, скорочення відведення зворотних вод, позитивну тенденцію до скорочення рівня забруднених вод та негативну динаміку скорочення потужності очисних споруд.

На рис. 1 відображено динаміку капітальних інвестицій на очищення зворотних вод в Україні в 2006–2016 рр.

Динаміка інвестицій є різновекторною та не завжди характеризує повне оновлення засобів для очищення вод.

У табл. 2 наведено водогосподарську ситуацію на основних водосховищах у басейні річки Південний Буг станом на 14 червня 2017 р.

У табл. 3 відображено зміну рівнів води на гідрологічних постах у басейні річки Південний Буг.

Для попередження підтоплення сільських населених пунктів цілодобово працюють п'ять дренажних насосних станцій (дві ДНС в автоматичному режимі), системи Держводагентства, які відкачали за тиждень 31,721 тис. м³ води і підтримують рівень ґрунтових вод нижче критичних. Із початку 2017 р. відкачано 325,337 тис. м³ води [6].

Південно-Бузьке басейнове управління водних ресурсів є бюджетною неприбутковою організацією і належить до сфери управління центрального органу виконавчої влади в галузі водного господарства і меліорації земель, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів – Державного агентства водних ресурсів України.

Невирішеними залишаються безліч проблем, які впливають на стан водних ресурсів загалом в Україні та в басейні річки Південний Буг зокрема. Потрібно проводити організацію робіт з експлуатації, капітального та поточного ремонту меліоративних систем, забезпечити раціональне використання бюджетних коштів на експлуатацію та капітальні вкладення, здійснити державний моніторинг меліорованих земель, здійснити моніторинг технічного стану меліоративних систем тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведений аналіз методів та моделей еколого-економічної оцінки водних ресурсів дає змогу виділити основні з них: витратний, результативний, відтворювальний, підхід з економічної оцінки природних ресурсів на основі відшкодування збитку, кадастровий підхід. Кожен із цих підходів використовує певні економічні оцінки ефективності використання водних ресурсів. Разом із тим виділяють також екологічні методи оцінки водних ресурсів, які дають змогу виокремити такі методи, як фізико-хімічні та біологічні. Проведено гідрохімічні дослідження, згідно з результатами яких найбільш забрудненою ділянкою басейну р. П. Буг є

Таблиця 1. Основні показники використання та охорони природних ресурсів в Україні в 2000–2015 рр., млн. м³

	Забрано води з природних водних об'єктів	Спожито свіжої води	Загальне відведення зворотних вод	У тому числі			Потужність очисних споруд
				забруднених (недостатньо очищених)		нормативно очищених	
				усього	з них без очищення		
2000	18282	12991	10964	3313	758	2100	7992
2001	17577	12168	10569	3008	746	2188	7790
2002	16299	11589	10005	2920	782	2111	7546
2003	15039	11034	9459	2948	804	1946	7733
2004	14694	9973	9065	3326	758	1492	7740
2005	15083	10188	8900	3444	896	1315	7688
2006	15327	10245	8824	3891	1427	1304	8104
2007	16352	10995	8917	3854	1506	1245	7768
2008	15729	10265	8655	2728	616	1357	7518
2009	14478	9513	7692	1766	270	1711	7581
2010	14846	9817	8141	1744	312	1760	7425
2011	14651	10086	8044	1612	309	1763	7687
2012	14651	10507	8081	1521	292	1800	7577
2013	13625	10092	7722	1717	265	1477	7592
2014	11505	8710	6587	923	175	1416	7190
2015	9699	7125	5581	875	184	1389	5801

Джерело: складено за [5]

створи на території Хмельницької, Вінницької та Кіровоградської областей. У межах цілого басейну кисневий режим задовільний, уміст біогенних елементів групи азоту (нітрати і нітрити) та концентрації солей важких металів знаходяться значно нижче ГДК. Хром та кадмій не виявлені. Якість поверхневих вод басейну

Південного Бугу за більшістю гідрохімічних показників відповідає нормам СанПіН № 4630-88 для водойм водогосподарсько-питного водокористування. Власе економічна оцінка стану водних ресурсів передбачає вкладення коштів закупівлю меліоративного обладнання або ж виділення коштів на його модернізацію.

Рис. 1. Динаміка капітальних інвестицій на очищення зворотних вод в Україні в 2006–2016 рр.

Джерело: складено за [5]

Таблиця 2. Водогосподарська ситуація на основних водосховищах у басейні річки Південний Буг станом на 14 червня 2017 р.

Водосховище	Проектні дані		Фактичні дані				
	Рівень, мБС	Повний об'єм, млн. м ³	Рівень, мБС станом на 14.06.2017	Об'єм, млн.м ³	Відхилення +/- млн.м ³	Приплив, м ³ /с	Скид, м ³ /с
Південний Буг							
Щедрівське	265,5	25,2	265,55	25,90	+0,70		
Новокостянтинівське	261,0	2,65	261,0	2,65	0		
Сандракське	243,8	1,3	243,80	1,3	0		
Сабарівське	233,5	8,6	233,58	8,89	+0,29		
Сутиське	228,1	8,6	227,97	8,062	-0,538		
Ладжинське	177,0	150	176,97	149,43	-0,57	6,1	6,1
Глибочокське	151,7	10,8	151,71	10,83	+0,03		
Гайворонське	131,75	11,3	131,74	11,24	-0,06		
Первомайське	64,26	3,4	64,25	3,376	-0,024		
Олександрівське	16,0	72,13	15,55	66,225	-5,905	18,0	17,0
Соб							
Дмитренківське	170,0	11,1	170,05	11,30	+0,20		
Синюха							
Новоархангельське	107,0	13,1	106,84	12,434	-0,666		
Тернівське	98,3	12,9	98,30	12,90	0		
Червонохутірське	81,0	9,6	80,87	9,171	-0,429		
Інгул							
Софіївське	39,5	36,0	39,34	35,13	-0,87		4,00

Джерело: складено за [7]

Таблиця 3. Зміна рівнів води на гідрологічних постах у басейні річки Південний Буг

Річка, водпост	Область	Відмітка виходу на заплаву, см	Рівень станом на 14.06.17, см	Рівень станом на 07.06.17, см	Відхилення рівнів за тиждень, см
Південний Буг					
Пирогівці	Хмельницька	360	233	244	-11
Тростяничик	Вінницька	900	317	325	-8
Підгір'я	Миколаївська	590	205	201	+4
Первомайськ	Миколаївська	760	318	318	0
Олександрівка	Миколаївська	950	407	394	+13
Синюха					
Синюхин Брід	Кіровоградська	520	72	74	-2

Джерело: складено за [7]

1. Загорчевна Н.Б. Наукові основи формування регіональних водогосподарських комплексів / Н.Б. Загорчевна // Регіональна економіка. – 1999. – № 3. – С. 90–95.

2. Маркин В.Н. Эколого-экономическая оценка водных объектов : [учеб. пособ.] / В.Н. Маркин, С.А. Федоров. – М. : РГАУ-МСХА им. К.А. Тимирязева, 2016. – С. 128.

3. Козлова Н.В. Методологічні аспекти економічної оцінки води як природного ресурсу / Н.В. Козлова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologicheskie-aspekty-ekonomicheskoy-otsenki-vody-kak-prirodnogo-resursa>.

4. Судук О.Ю. Напрями вдосконалення механізмів державного регулювання водовикористання в Україні / О.Ю. Судук // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 2(35).

5. Офіційний сайт Державного агентства водних ресурсів України Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.scwm.gov.ua/>.

6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

7. Офіційний сайт Південно-Бузького басейнового управління водних ресурсів (Південно-Бузьке БУВР) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vodhoz.com.ua>.

8. Сидорук Б.О. Еколого-економічний аналіз джерел та видів забруднення водного фонду / Б.О. Сидорук // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія «Економіка». – 2004. – № 16. – С. 185–188.

9. Система еколого-економічного учета водных ресурсов / Организация Объединенных Наций. – Нью-Йорк, 2012. – 220 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://unstats.un.org/unsd/envaccounting/seea/W/seea_w_rus.pdf.

10. Хвесик М.А. Продуктивність водоресурсних джерел України: теорія і практика / М.А. Хвесик, І.Л. Головинський, О.В. Яроцька ; за заг. ред. Б.М. Данилишина. – К., 2007. – 412 с.

E-mail: portalnayka@gmail.com

УДК 330.3:622

Ярошенко О.Л.

заступник директора,
ВРТП «Укргазэнергосервіс» ПАТ «Укртрансгаз», м. Київ**МЕТОДИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ БЕЗБИТКОВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ІЗ ПІДЗЕМНОГО ЗБЕРІГАННЯ ПРИРОДНОГО ГАЗУ**

У статті підкреслено особливості визначення зони безбитковості для підземного сховища газу (ПСГ), які полягають у наявності буферного газу, що займає близько 40–60% загального простору ПСГ. Запропоновано покрокову методику побудови зони безбитковості для підприємств підземного зберігання природного газу (ПЗГ), подано стратегії управління зоною безбитковості та можливі проблемні питання, які необхідно брати до уваги під час вибору того чи іншого рішення. Підкреслено, що загальновідомі сценарії не можна повною мірою застосувати для підприємств ПЗГ через специфіку його виробничої діяльності та особливості функціонування самих сховищ та відзначено унікальність сприятливих умов нашої країни для резервування запасів природного газу міжконтинентального значення. Вказано, що подальші дослідження слід проводити з моделювання і визначення мінімальних та максимальних крайових умов процесу закачування/відбору природного газу в ПСГ. Наведено умови, що забезпечать оптимальність критеріального показника функціонування ПСГ за ознакою безбитковості.

Ключові слова: підземне зберігання природного газу, безбитковість, витрати, прибутки, збитки.

МЕТОДИКО-ПРИКЛАДНЫЕ ОСНОВЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ УРОВНЯ БЕЗУБЫТОЧНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ПО ПОДЗЕМНОМУ ХРАНЕНИЮ ПРИРОДНОГО ГАЗА

Ярошенко О.Л.

В статье подчеркнуты особенности определения зоны безубыточности для подземного хранилища газа (ПХГ), которые заключаются в наличии буферного газа (занимает около 40–60% общего пространства ПХГ). Предложена пошаговая методика построения зоны безубыточности для предприятий подземного хранения природного газа, представлены стратегии управления зоной безубыточности и возможные проблемные вопросы, которые необходимо учитывать при выборе того или иного решения. Подчеркнуто, что общеизвестные сценарии нельзя в полной мере применить для предприятий ПХГ в силу специфики его производственной деятельности и особенностей функционирования самих хранилищ. Отмечена уникальность благоприятных условий нашей страны для резервирования запасов природного газа межконтинентального значения и указано, что дальнейшие исследования следует проводить по моделированию и определению минимальных и максимальных крайевых условий процесса закачки/отбора природного газа в ПХГ. Приведены условия, которые обеспечат оптимальность критеріального показателя функционирования ПХГ по признаку безубыточности.

Ключевые слова: подземное хранение природного газа, безубыточность, расходы, прибыль, убытки.

METHODOLOGICAL-APPLIED BASES DETERMINATION OF THE BREAK-EVEN ACTIVITIES ENTERPRISES OF GAS STORAGE

Yaroshenko O.

In this article dedicated features of the breakeven zone for underground gas storage, which consists in the presence of buffer gas, which occupies about 40–60% of the total space of the underground gas storage. Proposed a step-by-step approach to constructing a break-even zone for underground storage of natural gas (UGS), provides strategies for managing the zone of break-even and possible issues that need to be taken into account when choosing one or the other solution. Emphasized that the well-known scenarios can not be fully applied to underground gas storage enterprises through the specifics of its production activity and the particular functioning of the repositories themselves. The author noted the uniqueness of the favorable conditions of our country for reserving natural gas reserves of intercontinental significance, and stated that further research should be carried out on the simulation and definition of the minimum and maximum boundary conditions of the process of injection / selection of natural gas in the storage. In this case, conditions are provided that will ensure the optimality of the criterion of the functioning of the UGS on the basis of break-even.

Keywords: underground storage of natural gas, break-even, costs, profits, losses.

Постановка проблеми. Привабливість українських підприємств для іноземних інвестицій є дуже актуальною, оскільки дотепер більшість вітчизняних підприємств інвестували самі себе, але за умови глобалізації й розвитку відкритої економіки світовий капітал губить національні ознаки й цілком може мати українське походження. Саме зараз можна зацікавити будь-

який капітал у розвитку саме в Україні, позмагатися з іншими державами за можливість збільшення інвестицій в економіку держави з боку іноземних інвесторів. Для збільшення потоку зарубіжних інвестицій в економіку України необхідно показати інвесторам не лише стан підприємства, а і його аналіз, що докорінно розглядає всі параметри діяльності підприємства і навіть

знаходить шляхи щодо зменшення підприємством ризиків. Головна умова мінімізації фінансово-економічних ризиків – це максимально швидке досягнення рівня беззбитковості. Отримання підприємством певних прибутків – це питання другорядне. Головне в умовах нестабільності та динамічності зовнішнього середовища – отримання такого результату, який би дав змогу підприємству підтримувати заданий режим функціонування та розвитку. Максимально швидке досягнення беззбитковості забезпечує підприємству мінімально необхідні умови функціонування, таким чином, воно як мінімум не погіршує свій фінансово-економічний стан. Окрім того, швидке вирішення завдання з досягнення беззбитковості в подальшому дає керівництву широке поле для маневру відносно подальшої стратегії та тактики підприємства [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розрахунку точки беззбитковості знайшли своє відображення в працях В.Г. Андрійчука, І.М. Білоусової, В.П. Галушко, С.Ф. Голова, О.В. Кочеткова, В.Б. Моссаковського, Т.С. Наконечного, Л.В. Нападовської, І.В. Перевозової, І.Д. Фаріона, М.Г. Чумаченка та ін. До актуальних питань сьогодення, пов'язаних із функціонуванням підприємств із підземного зберігання природного газу, зверталися багато науковців, зокрема Л. Уніговський, Б. Савків, Р. Гімер, П. Гімер, Л. Гораль, М. Середюк, В. Грудз, Д. Тимків, В. Костів, О. Сусак, В. Заєць та ін. При цьому більшість дослідників звертає увагу на геологічні характеристики пластів-колекторів, на технічні та технологічні особливості процесу зберігання природного газу в підземних сховищах, де економічне обґрунтування запропонованих рішень зводиться до визначення собівартості зберігання шляхом використання витратного методу.

Постановка завдання. Основною метою статті є доведення необхідності розроблення методико-прикладних засад визначення рівня беззбитковості діяльності підприємств із підземного зберігання природного газу як найбільш потенційно привабливих для іноземних інвесторів об'єктів газотранспортної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність проблем газотранспортної галузі зокрема і паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) країни загалом не знижується протягом декількох останніх років. Основними визначальними факторами можна назвати: газове протистояння з Росією та відсутність диверсифікації імпорту газу, нестача інвестицій для власного видобутку та модернізації об'єктів газової інфраструктури, нерозвиненість та непрозорість внутрішнього ринку природного газу та ін. Активним індикатором загострення цієї проблеми є світова фінансова та внутрішньополітична криза [2, с. 122].

На практиці зона беззбитковості означає, що за одних і тих самих обсягів виробництва та реалізації продукції підприємство в різні періоди може отримати як збитки, так і прибутки, все залежить від того, як у даному конкретному проміжку часу, стані внутрішнього економічного механізму та зовнішніх умовах господарювання сформується витратна частина. Особливості визначення точки (зони) беззбитковості для ПСГ полягає в наявності буферного газу, обсяг якого створює початкові (крайові) умови для експлуатації ПСГ, але існують постійні витрати на підтримання пластового тиску для буферного об'єму природного

газу. Буферний об'єм газу – технологічно й економічно обґрунтований обсяг природного газу, який не підлягає відбору та постійно зберігається (знаходиться) у газосховищі, технологічно виконує функції носія енергії, що підтримує енергію пласта для відбору активного газу, забезпечує необхідні проектні параметри роботи основного технологічного обладнання газосховища, добової продуктивності газосховища, розділяє газову частину пласта-колектора від його водонасиченої частини та запобігає обводненню окремих свердловин і штучного газового покладу загалом. Здебільшого буферний об'єм займає близько 40–60% загального простору ПСГ [3]. Таким чином, маємо зниження «нульової» точки відліку і збільшення кута нахилу загальних витрат, що призводить до зменшення зони фінансової безпеки. Саме зона безпеки визначає можливі межі маневру підприємства як у цінній політиці, так і в зниженні натурального обсягу виробництва та реалізації продукції.

Найбільш широко використовуваний CVP-аналіз орієнтується на «поведінку» витрат під впливом змін обсягу виробництва (реалізації) продукції, які підлягають певним коливанням. Це ускладнює розрахунки, а в певних умовах робить їх неможливими. Для згладжування коливань на практиці графіки витрат, обсягу виробництва та прибутку значно спрощують, надаючи їм лінійної форми. Водночас таке спрощення передбачає застосування низки припущень, урахування яких є обов'язковим під час трактування результатів аналізу. Основні допущення стосуються переважно чіткості розподілу витрат на постійні та змінні, оскільки жодні з них не є повністю постійними або змінними, тому пропонується розглядати їх у межах окремого короткострокового («релевантного») періоду. За своєю сутністю CVP-аналіз (від англ. Cost – Volume – Profit) є досить простим, базується на легко обчислюваних показниках і дає змогу оперативно оцінити вплив величини та структури витрат, обсягу продажу продукції на прибуток, проаналізувати його залежність від рівня цін і структури виробництва, обґрунтувати маркетингову стратегію [4, с. 22]. В його основі лежить розрахунок точки беззбитковості, в якій витрати і прибутки є однаковими. Застосовуючи різні математичні вирази прибутків і витрат, отримуємо можливість обчислити їх складники за допомогою рівнянь.

І.С. Грабовський та С.І. Чимшит запропонували принципово новий підхід до визначення зони беззбитковості, що забезпечує більш високу достовірність результатів дослідження порівняно з традиційним способом CVP-аналізу. Але слід зауважити, що ними залишилися невирішеними питання розроблення фінансово-економічного механізму управління зоною беззбитковості підприємства [5, с. 156].

Працюючи в умовах самофінансування (повного або часткового), підприємства підземного зберігання природного газу вимушені порівнювати свої витрати з очікуваними доходами, прогнозувати прибуток (чистий дохід) з урахуванням еластичності попиту, визначати пріоритетні орієнтири напряму діяльності. Будь-яка зміна виторгу від реалізації завжди породжує більш сильну зміну прибутку.

У сучасних умовах діяльності більшість вітчизняних підприємств не проводить розрахунок та аналіз точки беззбитковості, вважаючи за непотрібне додат-

ково витрачати кошти і час. Але саме цей аналіз дає можливість визначити:

- до яких меж можна знизити обсяги випуску;
- яка найнижча межа у ціни;
- який обсяг продукції і ціни потрібно встановити, щоб отримати цільовий прибуток [6].

Можемо стверджувати, що для підприємств ПЗГ не існує єдиної точки беззбитковості, але існує ціла зона беззбитковості. Ці припущення та обмеження нині певною мірою так чи інакше в наукових роботах уже визначено.

Отже, методика побудови зони беззбитковості для підприємств підземного зберігання природного газу передбачатиме такі кроки:

- формування статистичної вибірки параметрів побудови зони беззбитковості (постійні витрати, змінні витрати, дохід від реалізації);
- визначення середнього значення кожного зі складників;
- розрахунок відхилень фактичних значень параметрів від середнього значення;
- визначення середнього значення відхилень;
- формування максимального та мінімального значень кожного з параметрів формули визначення точки беззбитковості;
- побудова мінімальної та максимальної точок беззбитковості. Простір між такими точками визначається як зона беззбитковості.

На рис. 1 подано стратегії управління зоною беззбитковості та можливі проблемні питання, які необхідно брати до уваги під час вибору того чи іншого рішення.

Базові стратегії управління підприємством, що базуються на концепції зони беззбитковості, мають кілька сценаріїв, зокрема збільшення обсягів виробництва; збільшення збуту продукції; збільшення ціни; зменшення прямих змінних витрат; зменшення непрямих

витрат. Проте дані сценарії не можна повною мірою застосувати для підприємств із підземного зберігання газу через специфіку його виробничої діяльності та особливості функціонування самих сховищ.

Етапи постачання ресурсів та використання їх у виробничих процесах супроводжуються виникненням витрат, розмір яких зумовлюється масштабами виробництва, технологіями, договірними відносинами між замовником та підрядниками тощо. Характерною особливістю даних етапів є зростання обсягів витрат до моменту накопичення такого обсягу продукції, який відповідатиме договірним обов'язкам, укладеними зі споживачами виробленої продукції. Досягнута точка є точкою біфуркації, яка визначається таким обсягом виробленої продукції, за якого відбувається докорінна зміна напряму формування фінансового результату діяльності підприємства. У цій точці подальший розвиток підприємства можливий за трьома сценаріями: оптимістичним, задовільним, песимістичним.

Можливість розвитку за оптимістичним сценарієм зумовлена низкою факторів, узагальнююча оцінка яких представлена наявною цінністю виробленої продукції для споживача, що проявляється у відповідності очікувань до споживчих властивостей продукції, достатньому рівні якості за прийнятною для споживача ціною. Під час реалізації даного сценарію на етапі стає можливим досягнення точки беззбитковості, в який фіксується мінімально достатній рівень ефективності, що визначається рівністю витрат і доходів від продажу виробленої продукції з подальшим зростанням фінансових результатів у зоні прибутковості.

Як відомо, аналіз беззбитковості ґрунтується на розподілі витрат на постійні та змінні, які в сумі визначають собівартість продукції. До постійних витрат відносять ті, які не змінюються зі збільшенням або зменшенням обсягів виробництва продукції. Змінні ж витрати коливаються пропорційно до таких змін. Зде-

Рис. 1. Стратегії управління зоною беззбитковості підприємства

більшого базою розподілу спільних постійних витрат вибирають обсяг реалізації продукції, мотивуючи цей вибір тим, що продукція, яка користується більшим попитом, повинна покривати більшу частину витрат. Більш-менш вірогідне обґрунтування можна підібрати також для іншої бази, проте будь-який розподіл завжди спотворює реальну картину співвідношення витрат.

В умовах ринку завжди існує різниця між обсягами виробленої і реалізованої продукції, що впливає на собівартість продукції. Оскільки підземне зберігання природного газу належить до масового типу виробництва з нетривалим виробничим циклом (півроку закачування природного газу – півроку його відбір), одиначною номенклатурою продукції (послуг), єдиною одиницею вимірювання (м³) та калькуляції (грн.), повною відсутністю незавершеного виробництва, то для обліку витрат використовується попроцесний метод калькуляції, тому послуги з постачання газу є одночасно і об'єктом обліку витрат, і об'єктом калькуляції (рис. 2).

Проте, незважаючи на ознаки масового виробництва, підземне зберігання природного газу має свої особливості, від яких залежить не лише технологія виробництва, а й можливості контролю над витратами.

Формування цінової політики для надання послуг із зберіганням природного газу в ПСГ слід проводити з

урахуванням особливостей зони беззбитковості, а саме з урахуванням унікальності об'єкта дослідження за пропонуваним алгоритмом.

Для прийняття ефективних управлінських рішень на основі розробленого автором алгоритму використання методу аналізу беззбитковості необхідно провести розрахунки значної кількості альтернативних цінових (тарифних) пропозицій.

Установлення ціни в такий спосіб заснований на розрахунку собівартості (витрат) на одиницю продукції з урахуванням обсягу продажів із забезпеченням одержання наміченого (цільового) прибутку. У цьому разі основне завдання під час формування ціни полягає, як правило, в одержанні цільового прибутку, тобто компанія-товаровиробник прагне встановити ціну, що забезпечить їй необхідний обсяг прибутку. Якщо витрати змінюються внаслідок зменшення або збільшення завантаження виробничих потужностей та обсягу продажів, то треба здійснювати аналіз показників ступеня завантаження виробничих потужностей з урахуванням впливу кон'юнктури й інших факторів. Після цього слід визначати ціну продажу одиниці продукції, що в нових умовах її реалізації забезпечить одержання цільового прибутку [7].

Висновки з проведеного дослідження. Розглядаючи питання зовнішнього використання мережі ПСГ України, слід відзначити передусім унікальність спри-

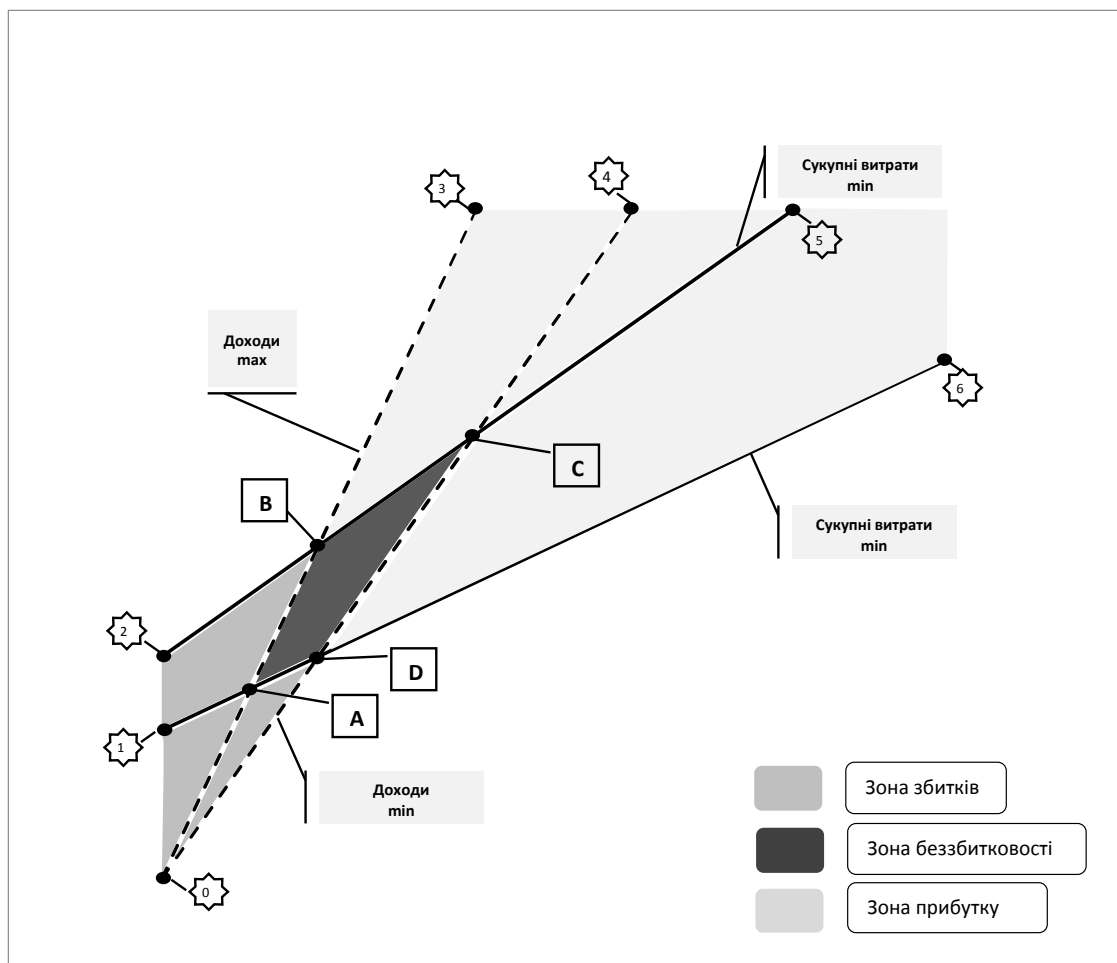

Рис. 2. Визначення зони беззбитковості

ятливих умов нашої країни для резервування запасів природного газу міжконтинентального значення, слід проводити подальші дослідження з моделювання і визначення мінімальних та максимальних крайових умов процесу закачування/відбору природного газу в ПСГ.

Для оптимальності критеріального показника функціонування ПСГ за ознакою беззбитковості необхідно виконати такі умови:

– диверсифікувати джерела постачання природного газу для зберігання, використавши реверсні схеми магістральних трубопроводів;

– забезпечити виконання підприємствами ПЗГ основної їх функції – резервування енергоносіїв для компенсації їх сезонної та добової нерівномірності споживання;

– здійснити реконструкцію та модернізацію основного обладнання (ДКС, свердловин, трубопроводів тощо);

– максимально використовувати активний об'єм підземного сховища;

– звести до мінімуму затрати на зберігання 1000 м³ природного газу в ПСГ та підвищити рентабельність діяльності підприємств ПЗГ.

1. Прилепова М.О. Методичні рекомендації щодо управління «зоною беззбитковості» підприємства / М.О. Прилепова, Є.Р. Тян, А.М. Якименко // Будівельне виробництво. – 2015. – № 58. – С. 21.

2. Гораль Л.Т. Аналіз макросередовища газотранспортних підприємств в контексті використання їх потенціалу / Л.Т. Гораль // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – № 1(111). – С. 122–126.

3. Дудля М.А. Процеси підземного зберігання газу : [підручник] / М.А. Дудля, Л.М. Ширін, Е.А. Федоренко. – Д. : НГУ. – 412 с.

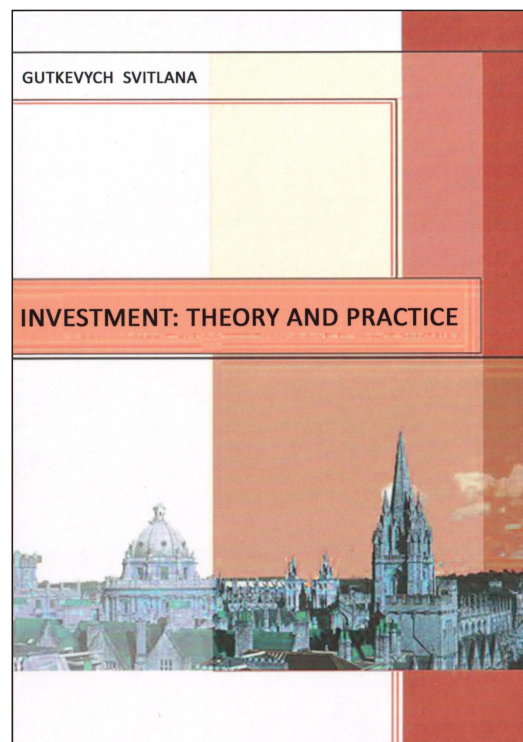
4. Ярема Л.В. Аналіз беззбитковості зерновиробництва як інструмент прийняття інноваційних рішень / Л.В. Ярема, Г.М. Саранчук // Агросвіт. – 2011. – № 7. – С. 22–27.

5. Грабовський І.С., Чимишит С.І. Методичні аспекти формування та оцінки зони беззбитковості / І.С. Грабовський, С.І. Чимишит // Галицький економічний вісник. – 2014. – Т. 46. – № 3. – С. 155–170.

6. Бала В. Розрахунок точки беззбитковості як необхідна умова для визначення інвестиційної привабливості підприємства / В. Бала // Ефективна економіка. – 2011. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.econotyu.nauka.com.ua/?op=1&z=81>.

7. Голованова М.А. Формування цінових рішень на основі аналізу беззбитковості / М.А. Голованова, В.Л. Петрик, Г.В. Жеребко // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2010. – № 2(10). – С. 93.

E-mail: lilianag@ua.fm

ЦЕ ЦІКАВО

ІНВЕСТУВАННЯ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА
(2-ге видання)

INVESTMENT: THEORY AND PRACTICE
(2d edition)

Вийшло в світ друге видання підручника “Investment: Theory and Practice” (автор – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки Світлана Гуткевич). Підручник підготовлений на основі матеріалів першого видання англійською мовою, яке вийшло в м. Щецин (Польща) в 2012 році. В підручнику представлені теоретичні та практичні основи інвестування і інвестиційної привабливості, яка формує інвестиційний імідж країни. Розглянуто питання, пов’язані з факторами, які визначають інвестиційну пріоритетність об’єктів інвестування в Україні, позитивний міжнародний досвід.

Підручник надасть реальну допомогу студентам, аспірантам, викладачам, підприємцям та спеціалістам, які займаються проблемами інвестування. Друге видання має на меті забезпечити максимальний рівень засвоєння матеріалу завдяки оновленій структурі, а особливо корисним буде для використання в навчальному процесі для студентів англомовних проектів.

The second edition of the textbook “Investment: Theory and Practice” was published at the Department of International Economics (author – Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of International Economics Svetlana Gutkevych). The textbook was prepared on the basis of the first edition in English published in Szczecin (Poland) in 2012. The textbook presents the theoretical and practical framework of investment and investment attractiveness. The issues related to the factors determining the investment priority of investment objects in Ukraine, some positive international experience are researched.

The textbook will be useful for the students, postgraduate students, teachers, entrepreneurs and specialists dealing with investment issues. The second edition aims to provide the maximum level of mastering the material due to the updated structure, and especially useful for use in the educational process for students of English-language projects.

НОТАТКИ